

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Науково-виробничий журнал

Випуск 5-2 (54) 2019

м. Херсон

2019

Редакційна рада:

Білоусова С.В. – доктор економічних наук, професор; **Левківський К.М.** – кандидат історичних наук, доцент; **Шапошніков К.С.** – доктор економічних наук, професор; **Білоусов О.М.** – доктор економічних наук, професор.

Головний редактор:

Жуйков Геннадій Євгенович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Дога Валерій Семенович – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Нижеголенко Катерина Сергіївна.

Редакційна колегія:

Лепьохіна Олена Ваславіївна – доктор економічних наук, доцент;

Дикий Олександр Віталійович – доктор економічних наук, доцент;

Соловйов Ігор Олександрович – доктор економічних наук, професор;

Руснак Алла Валентинівна – доктор економічних наук, доцент, професор;

Сахацький Микола Павлович – доктор економічних наук, професор;

Ботвіна Наталія Олександрівна – доктор економічних наук, професор;

Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент;

Щаслива Ганна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент;

Морозова Олена Сергіївна – кандидат економічних наук;

Хельмут Шрайнер – академік, Академія права і справедливості, Німеччина;

Стратан Олександр – доктор хабілітат економічних наук, професор, член-кореспондент АН Молдови.

У журналі опубліковано результати наукових досліджень з питань економіки та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Рекомендовано для науковців, викладачів, аспіратів, студентів, фахівців у галузі економіки, управління, права державних і місцевих органів самоврядування. Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора або редакції. При передрукуванні посилатися на «Бізнес-навігатор». Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Реферативні бази даних: Index Copernicus

**Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 21 грудня 2015 № 1328.**

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного університету бізнесу і права
(протокол № 2 від 27.09.19 р.)**

Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15586-4058ПР від 03.09.2009 року)

© Редакційна колегія, 2019

© Автори статей, 2019

ISSN 2522-4751

© ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», 2019

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Шпатакова О.Л.ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЄЮ
БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....7РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**Безхлібна А.П.**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....15**Кузнєцова Г.О.**

РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ЕНЕРГОРЕСУРСІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....20

Негода Ю.В.УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ ВІДНОСИН ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА БАЗІ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....28**Панкова Л.І.**ГАРМОНІЗАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ВИКОРИСТАННЯ
ПОТЕНЦІАЛУ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ.....33**Спатар О.В., Підпала І.В.**ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТРУБОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....40**Турленко Н.В., Алексейчук О.О.**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ В КЛАСИФІКАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙ
З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ.....44**Ужва А.М.**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ РЕГІОНУ.....49**Швець О.В.**ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ОЦІНКА РІВНЯ
ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....53ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**Заяц О.В., Франовська В.О.**ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ З ВИКОРИСТАННЯМ
АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПАЛИВА.....60ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**Прокопець Л.В., Бабчук А.М., Рудько К.І.**ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ65

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Ботвіна Н.О.

АНДЕРРАЙТЕРСЬКА ПОЛІТИКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ71

Бутенко В.В., Дроздина А.А.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВ В УКРАЇНІ76

Вовк Є.О.ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ПОВЕДІНКУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИТОРІВ В УКРАЇНІ.....82**Doga Mariana, Mirzac Valeriu**

THEORETICAL CONCEPTS FOCUSED ON THE SYSTEM OF FINANCIAL BUSINESS.....87

Кисільова І.Ю., Дроневи́ч А.М. РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	91
Руденко В.В. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	95

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Бондарєва Т.Г., Немкович О.Б. ЗАРОДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ БУХГАЛТЕРІЇ: ЛУКА ПАЧОЛІ ТА ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС.....	103
Кирильсва Л.О., Шеховцова Д.Д. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	107
Лесняк В. О. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯ ТА УТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ.....	114
Назарова І.Я. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЕЛЕКТРОННОГО МИТНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ.....	120
Сатушева К.В., Коптєва О.В. ЗВІТНІСТЬ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ.....	124
Сопко В.В., Овсюк Н.В., Ромашко О.М. ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ ВИТРАТ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	130
Шендригоренко М.Т., Карченкова О.Л. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ІНШИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	137

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Лобода О.М., Кавун Г.М. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ОПТИМАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	141
Степаненко Н.В. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЯЄЦЬ.....	145

CONTENTS

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Shpatakova Oksana

THE MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE STRATEGIC MANAGEMENT
OF THE GREENING OF A CONSTRUCTION COMPANY.....7

PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Bezkhlibna Anastasiia

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SYSTEM OF ENHANCING REGIONAL COMPETITIVENESS.....15

Kuznyetsova Galina

REGIONAL ENERGY MARKET AND PECULIARITIES OF ITS REGULATION.....20

Nehoda Yuliia

IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL BASES OF LAND OWNERSHIP RELATIONS
ON THE BASIS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP INSTRUMENTS..... 28

Pankova Liudmyla

HARMONIZATION AND CONSOLIDATION OF ECONOMIC INTERESTS
OF USING THE POTENTIAL OF REGIONAL CLUSTER POLICY..... 33

Spatar Alexander, Pidpala Irina

INFLUENCE OF REGIONAL FEATURES ON PIPE FUNCTIONING ON THE EXAMPLE
OF THE MYKOLAIV REGION.....40

Turlenko Nataliya, Alekseychuk Olena

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS IN THE CLASSIFICATION OF INVESTMENTS
TAKING INTO ACCOUNT THE PECULIARITIES OF THE AGRO-FOOD SECTOR OF THE REGION.....44

Uzhva Alla

STRATEGIC DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF RAILWAY TRANSPORT
IN THE REGION.....49

Shvets Oleksandr

THE PROBLEM OF UNEMPLOYMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE: ASSESSMENT
OF THE LEVEL AND DIRECTIONS OF ITS OVERCOMING.....53

ECONOMY OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ENVIRONMENTAL DEFENCE

Zaiats Olga, Franovska Viktoriia

PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT IN TRANSPORT USING ALTERNATIVE FUELS..... 60

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Prokopets Liudmyla, Babchuk Antonina, Rudko Kateryna

THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC PROCESSES ON THE FORMATION
OF INVESTMENT POTENTIAL OF UKRAINE.....65

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Botvina Natalia

UNDERWRITING POLICY OF INSURANCE COMPANIES.....71

Butenko Viktoriia, Drozdyna Anastasiia

DIGITAL TRANSFORMATION OF BANKS IN UKRAINE.....76

Vovk Evgenii

STATE FINANCIAL POLICY AND ITS IMPACT ON THE BEHAVIOR
OF FOREIGN INVESTORS IN UKRAINE.....82

Doga Mariana, Mirzac Valeriu

THEORETICAL CONCEPTS FOCUSED ON THE SYSTEM OF FINANCIAL BUSINESS..... 87

Kisilova Inna, Dronevitch Alina

THE DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION INSURANCE.....91

Rudenko Viktoriia

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF INVESTMENT DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY.....	95
---	----

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Bondaryeva Tatyana, Nemkovych Oksana

THE BIRTH OF MODERN ACCOUNTING: LUCA PACIOLI AND THE DOUBLE-ENTRY.....	103
--	-----

Kyrylieva Liudmila, Shekhovtsova Dariia

THE CONCEPT OF ORGANIZATION ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT MANAGEMENT OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY SYSTEM.....	107
---	-----

Lesnyak Vladimir

ORGANIZATION OF EXTERNAL AUDIT OF OPERATIONS ON USE AND RETENTION OF FIXED ASSETS AT AGRICULTURAL MACHINERY ENTERPRISES.....	114
---	-----

Nazarova Iryna

PROBLEMS OF ELECTRONIC CUSTOMS DOCUMENTATION.....	120
---	-----

Satusheva Karina, Koptieva Olha

STATEMENTS ON THE INNOVATIVE ACTIVITY RESULTS AS A TOOL FOR TAX ADMINISTRATION OF INTERNATIONAL BUSINESS.....	124
--	-----

Sopko Valeriia, Ovsyuk Nina, Romashko Olha

COASTAL ASPECTS OF EXPENDITURE ON SOCIAL PROTECTION OF PERSONNEL IN THE CONTEXT OF COMPLIANCE WITH SOCIAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES.....	130
---	-----

Shendrigorenko Maryna, Karchenkova Olena

TOPICAL ISSUES OF ACCOUNTING FOR OTHER NON-CURRENT TANGIBLE ASSETS AND DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION.....	137
---	-----

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Loboda Olena, Kavun Halyna

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELS FOR CALCULATING THE OPTIMAL SPECIALIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	141
---	-----

Stepanenko Natalia

MATHEMATICAL METHODS AND MODELS FOR THE STUDY OF THE EFFICIENCY INDICATORS OF EGG PRODUCTION.....	145
--	-----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.246.2

Шпатакова О.Л.,аспірантка кафедри фінансів, обліку та маркетингу,
*Придніпровська державна академія будівництва та архітектури***Shpatakova Oksana,**PhD Student of Finance, Accounting and Marketing Department,
Prydniprov's'ka State Academy of Civi Engineering and Architecture

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЄЮ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Шпатакова О.Л. Основні напрями поліпшення стратегічного управління екологізацією будівельного підприємства. Статтю спрямовано на визначення та характеристику системи напрямів щодо поліпшення стратегічного управління екологізацією підприємств будівельної галузі Дніпропетровської обл. Доведено, що напрям удосконалення пов'язаний із виникненням додаткових екологічно-економічних переваг для різних суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку. Розроблено систематизацію додаткових екологічно-економічних переваг для різних рівнів суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку від упровадження моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на рівні власної будівельної продукції. Сформульовано напрями оптимізації у сфері екологізації управління будівельними відходами, що розраховані на всі категорії будівельних відходів, які існували у досліджуваних підприємствах упродовж 2015–2017 рр.

Ключові слова: екологізація, будівельні підприємства, галузь, відходи, стратегічне управління, будівельна продукція, переробка, інновації.

Шпатакова О.Л. Основные направления улучшения стратегического управления экологизацией строительного предприятия. Статья нацелена на определение и характеристику системы направлений по улучшению стратегического управления экологизацией предприятий строительной отрасли Днепропетровской обл. Определено, что направление совершенствования связано с возникновением дополнительных экологических и экономических преимуществ для различных субъектов экономической системы и отраслевого развития. Разработана систематизация дополнительных экологически экономических преимуществ для различных уровней субъектов экономической системы и отраслевого развития от внедрения модели экологически эффективного управления отходами, энергосбережением и ресурсосбережением на уровне собственной строительной продукции. Сформулированы направления оптимизации в сфере экологизации управления строительными отходами, которые рассчитаны на все категории строительных отходов, которые существовали у исследуемых предприятий в течение 2015–2017 гг.

Ключевые слова: экологизация, строительные предприятия, отрасль, отходы, стратегическое управление, строительная продукция, переработка, инновации.

Shpatakova Oksana. The main directions for improving the strategic management of the greening of a construction company. The article shows that at the present stage of development construction enterprises of Dnipropetrovsk region. Although they adhere to the regulatory requirements for the negative impact on the environment, they are not focused on integrated innovative development in the field of greening, do not invest in innovation in the field of research, do not update technology. The latter is a future problem that will in the future affect the overall economic and environmental status of these entities at the regional level. In view of the above, today there is a problem of developing directions for improving the strategic management of greening of construction enterprises of Dnipropetrovsk region. The article is aimed at defining and characterizing the system of directions for improving the strategic management of greening of enterprises of the construction industry of Dnipropetrovsk region. The following areas of improvement are: improvement of strategic management of environmental parameters of construction products (services) (for those entities engaged in the production of construction products (services) that have innovative and environmental characteristics); improvement of strategic construction waste management for the studied enterprises of the industry; updating of fixed assets, technologies involved in the processes of greening of the enterprises of the branch. It is proved that the first direction of improvement is connected with emergence of additional ecological and economic advantages for different subjects of economic system and sectoral development. The systematization of additional environmental and economic benefits for different levels

of economic system and sectoral development entities from the introduction of the model of environmentally efficient waste management, energy saving and resource conservation at the level of own construction products has been developed. The directions of optimization in the field of ecologization of construction waste management are formulated, which are calculated for all categories of construction waste that existed in the surveyed enterprises during 2015-2017.

Key words: greening, construction enterprises, industry, waste, strategic management, construction products, processing, innovation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Високий рівень стратегічного управління екологізацією на рівні будівельних підприємств передбачає ефективне функціонування екологічно безпечних процесів зі створення продукції (послуг) із відповідними параметрами ресурсозбереження, природоохоронними характеристиками. Вітчизняні підприємства галузі хоча й використовують інтегровані в загальні стратегії управління екологічні параметри розвитку, їхні стан та характеристики не вирізняються високим рівнем інноваційності, що, своєю чергою, не сприяє поліпшенню конкурентних позицій, забезпеченню виходу на світові ринки. Зазначена картина притаманна стратегічному екологічному управлінню підприємствами будівельної галузі Дніпропетровської обл., які, хоча й дотримуються нормативних вимог до параметрів негативного впливу на навколишнє природне середовище, використовують певні заходи екологізації будівельної продукції, але не орієнтовані на комплексний розвиток за даним напрямом, не здійснюють інвестицій в інновації в досліджуваній сфері, не оновлюють технологій. Останнє є майбутньою проблемою, яка в перспективі впливатиме на загальний економіко-екологічний стан указаних суб'єктів галузі на рівні регіону. Зважаючи на вищезазначене, сьогодні існує проблема розроблення напрямів поліпшення стратегічного управління екологізацією будівельних підприємств Дніпропетровської обл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема визначення оптимізаційних напрямів та шляхів поліпшення екологічного стратегічного розвитку підприємств будівельної сфери вивчали як вітчизняні науковці (А. Войціховська, О. Кравченко, О. Мелень-Забрамна, М. Панькевич [1], С. Ніканоров [2]), так і зарубіжні (Ю. Нікуличев [3], Т. Голуб, Ч. Романовський [4], Г. Хоббс, К. Адамс [5], М. Неллес, Дж. Гранеса, Г. Морщек [6]); вона вивчалася в окремих аналітичних працях [7–11]. У зазначених матеріалах подано теоретичні, методичні та практичні дані щодо екологізації в зазначеній сфері, велика увага приділяється дослідженню позитивного досвіду впровадження інноваційних напрямів.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є визначення та характеристика системи напрямів щодо поліпшення стратегічного управління екологізацією підприємств будівельної галузі Дніпропетровської обл. Для досягнення вказаної мети було встановлено такі завдання:

1) виділення напрямів поліпшення стратегічного управління екологічними параметрами будівельної продукції (послуг) підприємств галузі регіону;

2) розроблення оптимізації шляхів стратегічного управління будівельними відходами досліджуваних суб'єктів будівельної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на існування наукових, методичних, практичних даних щодо позитивних аспектів удосконалення екологізації розвитку підприємств будівельної галузі, існує потреба розроблення прикладних напрямів поліпшення стратегічного екологічного управління в даній сфері. Зважаючи на вказане, спробуємо визначити та охарактеризувати систему таких напрямів щодо вдосконалення стратегічного екологічного управління підприємствами будівельної галузі Дніпропетровської обл.

По-перше, актуальним аспектом оптимізації виступає поліпшення стратегічного управління екологічними параметрами будівельної продукції (послуг) підприємств галузі регіону на сучасному етапі їх функціонування. У першу чергу впровадження даного напрямку стосується тих суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики.

Серед таких суб'єктів галузі в рамках досліджуваних підприємств виділено два середніх підприємства, а саме: ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро), ПрАТ «Інтеркорн корн просессінг індастрі» (м. Дніпро). Ці підприємства галузі регіону в рамках екологізації декларують та реалізують виробництво та продаж будівельної продукції.

У табл. 1 представлено фактичну картину стратегічного управління виробництвом та продажем будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики (у загальному складі будівельної продукції (послуг), ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр.

Вивчення отриманих результатів (табл. 1) показало таке:

– близько 50% будівельної продукції (послуг) ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) в 2015–2017 рр. мало інноваційно-екологічні характеристики. До зазначеної категорії відносилися житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни). Відповідно до внутрішньофірмових даних, встановлено, що дані будинки розроблено з використанням спеціальних матеріалів, які дають збереження тепла, утеплення і зумовлюють можливість забезпечити 25% економії витрат теплоенергії порівняно з аналогічними будинками без указаних інноваційних ознак;

– відносно обсягів виробництва та збуту слід відзначити факт скорочення темпів росту за цим видом продукції, що має інноваційно-екологічні характеристики. Дане явище зумовлене тим, що підприємство не здійснює оновлення основних виробничих засобів,

Таблиця 1

Картина стратегічного управління виробництвом та продажем будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики (в загальному складі будівельної продукції (послуг), ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр.

№ п/п	Показник	Значення			Відхилення, +/-, %	
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	у 2016 р. порівняно з 2015 р.	у 2017 р. порівняно з 2016 р.
1	Показники виробництва будівельної продукції (обсяги виробництва), у т. ч.:	36524	72047	87034	97,26	20,80
1.1	Частка виробництва будівельної продукції, що має інноваційно-екологічні характеристики (обсяги виробництва), в загальному складі будівельної продукції (послуг), %	49,6	50	48,6	0,4	-1,4
2	Показник обсягу чистого доходу від реалізації будівельної продукції (послуг), тис грн, у т. ч.:	37215	72799	92916	95,62	27,63
2.1	Частка обсягу чистого доходу від реалізації будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики, в загальному складі чистого доходу від реалізації будівельної продукції (послуг), %	48,9	52,9	50,6	4	-2,3
3	Найменування категорії будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики	Житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни), заявлено 25% економії витрат теплоенергії	Житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни), заявлено 25% економії витрат теплоенергії	Житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни), заявлено 25% економії витрат теплоенергії		

Джерело: складено автором за [12], матеріалами оцінки проблем стратегічного управління екологізацією підприємства

технологій, не прогнозує та не використовує витрат на екологізацію та інновації. Зменшення темпів росту виробництва та реалізації цієї продукції в перспективі може вплинути на зменшення її обсягів узагалі через утрату потенціалу компанії галузі.

Для вдосконалення стратегічного управління екологізацією в рамках функціонування вказаного підприємства (ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро)) можна рекомендувати розроблення оптимізаційних шляхів, пріоритетним з яких є перехід на виробництво нової будівельної продукції з інноваційно-екологічними характеристиками, які б забезпечували ефект екологічно-економічного характеру для всіх учасників (споживачів, будівельного підприємства, регіону та держави, галузі).

У табл. 2 наведено фактичну картину стратегічного управління виробництвом та продажем будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики (в загальному складі будівельної продукції (послуг) ПрАТ «Інтеркорн корн просесінг індастрі» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр. Згідно з результатами табл. 2, потрібно відзначити таке:

– понад 50% будівельної продукції (послуг) ПрАТ «Інтеркорн корн просесінг індастрі» (м. Дніпро) впродовж 2015–2017 рр. відносилось до категорії продукції, що має інноваційно-екологічні характеристики.

А саме, це були житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни).

У технічній документації передбачалося, що вони побудовані із застосуванням спеціальних матеріалів, що дають збереження тепла, утеплення і зумовлюють можливість забезпечити 30% економії витрат теплоенергії порівняно з аналогічними будинками без таких інновацій;

– стосовно обсягів виробництва та збуту можемо відзначити певне скорочення темпів росту за цим видом продукції, що має інноваційно-екологічні характеристики. Встановлено, що зазначене пов'язане з тим, що підприємство не здійснює оновлення основних виробничих засобів, технологій, не прогнозує та не використовує витрат на екологізацію та інновації. Процес скорочення темпів росту виробництва та реалізації такої продукції в перспективі може вплинути на зменшення її обсягів узагалі через утрату потенціалу підприємства.

Отже, для поліпшення стратегічного управління екологізацією в рамках функціонування вказаного підприємства (ПрАТ «Інтеркорн корн просесінг індастрі» (м. Дніпро)), на нашу думку, потрібно вироблення оптимізаційних шляхів, одним з яких є перехід на виробництво нової будівельної продукції з інноваційно-екологічними характеристиками, які б забезпе-

Таблиця 2

Картина стратегічного управління виробництвом та продажем будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики (у загальному складі будівельної продукції (послуг), ПрАТ «Інтеркорт корн процесінг індастрі» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр.

№ п/п	Показник	Значення			Відхилення, +/-, %	
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	у 2016 р. порівняно з 2015 р.	у 2017 р. порівняно з 2016 р.
1	Показники виробництва будівельної продукції (обсяги виробництва), у т. ч.:	354119	362050	403224	2,24	11,37
1.1	Частка виробництва будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики (обсяги виробництва), у загальному складі будівельної продукції (послуг), %	56,9	57,6	54,4	0,7	-3,2
2	Показник обсягу чистого доходу від реалізації будівельної продукції (послуг), тис грн, у т. ч.:	468915	477435	493471	1,82	3,36
2.1	Частка обсягу чистого доходу від реалізації будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики, в загальному складі чистого доходу від реалізації будівельної продукції (послуг), %	55,4	55,4	55,3	0	-0,1
3	Найменування категорії будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики	Житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни), заявлено 30% економії витрат тепло-енергії	Житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни), заявлено 30% економії витрат тепло-енергії	Житлові будинки, що мають характеристики енергозбереження (стіни), заявлено 30% економії витрат тепло-енергії		

Джерело: складено автором за [13], матеріалами оцінки проблем стратегічного управління екологізацією підприємства

чували ефект екологічно-економічного характеру для всіх учасників.

Запропонований перший напрям удосконалення пов'язаний із виникненням додаткових екологічно-економічних переваг для різних суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку. Він адаптований із досвіду створення моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на прикладі оновленого житлового району м. Стокгольм Хаммарбю Шестада [8; 9].

У рамках наведеного обґрунтування додаткових переваг визначено відповідні ефекти для різних рівнів суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку. А саме: 1) на регіональному та державному рівнях цей стратегічний захід може бути націлений на: створення додаткової економії енергетичних, сировинних, водних ресурсів під час експлуатації будівель, створених указаними суб'єктами галузі; скорочення рівня викидів від життєдіяльності населення будівель, побудованих або оновлених зазначеними підприємствами Дніпропетровської обл.; зростання ВВП через зростання цін на квартири, які мають більш високі цінові показники; 2) на галузевому рівні стратегічний захід може бути наці-

лений на: поліпшення рівня екологізації, інноваційності, конкурентоспроможності будівельної галузі; 3) на рівні споживачів (покупців житла) вказаний стратегічний захід може вплинути на: скорочення рівня комунальних послуг за рахунок зменшення використання енергетичних, водних ресурсів від зовнішніх постачальників (переважно енергетичних, сміттєзбиральних компаній) на 50% із відповідного економічного коштів. При цьому зростання вартості будівельної продукції для споживачів оцінюється на рівні 5%. А окупність витрат на збільшену вартість житла, яка буде повернена завдяки економії комунальних послуг відповідно до прогностичних даних проекту, який було впроваджено в рамках моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на прикладі оновленого житлового району м. Стокгольму Хаммарбю Шестада [8; 9], становитиме шість років; вироблення екологічної культури населення регіону через безпосередню участь у заходах енергозбереження, ресурсозбереження, скорочення рівня відходів від життєдіяльності та перетворення їх на ресурси; 4) на мікрорівні (рівні досліджуваних підприємств будівельної галузі, які забезпечують упро-

Таблиця 3

**Картина стратегічного управління будівельними відходами
ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр.**

№ п/п	Показник	Значення			Відхилення, +/-, %	
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	у 2016 р. порівняно з 2015 р.	у 2017 р. порівняно з 2016 р.
1	Показники виробництва будівельної продукції (обсяги виробництва), тис грн, у т. ч.:	36524	72047	87034	97,26	20,80
2	Обсяг відходів від будівельної діяльності, т	66,1	70	73,9	6	6
3	Рівень будівельних відходів на 1 грн виробництва будівельної продукції, кг/грн	0,00181	0,00097	0,00085	-46,41	-12,37
4	Характер управління будівельними відходами від господарської діяльності	Регулярне вивезення завдяки співпраці з спеціалізованою компанією на умовах аутсорсингу (договірні відносини), існують витрати на послуги аутсорсингу за даним напрямком	Регулярне вивезення завдяки співпраці з спеціалізованою компанією на умовах аутсорсингу (договірні відносини), існують витрати на послуги аутсорсингу за даним напрямком	Регулярне вивезення завдяки співпраці з спеціалізованою компанією на умовах аутсорсингу (договірні відносини), існують витрати на послуги аутсорсингу за даним напрямком		
5	Обсяг витрат на послуги аутсорсингу щодо вивезення будівельних відходів, тис грн	5,156	5,95	8,868	15,4	49,04

Джерело: складено автором за [12], матеріалами оцінки проблем стратегічного управління екологізацією підприємства

вадження моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на рівні власної будівельної продукції): ріст конкурентоспроможності будівельної продукції та суб'єктів господарювання; можливість упровадження прийнятних цінових параметрів на будівельну продукцію завдяки високому рівню обґрунтування зростання цін на житло (доводиться ймовірність окупності для населення); перспектива поліпшення потенціалу завдяки придбанню та оновленню обладнання, технологій, необхідних для безперебійного функціонування.

Наукова новизна зазначеної розробки полягає у тому, що вперше запропоновано систематизацію додаткових екологічно-економічних переваг для різних рівнів суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку від упровадження моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на рівні власної будівельної продукції, які можуть забезпечити ефекти для всіх можливих учасників такого проекту (прямих та опосередкованих). За достовірного та успішного обґрунтування практичного впровадження зазначеного проекту вказані учасники зможуть отримати визначені переваги

від указаних екологічних інновацій щодо вдосконалення будівельної продукції.

По-друге, важливим напрямом удосконалення виступає проблематика вироблення оптимальних шляхів стратегічного управління будівельними відходами, яке б дало можливість забезпечити екологічно-економічний ефект. У табл. 4 наведено фактичну картину стратегічного управління будівельними відходами ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр. Відповідно до результатів дослідження, поданих в табл. 3, можемо констатувати таке:

1) підприємство демонструє поступове зростання обсягів будівельних відходів від господарської діяльності. Встановлено, що вказаний показник щороку впродовж 2015–2017 рр. збільшувався на 6%. При цьому, незважаючи на факт скорочення темпів виробництва будівельної продукції в 2016–2017 рр. порівняно з 2015–2016 рр., рівень будівельних доходів ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) скорочується меншими темпами, що пов'язане з ростом відходів господарської діяльності, викликаних високим ступенем зношуваності основних засобів, відсутністю оновлення технологій;

**Картина стратегічного управління будівельними відходами
ПрАТ «Інтеркорн корн просесінг індастрі» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр.**

№ п/п	Показник	Значення			Відхилення, +/-, %	
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	у 2016 р. порівняно з 2015 р.	у 2017 р. порівняно з 2016 р.
1	Показники виробництва будівельної продукції (обсяги виробництва), тис грн, у т. ч.:	354119	362050	403224	2,24	11,37
2	Обсяг відходів від будівельної діяльності, т	63,7	73,3	83,33	15,07	13,68
3	Рівень будівельних відходів на 1 грн виробництва будівельної продукції, кг/грн	0,0002	0,0002	0,00021	0	0,00001
4	Характер управління будівельними відходами від господарської діяльності	Складування, регулярне вивезення завдяки співпраці з спеціалізованими компаніями (договірні відносини)	Складування, регулярне вивезення завдяки співпраці з спеціалізованими компаніями (договірні відносини)	Складування, регулярне вивезення завдяки співпраці з спеціалізованими компаніями (договірні відносини)		
5	Обсяг витрат на послуги аутсорсингу щодо вивезення будівельних відходів, тис грн	4,78	6,38	10	33,47	56,74

Джерело: складено автором за [13], матеріалами оцінки проблем стратегічного управління екологізацією підприємства

2) встановлено, що управління будівельними відходами від господарської діяльності в досліджуваній період на підприємстві було основане на їх регулярному вивезенні завдяки співпраці зі спеціалізованою компанією на умовах аутсорсингу (договірні відносини). За 2015–2017 рр. зростав рівень витрат на послуги аутсорсингу за даним напрямом, який зростав у 2015–2016 рр. на 15,4%, у 2016–2017 рр. – на 49,04% і в 2017 р. становив 8,868 тис грн.

Відповідно, ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) не орієнтоване на використання інноваційних методів у стратегічному управлінні екологізацією будівельних відходів.

У табл. 4 наведено фактичну картину стратегічного управління будівельними відходами ПрАТ «Інтеркорн корн просесінг індастрі» (м. Дніпро) за 2015–2017 рр. Відповідно до матеріалів дослідження, поданих у табл. 4, можемо констатувати, що:

1) на будівельному підприємстві спостерігається тенденція зростання обсягів будівельних відходів від господарської діяльності. Встановлено, що даний показник за 2015–2016 рр. зріс на 15,07%, за 2016–2017 рр. – на 13,68%. Слід відзначити, що темпи росту цього показника та його обсяги відповідно до обсягів виробництва будівельної продукції є значно меншими порівняно з іншими досліджуваними малим та середнім підприємствами, що пов'язано з меншим рівнем зношуваності основних засобів, технологій. Але, зважаючи на ріст указанного показника, існує необхідність оптимізації зазначеного напрямку;

2) визначено, що управління будівельними відходами передбачало їх регулярне вивезення завдяки співпраці зі спеціалізованими компаніями на умовах договірних відносини. За період 2015–2017 рр. відбувалося зростання рівня витрат на вказані послуги, який

зріс у 2015–2016 рр. на 33,47%, у 2016–2017 рр. – на 56,74% і в 2017 р. становив 10 тис грн. Підприємство галузі не використовує інноваційних методів у стратегічному управлінні екологізацією будівельних відходів.

За результатами дослідження можемо констатувати, що будівельні відходи господарської діяльності двох досліджуваних підприємств не використовуються для цілей повторного застосування, не скеровуються на рециркулювання (переробку). Слід відзначити, що дані суб'єкти галузі не націлені на політику скорочення масштабів будівельних відходів, не впроваджують новітніх засобів створення екологічно-економічних ефектів від уведення сучасних форм управління цими ресурсами. У цілях забезпечення оптимізації стратегічного управління будівельними відходами для досліджуваних підприємств галузі було розроблено основні напрями вдосконалення. Вказані напрями сформульовано із застосуванням системного підходу, порівняльного підходу, також було адаптовано проаналізований зарубіжний досвід, можливості українського ринку переробки будівельних відходів. У табл. 5 наведено перелік та характеристику вказаних напрямів оптимізації.

Представлені напрями вдосконалення охоплюють усі категорії будівельних відходів, які існували у даних підприємств упродовж досліджуваного звітного періоду (2015–2017 рр.). Доведено, що за умов ефективного впровадження зазначених напрямів вказані будівельні підприємства Дніпропетровської обл. зможуть забезпечити екологічний та економічний ефект функціонування, що дасть змогу підвищити рівень екологізації за вказаним напрямом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Здійснено розроблення основних напрямів поліпшення стра-

**Основні напрями вдосконалення стратегічного управління
будівельними відходами для досліджуваних підприємств галузі**

№ п/п	Найменування будівельних відходів	Характер фактичного управління (за звітними даними) / результат	Прогнозний характер управління/ефект
1	Відходи металевого лому від монтажів конструкцій (відходи IV класу небезпеки)	Управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення). Витрати на дані послуги	Продаж спеціалізованим компаніям з екологічної переробки металевого лому. Економічний ефект – прибуток від операцій. Екологічний ефект – скорочення рівня будівельних відходів даної категорії
2	Відходи паливно-мастильних матеріалів (відходи IV класу небезпеки)	Управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення). Витрати на дані послуги	Передавання спеціалізованим компаніям на механічну переробку. Результат: технічна вода, необхідна для господарської діяльності та очищені паливно-мастильні матеріали. Економічний ефект вищий порівняно з витратами на вивезення. Екологічний ефект – скорочення рівня будівельних відходів даної категорії
3	Відходи будівельних матеріалів (відходи IV класу небезпеки)	Управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення). Витрати на дані послуги	Продаж спеціалізованим компаніям з екологічної переробки даної категорії відходів. Економічний ефект – прибуток від операцій. Екологічний ефект – скорочення рівня будівельних відходів даної категорії
4	Відходи лісоматеріалів (відходи IV класу небезпеки)	Управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення). Витрати на дані послуги	Продаж спеціалізованим компаніям з екологічної переробки даної категорії відходів (виробництво пресованої тирси для тварин). Економічний ефект – прибуток від операцій. Екологічний ефект – скорочення рівня будівельних відходів даної категорії

Джерело: авторська розробка

тегічного управління екологізацією досліджуваних будівельних підприємств Дніпропетровської обл. Серед указаних напрямів виокремлено: поліпшення стратегічного управління екологічними параметрами будівельної продукції (послуг) (для тих суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом будівельної продукції (послуг), що має інноваційно-екологічні характеристики); вдосконалення стратегічного управління будівельними відходами для досліджуваних підприємств галузі; оновлення основних засобів, технологій, задіяних у процесах екологізації підприємств галузі. Доведено, що перший напрям удосконалення пов'язаний із виникненням додаткових екологічно-економічних переваг для різних суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку. Він адаптований із досвіду створення моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на прикладі оновленого житлового району м. Стокгольму Хаммарбю Шестаг. Визначено, що оновлення основних засобів та технологій забезпечить скорочення рівня браку ресурсів, які відносять до категорії будівельних відходів, і зазначене вплине на скорочення економічних витрат, поліпшить стан екологізації. У дослідженні розроблено систематизацію додаткових екологічно-економічних переваг для різних

рівнів суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку від запровадження моделі екологічно ефективного управління відходами, енергозбереженням та ресурсозбереженням на рівні власної будівельної продукції. Наукова новизна вказаної розробки полягає у тому, що вперше запропоновано систематизацію додаткових екологічно-економічних переваг для різних рівнів суб'єктів економічної системи та галузевого розвитку від запровадження оптимізаційної моделі, які можуть забезпечити ефекти для всіх можливих учасників такого проекту (прямих та опосередкованих). У дослідженні розроблено напрями оптимізації у сфері екологізації управління будівельними відходами, що розраховані на всі категорії будівельних відходів, які існували у досліджуваних підприємств упродовж 2015–2017 рр. Доведено, що за умов ефективного впровадження зазначених напрямів досліджувані будівельні підприємства Дніпропетровської обл. зможуть забезпечити екологічний та економічний ефекти функціонування, що дасть змогу підвищити рівень екологізації у сфері управління відходами. Можемо констатувати, що подальші наукові та методичні розвідки щодо поліпшення стратегічного управління екологізацією в будівельній галузі можуть виникати з огляду на появу інноваційних технологій очищення та переробки вторинних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Найкращі європейські практики управління відходами / А. Войціховська та ін. Львів : Манускрипт, 2019. 64 с.
2. Ніканоров С.О. Закордонний досвід формування будівель та споруд сміттєпереробних комплексів. *Архітектурний вісник КНУБА*. 2014. № 4. С. 241–249.
3. Никуличев Ю.В. Управление отходами. Опыт Европейского Союза. Москва : ИНИОН РАН, 2017. 55 с.
4. Голуб Т.В., Романовский Ч.А. Зарубежный опыт в сфере обращения со строительными отходами. URL : <http://www.ecoinfo.by/content/484.html> (дата звернення: 03.10.2019).

5. Hobbs G., Adams K. Reuse of building products and materials – barriers and opportunities. International HISER Conference on Advances in Recycling and Management of Construction and Demolition Waste 21-23 June 2017. Delft University of Technology. Delft. The Netherlands. P. 109–113.
6. Nelles M., Grünesa J., Morscheck G. Waste Management in Germany – Development to a Sustainable Circular Economy? *Procedia Environmental Sciences*. 2016. № 35. S. 6–14
7. Олейник С.П. Строительные отходы при реконструкции зданий и сооружений. URL : <https://resources.today/PDF/02RRO216.pdf> (дата звернення: 03.10.2019).
8. Хаммарбю Шёстад – современный экологичный район Стокгольма. URL : <https://stockholm-tours.com/stockholm-mania/hammarby> (дата звернення: 03.10.2019).
9. Hammarby Sjöstad 2.0. – a leader in sustainable city development. URL: <https://hammarbysjostad20.se/export-match-making/?lang=en> (дата звернення: 03.10.2019).
10. Kibert C.J., Chini A.R., Languell J. Deconstruction as an essential component of sustainable construction. URL : <https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB3122.pdf> (дата звернення: 03.10.2019).
11. Plastic Road. Volker Wessels. URL : <https://www.volkerwessels.com/en/projects/plasticroad> (дата звернення: 03.10.2019).
12. Компания АО «НПО «Союздатель». URL : <http://sozidatel.dp.ua/rus/about/today> (дата звернення: 14.08.2019).
13. ПрАТ «Інтеркорт корн процесінг індастрі». URL : <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/110524/165/templ> (дата звернення: 14.08.2019).

References:

1. Voitsikhovska, A., Kravchenko, O., Melen-Zabramna, O., Pankevych, M. (2019) Krashchi yevropeiski praktyky upravlinnia vidkhodamy [Best European waste management practices]. Lviv: Vydavnytstvo «Kompaniia «Manuskrypt». (in Ukrainian).
2. Nikanorov, S. O. (2014) Zakordonnyi dosvid formuvannia budivel ta sporud smittiepererobnykh kompleksiv [Foreign experience in the formation of buildings and structures of garbage processing complexes]. *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, 4, 241-249. (in Ukrainian).
3. Nikulichev, Yu.V. (2017) Upravlenie othodami. Opyit Evropeyskogo soyuza [Waste management. European Union Experience]. M.: INION RAN. (in Russia).
4. Golub, T.V. Romanovskiy, Ch.A. (2019) Zarubezhnyiy opyt v sfere obrascheniya so stroitelnyimi othodami [Foreign experience in the field of construction waste management]. Available at: <http://www.ecoinfo.by/content/484.html> (accessed 03 Oktober 2019).
5. Hobbs, G., Adams, K. (2017) Reuse of building products and materials – barriers and opportunities. International HISER Conference on Advances in Recycling and Management of Construction and Demolition Waste 21-23 June 2017, 109-113. (in Netherlands).
6. Nelles, M., Grünesa, J., Morscheck, G. (2016). Waste Management in Germany – Development to a Sustainable Circular Economy? *Procedia Environmental Sciences*, 35, 6-14. (in Germany).
7. Oleynik, S.P. (2019) Stroitelnyie othody pri rekonstruktsii zdaniy i sooruzheniy [Construction waste during the reconstruction of buildings and structures]. Available at: <https://resources.today/PDF/02RRO216.pdf> (accessed 03 oktober 2019).
8. Hammarby SchYostad – sovremennyyi ekologichnyii rayon Stokgolma (2019) [Hammarby Schöstad – a modern, ecological district of Stockholm]. Available at: <https://stockholm-tours.com/stockholm-mania/hammarby> (accessed 03 Oktober 2019).
9. Hammarby Sjöstad 2.0. – a leader in sustainable city development (2019) Available at: <https://hammarbysjostad20.se/export-match-making/?lang=en> (accessed 03 oktober 2019).
10. Kibert, C.J., Chini, A.R., Languell, J. (2019) Deconstruction as an essential component of sustainable construction. Available at: <https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB3122.pdf> (accessed 03 oktober 2019).
11. Plastic Road. Volker Wessels. (2019) Available at: <https://www.volkerwessels.com/en/projects/plasticroad> (accessed 03 oktober 2019).
12. Kompaniya AO «NPO «Sozidatel» [Company JSC NPO Sozidatel]. (2019) Available at: <http://sozidatel.dp.ua/rus/about/today> (accessed 14 August 2019).
13. ПрАТ «ІНТЕРКОРН КОРН ПРОСЕСІНГ ІНДАСТРІ» [PJSC INTERCORN CORN PROSESSING INDUSTRY]. (2019) Available at: <https://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/110524/165/templ> (accessed 14 August 2019).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.13

Безхлібна А.П.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичного,
готельного та ресторанного бізнесу,
Національний університет «Запорізька політехніка»

Bezkhlibna Anastasiia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business,
National University "Zaporozhye Polytechnic"

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Безхлібна А.П. Державне управління в системі забезпечення підвищення регіональної конкурентоспроможності. У статті розглянуто підходи до розуміння ролі державного управління в системі забезпечення підвищення регіональної конкурентоспроможності. Системний характер державного управління регіональною конкурентоспроможністю повинен відповідати сучасним політичним, економічним та глобалізаційним викликам, відповідати прогнозним та плановим розрахункам бюджетних комітетів, мати на меті вирішення соціальних проблем розвитку регіону. Принципи державного регулювання розвитку регіонів закріплені законодавчо та встановлюють філософію управління регіональною конкурентоспроможністю. Реалізація концепції державної політики повинна враховувати можливості місцевих бюджетів, затверджувати ліміти, заходи та критерії підвищення регіональної конкурентоспроможності. Подолання викликів, що пов'язані з державним регулюванням стратегічного розвитку регіонів, буде сприяти подальшому забезпеченню впровадження реформи децентралізації.

Ключові слова: регіональна конкурентоспроможність, державне управління, регіон, принципи, державні органи.

Бесхлебная А.П. Государственное управление в системе обеспечения повышения региональной конкурентоспособности. В статье рассмотрены подходы к пониманию роли государственного управления в системе обеспечения повышения региональной конкурентоспособности. Системный характер государственного управления региональной конкурентоспособностью должен отвечать современным политическим, экономическим и глобализационным вызовам, отвечать прогнозным и плановым расчетам бюджетных комитетов, иметь целью решение социальных проблем развития региона. Принципы государственного регулирования развития регионов закреплены законодательно и устанавливают философию управления региональной конкурентоспособностью. Реализация концепции государственной политики должна учитывать возможности местных бюджетов, утверждать лимиты, мероприятия и критерии повышения региональной конкурентоспособности. Преодоление вызовов, связанных с государственным регулированием стратегического развития регионов, будет способствовать дальнейшему обеспечению внедрения реформы децентрализации.

Ключевые слова: региональная конкурентоспособность, государственное управление, регион, принципы, государственные органы.

Bezkhlibna Anastasiia. Public administration in the system of enhancing regional competitiveness. Public administration in the system of regional competitiveness enhancement. Approaches to understanding the role of public administration in the system of enhancing regional competitiveness are considered in the article. State and local authorities have a direct and indirect impact on changing the competitiveness of a territorial unit. Characteristics of responsibilities and powers of public authorities allows to determine the spheres of influence and their effect on changes in regional competitiveness development of the region. The principles of state regulation of regional development are enshrined in the Law of Ukraine "On the Principles of State Regional Policy" and establish the philosophy of managing regional competitiveness. The implementation of the concept of public policy must take

into account the capacity of local budgets, approve the limits, measures and criteria for enhancing regional competitiveness. Key tools for enhancing regional competitiveness through the use of public policy instruments are fiscal instruments (tax breaks, taxes, fees for the use of regional resources), administrative tools (bans, requirements, mandatory administrative procedures), infrastructure tools (development of communications, transport, logistics, utilities, culture, health education, financial institutions), information tools (state-level advertising campaigns, regional branding, marketing communications). All Ukrainian regions have their own development strategies, but they are adopted at different times, have different degrees of detail, differ in the structure of the material submission. Poor detailing of monitoring parameters is based only on indicators in UAH equivalent, which (due to inflationary processes) is not an objective indicator of the analysis. The lack of situational analysis and performance criteria for the above strategies are the main shortcomings identified in the analysis of these documents. The plans for the implementation of regional strategies are of different subject-matter and have different degrees of detail and information on their implementation. Overcoming challenges related to state regulation of strategic regional development will further support the implementation of decentralization reform.

Key words: regional competitiveness, public administration, region, principles, government agencies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розгляд регіональної конкурентоспроможності неможливий без детального аналізу інституційних учасників її забезпечення. Державні органи та органи місцевої влади чинять прямий та опосередкований вплив на зміну конкурентоспроможності територіальної одиниці. Характеристика обов'язків та повноважень державних органів влади дає змогу визначити сфери впливу та їхній вплив на зміни регіональної конкурентоспроможності.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питанням дослідження державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів присвячено багато праць закордонних та вітчизняних учених. Серед українських учених необхідно виділити роботи А. Гнатенко [1], Л. Громоздової [2], Н.В. Дацій [3], В. Сліневського [4], П. Беленького та О. Другова [5], З.В. Герасимчук [6], Б. Данилишина [7]. В означених працях висвітлюються наукові засади управління сталим соціально-економічним розвитком регіонів та напрями вдосконалення механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів,

Формулювання завдання дослідження. Незважаючи на велику кількість досліджень питань розвитку і взаємодії державного та регіонального рівнів влади, дослідження механізмів підвищення конкурентоспроможності є надзвичайно актуальними і завжди перебувають у полі зору українських учених. Актуальні процеси другого етапу децентралізації (2019–2020 рр.) вимагають формування ефективної моделі взаємодії регіональної та державної влади з метою забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіонів. Розроблення обґрунтованої політики регіонального розвитку, яка би базувалася на ключових принципах зростання параметрів соціально-економічного розвитку регіону, привело б до зниження диспропорцій у розвитку територій (регіонів) та зниження економічних, соціальних і політичних проблем регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вплив державного регулювання розвитку регіонів зумовлений соціально-економічними та історико-культурними особливостями становлення регіонів нашої держави. Від того, за допомогою яких механізмів та інструментів

здійснюватиметься державне регулювання регіонального розвитку, залежить якість і швидкість здійснення реформ як у регіонах, так і в країні загалом [8, с. 67].

У 2010 році Україна змінила форму правління та повернулася до президентсько-парламентської республіки, що посилює вплив Президента України та його Адміністрації. З початку 2014 року відбувається одна з найефективніших реформ українського уряду «Національний проект «Децентралізація», суть якого полягає в наданні більших прав та переваг місцевим бюджетам із питань розподілу бюджету та повноважень з управління. За результатами першого етапу децентралізації в Україні 2014–2018 рр. державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 39 разів: з 0,5 млрд в 2014 році до 19,37 млрд грн у 2018 році. За рахунок цієї підтримки в регіонах та громадах реалізовано у 2015–2018 роках понад 10 тисяч проектів [11].

«Залежно від сфери впливу, сили повноважень та сприйняття необхідних змін у державній регіональній політиці (позитивного чи негативного) основних інституційних партнерів, слід розробляти відповідні практичні заходи, які би враховували ці фактори і пропонували оптимальні інструменти для досягнення бажаної цілі» [9, с. 200].

Адміністративно-інституціональний механізм державного регулювання стратегічного розвитку регіону спрямований на реалізацію принципів демократичного врядування з боку органів публічної влади шляхом досягнення інтересів різних соціальних груп, координацію їхньої діяльності щодо забезпечення довгострокових збалансованих якісних перетворень території [10, с. 80].

Структура системи державного регулювання регіонального розвитку, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності, зображена на рис. 1.

Основні принципи державного регулювання регіонального соціально-економічного розвитку закріплені на законодавчому рівні Законом України «Про засади державної регіональної політики» [12]. Вважаємо за доцільне розглянути сутність та трактування кожного з принципів формування державної регіональної політики з метою більш чіткого розуміння підґрунтя формування державою регіональної політики розвитку.

Законності – дотримання чіткої взаємоузгодженості з наявними законодавчими актами, насамперед із Конституцією України.

Рис. 1. Структура системи державного регулювання регіональної політики

Джерело: складено на основі [12]

Співробітництва – формування державної регіональної політики ґрунтується на засадах використання досвіду та результатів роботи всіх гілок влади (законодавча, виконавча, судова) та всіх суб'єктів економічної діяльності, представлених державними, приватними, комунальними підприємствами та некомерційними організаціями.

Паритетності – формування державної регіональної політики з урахуванням балансу інтересів усіх учасників регіональної економічної системи, що в майбутньому виявляється у збалансуванні фінансових ресурсів, прав та можливостей учасників економічної системи регіону.

Відкритості – державна регіональна політика є відкритою для розширення, залишається постійно гнучкою в умовах постійно змінних факторів зовнішнього середовища.

Субсидарності – на вищій рівень управління необхідно виносити тільки ті питання, які не можуть бути вирішені на нижчому рівні [13].

Координації – підвищення ефективності впровадження державної регіональної політики за рахунок розроблення і здійснення согласованих дій, спрямованих на ідентифікацію, оцінку, мінімізацію та моніторинг ризикованих ситуацій у соціально-економічному просторі регіону.

Унітарності – врахування під час створення державної регіональної політики форми державного устрою України, за якого «територія держави, на відміну від федерації, не має в своєму складі федеративних одиниць (штатів, земель тощо), а підрозділяється на адміністративно-територіальні одиниці» [14].

Історичної спадкоємності – передбачає розгляд усіх умов та явищ в історії соціально-економічного розвитку регіонів, з'ясування того, як вони змінювалися під час формування державної регіональної політики.

Етнокультурного розвитку – надання регіонам усіх рівнів умов для всіх соціальних груп стосовно збереження, поширення історичної та культурної спадщини.

Сталого розвитку – «такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь» [15].

Об'єктивності – істинне відображення результатів державно-правової діяльності в галузі підтримки регіонального розвитку, врахування всіх умов розвитку та постійний моніторинг.

Нині перед державними органами влади стоять виклики, що пов'язані з державним регулюванням стратегічного розвитку регіонів, забезпеченням подальшого провадження реформи децентралізації. Серед найбільш значних викликів необхідно виділити такі:

- нестабільне інституційне середовище, постійна зміна якого приводить до того, що рамкові умови функціонування й розвитку економіко-соціальних об'єктів розвитку не мають тривалого визначення;

- бюрократизм, владна вертикаль зі слабкими горизонтальними зв'язками; функціонування державних органів влади, що захищають суб'єктивні інтереси

влади, що приводить до формування в суспільстві привілейованих класів;

- відсутність довгострокового бачення розвитку країни та регулювання регіонального розвитку зводить нанівещь усі стратегічні ініціативи регіональної влади;

- законодавчі неузгодження створюють перепони для виконання оперативних цілей регіонального розвитку;

- невідповідність національних та регіональних інтересів (регіональні проблеми поступаються загальнонаціональним під час формування стратегії розвитку країни);

- неадекватне фінансування регіональних проєктів розвитку (дефіцит, фінансові «діри» державного бюджету);

- відсутність стратегічного фокусу проєктів та цільових програм регіонального соціально-економічного розвитку, хаотичне планування короткотермінових законодавчих ініціатив приводить до порушення стабільності управління, розбалансованості регіональних інтересів.

Інструментарій з регіонального розвитку у вигляді угоди щодо регіонального розвитку між урядом та регіоном є не досить чітко означеним і таким, що охоплює широкий спектр проблем регіонального розвитку, які слід вирішувати [9; с. 248].

Всі українські регіони мають власні стратегії розвитку, проте вони прийняті в різний час, мають різний ступінь деталізації, відрізняються за структурою подання матеріалу. Слабка деталізація параметрів моніторингу спирається лише на показники у гривневому еквіваленті, що (через інфляційні процеси) не є об'єктивним показником аналізу. Відсутність ситуаційного аналізу та критеріїв ефективності виконання вищезначених стратегій є основним недоліком, виявленим під час аналізу цих документів. Плани реалізації регіональних стратегій мають різний предметний характер та мають різні ступені деталізації та інформацію про їх виконання.

Ключовими інструментами підвищення регіональної конкурентоспроможності за рахунок використання інструментів державної політики є:

1. Фіскальні інструменти (податкові пільги, податки, плата за використання регіональних ресурсів).

2. Адміністративні інструменти (заборони, вимоги, обов'язкові адміністративні процедури).

3. Інфраструктурні інструменти (розвиток системи зв'язку, транспорту, логістики, підприємств комунального господарства; культура, освіта, охорона здоров'я, фінансово-кредитні установи).

4. Інформаційні інструменти (рекламні кампанії на державному рівні, брендинг регіонів, маркетингові комунікації).

Концепція реалізації державної політики у сфері регіональної конкурентоспроможності (див. рис. 2) полягає у такому:

1. Перегляд системи стратегічного планування підвищення регіональної конкурентоспроможності за рахунок визначення основних показників, ключових інструментів, важелів та критеріїв ефективності.

2. Фінансове оздоровлення, перегляд системи фінансового забезпечення та визначення пріоритетних напрямів і сфер регіональної конкурентоспроможності, модернізація управлінського складника процесу.

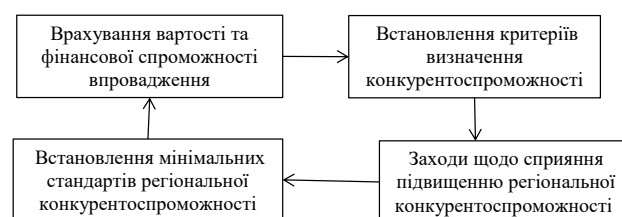

Рис. 2. Принципи концепції реалізації державної політики підвищення регіональної конкурентоспроможності

Виконання принципів формування регіональної конкурентоспроможності дасть змогу закріпити майбутній стратегічний розвиток на державному рівні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, за даними дослідження встановлено роль держави у регулюванні регіональної конкурентоспроможності. Використання інструментів державної політики у руслі підвищення регіональної конкурентоспроможності повинно спиратися на забезпечення сталого соціально-економічного регіонального розвитку. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на фінансовий аналіз місцевих бюджетів із метою з'ясування виконання стратегій регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гнатенко А. Напрями вдосконалення механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України. *Управління розвитком*. 2015. № 8. С. 103–104.
2. Громоздова Л. Удосконалення оцінки тенденцій регіонального економічного розвитку. *Держава та економіка*. 2014. № 1. С. 12–16.
3. Дачій Н.В. Принципи дії соціальної держави щодо підтримання соціального статусу і життєвих потреб населення території. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління»*. № 1(8). 2013. С. 7–13.
4. Єлісєвський В. Наукові засади управління сталим соціально-економічним розвитком регіонів. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. С. 45–49.
5. Беленький П., Другов О. Регіональна політика збалансованого соціально-економічного розвитку. *Регіональна економіка*. 2005. № 1. С. 96–106.
6. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. Луцьк : Надстир'я, 2001. 528 с.
7. Данилишин Б. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України *Економіка України*. 2004. № 3. С. 4.
8. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З.С. Варналія. К. : Знання України, 2005. 498 с.

9. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: Стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт. 342 с. URL: https://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part_UA.pdf (дата звернення: 02.10.2018).
10. Лукашов О. Механізми державного регулювання стратегічного розвитку регіону – Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 2 (33). С. 75–83.
11. Навіщо децентралізація? URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 02.10.2018).
12. Закон України «Про засади державної регіональної політики»
13. Корчака В.В. Принцип субсидіарності в праці Європейського Союзу. URL: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/14952/1/Korchaka_213-218.pdf (дата звернення: 02.10.2018).
14. Унитарное государство. URL: http://vseslova.com.ua/word/%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-111419 (дата звернення: 02.10.2018).
15. Цілі сталого розвитку та їх адаптація для України. URL: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/> (дата звернення: 02.10.2018).

References:

1. Ghnatenko A. (2015) Naprjamy vdoshkonalennja mekhanizmu derzhavnogho rehuljuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv Ukrainy [Directions of improvement of the state regulation mechanism of Ukrainian regions' social and economic development]. *Development Management*. no 8. pp. 103–104.
2. Ghromozdova L. (2014) Udoshkonalennja ocinky tendencij rehionalnogho ekonomichnogho rozvytku [Improving the assessment of regional economic development trends]. *State and economy*. no 1. pp. 12–16.
3. Dacij N.V. (2013) Pryncypy diji socialjnoji derzhavy shhodo pidtrymannja socialnogho statusu i zhyttyevykh potreb naselennja terytoriji. [Principles of action of the welfare state in maintaining the social status and vital needs of the population of the territory] *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Public Administration*. no (8). pp. 7–13.
4. Jelinjevsjkyj V. (2016) Naukovi zasady upravlinnja stalym socialjno-ekonomichnym rozvytkom rehioniv. [Scientific bases of management of sustainable socio-economic development of regions] *The efficient economy*. No № 12. pp. 45–49.
5. Bjeljenjkyj P., Drughov O. (2015) Rehionaljna polityka zbalansovanogho socialjno-ekonomichnogho rozvytku. [Regional policy of balanced socio-economic development.] *Regional economy*. no 1. pp. 96–106.
6. Gherasymchuk Z.V. (2001) *Rehionaljna polityka stalogho rozvytku: metodologhija formuvannja, mekhanizmy realizaciji* [Regional policy of sustainable development: methodology of formation, mechanisms of implementation]. Lutsk: Overhang, (in Ukraine).
7. Danylyshyn B. (2004) Naukovo-innovacijne zabezpechennja stalogho ekonomichnogho rozvytku Ukrainy [Scientific and innovative support of sustainable economic development of Ukraine] *Economy of Ukraine*. no 3. pp. 4.
8. Varnalija Z.S. (2005) *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety socialjno-ekonomichnogho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]: Kiev: Knowledge of Ukraine (in Ukraine).
9. Rehionalnyj rozvytok ta derzhavna rehionaljna polityka v Ukraini: Stan i perspektyvy zmin u konteksti globalnykh vyklykiv ta jevropejskykh standartiv polityky [Regional development and national regional policy in Ukraine: Status and prospects for change in the context of global challenges and European policy standards]. Available at: <https://surdp.eu/uploads/files/.pdf> (accessed: 02.10.2018).
10. Lukashov O. (2017) Mekhanizmy derzhavnogho rehuljuvannja strategichnogho rozvytku rehionu. [Mechanisms of state regulation of strategic development of the region] *Public administration and local self-government* vol. 2 (33). pp. 75–83.
11. Navishho decentralizacija? [Why decentralization?] Available at: <https://decentralization.gov.ua/about> (accessed: 02.10.2018).
12. Zakon Ukrainy “Pro zasady derzhavnoji rehionaljnoji polityky [Law of Ukraine “On the Principles of State Regional Policy]
13. Korchaka V.V. Pryncyp subsydiarnosti v praci Jevropejskogho Sojuzu. [The principle of subsidiarity in the work of the European Union] Available at: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/14952/1/Korchaka_213-218.pdf (accessed: 02.10.2018).
14. Unytarnoe gosudarstvo [A unitary state]. Available at: <http://vseslova.com.ua/word> (accessed: 02.10.2018).
15. Cili stalogho rozvytku ta jikh adaptacija dlja Ukrainy [Sustainable development goals and their adaptation to Ukraine]. Available at: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/> (accessed: 02.10.2018).

Кузнєцова Г.О.,
кандидат економічних наук, докторант,
Міжнародний університет бізнесу і права

Kuznyetsova Galina,
Candidate of Economic Sciences, Doctoral Candidate,
International University of Business and Law

РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ЕНЕРГОРЕСУРСІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кузнєцова Г.О. Регіональний ринок енергоресурсів та особливості його регулювання. У статті досліджено теоретичні аспекти регулювання регіонального ринку енергоресурсів. Обґрунтовано сучасне уявлення складних взаємозв'язків різних елементів життєдіяльності, що визначають сталий розвиток, фундаментальною основою якого є енергія. Проведено теоретичний аналіз літератури, що стосується проблем дослідження регіональних ринків енергоресурсів, який показав не тільки значущість і високий рівень актуальності цих проблем для нормальної життєдіяльності всіх верств, груп та вікових спільнот населення, але й тісні зв'язки місцевих і глобальних аспектів енергозабезпечення. Обґрунтовано, що визначальним елементом регіональної енергетичної політики є інвестиційний складник. Відзначено необхідність акцентування особливих вимог до регіонального управління сучасними ринками енергетичних ресурсів, що не забезпечується сучасними концепціями механізму функціонування господарюючих суб'єктів внаслідок ігнорування ними інтеграційних тенденцій саморозвитку предмета дослідження. Запропоновано трьохелементну концепцію індустріального розвитку регіону. Визначено ключові критерії структурно-інвестиційної політики на мезорівні. Класифіковано об'єкти регіональної енергетичної політики. Обґрунтовано вимоги, що пред'являються до регіональної енергетичної політики, та основні напрями забезпечення її реалізації. Досліджено аналогічні вимоги, що пред'являються до державної політики енергетики. Для досягнення основних цілей і реалізації пріоритетів регіональної енергетичної політики визначено функції регіональних органів управління енергетичним господарством. Розроблено завдання регіональної енергетичної політики в межах взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та індивідуальних підприємств у сфері енергетики. Визначено основні цілі, на які нині мають бути спрямовані регіональні аспекти енергетичної політики України.

Ключові слова: регіональний ринок енергоресурсів, регіональна енергетична політика, інвестиційний складник, регіональна економіка, сталий розвиток, відновлювана енергетика, паливно-енергетичний комплекс, структурно-інвестиційна політика, енергетичний комплекс.

Кузнєцова Г.А. Региональный рынок энергоресурсов и особенности его регулирования. В статье исследованы теоретические аспекты регулирования регионального рынка энергоресурсов. Обосновано современное представление сложных взаимосвязей различных элементов жизнедеятельности, определяющие устойчивое развитие, фундаментальной основой которого является энергия. Проведен теоретический анализ литературы, касающейся проблем исследования региональных рынков энергоресурсов, который показал не только значимость и высокий уровень актуальности этих проблем для нормальной жизнедеятельности всех слоев, групп и возрастных общностей населения, но и тесные связи местных и глобальных аспектов энергообеспечения. Обосновано, что определяющим элементом региональной энергетической политики является инвестиционная составляющая. Отмечена необходимость акцентирования особых требований к региональному управлению современными рынками энергетических ресурсов, что не обеспечивается современными концепциями механизма функционирования хозяйствующих субъектов вследствие игнорирования ими интеграционных тенденций саморазвития предмета исследования. Предложена трехэлементная концепция индустриального развития региона. Определены ключевые критерии структурно-инвестиционной политики на мезоуровне. Классифицированы объекты региональной энергетической политики. Обоснованы требования, предъявляемые к региональной энергетической политике, и основные направления ее реализации. Исследованы аналогичные требования, предъявляемые к государственной политике энергетики. Для достижения основных целей и реализации приоритетов региональной энергетической политики определены функции региональных органов управления энергетическим хозяйством. Разработаны задачи региональной энергетической политики в рамках взаимодействия органов исполнительной власти, органов местного самоуправления, предприятий, организаций и индивидуальных предпринимателей в сфере энер-

гетики. Определены основные цели, на которые должны быть направлены региональные аспекты энергетической политики Украины.

Ключевые слова: региональный рынок энергоресурсов, региональная энергетическая политика, инвестиционная составляющая, региональная экономика, устойчивое развитие, возобновляемая энергетика, топливно-энергетический комплекс, структурно-инвестиционная политика, энергетический комплекс.

Kuznyetsova Galina. Regional energy market and peculiarities of its regulation. The development of the regional energy market as a subsystem of the regional economy in modern conditions requires new approaches and technologies to manage their development, based on knowledge, the latest achievements of the economy and world experience. This necessitates the search for new effective tools for regulating the development of the regional energy market; contribute to the identification of existing in each region of competitive advantages that reflect the specifics of the regional potential. The development of the regional market is largely determined by the quality of management at the local level, depends on the ability of management personnel to effectively use available resources and solve existing problems. Thus, the development of theoretical and methodical bases of strategic management developing a regional energy market-based energy policy is an urgent problem both in theoretical and practical aspects, designed to provide productive use of the existing energy potential of the region, to contribute to the realization of the opportunities offered by the external environment. All of the above and caused the relevance of this study. The article deals with the theoretical aspects of regulation of the regional energy market. The modern representation of complex interrelations of various elements of life activity defining sustainable development which fundamental basis is energy is proved. The theoretical analysis of the literature concerning the problems of research of regional energy markets, which showed not only the importance and high level of relevance of these problems for the normal life of all layers, groups and age communities of the population, but also the close relationship of local and global aspects of energy. It is proved that the defining element of the regional energy policy is the investment component. The necessity of accentuation of special requirements to regional management of modern markets of energy resources that is not provided by modern concepts of the mechanism of functioning of economic entities owing to ignoring by them of integration tendencies of self-development of a subject of research is noted. A three-element concept of industrial development of the region is proposed. The key criteria of structural and investment policy at the meso-level are defined. The objects of regional energy policy are classified. The requirements for the regional energy policy and the main directions of its implementation are substantiated. Similar requirements to the state energy policy are investigated. To achieve the main goals and priorities of the regional energy policy, the functions of regional energy management bodies are defined. The tasks of regional energy policy in the framework of interaction of Executive authorities, local governments, enterprises, organizations and individual entrepreneurs in the field of energy have been developed. The main goals for which the regional aspects of Ukraine's energy policy should be directed are defined.

Key words: regional energy market, regional energy policy, investment component, regional economy, sustainable development, renewable energy, fuel and energy complex, structural and investment policy, energy complex.

Актуальність проблеми. Для розвитку регіонального ринку енергоресурсів як підсистеми регіональної економіки в сучасних умовах потрібні нові підходи і технології управління їх розвитком, засновані на знаннях, останніх досягненнях економіки та світовому досвіді. Це зумовлює необхідність пошуку нових ефективних інструментів регулювання розвитком регіонального ринку енергоресурсів, які сприяють виявленню наявних у кожному регіоні конкурентних переваг, що відображають специфіку регіонального потенціалу.

Розвиток регіонального ринку значною мірою зумовлюється якістю управління на місцевому рівні, залежить від здатності управлінських кадрів ефективно використовувати наявні ресурси і вирішувати наявні проблеми.

З практичного погляду, застосування стратегічного управління розвитком ринку енергоресурсів є дієвим засобом формування ефективної державної енергетичної політики, що поєднує опору на ринкові механізми з заходами державного впливу і дозволяє забезпечити поєднання федеральних і регіональних інтересів, розроблення оптимальних варіантів структурних перетворень економіки регіону, мобілізувати необхідні для здійснення структурних змін ресурси. Доцільність

застосування стратегічного підходу до управління розвитком ринку енергоресурсів регіону також викликана необхідністю проведення ефективної енергетичної політики, зростаючою економічною самостійністю українських регіонів і переведенням на якісно новий рівень відповідальності органів влади.

Таким чином, розроблення теоретичних і методичних основ стратегічного управління розвитком регіонального ринку енергоресурсів на основі енергетичної політики є актуальним завданням як у теоретичному, так і в практичному аспектах, покликаним забезпечити продуктивне використання наявного енергетичного потенціалу регіону, сприяти реалізації можливостей, що надаються зовнішнім середовищем. Усе вищезазначене і зумовило актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного управління розвитком регіонального ринку енергоресурсів на основі енергетичної політики присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців –

В.А. Агєєва, О.М. Білоусова, Б.В. Гаприндашвілі, Е.Г. Гашо, Г.Є. Жуйкова, В.В. Деджули, А.Г. Златопольського, В.С. Кудлай, В.Р. Купчака, В.Р. Лірника, С.В. Нараєвського, Г.Г. Півняка, С.В. Прохорчук, Н.В. Сергєєва, О.В. Тарасова, С.Я. Цимбалюка та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних теоретико-практичних аспектів стратегічного управління розвитком регіонального ринку енергоресурсів на основі вдосконалення енергетичної політики на мезорівні.

Результати дослідження. Сучасні теоретичні уявлення стратегічного менеджменту в силу процесів глобалізації, які стрімко розвиваються, наполегливо рекомендують враховувати взаємозв'язки загальносвітових, державних і регіональних ринків, тим більше що роль енергії і, відповідно, енергоресурсів постійно зростає.

На рис. 1 наводиться сучасне уявлення складних взаємозв'язків різних елементів життєдіяльності, що визначають сталий розвиток. Енергія в цій системі виступає разом із водою, природним середовищем і їжею фундаментальною основою. Проведений теоретичний аналіз літератури, що стосується проблем дослідження регіональних ринків енергоресурсів, показав не тільки значущість і високий рівень актуальності цих

проблем для нормальної життєдіяльності всіх верств, груп та вікових спільнот населення, але й тісні зв'язки місцевих і глобальних аспектів енергозабезпечення.

При цьому еволюція структури світового та вітчизняного енергетичного балансу постійно змінюється у бік використання більш ефективних енергетичних ресурсів. Вуглеводневе паливо (нафта і природний газ) займають провідне положення і за прогнозами залишаться в такій ролі все це століття.

Ми відзначаємо необхідність акцентування особливих вимог до регіонального управління сучасними ринками енергетичних ресурсів, що не забезпечується сучасними концепціями механізму функціонування господарюючих суб'єктів внаслідок ігнорування ними інтеграційних тенденцій саморозвитку предмета дослідження.

Висунута в статті гіпотеза про формування та розвиток енергоресурсів ґрунтується на врахуванні низки положень:

- входження українців у ринкову життєдіяльність гальмується їхньою інституційною неготовністю до нових форм підприємництва;

- взаємодія суспільства та суб'єктів господарювання у паливно-енергетичному комплексі стрімко змінюється останніми роками значною мірою тому, що саме цей сектор економіки найбільшою мірою набув глобальних (загальносвітових) ринкових характеристик.

Ми висунули припущення про те, що формування і розвиток енергоресурсів повинні бути доповнені розвитком форм енергетичної політики на ринках енергетичних ресурсів в масштабі регіонів і країни.

Формування енергетичної політики на державному і, головне, регіональному рівнях, на наш погляд, є однією з найважливіших складових частин сучасного етапу реформування паливно-енергетичного комплексу в Україні. Держава, використовуючи цей інструмент, здійснює управління не тільки окремими галузями і підприємствами, але і всім ринковим середовищем, з метою підвищення їх комерційної та бюджетної ефективності. Загалом, на нашу думку, концепція індустріального розвитку повинна складатися з трьох взаємодіючих і взаємозалежних елементів:

- конкурентне середовище з відповідною інституційною інфраструктурою;

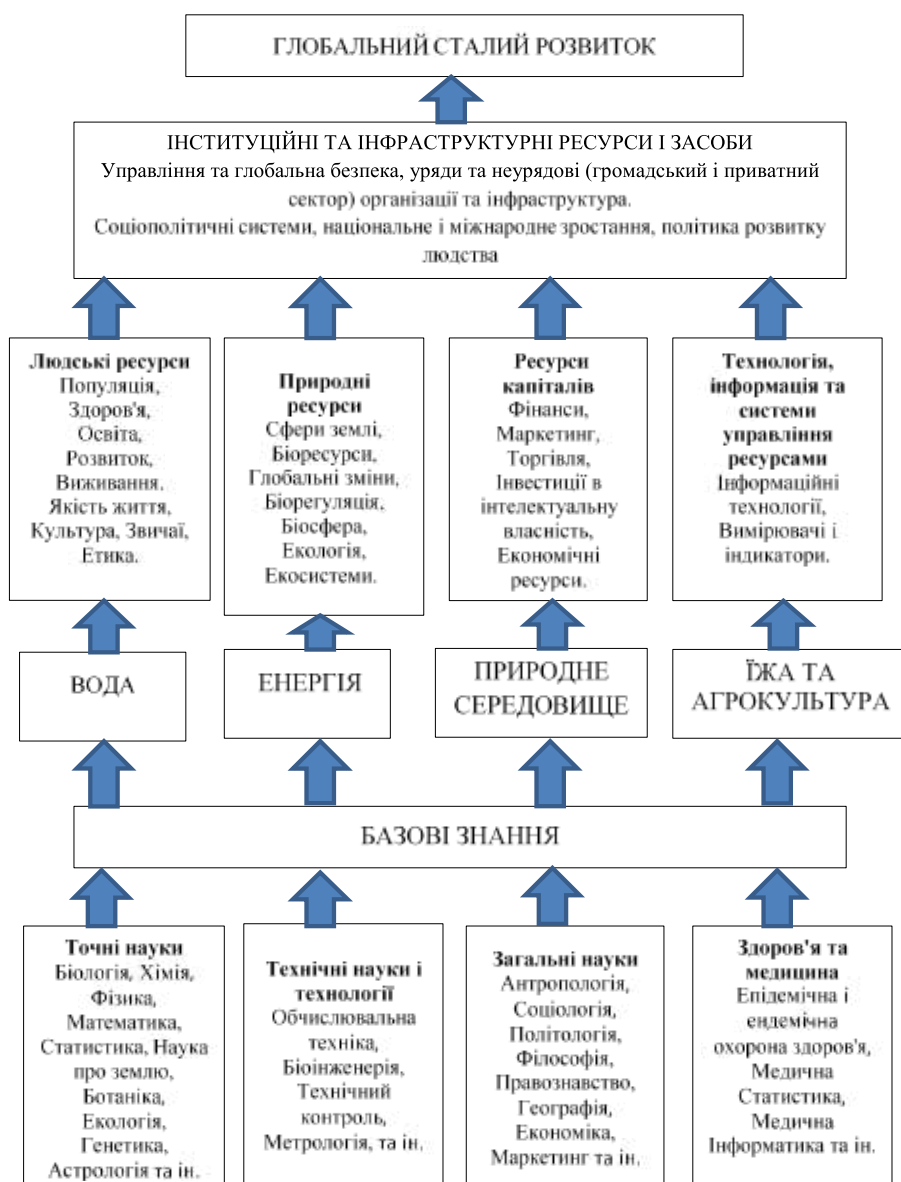

Рис. 1. Взаємозв'язок структурних та інституційних елементів сталого розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 10]

– підприємства, перетворені в межах процесу реструктуризації та адаптовані до умов конкурентного середовища;

– політика, що являє собою інструмент державного регулювання. У межах останньої встановлюються пріоритети розвитку, а також механізми і розміри підтримки відповідної галузі та підприємств.

Відмова від системи централізованого планування та адміністративно-командного управління призвела до посилення регіоналізації в економіці [8].

Проблема формування та реалізації енергетичної політики тісно пов'язана з визначенням місця і ролі в економіці органів управління різних рівнів ієрархії. Дійсно, хоча ринковий механізм і забезпечує ефективне використання ресурсів, у ряді ситуацій він виявляє свою «недостатність» з точки зору досягнення максимальної можливої ефективності. У цих випадках необхідне втручання держави. Воно повинно реалізовуватися за такими напрямками:

– задоволення потреб у громадських благах, що включають національну оборону, громадський порядок, контроль стану навколишнього середовища, освіту, охорону здоров'я та ін.;

– усунення негативних і стимулювання позитивних побічних наслідків економічної діяльності. Негативний результат повинен спричинити собою додаткове оподаткування виробника, пряме адміністративне втручання і т. п. Для спонукання виникнення позитивних ефектів використовуються податкові пільги та субсидії;

– ліквідація асиметричності в інформаційному обслуговуванні учасників ринку, що призводить до неефективного розподілу ресурсів;

– забезпечення вільного всередині і міжгалузевого переливу капіталів.

У західній літературі, присвяченій державному регулюванню, до переліку економічних функцій уряду включається [5]:

– забезпечення правової бази функціонування ринкової системи;

– формування конкурентного середовища і захист конкуренції;

– перерозподіл доходів;

– стабілізація економіки, тобто контроль рівнів зайнятості та інфляції (зумовлених кон'юнктурними коливаннями) і необхідні коригувальні впливи, а також стимулювання економічного зростання.

Практично жодна з перерахованих вище функцій безпосередньо не відноситься до розглянутої енергетичної політики. Виняток – забезпечення економічного зростання. Однак це скоріше її мета і/або результат.

Різні фактори економічного зростання можуть визначатися збільшенням загального обсягу реального валового національного продукту (ВНП) чи чистого національного продукту (ЧНП) за певний період або його зміною в перерахунку на душу населення. Використання того чи іншого вимірника дозволяє, на наш погляд, розділити пріоритети державної та регіональної енергетичної політики. Перший, безумовно, є характеристикою розвитку держави, а другий – найважливішим показником на рівні регіону (він, насамперед, свідчить про успішність енергетичної політики як основи функціонування регіональної економіки).

Для того щоб механізм реалізації енергетичної політики був досить дієвим, на наше переконання, необхідно:

– розділити повноваження органів управління відповідно до енергетичної політики;

– виділити об'єкти, функціонування і розвиток яких регламентується державними та регіональними політиками.

Регіональна енергетична політика, безсумнівно, є складовою частиною державного аналога, при цьому до неї пред'являються специфічні вимоги та обмеження. Зокрема, вона визначається виходячи із напрямків та темпів соціально-економічного розвитку регіону, величини його бюджету, характеристик внутрішнього конкурентного середовища, екологічної обстановки, ресурсного потенціалу, а також з урахуванням власної інвестиційної політики (яка одночасно є і джерелом формування та основним напрямком регіональної енергетичної політики).

У загальному випадку енергетична політика крім інвестиційної містить кілька структурних складових частин (експортно-імпорту, податкову, кредитну і т. п.), що дозволяють цілеспрямовано впливати на досягнення поставлених цілей (рис. 2 і рис. 3). Відзначимо, що найбільш часто використовуються податкові можливості регулювання (зокрема, для пом'якшення циклічних криз виробництва і збільшення стійкості розвитку економіки). У максимальному ступені потенціал податків повинен бути задіяний в інвестиційній сфері за допомогою непрямого державного регулювання.

Структурно-інвестиційна політика не є суто ринковим інструментом і тому повинна здійснюватися державою як ринковими, так і адміністративними методами. При визначенні напрямів інвестування необхідно враховувати такі критерії [4]:

– забезпечення платоспроможного попиту (і його зростання) на продукцію інвестованого виробництва;

– мінімізацію капіталомісткості інвестиційних проєктів;

– мінімально можливі інвестиційні та виробничі цикли проєктів;

– максимально можливий прибуток на вкладений капітал;

– максимальну величину технологічного ланцюжка попиту в результаті здійснення інвестиційного проєкту.

Природно, що інвестиції будуть найбільш ефективні, якщо кожне рішення в цій сфері буде відповідати всім критеріям без винятку. Передбачається, що це можливо, якщо відповідні рішення будуть прийматися щодо конкретних підприємств або їх груп, але не по всій галузі та підгалузі.

Практика показує, що визначальним елементом регіональної енергетичної політики є інвестиційний складник [4]. Він формується на базі своїх аналогів суб'єктів господарювання цього територіального утворення, включаючи державні організації та установи (рис. 4). Останні схильні до впливу зовнішніх факторів, одним з яких є енергетична політика регіону.

Під час розроблення інвестиційної політики прийнято виділяти крім традиційних прямих і портфельних інвестицій також:

– нефінансові (негрошові) – у формі вкладення прав, ліцензій, ноу-хау, майна в інвестиційний проєкт, підприємство, бізнес;

– інноваційні – здійснювані з метою впровадження на підприємстві вже створених технологічних нововведень.

Дані види інвестицій є найважливішими для реалізації енергетичної політики в регіоні та впливу на господарюючого суб'єкта, однак саме для них система підтримки на різних рівнях є недостатньою.

Інвестиційна стратегія підприємства являє собою діяльність з обґрунтування і використання найбільш ефективних форм вкладення капіталу, спрямованих на розширення економічного потенціалу [7]. Для її виконання розробляється програма, що складається з інвестиційних проєктів, згрупованих за галузевим, регіональним і іншим привабливим для інвестицій принципом.

Відзначимо, що нині поділ повноважень по об'єктах між державною і регіональною політикою в інвестиційно-фінансовій сфері досить складний та суперечливий. Допомога господарюючим суб'єктам у розвитку їх виробництв і просуванні продукції на ринках здійснюється, перш за все, за рахунок проведення регіональної протекціоністської політики. Можна припустити, що в умовах неефективного виконання державних законів

саме місцева влада повинна приймати відповідні економічні рішення.

Основою для підтримки інвестиційної політики тих чи інших господарюючих об'єктів (створення їм сприятливих умов розвитку і, відповідно, формування обмежувальних заходів для конкурентів) може бути оцінка витрат різних підприємств галузі. Вибір даного фактору обґрунтовується наступним. Підприємство з найменшими витратами за інших рівних умов є більш ефективним. Під економічною ефективністю будемо розуміти відповідно до економічної теорії «отримання даного обсягу продукції при найменших витратах рідкісних ресурсів, причому як продукція, так і застосовувані ресурси вимірюються у вартісному вираженні» [1].

Теоретично передбачається, що у конкурентній ринковій системі забезпечується оптимальний розподіл ресурсів для виробництва кожного з безлічі товарів і послуг. Проте цей висновок не враховує пов'язаних з виробництвом і споживанням товару (послуги) побічних ефектів. Останні виникають, коли в процесі виробництва частина витрат переходить до третьої сторони (тобто не споживачам і не виробникам цієї продукції).

Найбільш очевидні ефекти такого роду – екологічні проблеми.

Тут нерідко має місце наступний ланцюжок явищ. В ряду господарюючих об'єктів тієї чи іншої спрямованості з'являється підприємство, яке за рахунок мінімізації витрат стає найбільш конкурентоспроможним. Однак дані мінімальні витрати досягаються в значній мірі за рахунок виникнення побічних екологічних ефектів. У цій ситуації для нормалізації становища регіональні органи управління можуть використовувати податкове або адміністративно-законодавче регулювання. Причому на підприємстві, з високою частотою ймовірності, витрати будуть зростати, що зробить його функціонування менш ефективним, а, отже, його конкурентоспроможність знизиться.

Інструментами регіональної енергетичної політики можуть бути також такі класичні способи підтримки і розвитку підприємств, як державне та регіональне замовлення, трансфертні платежі.

У загальному випадку регіональна енергетична політика повинна бути побудована індивідуально в залежності від типу господарюючого суб'єкта (рис. 5).

Підприємства – лідери ринку (монополісти) цілком самодостатні і навіть розширюють свій вплив. Проблемні підприємства є зоною інтересів органів з фінансового оздоровлення і банкрутства, кредиторів, комітету з управління

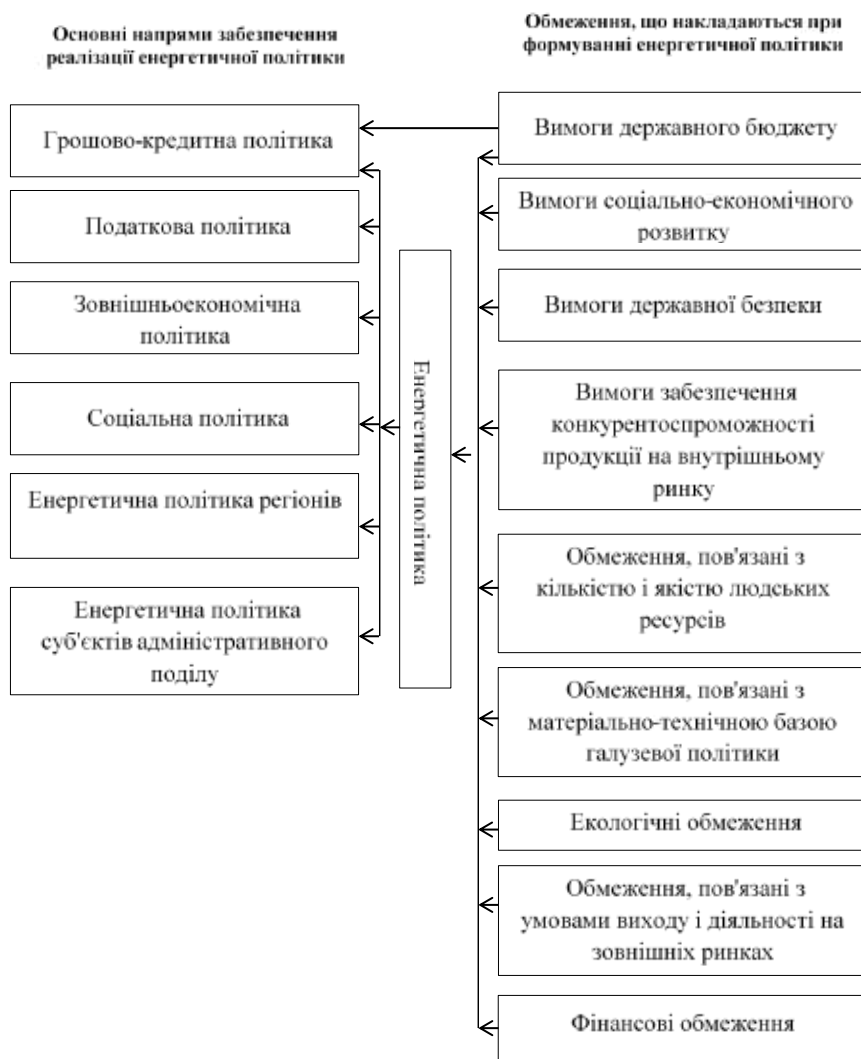

Рис. 2. Вимоги, що пред'являються до енергетичної політики України, та основні напрями забезпечення її реалізації

Джерело: складено автором

державним майном, монополістів, персоналу і т. д. водночас стабільні підприємства залишаються ніби в «мертвій зоні». Однак, на нашу думку, саме підтримка даних підприємств має бути стратегічним напрямком регіональної енергетичної політики.

Основним завданням формування регіонального енергетичного ринку є забезпечення соціально-економічного розвитку території будь-якого рівня шляхом ефективного, надійного і безпечного енергозабезпечення при мінімальних витратах суспільства і при прийнятному рівні техногенного впливу на навколишнє середовище. Ця задача постійна незалежно від змін, викликаних різними економічними, політичними, соціальними, технічними та іншими факторами.

Як показує аналіз, більшість регіонів України не забезпечені в достатньому обсязі енергоресурсами [3] і з часом їх дефіцитність буде зростати. Відповідно регіональна політика повинна враховувати принципи відмінності умов енергозабезпечення і структури паливно-енергетичного балансу регіонів.

Досвід розвинених зарубіжних країн свідчить, що основними умовами проведення ефективної національної промислово-енергетичної політики вважається [8; 10]:

- інтернаціональний характер паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), коли на передній план виступають два рівноправних принципи: конкуренція і кооперація;
- антимонопольне законодавство, що дозволяє державі використовувати весь науково-промисловий потенціал;
- прогресивне податкове законодавство.

Досвід зарубіжних країн показує, що в міру вдосконалення ринкових структур пряме державне регулювання багато в чому замінюється різноманітними непрямыми регуляторами [11]. Але при цьому роль держави у виробленні стратегії промислово-енергетичного розвитку зростає через спільну енергетичну політику держави, бізнесу і окремих енергетичних компаній.

Регіональні аспекти енергетичної політики України наразі мають бути спрямовані на вирішення таких основних цілей:

- підвищення надійності, стійкості та ефективності функціонування енергетичного комплексу регіону, зниження собівартості виробництва електричної і теплової енергії на основі структурних, економічних і технічних удосконалень і змін;
- створення необхідних умов переходу енергетичного комплексу на інноваційний шлях розвитку за допомогою вибудовування адекватної, економічно обґрунтованої тарифної політики та залучення інвестицій для будівництва конкурентоспроможних об'єктів генерації енергії з застосуванням екологічно чистих технологій відновлюваної енергетики.
- забезпечення сприятливих умов доступу суб'єктів енергетики регіонів на оптові ринки енергоресурсів

Рис. 3. Вимоги, що пред'являються до регіональної енергетичної політики, і основні напрями забезпечення її реалізації

Джерело: складено автором

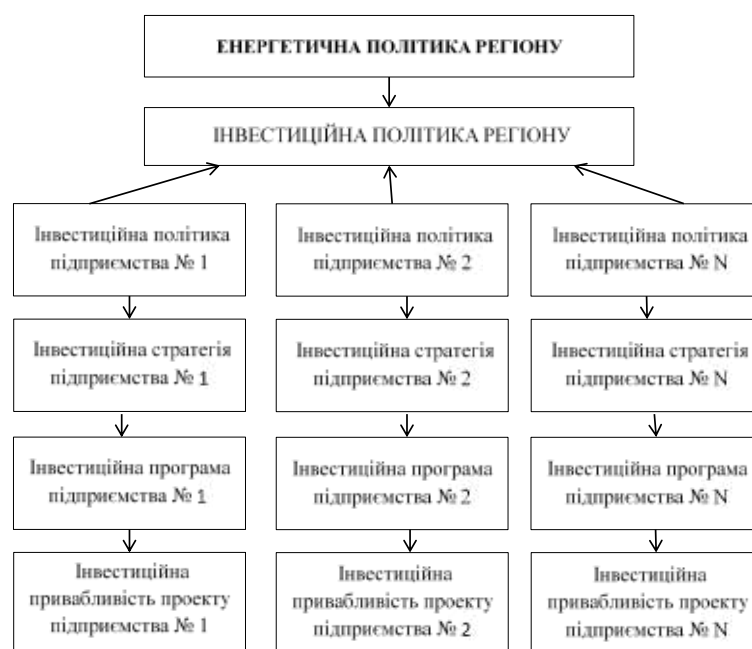

Рис. 4. Місце інвестиційного складника в структурі регіональної політики

Джерело: складено автором

України та удосконалення регіонального роздрібного ринку енергоносіїв.

Завданнями регіональної енергетичної політики в рамках взаємодії органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та індивідуальних підприємств у сфері енергетики є:

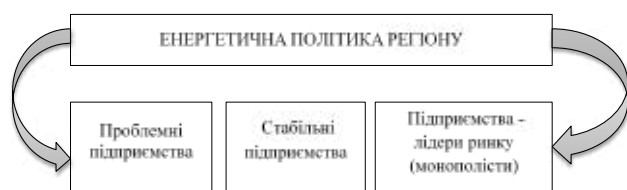

Рис. 5. Класифікація об'єктів регіональної енергетичної політики

Джерело: складено автором

- стале забезпечення населення та економіки регіону енергоносіями в достатніх обсягах;
- підвищення ефективності використання енергоресурсів, створення умов переходу економіки на енерго- і ресурсноефективний шлях розвитку;
- підтримка економіки і зниження бюджетних витрат, поетапний перехід до єдиних тарифів для різних сфер економіки;
- підвищення безпеки енергетичного забезпечення об'єктів економіки та населених пунктів;
- зниження негативного екологічного впливу енергетичного комплексу на навколишнє середовище.

Реалізація регіональної енергетичної політики здійснюється за допомогою тих самих механізмів, що й енергетичної політики загалом. При цьому необхідне приведення регіонального законодавства у відповідність із державним.

Для досягнення основних цілей і реалізації пріоритетів регіональної енергетичної політики передбачається здійснення регіональними органами управління енергетичним господарством функцій у сфері:

- розроблення і реалізації регіональних енергетичних програм (в тому числі програм паливо- та енергозабезпечення, а також енергозбереження регіонів);
- проведення активної енергозберігаючої політики, створення та управління регіональними фондами енергозбереження;
- організації і регулювання теплопостачання, модернізації та раціоналізації теплового господарства та теплопостачання споживачів житлово-комунального комплексу;
- підтримки незалежних виробників палива та енергії, які використовують енергоресурси місцевого значення, що забезпечують доопрацювання виснажених родовищ, створюють нові генеруючі потужності в енергетиці і освоюють поновлювані джерела енергії;
- розвитку соціальної інфраструктури та комунально-побутової сфери на частковій основі з виробничими структурами ПЕК;
- участі в розробленні та реалізації програм санації збиткових підприємств ПЕК;

– контролю за дотриманням суб'єктами ПЕК державного та регіонального законодавства, в тому числі в галузі охорони навколишнього середовища.

Висновки. Цілі енергетичної політики, так само як і інструменти їх реалізації, повинні бути розділені і чітко визначені за рівнями управління. Державна енергетична політика повинна відповідати цілям і завданням держави, і, отже, функцією останньої є її виконання. Втілення в життя інвестиційної стратегії у сфері енергетичної політики має забезпечувати вирішення таких завдань:

- збереження найбільш цінних елементів накопиченого науково-технічного потенціалу та його застосування для розвитку вітчизняної промисловості;
- виявлення, розвиток і використання її порівняльних конкурентних переваг і послідовне подолання слабкостей;
- ліквідація сформованих деформацій в енергетичній, внутрішньоенергетичній і виробничій структурах, що виражаються в технічному і технологічному відставанні індустрії;
- насичення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією відповідно до обсягу структурного попиту;
- створення власної ніші на світовому ринку для української продукції;
- спрямування регіональної енергетичної політики, що є складовою частиною державного аналогу, на задоволення потреб підприємств регіону;
- створення сукупності інвестиційних програм підприємств регіону, яка визначатиме формування всіх інших функціональних політик регіональних органів управління;
- гарантування того факту, що регіональна енергетична політика створює «своїм» підприємствам протекціоністські умови, зменшуючи конкуренцію;
- впровадження високої ефективності виробництва в якості критерію вибору місцевих підприємств для підтримки, визначення компенсації побічних ефектів інструментом підтримки;
- спрямування регіональної енергетичної політики на підвищення продуктивності праці;
- визнання підтримки місцевих стабільно працюючих підприємств стратегічним напрямом регіональної енергетичної політики на мезорівні.

Основними засобами вирішення завдань є контроль та управління діяльністю суб'єктів ринку енергоресурсів, формування контролюваного державою ринку енергоносіїв, створення умов для залучення інвестицій в ринок енергоресурсів регіону, управління розміщенням енергетичних об'єктів та організація контролю і діагностики їхньої енергетичної, техногенної, екологічної та антитерористичної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Богомоллова О.С. Совершенствование организационно-экономического механизма регулирования сектора услуг региональной экономики. *Новые технологии*. 2012. № 2. С. 134–138.
2. Варламов Г.Б. Электроэнергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі. *Енергетика: історія, сучасність і майбутнє*. 2016. № 42. С. 127–131.
3. Матеріали засідання антикризового енергетичного штабу. *Урядовий портал*. 2015. URL: <http://www.kmu.gov.ua>. (дата звернення: 24.09.2019)
4. Ширяев А.О. Критерії загальної оцінки ефективності інвестиційних проектів енергетики. *Збірник наукових праць МННЦ ITiC*. 2012. № 12. С. 95–100.
5. Azzabi A. Manual for Evaluation of Industrial Projects. Vienna: UNIDO, 2006. – 151 p.

6. Bechberger M. Policy differences in the promotion of renewable energies in the EU member states. *Energy Policy*. 2004. V. 32. P. 834–843.
7. Bloomberg new energy finance. Global trends in renewable energy investment:2015 key findings. *Bloomberg new energy finance*. Frankfurt am Main: BNEF, 2015. 16 p.
8. Begun V. “Redundant” forces and means at elimination of consequences of emergency situations: actual problem. *Model.Inform.Technol.* 2009. V. 3. P. 5337–5349.
9. Kurbatova T. Economical mechanisms for renewable energy stimulation in Ukraine. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2014. № 31. P. 486–491.
10. Khatib H. The World Energy Congress 2016. A Review *Energy Policy*. 2010. V. 39. P. 2213–2215.
11. The electricity certificate system 2012. *Swedish Energy Agency*, 2012. Aviable at:http://www.businesssweden.se/contentassets/0029cd0c75be4a9a96f7f950ba5ae972/et2012_31w.pdf. (access date: 20.09.2019)

References:

1. Bogomolova, O. Improvement of the organizational and economic mechanism for regulating the services sector of the regional economy. *New technology*. 2012. No. 2. S. 134–138.
2. Varlamov G. Electric power industry and environmental protection. In the functioning of energy in the modern world. *Energy: history, present and future*. 2016. No. 42 P. 127–131.
3. Materials of the meeting of the anti-crisis energy staff. *Ministry portal*. 2015. URL: <http://www.kmu.gov.ua>. (date accessed: 24.09.2019)
4. Shiryayev A. Criteria for evaluating the effectiveness of common energy investment projects. *Collection of scientific works of INNOC ITIS*. 2012. No. 12. S. 95-100.
5. Azzabi A. Manual for Evaluation of Industrial Projects. Vienna: UNIDO, 2006. – 151 p.
6. Bechberger M. Policy differences in the promotion of renewable energies in the EU member states. *Energy Policy*. 2004. V. 32. P. 834–843.
7. Bloomberg new energy finance. Global trends in renewable energy investment:2015 key findings. *Bloomberg new energy finance*. Frankfurt am Main: BNEF, 2015. 16 p.
8. Begun V. “Redundant” forces and means at elimination of consequences of emergency situations: actual problem. *Model.Inform.Technol.* 2009. V. 3. P. 5337–5349.
9. Kurbatova T. Economical mechanisms for renewable energy stimulation in Ukraine. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2014. № 31. P. 486–491.
10. Khatib H. The World Energy Congress 2016. A Review. *Energy Policy*. 2010. V. 39. P. 2213–2215.
11. The electricity certificate system 2012. *Swedish Energy Agency*, 2012. Aviable at:http://www.businesssweden.se/contentassets/0029cd0c75be4a9a96f7f950ba5ae972/et2012_31w.pdf. (access date: 20.09.2019)

Негода Ю.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Nehoda Yuliia,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ ВІДНОСИН ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА БАЗІ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Негода Ю.В. Удосконалення інституційних основ відносин земельної власності на базі інструментів державно-приватного партнерства. У статті висвітлено принципи державно-приватного партнерства у сфері землеустрою, окреслено загальні переваги державно-приватного співробітництва та визначено основні цілі модернізації земельної політики. Обґрунтовано необхідність створення низьковитратної системи управління земельними ресурсами на базі інструментів державно-приватного партнерства та раціонального розподілу функцій між державними та приватними інститутами відповідно до виконуваних завдань, що дасть змогу мінімізувати ризики, забезпечить прискорення здійснення соціально значущих програм в аграрному секторі за рахунок додаткового поповнення бюджету, підвищить якість послуг і розширить доступ до інформації через активне залучення в процес управління приватних партнерів. Визначено, що державно-приватне партнерство стає ключовою ланкою в системі трансформації аграрного сектору, що сприяє виходу його на шлях інноваційного розвитку, однак темпи розвитку форм державно-приватного партнерства, методи регулювання відстають від потреб ринкової економіки та вимагають подальшого вдосконалення.

Ключові слова: аграрний сектор, державно-приватне партнерство, інструменти, механізми, трансформація.

Негода Ю.В. Совершенствование институциональных основ отношений земельной собственности на базе инструментов государственно-частного партнерства. В статье освещены принципы государственно-частного партнерства в сфере землеустройства, определены общие преимущества государственно-частного сотрудничества и определены основные цели модернизации земельной политики. Обоснована необходимость создания низкозатратной системы управления земельными ресурсами на базе инструментов государственно-частного партнерства и рационального распределения функций между государственными и частными институтами в соответствии с выполняемыми задачами, что позволит минимизировать риски, обеспечить ускорение осуществления социально значимых программ в аграрном секторе за счет дополнительного пополнения бюджета, повысит качество услуг и расширит доступ к информации через активное вовлечение в процесс управления частных партнеров. Определено, что государственно-частное партнерство становится ключевым звеном в системе трансформации аграрного сектора, способствует выходу его на путь инновационного развития, однако темпы развития форм государственно-частного партнерства, методы регулирования отстают от потребностей рыночной экономики и требуют дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственно-частное партнерство, инструменты, механизмы, трансформация.

Nehoda Yuliia. Improvement of institutional bases of land ownership relations on the basis of public-private partnership instruments. The main reasons for the establishment of a public-private partnership are, on the one hand, the lack of budget funds for the development of the social sphere of the economy, the inability to further raise taxes to supplement the budget, and on the other, to improve the quality of services and to increase access to information through active involvement of the private sector. The benefits of public-private partnership are determined by the optimization of institutional support for economic reform, the formation of land ownership relationships that function effectively with minimal cost. The article describes the principles of public-private partnership in the field of land management, outlines the general benefits of public-private cooperation. It is stated that the modernization of land policy should provide for the realization of four main goals: the final formation of the system of land tenure and land use; creation of an infrastructure of the land market that is adequate to the needs of the subjects of land relations and the requirements of the civilized world; creating a system of incentives to ensure the rational and effective use of land resources and conditions; formation of an effective system of state control over land use, prevention of their degradation. The magnitude of these goals requires the identification of specific tasks,

the solution of which will determine the trajectory of development of the strategic land management system within the framework of public-private partnership at different levels of the hierarchy. The necessity to create a low-cost land management system based on public-private partnership instruments and rational distribution of functions between public and private institutions in accordance with the tasks performed, which will minimize the risks, will accelerate the implementation of socially significant programs in the agricultural sector by increasing the budget quality of services and will increase access to information through active involvement in the process of managing private partners. It is determined that public-private partnership is becoming a key element in the system of transformation of the agricultural sector, which contributes to its path to innovative development, but the pace of development of forms of public-private partnership, regulatory methods are lagging behind the needs of a market economy and require further improvement.

Key words: agrarian sector, public-private partnership, tools, mechanisms, transformation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Непродумана земельна політика, заснована на запозиченні інститутів, ефективних в інших країнах, без урахування української специфіки, призвела до того, що в Україні сформувався унікальний інститут «неефективної» приватної власності. Так, інституційна структура державного управління земельними ресурсами в Україні характеризується недостатньою визначеністю відомчих обов'язків, протиріччям інтересів різних міністерств та відомств, розпиленням повноважень, а також істотним ослабленням державної вертикалі влади в сфері здійснення земельної політики.

Зазначимо, що необхідність виділення підсистеми стратегічного управління земельними ресурсами в складі державно-приватного партнерства (ДПП), зумовлена такими положеннями:

- специфіка земельних ресурсів як об'єкта державного і господарського управління вимагає комплексного підходу до управління ними і як об'єктом нерухомості, і як просторовим базисом, і як природним ресурсом з урахуванням їх цільового використання та відтворення споживчих властивостей в довгостроковій перспективі;

- земельні ресурси виступають специфічним об'єктом громадських і приватних інтересів, які об'єктивно суперечать один одному, володіючи високою споживчою вартістю, що вимагає регулювання обороту земель та державного контролю за їх перерозподілом між власниками;

- використання земель у господарській діяльності, що характеризується посиленням антропогенного навантаження на екосистеми, вимагає державного контролю за землекористувачами з метою забезпечення екологічної стійкості соціально-економічних систем і охорони земель.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. З подальшим розвитком ринкової економіки вченими-економістами приділяється багато уваги дослідженню інституціональних основ функціонування державно-приватного партнерства. Різноманітним аспектам співпраці влади та бізнес-структур присвячені праці: М. Дерябіної, Ю. Коваль, С. Нездоймінова, О. Огій, М. Сороки та інших. У наукових працях цих авторів розглянуто різні аспекти цього питання, але потребує подальшого дослідження обґрунтування необхідності створення низьковитратної системи управління земельними

ресурсами на базі інструментів державно-приватного партнерства.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є визначення напрямів удосконалення інституційних основ відносин земельної власності на базі інструментів державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Земля як стратегічний ресурс аграрного виробництва має низку особливостей, що визначають її сильні та слабкі сторони як фактора виробництва, і вимагає об'єктивної оцінки можливостей підвищення ефективності відтворювальних процесів і виявлення загроз втрати здатності земель до відтворення та їхньої деградації.

Сильні сторони земель сільськогосподарського призначення як об'єкта стратегічного управління проявляються у такому:

- продуктивні землі володіють природним відтворювальним потенціалом, який може бути збільшений ці процеси їх раціонального використання в господарській діяльності;

- в Україні є кілька великих зон, що характеризуються досить високим рівнем природної родючості ґрунтів;

- різноманітність ґрунтів і природно-кліматичних зон дає змогу обробляти широкий спектр сільськогосподарських культур;

- сільські території з високим рівнем ґрунтового й агрокліматичного потенціалів характеризуються високим рівнем сільськогосподарської освоєності;

- в останні роки намітилася стійка тенденція залучення в господарський оборот невикористовуваних сільськогосподарських угідь;

- підвищення ефективності аграрного виробництва та його інвестиційної привабливості дали змогу забезпечити зростання якості техніко-технологічної бази значної частини сільськогосподарських виробників і збільшення інвестицій у відтворення продуктивних земель.

Водночас земельні ресурси як фактор виробництва породжують і низку проблем, пов'язаних з організацією їх відтворення, які можна визначити як слабкі сторони. До їх числа належать:

- розташування значної частини сільськогосподарських угідь у межах територій, що належать до зон ризикованого землеробства;

- різноманітність ґрунтів і природно-кліматичних умов, що вимагають різноманітності систем землеробства та постійної адаптації агротехнологій до мінливих умов здійснення господарської діяльності;

- унікальність кожної земельної ділянки, що вимагає врахування її специфічних особливостей під час організації використання і відтворення, проведення заходів щодо збереження та розвитку агроландшафтів;
- низький рівень продуктивності значної частки природних кормових угідь і досить високий ступінь їх деградації;

- обмежені можливості сільськогосподарських виробників щодо розроблення та реалізації стратегії переходу до систем адаптивно-ландшафтного землеробства;

- наявність певних протиріч між екологічною та економічною ефективністю відтворювальних процесів, що вимагають пошуку компромісу між можливостями підвищення інтенсивності використання земель та підвищення стійкості агроecosистем за рахунок зниження рівня антропогенного навантаження;

- відсутність ефективної системи державного регулювання відтворення продуктивних земель та стимулювання землекористувачів і землевласників щодо підвищення їхньої родючості;

- нерозвиненість ринку землі та системи земельної іпотеки, що істотно знижує споживчі властивості землі як елемента підсистеми фінансового забезпечення господарської діяльності.

Слід зазначити, що у всіх суб'єктів земельних відносин є можливості мінімізації негативних наслідків, зумовлених проявом зазначених вище слабких сторін земельних ресурсів. Насамперед ці можливості пов'язані з:

- збільшенням обсягів державної підтримки сільського господарства та сільських територій;

- посиленням контролю з боку держави за цільовим використанням сільськогосподарських земель та їх відтворенням;

- поліпшенням фінансового становища сільськогосподарських виробників й активізацією їхньої інноваційної діяльності;

- активізацією господарюючих суб'єктів аграрного сектору з освоєння систем адаптивно-ландшафтного землеробства;

- появою на ринку інновацій нових селекційно-генетичних, техніко-технологічних й організаційно-управлінських рішень, що забезпечують збереження та примноження споживчих якостей продуктивних земель, а також запобігання їхній деградації.

Є також низка системних проблем, що становлять загрозу відтворенню земельних ресурсів. Як такі загрози слід виділяти:

- практично безконтрольну концентрацію земель сільськогосподарського призначення в руках великих компаній, в тому числі і зареєстрованих в офшорах;

- наявність значної кількості земельних ділянок, не взятих на кадастровий облік, що зумовлює наявність тіньового сектору використання землі та відсутність належного контролю за відтворенням земельних ресурсів;

- порушення балансу між великими, середніми та малими формами ведення аграрного виробництва в умовах пріоритетності державної підтримки суб'єктів великого агробізнесу зумовлює зниження ефективності відтворення земельних ресурсів фермерських господарств та господарств населення;

- скорочення чисельності сільського населення і його трудового потенціалу, виведення з господарського

обороту частини земель, що використовуються в секторі особистих підсобних господарств;

- втрату соціального контролю за сільськими територіями під час «вимирання» та ліквідації сільських поселень.

Система стратегічного управління земельними ресурсами повинна орієнтуватися на максимально повне використання їхніх сильних сторін та наявних можливостей підвищення ефективності їхнього використання, що дають змогу мінімізувати негативний вплив умов і загроз, що негативно впливають на відтворення продуктивних земель.

Формування ефективного інституційного середовища й адекватних йому форм землекористування можливе на основі взаємодії держави і приватного підприємництва, що позначається в українській практиці терміном «державно-приватне партнерство». М. Дерябіна визначає державно-приватне партнерство як інституційний та організаційний альянс державної влади і приватного бізнесу з метою реалізації суспільно значущих проектів в широкому спектрі сфер діяльності [2].

С.Г. Нездоймінов [4] дає його визначення з урахуванням специфічних особливостей галузі як взаємовигідного співробітництва між державою і агробізнесом, що реалізовується в різних формах та ставить собі за мету підвищення конкурентоспроможності продукції на основі комплексного проведення модернізації (продуктової, технічної, технологічної, організаційної) у всіх галузях і сферах АПК. Також ним виділені основні форми державно-приватного партнерства: розроблення та реалізація цільових програм і національних пріоритетних проектів, надання концесій, створення особливих економічних зон, технопарків і технополісів, формування інтегрованих структур, кластерів та інвестиційних фондів. При цьому підкреслюється, що нові форми партнерства належить розвивати в землекористуванні.

Традиційно державне управління земельними ресурсами розглядається як діяльність держави, яка пов'язана з реалізацією функцій державного кадастрового обліку земель, їх державного моніторингу та контролю, землеустроєм, державної реєстрації прав на нерухомість і угод з нею, регулюванням обігу землі та процесами її перерозподілу, охороною земель, проведенням екологічних експертиз; ліцензуванням окремих видів діяльності; виділенням земельних ділянок, що є об'єктами оподаткування тощо. Але зміщення акцентів на розгляд земельних ресурсів, в першу чергу, як об'єкта нерухомості та просторового базису, призвело не тільки до спотворення функцій стратегічного управління, а й до порушення балансу інтересів суб'єктів земельних відносин, а також зумовило низький рівень ефективності державного регулювання процесів землекористування.

Ми згодні з думкою М. Сороки, який вважає, що державно-приватне партнерство слід розглядати як самостійну економічну категорію, формування толерантного ставлення між державою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства [6]. На особливу увагу в цьому зв'язку заслуговує дослідження Девіда Старка про рекомбіновану власність. Він зазначає, що з'являються нові форми власності, які стирають межі між громадським та приватним, розмивають організаційні кордони. Рекомбінована власність – це форма

організаційної гнучкості, слідуючи якій актори реагують на невизначеність організаційного середовища за допомогою диверсифікації своїх активів, а також шляхом перевизначення та рекомбінування ресурсів, що забезпечує декілька шляхів отримання цих ресурсів. Цей підхід може бути застосований до земельних ресурсів як активу в змішаних проектах державно-приватного партнерства, так як ДПП розвивається там, де ресурс ефективного використання лише державної або тільки приватної форм власності вичерпаний або недостатній.

Недолік гарантованих прав знижує стимули до продуктивного та сталого використання земельних ресурсів або інвестування в них. Одним із напрямів аграрної політики в інтересах забезпечення прав і перерозподілу ресурсів є створення низьковитратних систем управління земельними ресурсами, заснованих на сучасних технологіях, автоматизації, реєстрації та партнерства з приватним сектором, що у свою чергу сприяє зниженню корупційного складника. У багатьох країнах управління земельними ресурсами є найбільш корумпованою з державних послуг.

Світовий досвід показує, що функції державних структур зводяться до обліку та опису об'єктів нерухомості, забезпечення планування та координації робіт, нагляду за кадастровою діяльністю, а приватні підприємці займаються, як правило, межування земель. Тому приватним ліцензованим землемірам поряд з технічними знаннями необхідно володіти відповідною юридичною підготовкою, оскільки під час встановлення меж земельної ділянки, сервітутів вони визначають межі поширення прав власності громадянина або юридичної особи [5]. Перелік послуг, що надаються приватними структурами, можна розширити, виходячи з особливостей національного законодавства та місцевих умов. Однак основні функції з управління земельними ресурсами та механізм передачі прав на землю слід зберегти за державними інститутами.

В Європі та світі спостерігається загальна тенденція до все більш широкого залучення приватного сектору до участі в різних видах діяльності, пов'язаних з веденням земельних кадастрів і реєстрацією земель, укрупненням земельних ділянок і наданням земельної інформації.

Головними причинами формування цього інституту є, з одного боку, недостатність бюджетних коштів, що спрямовуються на розвиток соціальної сфери економіки, неможливість подальшого підвищення податків для поповнення бюджету, а з іншого – поліпшення якості послуг та розширення доступу до інформації шляхом активного залучення приватного сектору. Вигоди партнерства державного і приватного секторів визначаються оптимізацією інституційного супроводу економічних реформ, формуванням відносин земельної власності, ефективно функціонуючих із мінімальними витратами.

У керівних принципів партнерства державного і приватного секторів у галузі управління земельними ресурсами [1] загальні переваги співпраці державного сектору з приватним є такими:

- збільшення загальної користі для уряду за належного розподілу ризиків між сторонами;
- підвищення гнучкості в постановці завдань та в питанні витрат;

- зменшення ризику перевитрати коштів й затримок з проектами;
- зміцнення потенціалу, необхідного для досягнення мети;
- підвищення ступеня корисності та якості послуг, що надаються за рахунок посилення конкуренції;
- використання енергії та підприємливості приватного сектора.

Для приватного сектору загальні переваги співпраці з державними проявляються в такому:

- розширення можливості отримання прибутку на інвестований капітал;
- підвищення затратоефективності;
- створення додаткових стимулів для технологічних нововведень внаслідок конкуренції;
- розширення можливостей для створення спільних підприємств з іноземними компаніями.

Спільні вигоди ДПП можна визначити такими ефектами:

- спостерігається синергетичний ефект при спільному використанні ресурсів, а також у застосуванні управлінських ноу-хау;
- партнерства менш залежні від політичних чинників, відповідно, можуть діяти на більш професійному рівні;
- економія часу під час реалізації проектів (виконання проектів відбувається швидше із залученням державного фінансування);
- скорочення тиску на державні бюджети;
- модернізація державного сектору та прискорення вирішення суспільних завдань.

Для підвищення ефективності своєї діяльності держава прагне перейти від моделі прямого бюджетного фінансування інвестиційних проектів до залучення додаткових ресурсів на умовах поділу ризиків. Перші схеми ДПП в Україні були розроблені більше 19 років тому, проте істотного поширення вони не отримали в зв'язку з відсутністю необхідної правової бази для їх реалізації.

Важливою перешкодою розвитку державно-приватного партнерства в нашій країні є високий податковий тягар. На думку Ю. Коваль, державна підтримка механізму ДПП повинна включати впровадження спеціальних режимів оподаткування (звільнення від податку на прибуток на період реалізації проекту (податкові канікули), звільнення або зниження ставки податку на майно, податкові кредити та інші пільги щодо оподаткування) [3].

Ефективна реалізація проекту ДПП передбачає державне регулювання з питань створення, вдосконалення та посилення інструментів захисту кредиторів. Для цього необхідне точне визначення кадастру забезпечення по позиках, або застави, або інший додаток, що містить інформацію про все рухоме або нерухоме майно позичальника. Подальший розвиток ДПП неможливий без приведення національних стандартів до вимог міжнародних фінансових інститутів, особливо в частині концесійних проектів, за якими є законодавчі обмеження та заборони щодо передачі прав концесіонера, використання прав концесіонера як застави тощо.

Модернізація земельної політики, на нашу думку, повинна передбачати реалізацію чотирьох основних цілей:

- остаточне формування системи землеволодіння та землекористування, що дозволяє забезпечити захист

власності на землю і раціональне використання земель, в першу чергу, земель сільськогосподарського призначення;

- створення інфраструктури ринку землі, адекватної потребам суб'єктів земельних відносин і вимогам цивілізованого світу;

- формування системи стимулів забезпечення раціонального та ефективного використання земельних ресурсів та умов, що забезпечують баланс інтересів усіх суб'єктів земельних відносин;

- формування ефективної системи державного контролю за використанням земель, запобігання їх деградації.

Масштабність цих цілей вимагає виділення конкретних завдань, вирішення яких буде визначати траєкторію розвитку системи стратегічного управління земельними ресурсами в межах державно-приватного партнерства на різних рівнях ієрархії.

У межах реалізації першої мети слід визнати землю стратегічним ресурсом, що належать до категорії національного надбання, що потребує особливої державної уваги; провести повну інвентаризацію земель сільськогосподарського призначення та остаточну трансформацію земельних часток у конкретні земельні ділянки за рахунок коштів бюджету; закінчити постановку всіх земельних ділянок на кадастровий облік та забезпечити реєстрацію прав на них; створити умови для організації багаторівневої системи землевпорядного забезпечення раціонального використання земельних ресурсів; актуалізувати систему інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами та забезпечити достовірність інформації, необхідної для управління процесами раціонального використання земель та їх охорони.

Для досягнення другої мети необхідно: забезпечити інформаційну відкритість органів влади у сфері регулювання земельних відносин та угод із землею; розвивати інституційну інфраструктуру ринку землі; створити умови залучення земельних ресурсів в оборот за рахунок використання таких інструментів, як земельна ипотека, цінні папери, забезпечені земельними активами тощо; розробити систему заходів щодо демонополізації ринку землі та забезпечення його прозорості й декриміналізації.

Третя мета вимагає формування системи стратегічного планування та прогнозування використання земельних ресурсів та їх охорони; державної системи стимулювання раціонального й ефективного викорис-

тання земель сільськогосподарського призначення; надання підтримки землевласникам і землекористувачам щодо їх землевпорядного забезпечення; розроблення заходів щодо організації раціонального використання продуктивних земель і підвищення їхньої родючості та підготовки фахівців у галузі управління земельними ресурсами.

Досягнення четвертої мети може бути забезпечене за рахунок формування ефективної системи державного моніторингу використання земельних ресурсів, які забезпечують отримання об'єктивної та достовірної інформації, що вимагається для обґрунтування управлінських рішень у сфері організації використання земельних ресурсів; розроблення цільових національних та регіональних програм щодо запобігання опустелюванню сільськогосподарських угідь, щодо боротьби з водною та вітровою ерозією тощо; підвищення відповідальності землевласників й землекористувачів за деградацію ґрунтів і нераціональне використання продуктивних земель.

З метою подальшого розвитку державно-приватного партнерства у відносинах земельної власності нами пропонується такі концептуальні положення:

- 1) ДПП у відносинах земельної власності – це договірно-контрактний інституційно-організаційний альянс держави та бізнесу з приводу спільного використання державної та муніципальної земельної власності на основі злиття ресурсів держави та приватного сектору;

- 2) розвиток державно-приватного партнерства у відносинах земельної власності – це той механізм, який забезпечує безболісний перехід до ринкової економіки та показує синергійний ефект об'єднання двох головних сил в економіці: держави та приватного сектору;

- 3) повноцінний та ефективний механізм ДПП сприяє гармонізації системи відносин між державою, бізнесом та суспільством, забезпечує системну і структурну стійкість розвитку, а також оптимізує витрати на підтримку системної стійкості економіки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, державно-приватне партнерство стає ключовою ланкою в системі трансформації аграрного сектору, що сприяє виходу його на шлях інноваційного розвитку, однак темпи розвитку форм державно-приватного партнерства, методи регулювання відстають від потреб ринкової економіки та вимагають подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проектів. URL: http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf (дата звернення: 24.09.2019).
2. Дерябина М. Государственно-частное партнерство: теория и практика. *Вопросы экономики*. 2008. № 8. С. 61–77. DOI: 10.32609/0042-8736-2008-8-61-77.
3. Державна підтримка у проектах державно-приватного партнерства. Взгляд юриста : веб-сайт. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/10/derzhavna-pidtrimka-u-proektah-derzhavno-privatnogo-partnerstva> (дата звернення: 25.09.2019).
4. Нездоймінов С.Г. Державно-приватне партнерство в агорекреаційній сфері регіону. *Агросвіт*. 2013. № 13. С. 17–22.
5. Огій О.С. Землі як об'єкт державно-приватного партнерства в Україні. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 4 (59). Ч. 2. С. 235–240.
6. Сорока М. Земельне питання у сфері здійснення державно-приватного партнерства. *Юридична Газета*. 2017. № 40 (590). С. 18–19.

References:

1. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm realizatsiyi novoyi rehional'noyi polityky: mozhyvosti zastosuvannya ta praktychni aspekty pidhotovky i vprovadzhennya investytsiynykh proektiv* [Public-Private Partnership as a Mechanism for Implementation of the New Regional Policy: Possibilities of Application and Practical Aspects of Preparation and Implementation of Investment Projects], Available at: http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf (accessed 24.09.2019).
2. Deryabin, M. (2008), *Gosudarstvenno-chastnoye partnerstvo: teoriya i praktika*. [Public-private partnership: theory and practice], *Voprosy Ekonomiki* [Economic issues]. vol. 8. pp. 61–77. Available at: <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2008-8-61-77> (accessed 24.09.2019).
3. Koval, Y. (2017), *Derzhavna pidtrymka u proektakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva*. [State support in public-private partnership projects]. *Vzglyad yurista : veb-sayt*. [Attorney's Eye: Website]. Available at: <http://jurblog.com.ua/2017/10/derzhavna-pidtrimka-u-proektah-derzhavno-privatnogo-partnerstva> (accessed 25.09.2019).
4. Vasileva, L.M. (2013), *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v ahrorekreatsivniy sferi rehionu*. [Public-private partnership in the agro-recreational sphere of the region], *Ahrosvit*. no. 13, pp. 17–22.
5. Ogi, O.S. (2012), *Zemli yak ob'ekt derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini*. [Acres as an Object of Public-Private Partnership in Ukraine], *Visnyk KHNUVS*. no. 4(59), pp. 235–240.
6. Soroka, M. (2017), *Zemel'ne pytannya u sferi zdiysnennya derzhavno-pryvatnoho partnerstva*. [Land issue in the sphere of public-private partnership. Legal Newspaper], *Yurydychna Hazeta*. no. 40 (590), pp. 18–19.

УДК 332.14:658

Панкова Л.І.,кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
*Черкаський державний технологічний університет***Pankova Liudmyla,**PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of the Department
of Management and Business Administration,
*Cherkasy State Technological University***ГАРМОНІЗАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ
ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ**

Панкова Л.І. Гармонізація та консолідація економічних інтересів використання потенціалу кластерної політики регіонів. У статті обґрунтовано доцільність процесів гармонізації та консолідації економічних інтересів суб'єктів формування та використання потенціалу кластерної політики регіонів. Доведено, що результативність процесів гармонізації та консолідації економічних інтересів залежить від ефективності їх оцінки. Систематизовано підходи та інструменти узгодження економічних інтересів. Визначено особливості і сфери вживання методів, використовуваних для оцінки узгодженості економічних інтересів. Рекомендовано модель консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення у формуванні та використанні потенціалу кластерної політики розвитку регіонів. Наведено загальні етапи проведення оцінки консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення, серед яких: вибір критерію оцінки, вибір економічних показників для проведення економічного консалтингу, облік динаміки процесів, формування інтегруючого показника.

Ключові слова: економічні інтереси, розвиток регіонів, узгодження, консолідація, гармонізація економічних інтересів, потенціал кластерної політики.

Панкова Л.И. Гармонизация и консолидация экономических интересов использования потенциала кластерной политики регионов. В статье обоснована целесообразность процессов гармонизации и консолидации экономических интересов субъектов формирования и использования потенциала кластерной политики регионов. Доказано, что результативность процессов гармонизации и консолидации экономических интересов зависит от эффективности их оценки. Систематизированы подходы и инструменты согласования экономических интересов. Определены особенности и сферы применения методов, используемых для оценки согласованности экономических интересов. Рекомендована модель консолидации и гармониза-

ции экономических интересов власти, бизнеса и населения в формировании и использовании потенциала кластерной политики развития регионов. Приведены общие этапы проведения оценки консолидации и гармонизации экономических интересов власти, бизнеса и населения, среди которых: выбор критерия оценки, выбор экономических показателей для проведения экономического консалтинга, учет динамики процессов, формирование интегрирующего показателя.

Ключевые слова: экономические интересы, развитие регионов, согласование, консолидация, гармонизация экономических интересов, потенциал кластерной политики.

Pankova Liudmyla. Harmonization and consolidation of economic interests of using the potential of regional cluster policy. The article substantiates the expediency of the processes of harmonization and consolidation of the economic interests of the subjects of formation and use of the potential of the regional cluster policy. It is proved that the effectiveness of the harmonization and consolidation of economic interests depends on the effectiveness of their assessment. It is indicated that assessing the degree of coordination, consolidation and harmonization of interests is a complex concept, since a number of criteria must be used to determine the degree of satisfaction of the needs of a person, enterprise, and management bodies. Systematized approaches and tools for harmonizing economic interests. The features and areas of application of the methods (linear correlation coefficient, correlation index, standard deviation, coefficient of variation, private and group coefficient of elasticity) used to assess the consistency of economic interests are determined. The model of consolidation and harmonization of the economic interests of the authorities, business and the population in the formation and use of the potential of the cluster development policy of the regions, which allows to obtain a solution area, is recommended. The resulting decision area can become the basis for the formation of an effective strategy for consolidation and harmonization of the key interests of clustering in the paradigm of relations “power-business-population”. The general stages of assessing the consolidation and harmonization of the economic interests of the authorities, business and the population are given, among which are: the selection of the evaluation criteria, the choice of economic indicators for economic consulting, taking into account the dynamics of processes, the formation of an integrating indicator. It is proved that in the process of researching the key interests of using the potential of the cluster policy of Ukraine, it is necessary to include in the sequence of this process a logical chain of managerial actions: studying the problems of the market environment generated by the imbalance of key interests; determination of development priorities of the regions of Ukraine; substantiation and implementation of mechanisms for regulating the key interests of clustering.

Key words: economic interests, development of regions, coordination, consolidation, harmonization of economic interests, cluster policy potential.

Постановка проблеми. У світовій економіці відбуваються структурні зміни, дія яких проявляється у відході від традиційних форм взаємодії підприємницьких структур у регіональному просторі та, як наслідок, механізмів реалізації політики регіонального розвитку. Світова практика засвідчує ефективність формування мережевих форм взаємодії підприємств, інституційних структур і суспільства, що потребує запровадження сучасних технологій управлінського впливу. Кластерний підхід до регіонального розвитку сприяє активізації регіонального економічного зростання, визначає конкурентоспроможність і стійкість регіональної і національної економік, тому адекватне використання потенціалу кластерної політики – один із пріоритетних напрямів модернізації української економіки.

Кластер є ринковим утворенням і водночас наслідком певної економічної системи. З одного боку, його поява викликана попитом учасників ринку, з іншого – обґрунтуванням необхідності підвищення економічної ефективності, а передусім – інтересами усіх сторін, що беруть участь у цьому процесі [1, с. 185]. Базова проблема ефективного використання потенціалу кластерної політики в тому, як знайти баланс різноспрямованих інтересів суб'єктів кластерних відносин – влади, бізнесу і населення. Вона пронизує всі рівні соціально-економічної системи, є складною та малодослідженою.

Тому особливої актуальності в умовах розвитку вітчизняної економіки набувають процеси гармонізації та консолідації ключових інтересів використання

потенціалу кластерної політики, що вимагає систематизації наукових уявлень про ключові інтереси класифікації, підходи та інструменти узгодження інтересів з погляду довгострокових перспектив розвитку регіону, методичні підходи щодо оцінки ступеня узгодженості економічних інтересів щодо використання потенціалу кластерної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та практичні питання щодо соціально-економічного розвитку, регіональної політики, питань запровадження новітніх форм спеціалізації та кооперації, у тому числі поширення процесів класифікації, висвітлюються у працях українських учених: О. Амоші, В. Геєця, М. Войнаренка, В. Дубницького, М. Долішнього, Л. Федулової, Л. Чернюка. Наукові погляди сходяться на тому, що найбільш адекватним підходом до стимулювання структурних перетворень та інноваційного розвитку регіональних соціально-економічних систем є реалізація кластерного підходу.

Не досить обґрунтованими залишаються ключові інтереси використання потенціалу кластерної політики та процеси їх гармонізації і консолідації. Визначене завдання необхідно вирішувати комплексно в парадигмі відносин «влада – населення – бізнес».

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесів гармонізації та консолідації економічних інтересів використання потенціалу кластерної політики.

Виклад основного матеріалу. В умовах загального визнання та поширення ідей кластероутворення в прак-

тиці регіонального менеджменту ключовим моментом у формуванні кластеру є гармонізація економічних інтересів його учасників, що вимагають обґрунтування з позицій сучасної неокласичної теорії, яка «прагне аналізувати і з'єднувати між собою інституційне середовище, що трактується як сукупність правил гри, які обмежують поле можливих дій для економічних агентів, і інституційні угоди, які позначають різноманітні комбінації видів діяльності в межах цих правил, щоб забезпечити ефективну підтримку виробництва і угод (трансакцій)» [2, с. 83]. Основні положення неокласичної теорії допомагають обґрунтувати доцільність процесів гармонізації та консолідації економічних інтересів суб'єктів формування та використання потенціалу кластерної політики.

Слід зазначити, що результативність процесів гармонізації та консолідації економічних інтересів залежить від ефективності оцінки економічних інтересів.

Дотепер в науковій літературі практично не знайшло відображення розроблення питань про кількісну оцінку ступеня задоволення потреб, про оцінку повноти реалізації економічних інтересів і про критерії оцінки економічних інтересів у процесі консолідації і гармонізації.

Однак під час дослідження взаємодії інтересів хотілося б визначити об'єктивні закономірності такої взаємодії. О.А. Акімова відзначає, що «основним критерієм, що показує ступінь задоволення потреб індивідуумів (відповідно, і їх інтересів) можна визначити показник високого життєвого рівня індивідуумів» [3, с. 25], і поряд з ним виділяє критерії внутрішньої та зовнішньої безпеки, стабільності, низького рівня диференціації суспільства. Про задоволення потреб людей свідчить також рівень споживання, який визначається величиною попиту. Реалізація інтересів бізнесу, серед яких основний – отримання прибутку, здійснюється за допомогою збільшення обсягу продажів; досягнення більш високих темпів зростання; збільшення частки ринку; збільшення прибутку стосовно до вкладеного капіталу; зміни структури капіталу. З метою оцінки реалізації інтересів органів влади визначаються показники економічного зростання, зайнятості, рівня цін і стійкості національної валюти та інші. При цьому мета економічного зростання вважається зазвичай провідною, і її реалізацію пов'язують із зростанням ВВП, ВВП, НД [4, с. 2].

Більшість із зазначених показників можливо представити у вигляді цифрових абсолютних або розрахункових значень. Проте всі вони відображають, і то опосередковано, повноту реалізації економічних інтересів, але не узгодженість, ступінь консолідації та гармонізації інтересів. Оцінити узгодженість інтересів можна на основі загальної формули соціальної ефективності як співвідношення кінцевих отриманих результатів, корисних для населення, і обсягу задіяних ресурсів [5, с. 67].

Оцінка ступеня узгодженості, консолідації та гармонізації інтересів є складним поняттям. Навіть для оцінки задоволення потреб однієї людини необхідно використовувати цілу низку критеріїв: вік, освіта, середній дохід та інші ознаки, що характеризують людину з того чи іншого боку й об'єктивно спричиняють її інтереси. Для підприємства такими критеріями можуть бути: розмір, фаза життєвого циклу самого під-

приємства та товарів, що випускаються, тип ринку, на якому діє підприємство, займана ринкова ніша і інші. Для органів управління: ступінь влади, зумовлений законодавчо закріпленими повноваженнями, достатність фінансової та економічної бази діяльності. Отже, з метою узгодження інтересів і визначення результативності узгодження неможливо вибрати якийсь один узагальнюючий критерій, необхідно враховувати систему критеріїв, які з різних боків характеризують найбільш значущі інтереси економічних суб'єктів. Пріоритетність обраних інтересів у цьому разі може мати місце, однак вона буде мати тимчасовий характер, тільки для цієї ситуації [4, с. 3].

Є такі підходи та інструменти узгодження інтересів:

1. Бюджет як інструмент узгодження інтересів у фінансових відносинах має властивість (через контрольну функцію) відображати в кількісному вираженні процеси, тому фінансові відносини є найбільш вдалою сферою моніторингу та контролю за ступенем узгодження економічних інтересів. Застосування фінансових інструментів для оцінки економічних процесів не є новим. Так, на регіональному рівні найбільшого поширення набули матричні моделі типу міжгалузевого балансу (МОБ), матриці фінансових потоків SAM (social accounting matrix), а також регіональні моделі загальної економічної рівноваги Regional CGE Models (Regional Computable General Equilibrium Models) [6, с. 20].

2. Заслугує також на увагу підхід, запропонований для узгодження інтересів регіонального центру і господарюючих суб'єктів С.Ю. Андрєєвим [7, с. 85–87], заснований на використанні математичного апарату теорії ігор. Відмітна особливість розрахованих ним моделей полягає в розробленні економічних механізмів, що забезпечують рівнодосяжність всіх господарюючих суб'єктів до фінансових ресурсів за узгодження інтересів. Як видно, якогось загального підходу до оцінки узгодженості економічних інтересів немає.

3. Фінансові відносини як сфера узгодження економічних інтересів мають передбачати свої характерні способи і механізми узгодження інтересів. І якщо в економічній системі загалом основними способами є саморегулювання і регулювання за допомогою реалізації заходів економічної політики, то щодо фінансової сфери слід говорити про фінансове регулювання, що знаходить відображення у фінансовій політиці. Фінансові заходи, що вживаються кожним із суб'єктів економіки, ведуть до саморегулювання фінансової системи [4, с. 3].

4. У межах адаптації світового досвіду регулювання та гармонізації економічних інтересів є поширення інструментарію та управлінського досвіду консалтингового бізнесу. Це специфічні методологічні та методичні підходи, що становлять саме інтелектуальну власність цього виду діяльності.

Основні методи, що використовуються під час вирішення завдань оцінки узгодженості економічних інтересів, наведено в таблиці 1. [8, с. 77].

Виявлені особливості методів оцінки ступеня узгодженості економічних інтересів дають змогу зробити висновок про більшу доцільність комплексного застосування цих методів порівняно з їх відокремленим використанням. Перевага комплексного застосування зазначених методів полягає в можливості отримувати

**Особливості і сфери вживання методів, що використовуються
для оцінки узгодженості економічних інтересів**

Метод	Особливості методу	Сфери використання методу, що рекомендуються
Розрахунок лінійного коефіцієнта кореляції	1. Дозволяє отримати характеристику тісноти лінійного зв'язку між економічними інтересами, що погоджуються. 2. Не дозволяє оцінити величину відхилення показника економічного інтересу і-го суб'єкта від середнього значення цієї величини по сукупності суб'єктів – носіїв інтересу. 3. Диференційний характер оцінки	Виділення групи головних (ключових) напрямів управління узгодженістю економічних інтересів на основі встановлення тісноти лінійного зв'язку. Визначення наявності зв'язку між інтересами, що погоджуються, і сили такого зв'язку
Розрахунок індексу кореляції	1. Дозволяє отримати характеристику тісноти нелінійного зв'язку між економічними інтересами, що погоджуються. 2. Не дозволяє оцінити величину відхилення показника інтересу і-го суб'єкта від середнього значення цієї величини по сукупності суб'єктів – носіїв економічного інтересу. 3. Диференційний характер оцінки	Виділення групи головних (ключових) напрямів управління узгодженістю економічних інтересів на основі встановлення тісноти зв'язку, що не має лінійного характеру
Розрахунок середньо-квадратичного відхилення	1. Дозволяє оцінити величину абсолютного відхилення значень показника економічного інтересу від середнього значення. 2. Дозволяє оцінити узгодженість однорідних економічних інтересів. 3. Диференційний і комплексний характер оцінки	Вирішення завдань, пов'язаних з вирівнюванням економічних умов і згладжуванням диспропорцій в розвитку економічних суб'єктів. Оцінка узгодженості інтересів, виражених однаковими вимірниками
Розрахунок коефіцієнта варіації	1. Дозволяє оцінити величину відносного відхилення значення показника економічного інтересу від середнього значення. 2. Дозволяє оцінити узгодженість однорідних економічних інтересів. 3. Диференціальний і комплексний характер оцінки. 4. Наявність встановлених кількісних критеріїв міри варіації узгодженості економічних інтересів	Вирішення завдань вирівнювання економічних умов і згладжування диспропорцій в розвитку економічних суб'єктів. Оцінка узгодженості інтересів, виражених як однаковими, так і різними вимірниками. Деталізація управлінського рішення за погодженням інтересів на основі точнішого виділення міри узгодженості. Визначення кількісної характеристики міри узгодженості і виявлення погоджених і неузгоджених інтересів
Розрахунок приватного коефіцієнта еластичності	1. Характеристика відносної зміни показника задоволеності одного економічного інтересу, вираженого у відсотках, при відносній зміні показника задоволеності іншого економічного інтересу на 1%. 2. Визначення того, в чию користь погоджені і розбалансовані інтереси. 3. Диференційний характер оцінки	Оцінка узгодженості окремих пар інтересів. Наявність факторної залежності між інтересами, що погоджуються. Визначення напрямів розбалансування. Ідентифікація інтересів, що розузгодили, з позицій їх виграшу або збитку від розбалансування
Розрахунок групового коефіцієнта еластичності	1. Характеристика відносної зміни показника задоволеності економічного інтересу, вираженого у відсотках, при спільній зміні всіх показників, що формують його, задоволеності інтересів на 1%. 2. Визначення того, в чию користь погоджено і розузгоджено інтереси. 3. Комплексний характер оцінки	Наявність факторної залежності між інтересами, що погоджуються. Оцінка узгодженості сукупності економічних інтересів. Визначення напрямів розузгодження економічних інтересів. Ідентифікація економічних інтересів з позицій їх виграшу або збитку від розузгодження

більш точні і багатосторонні характеристики узгодженості інтересів на основі підбору інструментів дослідження, що доповнюють один одного та найбільшою мірою відповідають завданням узгодження економічних інтересів [8, с. 77].

Слід зазначити, що в процесі партнерської взаємодії влади, бізнесу та населення дуже важливо, щоб рівень узгодженості усіх груп економічних інтересів був

максимальним. З теоретичного погляду це положення є очевидним, але на практиці досягнення подібного максимуму є складним завданням. Одним із напрямів вирішення зазначеного завдання стає використання формалізованого інструментарію, що дасть змогу в кількісних показниках виміряти рівень узгодженості економічних інтересів і оптимальності стратегії їх консолідації та гармонізації.

Таким чином, доцільно представити модель взаємодії (узгодженості) економічних інтересів використання потенціалу кластерної політики розвитку регіонів у процесі їх консолідації та гармонізації.

Представимо модель таким чином (рис. 1).

В якості базової моделі доцільно використовувати загальновідому Статична модель системного аналізу – модель «чорного ящика». Для цього в деякому зовнішньому середовищі виділимо три суб'єкти, що приймають рішення: S1 – органи влади (комплекс цільових установок влади щодо формування та використання потенціалу кластерної політики розвитку регіонів), S2 – бізнес-спільнота (комплекс цільових установок бізнесу), S3 – населення (комплекс потреб населення). У контексті моделювання D_{S1} може бути представлено сукупністю економічних інтересів влади, а D_{S2} – сукупністю економічних інтересів бізнес-спільноти, D_{S3} – сукупністю економічних інтересів населення. Оскільки обидва суб'єкти знаходяться у взаємодії із зовнішнім середовищем, за логікою моделі «чорного ящика» кожен суб'єкт має «вхід» і «вихід». На вході поточний стан зовнішнього середовища (відповідне цьому статичному зрізу) ініціює комплекс цільових установок для кожного з суб'єктів: S1, S2, S3 – кількість цілей відповідних суб'єктів. $P_{S1} = \{P_{s1}^i\}$, $i = \overline{1, K}$; $P_{S2} = \{P_{s2}^j\}$, $j = \overline{1, L}$; $P_{S3} = \{P_{s3}^m\}$, $m = \overline{1, H}$, де K, L, H – кількість рішень відповідних суб'єктів. На виході суб'єкти генерують набори управлінських рішень, що відображають сукупність економічних інтересів суб'єктів у рамках досягнення надійшли на вхід комплексів цілей – $D_{S1} = \{D_{s1}^i\}$, $i = \overline{1, N}$; $D_{S2} = \{D_{s2}^j\}$, $j = \overline{1, M}$; $D_{S3} = \{D_{s3}^m\}$, $m = \overline{1, T}$, де N, M, T – кількість рішень відповідних суб'єктів.

Сукупність наборів управлінських рішень формує деяку множину D. Висунемо гіпотезу, що всередині нього існує множина Dopt, що утворює оптимальну безліч рішень, в цьому разі оптимальність може бути представлена як «найкращий варіант» сукупності стратегічних управлінських рішень із гармонізації економічних інтересів в напрямі формування та використання потенціалу кластерної політики розвитку регіонів, максимально узгоджених між владою, бізнесом та населенням. Виокремити множину Dopt з D видається можливим при використанні принципу соціального партнерства, а також результатів економічного консалтингу як інструменту узгодження економічних інтересів (консалтингу бізнесу як інструменту вирішення конфліктів в процесах кластероутворення). Результатом рішень з області Dopt буде ефективна стратегія консолідації та гармонізації економічних інститутів у формуванні та реалізації кластерної політики. Графічне представлення моделі показано на рисунку 1.

Під час практичного використання представленої моделі, використовуючи в якості критеріїв принципи формування інноваційної моделі кластерної політики регіонів України, можна виділити область оптимальних управлінських рішень. До таких принципів доцільно віднести: пріоритетність інноваційної діяльності та цілей сталого розвитку регіонів; конкурсний відбір інноваційних проектів; доступність державної підтримки; вимірність цілей інноваційної та кластер-

ної політики; програмний підхід до реалізації інноваційної кластерної політики; цільове використання бюджетних коштів; інтеграція засобів з різних джерел; розвиток інтеграційних процесів міжрегіонального та міжнародного типів. Отримана область рішень може бути використана як база під час формування ефективної стратегії консолідації та гармонізації ключових інтересів кластеризації в парадигмі відносин «влада – бізнес – населення».

Таким чином, представимо загальні етапи проведення оцінки консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення:

1. Вибір критерію оцінки.
2. Вибір економічних показників для проведення економічного консалтингу.
3. Облік динаміки процесів.
4. Формування інтегруючого показника.

Таким чином, якість запропонованої оцінки залежить від трьох моментів:

1. Вибір критерію оцінки. Критерій повинен ґрунтуватися на об'єктивних законах розвитку державної політики, бізнесу, та потреб населення, відбивати тенденції, характерні для сучасного етапу кластероутворення, з урахуванням специфіки і особливостей розвитку окремих територій.

2. Визначення набору показників, за якими передбачається аналізувати функціонування системи взаємодії влади, бізнесу та суспільства на предмет консолідації та гармонізації економічних інтересів. Неодмінна вимога до цих показників – їх первинність, тобто в наборі не повинно бути показників похідних, які походять один з одного. Склад показників визначається, з одного боку, так, щоб якнайповніше охарактеризувати досліджувану систему, з іншого – слід враховувати ту обставину, що кожен додатковий показник істотно ускладнюватиме аналіз.

3. Формування нормативу, тобто такого порядку руху набору показників діяльності влади, бізнесу та населення, який би забезпечував якнайповніше узгодження інтересів за прийнятим критерієм.

Отже, подальшому дослідженню підлягає конкретизація критерію, за яким вестиметься ця оцінка. Під критерієм в загальному випадку слід розуміти деяку ознаку, на підставі якої робиться оцінка.

Критерієм ефективності консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення це соціальні та економічні показники оцінки їх балансу та узгодженості.

Якісні та кількісні характеристики економічних інтересів, їх взаємодія динамічні, постійно змінюються в часі, що й змушує систему переходити з одного стану в інший. Отже, зіставити економічні інтереси, виміряти їх взаємовплив на пряму не можна. На наш погляд, саме з цим пов'язані існуючі проблеми кількісної та якісної оцінки консолідації та гармонізації інтересів і те, що ці проблеми до цих пір не мають загальновизнаного рішення. Справа як раз і полягає в необхідності розробки інструментарію кількісної оцінки ступеня узгодженості економічних інтересів. Визначив зазначену систему показників можна формувати зведений індикатор оцінки консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення.

Оцінки взаємодії бізнесу і влади повинні мати відкритий характер, бути загальновизнаними і спиратися

Рис. 1. Модель консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення у формуванні та використанні потенціалу кластерної політики розвитку регіонів

на існуючу статистику, данні щодо станів галузевих ринків, рейтинги незалежних експертів, висновки консалтингових фірм. Мета отримання таких кількісних оцінок полягає не в тому, щоб виміряти величину додаткових фінансових впливів, на які повинен розраховувати бізнес, населення, а в тому, що б мати можливість кількісно оцінити «потужність» політики економічного та соціального партнерства влади, бізнесу та населення в системі ефективного формування та використання потенціалу кластерної політики розвитку регіонів.

інструментом у цьому узгодженні має стати процес гармонізації та консолідації ключових інтересів в інноваційній моделі кластерної політики регіонів.

У процесі дослідження ключових інтересів використання потенціалу кластерної політики України необхідно в послідовність цього процесу включати логічний ланцюжок управлінських дій: вивчення проблем ринкового середовища, породжених дисбалансом ключових інтересів; визначення пріоритетів розвитку регіонів України; обґрунтування та реалізацію механізмів регулювання ключових інтересів кластеризації.

Висновок. В економіці України назріла найгостріша потреба в науковому обґрунтуванні, розробленні та реалізації стратегічної мети інноваційного кластероутворення з урахуванням ключових принципів. Зазначена стратегічна мета повинна формувати чітке бачення принципів та ключових інтересів використання потенціалу кластерної політики. У складі головних завдань реалізації визначеної мети повинні бути вирішені питання реальної оцінки інтересів використання потенціалу кластерної політики в процесі їх консолідації та гармонізації.

Влада та населення є суб'єктами у системі складних консолідованих економічних відносин кластерних утворень. Самі інтереси владних структур та населення за своєю природою неоднорідні, що ускладнює проблему збалансованості. У системі ключових інтересів використання потенціалу кластерної політики мають місце такі, як «регіональні інтереси – державні інтереси»; «галузеві інтереси – державні інтереси»; «інтереси бізнесу – інтереси населення» та ін. Реальним

Список використаних джерел:

1. Оксенюк С.Г. Економічний кластер: поняття, сутність, структура, типи // Вісник Хмельницького національного університету 2016, № 2, Том 1, с. 182–188.
2. Менар К. Экономика организаций / Пер. с франц. Под ред. А.Г. Худокормова. М.: ИНФРА-М. 1996. 160 с.
3. Акимов О.А. Взаимодействие экономических интересов государства, предприятий и индивидуумов в налоговой политике: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. М., 2001.
4. Михайлюк О.В. Подходы к оценке согласования экономических интересов муниципального уровня // Materials of final international scientifically-practical conference "The Science: theory and practice". Vol. 7. Economic sciences. – Praha: Publishing House "Education and Science" s.r.o.; Prague, Czechia Dnepropetrovsk, Ukraine Belgorod, Russian, 2005. 0,17 пл.
5. Р.А. Белоусов, А.Н. Алисов, В.Г. Афанасьев. Основы научного управления социально-экономическими процессами. М: Мысль, 1989.
6. Vargus E.E., Schreiner D.F., Tembo G., Marcouiller D.W. Computable General Equilibrium Modeling for Regional Analysis. West Virginia University, 1999.
7. Андреев С.Ю. Формирование механизма согласования интересов социально-экономических систем различных таксономических уровней: Дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 М., 2002.
8. Белкина Н.А., Слав П.А. Основы измерения степени согласованности экономических интересов / Известия Уральского государственного экономического университета № 2 (34) 2011. С. 58–66.

References:

1. Okseniuk S.H. (2016) Ekonomichniy klaster: poniattia, sutnist, struktura, typy [Economic cluster: concept, essence, structure, types]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho uni-versytetu*, vol. 1, no 2, pp. 182–188.
2. Menar K. (1996). *Ekonomika organizacij* [Organization Economics]. Moscow: INFRA-M, p.160. (Per. s franc. Pod red. A.G. Hudokormova)
3. Akimova O.A. (2001). *Vzaimodejstvie ekonomicheskikh interesov gosudarstva, predpriyatij i individuumov v nalogovoy politike* [Interaction of economic interests of the state, enterprises and individuals in tax policy] (PhD Thesis), Moscow: Gosudarstvennyi universitet upravleniya.
4. Mihajlyuk O.V. (2005). Podhody k ocenke soglasovaniya ekonomicheskikh interesov municipalnogo urovnya [Approaches to the assessment of harmonization of economic interests of the municipal level]. Proceedings of the *The Science: theory and practice (Czechia, Prague)* Vol. 7. Economic sciences. Praha: Publishing House “Education and Science” s.r.o Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian.
5. R.A Belousov, A.N Alisov, V.G Afanasev (1989). *Osnovy nauchnogo upravleniya socialno-ekonomicheskimi processami*. [Fundamentals of scientific management of socio-economic processes]. Moscow: Myisl. (in Russian).
6. Vargas E.E., Schreiner D.F., Tembo G., Marcouiller D.W. (1999). *Computable General Equilibrium Modeling for Regional Analysis*. – West Virginia University.
7. Andreev S.Yu. (2002). *Formirovanie mehanizma soglasovaniya interesov socialno-ekonomicheskikh sistem razlichnykh taksonomicheskikh urovnej* [Formation of a mechanism for reconciling the interests of socio-economic systems of various taxonomic levels] (PhD Thesis), Moscow: Gosudarstvennyi universitet upravleniya.
8. Belkina N.A., Slav P.A. (2011). *Osnovy izmereniya stepeni soglasovannosti ekonomicheskikh interesov* [Basics of measuring the degree of coordination of economic interests]. *Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, vol. 34, no 2, pp. 58–66.

Спатар О.В.,
інженер з метрології служби головного метролога,
Миколаївське управління магістрального аміакопроводу «Укрхімтрансаміак»
державного підприємства «Укрхімтрансаміак»

Підпала І.В.,
кандидат юридичних наук,
ректор Приватного закладу освіти
«Навчально-науково-виробничий кластер морегосподарського комплексу»

Spatar Alexander,
Metrology Engineer for the Chief Metrologies Service,
The Nikolaev Management of the Main Ammonia Pipeline “Ukrhimtransamiak”
State-Owned Enterprise “Ukrhimtransamiak”

Pidpala Irina,
Ph.D. in Jurisprudence,
Rector Private Educational Institution
“Educational, Scientific and Industrial Cluster of Marine Complex”

ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРУБОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Спатар О.В., Підпала І.В. Вплив регіональних особливостей на функціонування труботранспортної системи на прикладі Миколаївської області. У статті здійснено характеристику впливу регіональних особливостей на функціонування труботранспортної системи на прикладі Миколаївської області. Окремлено основні техніко-експлуатаційні особливості та переваги трубопровідного транспорту, визначено недоліки трубопровідного транспорту. Здійснено аналіз проблем і тенденцій розвитку трубопровідного транспорту Миколаївської області. Описано найгостріші проблеми трубо транспорту: високий рівень зношеності основних виробничих фондів, передусім рухомого складу, невідповідність їхнього технічного рівня сучасним вимогам, недостатні обсяги інвестицій у техніко-технологічну модернізацію та розвиток галузі. Зазначено, що результативність подальшого розвитку трубопровідного транспорту Миколаївської області залежить від його конкурентоспроможності, зумовленої загальною промисловою та інноваційною політикою. У висновках запропоновано певні заходи, які націлені на забезпечення конкурентоспроможності підприємств трубопровідного транспорту Миколаївської області на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: трубопровід, трубопровідний транспорт, труботранспортна система, переваги трубопровідного транспорту, інноваційна політика.

Спатар А.В., Підпала И.В. Влияние региональных особенностей на функционирование трубо-транспортной системы на примере Николаевской области. В статье осуществлена характеристика влияния региональных особенностей на функционирование труботранспортной системы на примере Николаевской области. Очерчены основные технико-эксплуатационные особенности и достоинства трубопроводного транспорта, определены недостатки трубопроводного транспорта. Осуществлен анализ проблем и тенденций развития трубопроводного транспорта Николаевской области. Описано самые острые проблемы трубо-транспорта: высокий уровень изношенности основных производственных фондов, прежде всего подвижного состава, несоответствие их технического уровня современным требованиям, недостаточные объемы инвестиций в технико-технологическую модернизацию и развитие отрасли. Отмечено, что результативность дальнейшего развития трубопроводного транспорта Николаевской области зависит от его конкурентоспособности, обусловленной общей промышленной и инновационной политикой. В выводах предложены определенные меры, которые нацелены на обеспечение конкурентоспособности предприятий трубопроводного транспорта Николаевской области на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: трубопровод, трубопроводный транспорт, труботранспортная система, преимущества трубопроводного транспорта, инновационная политика.

Spatar Alexander, Pidpala Irina. Influence of regional features on pipe functioning on the example of the Mykolaiv region. The article describes the influence of regional features on the functioning of the pipe transport system on the example of the Mykolaiv region. The main technical and operational features and advantages of pipeline

transport are outlined, the disadvantages of pipeline transport are determined. The author carried out the analysis of problems and tendencies of development of pipeline transport of the Nikolaev area. One of the most acute problems for trubotransportu is the high level of depreciation of fixed assets, especially rolling stock, the discrepancy of their technical level to modern requirements, insufficient investment in technical and technological modernization and development of the industry. The author noted that the effectiveness of the further development of pipeline transport of the Mykolaiv region depends on its competitiveness, due to the General industrial and innovation policy. In conclusions certain measures which are aimed at ensuring competitiveness of the enterprises of pipeline transport of the Nikolaev area in the internal and external markets are offered. to offer certain measures which are aimed at ensuring competitiveness of the enterprises of pipeline transport in the internal and external markets: development of the Nikolaev transport knot in ensuring transit freight transportations; development of a port complex. Nikolaev by modernization of existing and construction of new capacities, and also modernization of existing railway access roads; implementation of deepening of the Dnepro-Bugsky channel to a mark of 13,5 m, for the purpose of ensuring call in ports of large sea vessels; technical re-equipment and updating of the basic production assets of transport and road economy mainly by vehicles of domestic production with application of modern methods of their acquisition (rent, leasing, etc); improving the technical level and quality of construction and repair of roads, bridges, airfields, Railways and bringing them into line with European standards of transport infrastructure with the introduction of modern transportation technologies; development and improvement of regular transport networks, increasing the speed, quality and reliability of transport and services; improvement of state regulation of natural monopolies in the field of transport, including the formation of tariff policy and licensing of transport services; improving the level of transport safety (through the construction and reconstruction of roads of both international and local importance), including environmental; full transition to targeted financial assistance to the population for transport services.

Key words: pipeline, pipeline transport, pipe transport system, advantages of pipeline transport, innovation policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток енергетики, хімічних виробництв, нафтогазового комплексу, підприємств гірничорудної галузі пов'язаний із необхідністю застосування промислового трубопровідного транспорту. Використовувані для транспортування газів, рідин, пари, пульпи трубопроводи можуть мати значну протяжність, складатися з великого числа елементів й експлуатуватися в складних умовах.

Номінальні режими експлуатації можуть бути пов'язані з використанням високих тисків і температур. При цьому до надійності і безпеки технологічних транспортних систем зазвичай висуваються високі вимоги. Пов'язано це з тим, що пошкодження або руйнування трубопроводів зазвичай розглядається як аварійні ситуації, які можуть супроводжуватися матеріальним збитком, забрудненням навколишнього середовища або становити небезпеку для здоров'я людей.

Однак забезпечення безпеки і високої надійності систем промислового трубопровідного транспорту ускладнено у зв'язку з розвитком природних процесів старіння матеріалу трубопроводів і поступовим зниженням їхніх механічних властивостей і початкових характеристик. Із цієї причини розроблення нових шляхів і методів вирішення цієї проблеми представляє практичний інтерес.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблеми забезпечення ефективності, надійності та безпеки систем промислового трубопровідного транспорту нині приділяється багато уваги. Пов'язано це з тим, що на території України є велике число промислових підприємств, у яких вік технологічних трубопровідних систем досягає декількох десятиліть. Подальша експлуатація складних технічних об'єктів вимагає проведення комплексу робіт з оцінки працездатності й розроблення нових методів

забезпечення їхньої ефективності, надійності, довговічності і безпеки.

Так, відповідно до оцінок експертів, у зонах, прилеглих до виробничих об'єктів, що використовують небезпечні хімічні речовини, проживає понад 12 млн осіб. У результаті аварій і катастроф, пов'язаних із викидом небезпечних хімічних речовин, у 2007 р. матеріальний збиток перевищив 1,5 млн грн, понад 300 осіб постраждало і 28 – загинуло.

Великий обсяг досліджень у сфері забезпечення ефективності трубопровідних транспортних систем виконаний представниками Харківської наукової школи під керівництвом проф. Н.І. Самойленко. Тут слід відзначити праці вчених А.Б. Костенко, В.П. Протопопова, І.А. Рудя, Т.З. Сенчука, В.Л. Яковича.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних положень пов'язаних із забезпеченням заданих експлуатаційних характеристик трубопровідних систем промислових підприємств, зробили такі вчені, як В.К. Губенко, Г.І. Нечаєв, А.Д. Омельченко.

Розвитку наукового напрямку, пов'язаного з вивченням особливостей функціонування транспортних систем різного рівня складності, присвячено роботи Г.Ф. Бабушкіна, В.І. Бобровського, М.П. Дубровського, І.О. Лапкіної, Д.В. Ломотько, В.К. Мироненко, Є.В. Нагорного, В.М. Самсонкіна, О.Г. Шибася та ін.

Вивченню процесів транспортування гідросумішів промисловим трубопровідним транспортом присвячено роботи наукової школи проф. Б.Ф. Брагіна у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля. Тут слід відзначити роботи Н.Б. Чернецької, Ф.Д. Маркунтовича, Ю.Г. Сьоміна.

Вивченню проблем, пов'язаних з ефективністю, надійністю і безпекою трубопровідних систем, присвячено й роботи вчених Російської Федерації. Так, фахівцями інжинірингової нафтогазової компанії «Всесоюзний науково-дослідний інститут з будівництва та експлуатації трубопроводів, об'єктів ПЕК» (м. Москва) В.В. Аладінським, Р.С. Гаспарянцем, Г.А. Гіллером опу-

бліковані результати досліджень, багато з яких упроваджено у виробництво. Значний теоретичний внесок у розвиток уявлень про функціонування трубопровідних систем зробили вчені Г.І. Макаров і В.В. Притула.

Із дослідників далекого зарубіжжя слід відзначити George A. Antaki, James O. Pennock, S.M. Folga, Tullis J. Paul, W. Kent Muhlbauer.

Таким чином, розвиток теорії та забезпечення ефективності відновлюваних систем промислового трубопровідного транспорту на різних етапах їхнього життєвого циклу розглядається в сучасних умовах як актуальна міжгалузева науково-технічна проблема, для успішного вирішення якої потрібне подальше проведення дослідних робіт теоретичного та прикладного характеру.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження впливу регіональних особливостей на функціонування труботранспортної системи на прикладі Миколаївської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трубопровідний транспорт – це специфічний вид транспорту, який здійснює перекачування вантажів по трубах. Трубопровідний транспорт відрізняється від інших видів транспорту тим, що поняття «рухомий склад» і спеціально пристосовані під нього шляхи сполучення поєднані в єдине ціле – трубопровід.

Трубопровідний транспорт являє собою трубопровід зі зварних, як правило, сталевих труб різного діаметру і насосних станцій, розташованих на трубопроводі через кожні 100–140 км, які працюють в автоматичному режимі [6, с. 34].

Під час перекачування газу на трубопроводах через кожні 200 км установлюють компресорні станції для стиснення (скаплення) газу, що підвищує продуктивність перекачування. Труби багатошарові, з антикорозійним покриттям усередині, для зниження опору всередині труб обробляють епоксидною смолою або пластиком. В останні роки роблять труби з пластмас.

До пристроїв трубопровідного транспорту відносять також лінійні вузли для з'єднання і роз'єднання паралельних або пересічних магістралей та перекриття окремих ділянок, у тому числі під час ремонту або у разі аварій. У комплекс технічного оснащення входять також засоби зв'язку для передачі інформації, наприклад телесистеми дистанційного спостереження, що забезпечує функціонування всієї системи, споруди для зміни фізичного стану нафти або газу, для підтримки певного рівня температури, очищення газу, одоризації, тобто надання газу для побутових потреб спеціального запаху і т. д.

Основні техніко-експлуатаційні особливості та переваги трубопровідного транспорту:

- ефективність роботи на будь-яких відстанях перевезення;
- трубопровід може бути прокладений на землі і болотистих ділянках, під землею і ділянках вічної мерзлоти на спеціальних підпорах і т. п.;
- найнижча собівартість і найвища продуктивність праці, що пов'язано з обмеженою чисельністю персоналу, необхідного для перекачування газу;
- розміри перекачування не обмежені;
- повне збереження якості і кількості вантажів завдяки герметизації труб і станцій;

– відсутність негативного впливу на навколишнє середовище;

– автоматизація операцій зі зливу, наливу (початково-кінцеві операції) і перекачування;

– незначна залежність від кліматичних умов, що робить процес перекачування безперервним;

– менші капіталовкладення, ніж в інші види транспорту;

– більш короткий шлях порівняно з водними видами транспорту, за яким перевозять достатню кількість рідких вантажів [2, с. 44].

Відносні недоліки трубопровідного транспорту:

– неуніверсальність, оскільки здебільшого перевозиться обмежена номенклатура вантажів, переважно рідких і газоподібних;

– можливість витоку рідин або газу (екологічна проблема).

Трубопровідний транспорт України протягом останніх років стабільно нарощує свою частку в загальному обсязі транспортних вантажів, яка становить нині понад 23%. Трубопровідний транспорт має достатні виробничі потужності для забезпечення України енергоносіями – нафтою і газом, а також для виконання функцій транзиту російської нафти і газу в країни Південно-Східної Європи.

Однак уся мережа трубопровідного транспорту в Україні орієнтована на постачання нафти і газу з однієї країни – Росії (лише 5% загальної потреби газу – із Туркменістану), що, відповідно до загальноприйнятих стратегічних підходів до цього питання, недоцільно. У цілому протягом 2018 р. обсяг транспортування нафти підприємствами магістральних нафтопроводів скоротився на 8,7 млн т і становив 29,8 млн т (скорочення на 22,7%). При цьому транзитом до країн Західної Європи (Словаччина, Угорщина, Чехія) транспортовано на 8 млн т (або на 30,8%) менше порівняно з показником 2017 р., для потреб України – на 238,3 тис т більше (або на 2,5%). Транзит газу також зменшився.

У 2018 р. магістральний нафтопровід «Дружба» у цілому транспортував 20,4 млн т нафти, що на 20,8% (або на 5,3 млн т) менше, ніж у 2017 р. Придніпровські магістральні нафтопроводи всього перекачали 9,3 млн т нафти, що на 26,5% (або на 3,3 млн т) менше відповідного показника 2017 р. Частка транзитного обсягу перекачування нафти в загальному обсязі нафтоперекачки становила 67,6% у 2010 р., а частка нафтоперекачки на нафтопереробні підприємства України – 32,4% [3].

Трубопровідний транспорт Миколаївської області представлений Миколаївським управлінням магістрального аміакопроводу «Укрхімтрансміак» (довжина у межах обслуговування – 444 км із технічною можливістю для транспортування рідкого аміаку до 3 млн т на рік).

Найгострішими проблемами для трубо транспорту є високий рівень зношеності основних виробничих фондів, передусім рухомого складу, невідповідність їх технічного рівня сучасним вимогам, недостатні обсяги інвестицій у техніко-технологічну модернізацію та розвиток галузі.

Зношеність рухомого складу негативно впливає на кількісні й якісні показники галузі, безпеку руху, екологічний стан навколишнього середовища, стримує розвиток внутрішніх перевезень і транзиту.

Проблеми і тенденції розвитку трубопровідного транспорту Миколаївської області:

- подальше розширення мережі трубопроводів, у тому числі для зняття перевезення нафти і нафтопродуктів з інших видів транспорту. Вантажонапруженість нафтопроводів становить 7,3 млн т-км/км, а на залізниці – 16 млн т-км/км;
- розширення мережі газопроводів як єдино можливого, екологічно безпечного та економічно доцільного способу транспортування газу;
- підвищення пропускної здатності трубопроводів за рахунок збільшення діаметра труб, будівництва інших ліній, а також за збільшення тиску;
- збільшення потужності насосних станцій;
- створення міцних, дешевих і тонкостінних труб;
- захист труб від внутрішньої і зовнішньої корозії, що пов'язано з агресивністю середовища і блукаючими струмами;
- пошук матеріалів, що знижують або виключають корозію;
- захист вантажу від турбулентності, що зменшує швидкість руху і продуктивність;
- укладання труб у місцях залягання нафти і газу, особливо в умовах вічної мерзлоти;
- заміна металу для будівництва труб;
- зміна способу спайки і зварювання швів для підвищення безпеки;
- швидкий пошук несправностей у трубопроводі;
- розширення номенклатури рідких ненафтових і твердих вантажів [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновки, що результативність подальшого розвитку трубопровідного транспорту Миколаївської області залежить від його конкурентоспроможності, зумовленої загальною промисловою та інноваційною політикою. Вагомими інструментами досягнення успіху в цій справі може бути, одночасно з національною системою технологічного регулювання, важливими складниками якої є державні системи стандартизації, метрології, ліцензування і сертифікації продукції, а також системи контролю якості та обов'язкових стандартів, досконала методика оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства, регіону і країни у цілому. Враховуючи все вищесказане, можна запропонувати певні заходи, які націлені на забезпечення конкурентоспроможності підприємств трубопровідного транспорту на внутрішньому та зовнішньому ринках:

- розвиток Миколаївського транспортного вузла в забезпеченні транзитних вантажних перевезень,

зокрема: будівництво мостового переходу через річку Південний Буг у місті Миколаєві. Мета проекту – забезпечення будівництва мостового переходу на трасі транспортного коридору «Західна Європа – Азія» на північ від міста Миколаєва, реалізація якого дасть змогу збільшити пропускну здатність на трасі Європейського та Чорноморського економічного співробітництва – міжнародних автомобільних транспортних коридорів (транспортна магістраль Ростов-на-Дону – Одеса), розвантажити наявні мости міста Миколаєва через річки Південний Буг та Інгул, поліпшити екологічну ситуацію в місті. Реалізація зазначеного проекту передбачається за рахунок міжурядової позики по лінії Офіційної Допомоги Розвитку (ОДР) уряду Японії (строк кредитування – 30 років, відсоткова ставка – 1,5%). Для початку реалізації проекту необхідно остаточне рішення японської сторони про фінансування будівництва;

- розвиток портового комплексу м. Миколаєва шляхом модернізації існуючих і будівництва нових потужностей, а також модернізації існуючих залізничних під'їзних шляхів та передбачення створення потужностей по перевалці контейнерних вантажів із метою досягнення можливостей перевалки морськими портами Миколаївської області до 60 млн т вантажів на рік;
- здійснення поглиблення Дніпро-Бузького каналу до 13,5 м із метою забезпечення заходження до портів великих морських суден;
- технічне переоснащення й оновлення основних виробничих фондів транспорту та дорожнього господарства переважно транспортними засобами вітчизняного виробництва із застосуванням сучасних способів їх придбання (оренда, лізинг тощо);
- підвищення технічного рівня та якості будівництва і ремонту автомобільних шляхів, мостів, аеродромів, залізниць та приведення їх у відповідність з євростандартами транспортної інфраструктури із запровадженням сучасних технологій транспортування;
- розвиток і вдосконалення мереж регулярних транспортних сполучень;
- підвищення швидкості, якості та надійності транспортних перевезень і послуг;
- удосконалення державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у галузі транспорту, у тому числі з питань формування тарифної політики та ліцензування транспортних послуг;
- підвищення рівня безпеки транспорту (шляхом будівництва та реконструкції автомобільних шляхів як міжнародного, так і місцевого значення), у тому числі екологічної;
- повний перехід на адресну грошову допомогу населенню на транспортні послуги.

Список використаних джерел:

1. Іванова В.Н. Ринок логістичних послуг: детермінанти розвитку в умовах відновлення економіки України. URL : http://www.nbuv.gov.ua/Soc_Gum/Vcndtu/2011_48/18.htm
2. Макаренко М., Цветов М. Транспортний сектор економіки України: проблеми розвитку. *Економіст*. 2009.
3. О конкурентоспособности трубной промышленности Украины. URL : <https://www.metalbulletin.ru/publications/2362/>
4. Основы организации транспортного обеспечения внешнеторговых связей Украины. Киев : ИКТП-Центр, 2000. 581 с.
5. Состояние и проблемы транспортной отрасли в Украине. URL : <https://hub.kyivstar.ua/sostoyanie-i-problemy-transportnoy-otrasli-v-ukraine>
6. Транспорт і зв'язок України за 2009 р. / Держкомстат України. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2009. 266 с.
7. Упрощение организационных процедур в использовании транзитного потенциала Украины. Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2008. 132 с.

References:

1. Ivanova V. N. *Rynok lohistychnykh posluh: determinanty rozvytku v umovakh vidnovlennia ekonomiky Ukrainy*. Chernihivskyi derzhavnyi tekhnolo-hichnyi universytet. [Logistics services market: determinants of development in conditions of economic recovery of Ukraine. Chernihiv State Technological and logical University] URL: http://www.nbu.gov.ua/Soc_Gum/Vcndtu/2011_48/18.htm.pdf (accessed 9 October 2019).
2. Makarenko M., Tsvetov M. *Transportnyi sektor ekonomiky Ukrainy: problemy rozvytku*. *Economist*. 2009 [Makarenko M., Tsvetov M. Transport sector of Ukrainian economy: development problems. *Economist*. 2009]
3. *O konkurentosposobnosti trubnoi promyshlennosti Ukrainy*: [On the competitiveness of the pipe industry of Ukraine] URL <https://www.metalbulletin.ru/publications/2362/> (accessed 12 October 2019).
4. *Osnovy orhanyzatsyyi transportnoho obespecheniya vneshnetorhovykh svyazei Ukrainy*. K. OAO "YKTP-Tsentr", 2000. 581 s. [Fundamentals of the organization of transport support of foreign trade relations of Ukraine. K.OJSC "IKTP-Center", 2000. 581 pp.]
5. *Sostoiannya y problemy transportnoi otrasly v Ukrainy*. [The state and problems of the transport industry in Ukraine] URL: <https://hub.kyivstar.ua/sostoyanie-i-problemy-transportnoy-otrasli-v-ukraine> (accessed 12 October 2019)
6. *Transport i zviazok Ukrainy za 2009 r. Derzhkomstat Ukrainy*. K: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2009. 266 s. [Transport and Communication of Ukraine for 2009 State Statistics Committee of Ukraine. K: Information-analytical agency, 2009. 266 pp.]
7. *Uproshchenye orhanyzatsyonnykh protsedur v yspolzovannyi tranzynohoho potentsyala Ukrainy*. Odessa: YPRЭЭY NAN Ukrainy, 2008. 132 s. [Simplification of organizational procedures in using the transit potential of Ukraine. Odessa: IPREI NAS of Ukraine, 2008. 132 pp.]

УДК 339.9.01

Турленко Н.В.,

кандидат економічних наук, докторант,

Одеська національна академія харчових технологій

Алексейчук О.О.,

викладач кафедри фінансів, обліку і оподаткування,

Міжнародний університет бізнесу і права

Turlenko Nataliya,

PhD in Economics, Doctoral Student,

Odessa National Academy of Food Technologies

Alekseychuk Olena,

Lecturer in Finance, Accounting and Taxation,

International University of Business and Law

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ В КЛАСИФІКАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙ З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Турленко Н.В., Алексейчук О.О. Теоретико-методологічні аспекти в класифікації інвестицій з урахуванням особливостей агропродовольчої сфери регіону. Інвестиції в агропродовольчу сферу дозволяють формувати нові основні виробничі і невикористані засоби або модернізувати вже існуючі, забезпечувати підвищення штучної родючості земельних угідь. Вони значною мірою набувають функцій виробничих ресурсів, що визначає темпи, масштаби і пропорції у сільськогосподарському виробництві. Стратегія використання інвестицій у цій галузі полягає також і в якісному вдосконаленні виробництва та відтворення сільськогосподарської продукції. Класифікація інвестицій за регіональною ознакою також привертає увагу багатьох науковців. За територіальною ознакою розрізняють інвестиції в державі та поза її межами. Внутрішні інвестиції здійснюються в об'єкти інвестування агропродовольчої сфери в межах держави, а іноземні – поза її межами. Достатньо важливим джерелом інвестицій у ринкових умовах є кошти приватних інвесторів. Потреба в інвестиціях значна, але їх матеріальне забезпечення обмежене, оскільки наука, природа і техніка мають межі, і в кожен момент пропонують певну кількість варіантів розвитку, допустимого в технічних і економічних відносинах.

Ключові слова: інвестиції, інвестування, класифікація, агропродовольча сфера, регіональні відмінності.

Турленко Н.В., Алексейчук А.А. Теоретико-методологические аспекты в классификации инвестиций с учетом особенностей агропродовольственной сферы региона. Инвестиции в агропродовольственной сфере позволяют формировать новые основные производственные и непроизводственные средства или модернизировать уже существующие, обеспечивать повышение искусственной плодородия земельных угодий. Они в значительной степени приобретают функций производственных ресурсов, определяет темпы, масштабы и пропорции в сельскохозяйственном производстве. Стратегия использования инвестиций в этой области заключается также и в качественном совершенствовании производства и воспроизводства сельскохозяйственной продукции. Классификация инвестиций по региональному признаку также привлекает внимание многих ученых. По территориальному признаку различают инвестиции в государстве и за ее пределами. Внутренние инвестиции осуществляют в объекты инвестирования агропродовольственной сферы в пределах государства, а иностранные – за ее пределами. Достаточно важным источником инвестиций в рыночных условиях являются средства частных инвесторов. Потребность в инвестициях значительна, но их материальное обеспечение ограничено, поскольку наука, природа и техника имеют пределы, и в каждый момент предлагают определенное количество вариантов развития, допустимую в технических и экономических отношениях.

Ключевые слова: инвестиции, инвестирование, классификация, агропродовольственной сфере, региональные различия.

Turlenko Nataliya, Alekseychuk Olena. Theoretical and methodological aspects in the classification of investments taking into account the peculiarities of the agro-food sector of the region. Investments in the agro-food sector allow to form new basic production and non-productive means or to modernize already existing ones, to provide artificial fertility of land. They largely acquire the functions of productive resources, which determine the pace, scale and proportions of agricultural production. The strategy of using investments in this field is also in qualitative improvement of production and reproduction of agricultural products. The classification of regional investments also attracts the attention of many scholars. In terms of territorial features, investments are distinguished within and outside the country. Domestic investments are made in agro-food facilities within the state, and foreign investments outside the country. It is noted that the investment process in agricultural production has sectoral features, which is reflected in its potential. Investments in agroindustrial complex are characterized, which allow to form new basic industrial and non-productive funds or to modernize existing ones, to provide artificial fertility of land. It is proposed to use an additional classification feature in the agricultural sector, which also takes into account its specificity, namely the classification of investments in terms of reproductive functions performed by the subjects of the investment process: legislative support, financial and credit services, development and implementation of innovative proposals, information support. Studies have shown that the main participants in the process of investing in the agro-food sector of the region are agrarian enterprises, the state represented by central, regional and municipal authorities, as well as private entrepreneurs. In the first case, investments are provided at the expense of accumulations of agricultural enterprises, in the second – at the expense of state revenues, loans, taxes. A sufficiently important source of investment in market conditions is private investors' funds. The need for investment is considerable, but their financial support is limited, as science, nature and technology have limits, and at each moment offer a certain number of development options that are feasible in technical and economic relations.

Key words: investments, investment, classification, agro-food sector, regional differences.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні для вдалого свого функціонування та виконання своїх зобов'язань перед громадянами кожна країна світу намагається залучити додаткові кошти у свою економіку за допомогою інвестиційного капіталу. Сьогодні вимагає знаходження все нових та більш ефективних механізмів та методів залучення інвестицій у різні галузі економіки. Крім того, наявність величезної кількості проблем фінансового характеру, які проникають здебільшого у незахищені сфери соціально-економічного, промислового, екологічного, наукового розвитку кожної країни, вимагають оволодіння та використання методологічного апарату при розгляді можливостей застосування інвестиційних інструментів для вирішення зазначених проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які займалися вивченням питання класифікації інвестицій потрібно відмітити наступних:

Л. Дж. Гітман, М. Джонк, В. Керн, А. Зелль, І. Бланк, Т. Майорова, С. Крупка, А. Пересада, В. Федоренко, В. Шевчук, П. Рогожин, В. Савчук, С. Приліпко, О. Величко, А. Марголін, І. Яковлева, С. Іваночко, О. Свінцов, А. Шихвердієв, А. Серяков, О. Вишницька, М. Леус, Б. Щукін, Л. Борщ, С. Герасимова та інші. Після детального аналізу літературних джерел ми можемо говорити про те, що існують істотні розходження щодо класифікації інвестицій та їх ознак.

Формулювання завдання дослідження. Дослідити теоретико-методологічні аспекти в класифікації інвестицій з урахуванням особливостей агропродовольчої сфери регіону.

Виклад основного матеріалу досліджень. Дослідження теоретико-методологічних аспектів класифікації інвестицій є важливим етапом в роботі, враховуючи особливості агропродовольчої сфери регіону.

Так, В. Федоренко пропонує класифікувати інвестиції за п'ятьма ознаками: за об'єктами вкладання коштів, за характером участі в інвестуванні, за періо-

дом інвестування, за формами власності інвесторів, за регіональною ознакою [1, с. 197]. І. Бузова, Г. Маховикова, В. Терехова пропонують застосування шести класифікаційних ознак, серед яких: об'єкт інвестування, область інвестування, форма власності інвестицій, характер участі в інвестуванні, період інвестування, регіональний характер інвестицій [1, с. 197].

На наш погляд, одну з найбільш повних класифікацій здійснює німецький вчений В. Лагодієнко, який різні критерії ознак поділяє на головні та другорядні. Зокрема, до головних відносяться: кількісний розгляд, якісний розгляд, розгляд в аспекті часу, ступінь взаємозалежності інвестицій, а до другорядних: за інвестиційними об'єктами, за мотивами інвестування, за сферою інвестування [2].

Таким чином, ми бачимо, що в сучасній економічній літературі не існує єдиних узагальнених підходів до класифікації інвестицій. Пропонуємо виділити та охарактеризувати основні види класифікації, які зустрічаються в наукових дослідженнях як у вітчизняних, так і в зарубіжних авторів (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні види класифікації,
які зустрічаються в наукових дослідженнях
вітчизняних та зарубіжних авторів**

№ з/п	Класифікація інвестицій
1.	За об'єктом вкладення
2.	За метою інвестування
3.	За характером участі
4.	За формою власності ресурсів
5.	За регіональною ознакою
6.	За ступенем ризику
7.	За періодом інвестування
8.	За своїм призначенням
9.	За джерелами фінансування
10.	За відтворювальною спрямованістю
11.	За критерієм спрямованості дій
12.	За інституційною ознакою
13.	За характером здійснення
14.	За ступенем залежності від прибутку
15.	За інвестиційними потребами підприємства
16.	За обсягом цінних паперів
17.	За характером формування
18.	За рівнем розвитку економіки
19.	За формою власності
20.	За екстенсифікативним та інтенсифікативним впливом на суспільне виробництво

За ознакою мети інвестування фінансові інвестиції поділяються на стратегічні (інвестор вкладає капітал у контрольний пакет акцій із метою здійснення стратегічного управління компанією) та портфельні (інвестор має на меті лише приріст суми вкладеного капіталу або отримання поточного доходу) [3, с. 203].

Деякі вчені економісти, зокрема, А. Пересада, В. Федоренко, інвестиції в нематеріальні активи поділяють на інноваційні та інтелектуальні. «Інноваційні інвестиції – це вкладення в нововведення». За умов стабільності економіки всі інвестиції повинні бути

інноваціями. Інноваційна форма здебільшого складається з інтелектуальних інвестицій. «Інтелектуальні інвестиції – це вкладення в об'єкти інтелектуальної власності, що впливають з авторського права, винахідницького права, права на промислові зразки і корисні моделі» [4, с. 134].

О. Вишницька вважає, що екологічні інвестиції являють собою всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються у господарську діяльність і спрямованих на зменшення антропогенної дії на навколишнє середовище, зниження екодеструктивного впливу процесів виробництва, споживання та утилізації товарів та послуг; збереження, раціональне використання природних ресурсів та покращення природно-ресурсного потенціалу територій; забезпечення екологічної безпеки країни, внаслідок яких досягаються екологічний, соціальний та економічний результати [5, с. 53-54].

Таким чином, внаслідок того, що інвестиції за об'єктом вкладення охоплюють майже всі сфери економічного та соціального розвитку їм приділяється така значна увага серед авторів наукових праць.

Класифікація інвестицій за регіональною ознакою також привертає увагу багатьох науковців. За територіальною ознакою розрізняють інвестиції в державі та поза її межами. Внутрішні інвестиції здійснюються в об'єкти інвестування в межах держави, а іноземні – поза її межами. До іноземних інвестицій належить також придбання різних фінансових інструментів інших держав – акцій іноземних компаній, облігацій інших держав тощо [3, с. 204].

Л. Горбатюк за джерелами фінансування інвестиційної діяльності інвестиції поділяє на такі, що здійснюються за рахунок:

- власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);
- запозичені (державний кредит, кредит комерційних банків й інших фінансово-кредитних установ);
- залучених фінансових ресурсів інвестора (кошти інших інвесторів і вкладників) [3, с. 203].

К. Павлов пропонує до загальної класифікації додати інвестиції інтенсивного або екстенсивного типу в залежності від того, чи сприяють результати їх впровадження інтенсифікації чи навпаки процесу екстенсифікації [6].

Окремі автори, такі як С. Пашова, пропонують свої підходи до класифікації інвестицій: за ступенем мобілізації (централізовані, децентралізовані); за масштабом виробництва (макро- та мікроінвестиції); за місією інвестування (комерційні, соціальні); за матеріально-речовинною формою (активи, деривативи); відповідністю чинному законодавству (легальні, тіньові) [7, с. 152].

З позиції класичної теорії інвестицій важливе значення має принцип визначення чистої дисконтованої вартості. Цей принцип лежить також в основі неокласичної теорії інвестицій. У ній дане правило сформульоване в аспекті традиційного для економістів принципу: можна здійснювати інвестиції доти, поки вартість додатково вкладеної одиниці капіталу співпадає з її витратами. Проте при визначенні цих величин виникає невизначеність, яким чином враховувати

податки і амортизацію, або яку виробничу структуру прийняти за основу тощо.

Сільське господарство є визначальним у структурі АПК, тому саме воно повинно стати базовою галуззю у системі як державної інвестиційної підтримки, так і залучення приватних, внутрішніх та зовнішніх інвестицій [8]. Крім того, важливість і одночасно специфіку механізму залучення інвестицій можна пояснити тим, що воно має яскраво виражені специфічні особливості.

1. Процес економічного відтворення тісно переплітається з природним процесом відтворення. Внаслідок цього при формуванні механізму інвестиційної діяльності виникає необхідність врахування дії закономірностей їх розвитку.

2. Як головний незамінний засіб сільськогосподарського виробництва виступає земля, від якості якої створюються неоднакові умови для отримання доходів від інвестиційних вкладень.

3. Робочий період в основній галузі сільського господарства (у землеробстві) не співпадає із періодом виробництва, що істотно впливає на організацію виробництва, ефективне використання техніки, трудових ресурсів і, зрештою, інвестицій.

4. Сільське господарство має свої особливості у використанні техніки, що обумовлене територіальним, просторовим чинником і сезонним характером виробництва. Це необхідно враховувати в техніці її універсалізації, яка відображається на обсязі інвестицій при придбанні необхідної сільськогосподарської техніки взамін морально і фізично застарілої.

5. Свої особливості має також організація трудових процесів у галузях рослинництва і тваринництва. Зміна умов яких та посилення інтенсифікації вимагають більш якісних характеристик людського капіталу. У зв'язку з чим збільшується потреба в інтелектуальних і соціальних інвестиціях на селі. Звичайно, існують і інші прояви специфіки аграрної сфери.

Ми пропонуємо стосовно аграрної сфери використовувати додаткову класифікаційну ознаку, яка також враховує її специфіку, а саме класифікацію інвестицій із погляду відтворювальних функцій, що виконуються суб'єктами інвестиційного процесу: законодавче забезпечення, фінансово-кредитне обслуговування, розробка і впровадження інноваційних пропозицій, інформаційний супровід. Це обумовлено тим, що інвестиційний процес виконує два важливі завдання:

- забезпечує заміщення чинників виробництва, що зношуються, і тим самим підтримує стабільність надходження у господарський обіг відтворюваних ресурсів;
- створює нові можливості зростання і збільшення реального доходу.

Інвестиції в АПК дозволяють формувати нові основні виробничі і невиробничі фонди або модернізувати вже існуючі, забезпечувати підвищення штучної родючості земельних угідь. Вони значною мірою набувають функцій виробничих ресурсів, що визначає темпи, масштаби і пропорції у сільськогосподарському виробництві. Стратегія використання інвестицій у цій галузі полягає також і в якісному вдосконаленні виробництва та відтворення сільськогосподарської продукції.

Важливою є також функція інвестицій щодо створення у сільському господарстві можливості інтенсивнішого використання земельних й водних ресурсів і введення у сільськогосподарський обіг нових масивів

земель. Крім того, вони сприяють підвищенню продуктивності праці, поліпшенню використання всіх ресурсів і є постійним джерелом додаткового доходу в сільськогосподарському виробництві.

Основними учасниками процесу інвестування в аграрному секторі є аграрні підприємства, держава в особі центральних, регіональних і комунальних органів, а також приватні підприємці. У першому випадку інвестиції забезпечуються за рахунок накопичень аграрних підприємств, в другому – за рахунок державних доходів, позик, податків. Достатньо важливим джерелом інвестицій у ринкових умовах є кошти приватних інвесторів. Потреба в інвестиціях значна, але їх матеріальне забезпечення обмежене, оскільки наука, природа і техніка мають межі, і в кожен момент пропонують певну кількість варіантів розвитку, допустиму в технічних і економічних відносинах.

Інвестиційний процес в аграрному виробництві має галузеві особливості, що відображається на його потенціалі.

По-перше, це пов'язано із значною ресурсомісткістю аграрного сектору економіки. Висока ресурсомісткість сільгоспвиробництва вимагає значних обсягів фінансових і матеріальних ресурсів для забезпечення відтворювальних процесів, що зумовлює достатньо високий рівень питомих капіталовкладень аграрних підприємств у розрахунку на одиницю продукції. Порушення оптимального поєднання виробничих ресурсів в аграрному секторі позначається на віддачі сільськогосподарських угідь. Отже, одним з головних шляхів раціонального формування і використання інвестицій в аграрному секторі є ресурсомісткі напрями інвестицій і максимальне врахування особливостей аграрного сектору економіки.

По-друге, у всьому світі прибуток підприємств, що працюють в сільськогосподарському виробництві, в цілому нижчий, ніж в інших галузях, тому необхідна державна підтримка доходів сільгосппідприємств для забезпечення інвестиційного процесу.

По-третє, у зв'язку із явно вираженою сезонністю сільськогосподарського виробництва необхідний ефективний механізм банківської підтримки (кредитування підприємств під майбутній урожай, укладення ф'ючерсних угод тощо).

Не дивлячись на специфічні особливості, інвестиційний процес в АПК володіє всіма ознаками системи: у ній присутній суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестицій), зв'язок між ними (інвестування з метою отримання інвестиційного доходу) і середовище, в якому вони існують, інвестиційне середовище.

В агропромисловому комплексі до інвесторів відносяться: фізичні, юридичні особи і створювані на основі договору про спільну діяльність об'єднання юридичних осіб (організації АПК, банки, інвестиційні фонди, приватні особи); державні органи і органи місцевого самоврядування; іноземні суб'єкти підприємницької діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, отримані внаслідок дослідження результати дають можливість стверджувати, що загальноприйнятої методики класифікації інвестицій на сьогодні не існує. Результати дослідження показують, що думки деяких авторів вступають у суперечки з позиціями інших, що призводить

до значної плутанини в класифікації інвестицій. Деталізований підхід окремих авторів наукових праць приводить до того, що з'являються нові види класифікації інвестицій. Це позитивно впливає на науковий прогрес в цьому питанні та призводить до більш детального вивчення можливостей використання нових видів інвестицій в економічному розвитку держави.

Поєднавши напрацювання зарубіжного досвіду та кращі здобутки вітчизняної науки існує реальна можливість створити універсальну класифікацію, яка б давала можливість не тільки отримати загальне уявлення про види інвестицій, а й застосовувати ці види на практиці залучивши під конкретний вид конкретні інвестиційні проекти.

Список використаних джерел:

1. Скорнякова Ю. Б. Окремі аспекти класифікації інвестицій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 1 (4). С. 196-201.
2. Лагодієнко В.В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі. *Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права*. Херсон, 2013. № 2(31). С. 178-183.
3. Горбатюк Л. М. Окремі аспекти класифікації інвестицій. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2010. № 2. С. 201-204.
4. Лишанский М.Л. Финансы сельскохозяйственных предприятий: учебное пособие под ред. М. Л. Лишанского. М.: КолосС. 2004. 376 с.
5. Вишницька О. І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2009. № 2. С. 51–58.
6. Павлов К. В. Инвестиции и инновации интенсивного и экстенсивного типа: макроэкономический подход. *Теория и практика общественного развития*. 2009. № 1. URL: <http://teoria-practica.ru/ru/-1-2009.html> (дата звернення: 05.10.2019).
7. Пашова С. М. Класифікація інвестицій. Визначення інвестиційно-інноваційної моделі діяльності. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (12-13 листопада 2009 р.): у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2009. Т. 1. С. 152-154.
8. Абрамов С.И. Инвестирование : учебник под ред. С.И. Абрамова. М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. 440 с.

References:

1. Skornyakova Yu. (2009). Okremi aspekty klasyfikatsii investytsii/ [Some aspects of investment classification]. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University*. № 1 (4). P. 196-201.
2. Lagodiienko V.V. (2013). Realizatsiia investytsiinoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti u kharchovii haluzi. [Implementation of investment support for innovation in the food industry]. *Business Navigator: a research journal of the International University of Business and Law*. Kherson. № 2 (31). P. 178-183.
3. Gorbatiuk L.M. (2010). Okremi aspekty klasyfikatsii investytsii. [Some aspects of investment classification]. *Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*. № 2. P. 201-204.
4. Lyshansky M.L. (2007). *Ekolohichni investytsii: sutnist, klasyfikatsiia, pryntsyipy ta napriamy realizatsii*. [Finance of agricultural enterprises: a textbook ed. Lyshansky]. M.: Colossus. 376 p.
5. Vishnitskaya O.I. (2009). Ekolohichni investytsii: sutnist, klasyfikatsiia, pryntsyipy ta napriamy realizatsii [Environmental investments: nature, classification, principles and directions of implementation]. *Bulletin of Sumy State University. Economy series*. – № 2. P. 51-58.
6. Pavlov K.V. (2009). Investments and innovations of intensive and extensive type: macroeconomic approach. [Intensive and extensive investment and innovation: a macroeconomic approach] *Theory and practice of social development*. URL: <http://teoria-practica.ru/ru/-1-2009.html>
7. Pashova S.M. (2009). Klasyfikatsiia investytsii. Vyznachennia investytsiino-innovatsiinoi modeli diialnosti. [Classification of investments. Definition of investment-innovative model of activity]. Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine: a collection of abstracts of the XIIth All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (November 12-13, 2009): in 2 volumes / State Higher Educational Institution «Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine». – Sumy, Vol. 1. P. 152-154.
8. Abramov S.I. (2000) *Ynvestyrovanye : uchenyk pod red. S.Y. Abramova*. [Investing: textbook ed. SI Abramova] M.: Center for Economics and Marketing. 440 p.

Ужва А.М.,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та менеджменту,
*Приватний заклад освіти «Навчально-науково-виробничий
кластер морегосподарського комплексу»*

Uzhva Alla,
Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Professor of the Department of Economy and Management,
*Private Educational Establishment
«Educational and Production Cluster of Marine Complex»*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ РЕГІОНУ

Ужва А.М. Стратегічні напрями інноваційного розвитку залізничного транспорту регіону. У статті висвітлено переваги та недоліки функціонування залізничного транспорту регіону, з'ясовано основні проблеми розвитку залізничного транспорту регіону, обґрунтовано необхідність упровадження інноваційної моделі його розвитку та формування концепції управління інноваційними процесами в умовах глобалізації. Вивчено сучасний стан діяльності підприємств залізничного транспорту регіону та виявлено, що доцільним є проведення ранжування колій і вокзалів за ступенем рентабельності та прийняття рішень про поступову ліквідацію нерентабельних шляхів. Запропоновано стратегічні шляхи інноваційного розвитку залізничного транспорту в напрямі необхідності фінансування його державою та місцевими органами самоврядування, наявності кваліфікованих кадрів, упровадження інформаційних технологій, логістичних принципів організації перевезень, нових видів сервісного обслуговування з наданням комплексу супутніх робіт, що забезпечить конкурентоспроможність функціонування залізничного транспорту регіону.

Ключові слова: інноваційний розвиток, регіон, залізничний транспорт, стратегія, управління, інновації.

Ужва А.Н. Стратегические направления инновационного развития железнодорожного транспорта региона. В статье освещены преимущества и недостатки функционирования железнодорожного транспорта региона, выяснены основные проблемы развития железнодорожного транспорта региона, обоснована необходимость внедрения инновационной модели его развития и формирования концепции управления инновационными процессами в условиях глобализации. Изучено современное состояние деятельности предприятий железнодорожного транспорта региона и выявлено, что целесообразным является проведение ранжирования путей и вокзалов по степени рентабельности и принятия решений о постепенной ликвидации нерентабельных путей. Предложены стратегические пути инновационного развития железнодорожного транспорта в направлении необходимости финансирования его государством и местными органами самоуправления, наличия квалифицированных кадров, внедрения информационных технологий, логистических принципов организации перевозок, новых видов сервисного обслуживания с предоставлением комплекса сопутствующих работ, что обеспечит конкурентоспособность функционирования железнодорожного транспорта региона.

Ключевые слова: инновационное развитие, регион, железнодорожный транспорт, стратегия, управление, инновации.

Uzhva Alla. Strategic directions of innovative development of railway transport in the region. The decisive factor that is capable of bringing rail transport from the crisis to the technological level of developed countries is the innovative development and active implementation of innovative processes. The need for accelerated technological development causes the transition to a model of innovation and investment development, in which the development and implementation of innovation is stimulated by sufficient investment support. The strategy of innovative development of railway transport, taking into account regional characteristics, should be aimed at self-sufficient development of economic entities, efficient use of available resource potential, improving the quality of life of the population. Innovative projects are focused on the issues of development and effective activity of railway enterprises. The article highlights the advantages and disadvantages of functioning of railway transport in the region, clarified the main problems of railway transport development in the region, the necessity of introduction of innovative model of its development and formation of the concept of management of innovative processes in conditions of globalization. Studied the current state of activities of railway transport enterprises of the region and identified that it is advisable to conduct the ranking of routes and stations according to the degree of profitability and making decisions on the

gradual elimination of unprofitable routes. It is proved that in the process of planning the innovative activities is taken into account regional specificity of functioning of railway transport, which consists in rolling stock, transport infrastructure, scale and performance of, the terms of realization of innovative projects. The strategic ways of innovative development of railway transport in the direction of necessity of financing by the state and local self-government bodies, availability of qualified personnel, introduction of information technologies, logistical principles of the organization of transportation, new types of servicing with provision of a complex of related works that will provide competitiveness of the transport function are offered.

Key words: innovation development, region, rail transport, strategy, management, innovation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Транспортна система України є важливим складником національної економіки, тому що має потужний ресурс і впливає на рівень розвитку країни та визначає її місце у світовій економіці. Транспорт відіграє пріоритетну роль у забезпеченні розвитку міжнародних економічних відносин і надає унікальну можливість для організації конкурентоздатних транспортних маршрутів, оскільки Україна має вигідне економіко-географічне і геополітичне положення. Вона розташована у безпосередній близькості до технологічно розвинутих держав Східної Європи та Російської Федерації [6].

Залізничний транспорт є одним з основних видів транспорту з перевезення пасажирів та вантажів. До переваг цього виду транспорту відносяться низькі енерговитрати, надійність роботи завдяки незалежності від природно-кліматичних умов, часу доби, що забезпечує безперервне перевезення пасажирів та вантажів у будь-який час; можливість безпосереднього зв'язку з промисловими і сільськогосподарськими підприємствами, що дає змогу організувати систему доставки «від дверей до дверей»; відносно висока швидкість доставки тощо. Серед недоліків визначають залежність від географічного розташування територій, що перешкоджає створенню безперервної мережі для перевезень, і високу первісну вартість основних засобів [2, с. 58].

В умовах сьогодення залізничний транспорт, як і вся транспортна галузь країни та її регіонів, перебуває в кризовому стані, що пояснюється повільними темпами й масштабами розбудови транспортної інфраструктури України порівняно з країнами ЄС, Азії та Сходу й навіть найближчими сусідами України – Росією та Білоруссю; техніко-технологічним відставанням транспортної системи; наявністю «вузьких місць» на залізничному транспорті, що перешкоджає налагодженню зв'язку з портовою сферою; дефіцитом належного сервісу (інформаційний супровід перевезень, тривалі контрольні процедури під час перетину кордону), низькою швидкістю перевезень, тарифними умовами.

Отже, пріоритетного значення набуває питання актуалізації інноваційного розвитку залізничного транспорту регіону, яке передбачає впровадження інформаційних технологій, логістичних принципів організації перевезень, нових видів сервісного обслуговування з наданням комплексу супутніх робіт, що має на меті створення транспортних послуг високої якості та нових споживчих характеристик.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Стан та

проблеми функціонування транспортної галузі, сучасних технологій перевезення вантажів вивчали такі вчені, як О. Бакаєв, В. Сергєєв, Л. Міротін, В. Назаренко, Д. Ніколаєв, О. Проценко. Проблематику інноваційного розвитку підприємств транспортної галузі досліджували у своїх наукових працях М. Макаренко, А. Новікова, О. Котлубай, Т. Блудова, Б. Буркинський, В. Гросул, І. Совершенна, К. Михайличенко, О. Білоконь тощо. Разом із тим, попри велику кількість наукових праць, недостатньо вивченими залишилися питання стратегії інноваційного розвитку саме залізничного транспорту регіону.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження стану та стратегічних напрямів інноваційного розвитку залізничного транспорту регіону в умовах трансформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Залізничний транспорт Миколаївської області складається з локомотивного і вагонного депо, залізничних станцій Миколаїв-Вантажний, Жовтнева, Кульбаківне, Прибузька, Горіхівка, парк-станцій «Миколаїв-рудничий», «Морський порт», Ольшанського міжгалузевого підприємства промислового залізничного транспорту, залізничних станцій, підпорядкованих Одеській залізниці. Експлуатаційна довжина магістралей залізничних шляхів загального користування становить 700 км, із них 37% – електрифіковані. Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування – 28,9 км шляхів на 1 тис км² території. Найбільші залізничні вузли – Миколаїв, Снігурівка, Підгородна. Сьогодні резерви технічних потужностей залізничного транспорту, його провізної спроможності практично вичерпані, що ставить під загрозу можливість безперерйного задоволення зростаючих потреб суспільства у транспортному обслуговуванні. За статистичними даними, показник вантажоперевезень залізничним транспортом у Миколаївській області в 2018 р. порівняно з 2017 р. знизився на 14%, що спричинено зношеністю основних засобів, частковою відсутністю електрифікації колій.

Слід відзначити, що в пасажирських перевезеннях залізничним транспортом проблемами є відсутність належного рівня сервісу на залізничних вокзалах та в самих поїздах, поганий санітарний стан вагонів. Проблемами вантажоперевезень є неефективні схеми навантаження та розвантаження потягів, занепад гілок. Важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту регіону є інноваційна діяльність, яка забезпечується впровадженням прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних та управлінських рішень, комерціалізації сучасних споживчих форм; охоплює етапи життєвого

циклу послуг від зародження ідеї до впровадження інновацій.

Основне завдання інноваційного розвитку залізничного транспорту полягає у тому, що необхідно сформулювати нову концепцію управління інноваційними процесами в умовах глобалізації, у контексті якої розвивається інноваційна діяльність як найбільш перспективний напрям реалізації цілей держави в умовах ринку та конкурентоспроможності економіки. Показниками оцінки ефективності інноваційного розвитку виступають техніко-економічні показники, які порівнюють витрати на таку діяльність із доходами від реалізації інновацій на практиці [1, с. 93].

Інноваційний розвиток залізничного транспорту регіону супроводжується економічною політикою галузі, складовою частиною якої є інноваційна, що передбачає: формування стратегії; розроблення інноваційних проектів та програм; удосконалення структури управління; впровадження енергозберігаючих та екологічно безпечних технологій тощо; орієнтацію на потреби споживачів кінцевої транспортної продукції.

Упровадження та використання інновацій сприяє розвитку пріоритетних напрямів інноваційної діяльності відповідно до встановленої цілі діяльності залізничних станцій, регіонального ресурсного забезпечення та попиту на послуги транспортних перевезень. Планування інновацій формує спектр цілей інноваційного розвитку, ознайомлення з ними окремих підрозділів та виконавців, розподіл завдань між учасниками інноваційних проектів, визначення складу необхідних ресурсів, узгодження термінів реалізації окремих робіт.

У процесі планування інноваційної діяльності враховується регіональна специфіка функціонування залізничного транспорту, яка полягає у рухомому складі, транспортній інфраструктурі, масштабності та результативності робіт, строкам реалізації інноваційних проектів.

Відповідно до Концепції розвитку залізничного транспорту, передбачається технічне та технологічне переозброєння галузі, впровадження нових транспортних засобів, збільшення потужності рухомого складу, комфортабельності пасажирських вагонів, а також оптимізація транспортної мережі та створення міжнародних транспортних коридорів. Інноваційні проекти зорієнтовані на питання розвитку та ефективної діяльності підприємств залізничного транспорту, вдосконалення тарифної політики, обґрунтування перспективних параметрів перевізного процесу та його технічних засобів, створення прогресивних технологій, вибір раціональної структури транспортної мережі, формування транспортних коридорів, розроблення принципів нових систем управління. Найбільш вагомим напрямом у розробленні проектів є впровадження інформаційних технологій із метою створення єдиної системи комунікацій залізничного транспорту, яка буде інтегруватися у світову інформаційну мережу [3, с. 78].

Стратегічним напрямом інноваційного розвитку залізничного транспорту є створення конкурентоспроможних транспортних послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках, для цього необхідні розроблення та реалізація інноваційних продуктів. Успіх реалізації інновацій гарантується за дотримання інтересів усіх учасників процесу, у тому числі й інвесторів, які забезпечують фінансову підтримку проектів.

Найбільш вагомими напрямом інноваційних розробок є такі:

- модернізація ліній, які лімітують пропускну спроможність;
- удосконалення технічних засобів і транспортної мережі відповідно до міжнародних стандартів;
- забезпечення швидкого та безпечного руху потягів;
- прискорення виконання всіх операцій з обробки вагонів на сортувальних станціях;
- створення умов для здійснення мультимодальних перевезень;
- удосконалення організації вантажопотоків на початкових та кінцевих стадіях;
- модернізація та створення нових зразків рухомого складу (потужних та економічних локомотивів, вантажних вагонів великої місткості та пасажирських вагонів підвищеної комфортності);
- упровадження в перевізний процес інформаційних технологій та логістичних принципів транспортування;
- електрифікація залізничних колій [5, с. 75].

Інвестиційна діяльність залізниць повинна підтримуватися державою шляхом прямого фінансування інновацій із державного та місцевих бюджетів. Джерелами розроблення інновацій поряд із традиційними можуть виступати також нетрадиційні: інвестиційна підтримка фінансово-промислових груп, податкове кредитування і т. ін. Перспективним джерелом коштів може бути взаємне інвестування за участю широких верств населення, а також інвестиції зарубіжних партнерів, для чого слід розвивати на залізничному транспорті мережу спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів, належну інфраструктуру ринку цінних паперів та інші заходи з метою створення привабливого клімату для реального та фінансового інвестування.

Успіх інноваційного розвитку залізничного транспорту регіону безпосередньо залежить від достатньої кількості інвестиційного забезпечення. Для того щоб отримати додатковий прибуток, підвищити ефективність діяльності підприємств залізничного транспорту, отримати соціально-економічний ефект, необхідно здійснити фінансові вкладення. При цьому проблема вибору об'єктів фінансових вкладень для підприємця не обмежується граничною сумою інвестицій. Дослідження показали, що найбільшою ефективністю володіють вкладення в інновації, де інвестор має можливість отримувати монопольний надприбуток. Високий потенціал ефективності інновацій забезпечує попит на нововведення з боку підприємств, формуючи ринок науково-технічних, організаційних, економічних та соціальних нововведень. Джерелами інвестування можуть виступати бюджети всіх рівнів, іноземні інвестиції, власні кошти, а також акумульовані у формі фінансового капіталу тимчасово вільні кошти промислових підприємств [4, с. 75].

Чинниками, що сприяють інноваційному розвитку залізничного транспорту регіону, є підтримка державою та місцевими органами самоврядування інноваційного розвитку, наявність кваліфікованих кадрів, готовність споживачів та їхня довіра до впровадження новітніх та тих, що вже використовуються в Євросоюзі та США. Необхідними є розроблення єдиної програми (стратегії) цифровізації всієї транспортної галузі регіону, освоєння нових цифрових бізнес-моделей та створення «дружніх» платформ взаємодії з клієнтами

з метою підвищення результативності роботи та зміцнення конкурентних позицій на ринках.

Фактично нині відбувається поліпшення стану залізничного транспорту, оновлення основних засобів, а саме ремонт колій, вокзалів, закупівля нових вагонів, але поки що все це йде в досить обмежених масштабах та торкається лише ключових напрямків. На рівні регіону доцільним є проведення ранжування колій і вокзалів за ступенем рентабельності та прийняття рішень про поступову ліквідацію нерентабельних шляхів. Залізниця підтримує низькі тарифи на перевезення пасажирів частково із соціальних міркувань, тому може бути доцільним надання залізниці певних податкових пільг. Можливим є укладання прибуткових контрактів із комерційними структурами щодо надання послуг. Звичайно, що одночасна заміна колій є неможливою, тому у цьому разі можна запропонувати можливі часткові рішення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Залізнич-

ний транспорт регіону сьогодні має досить багато проблем, більшість яких пов'язана з потребою залучення значних коштів в оновлення залізничних шляхів та самих транспортних засобів. У цілому формування і розвиток залізничного транспорту регіону потребує ефективного державного регулювання за такими напрямками: створення ринку транспортних послуг; забезпечення технологічної та екологічної безпеки транспорту; оновлення рухомого складу на основі розвитку вітчизняного транспортного машинобудування. Поряд із цим для створення системи інтермодальних перевезень передбачається налагодження виробництва спеціалізованих технічних засобів: конвеєрів, платформ для перевезення автопоїздів. У перспективі планується здійснити поступовий перехід на нові принципи організації та управління транспортним процесом із використанням новітніх інформаційних технологій та сучасного маркетингу, запровадження автоматизованих центрів управління доставкою вантажів.

Список використаних джерел:

1. Бараш Ю.С., Момот А.В. Економічна ефективність високошвидкісних пасажирських залізничних перевезень в Україні : монографія. Дніпро : ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна, 2015. 137 с.
2. Дикань В.Л., Зубенко В.О. Забезпечення ефективності інноваційної діяльності підприємств залізничного транспорту : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2008. 194 с.
3. Дюбанов М.А. Проблемы реформирования естественных монополий: железнодорожный транспорт. *Проблемы современной экономики*. 2009. № 3(31). С. 77–79.
4. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія / Є.І. Масленников та ін. Херсон : Гринь Д.С., 2016. 854 с.
5. Токмакова І.В., Хомотюк О.В., Новіков Р.О. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 55. С. 73–79.
6. Хахлюк А. Україна – транзитна держава. URL : <http://eu2001.narod.ru/1/5.htm> (дата звернення: 12.10.2019).

References:

1. Barash Ju.S., Momot A.V. (2015) *Ekonomichna efektyvnist' vysokoshvydkisnykh pasazhyrs'kykh zaliznychnykh perevezenj v Ukraini* [Economic efficiency of high-speed passenger rail transportation in Ukraine]. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kij nacional'nyj universytet zaliznychnogho transportu im. akad. V. Lazarjana. (in Ukrainian)
2. Dykanj V.L., Zubenko V.O. (2008) *Zabezpechennja efektyvnosti innovacijnoji dijalnosti pidpryjemstv zaliznychnogho transportu* [Ensuring efficiency of innovative activity of railway transport enterprises]. Kh.: UkrDAZT. (in Ukrainian).
3. Dyubanov M.A. (2009) Problemy reformirovaniya estestvennykh monopolij: zheleznodorozhnyy transport [Problems of reforming natural monopolies: railway transport]. *Problemy sovremennoj ekonomiki* no. 3(31), pp. 77–79.
4. Maslennikov Je.I., Kuznjecov E.A., Safonov Ju.M., Filyppova S.V. (2016) *Innovacijna ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty* [Innovative Economics: Theoretical and Practical Aspects]. Kherson: Ghrinj D.S. (in Ukrainian).
5. Tokmakova I.V., Khomotjuk O.V., Novikov R.O. (2016) Strategichni orijentyry innovacijnogho rozvytku zaliznychnogho transportu Ukrainy [Strategic guidelines for innovative development of railway transport in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. no. 55., pp. 73–79.
6. Khakhljuk A. Ukrainina – tranzitna derzhava [Ukraine is a transit country] Available at: <http://eu2001.narod.ru/1/5.htm>. (accessed 12 October 2019).

Швец О.В.,
кандидат економічних наук, докторант,
Міжнародний університет бізнесу і права

Shvets Oleksandr,
PhD in Economics, Doctoral Student,
International University of Business and Law (Kherson)

ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: ОЦІНКА РІВНЯ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Швец О.В. Проблема безробіття в регіонах України: оцінка рівня та напрями її подолання. Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники, як структурні зміни в економіці, зниження темпів економічного розвитку, науково-технічний прогрес, співвідношення цін на фактори виробництва, сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки й перепідготовки, неналежний рівень програм зайнятості та демографічні процеси. Безробіття у сучасному світі є серйозною проблемою, складниками якої виступають різні чинники природно-ресурсного, біологічного, техніко-виробничого, економічного, соціально-культурного та управлінсько-регуляторного характеру. В Україні рівень безробіття визначають за методологією Міжнародної організації праці (МОП), а також за рівнем зареєстрованого безробіття. У дослідженні розглянуто динаміку кількості безробітних та показники безробіття в Україні та визначено, що рівень безробіття поступово знижується, проте є вищим порівняно із загальносвітовим. Серед чоловіків рівень безробіття вищий, аніж у жінок. Особливо високий рівень безробіття спостерігається серед молоді. Кількість безробітних віком 15-70 років у I півріччі 2017 р., порівняно з відповідним періодом 2016 р., збільшилася на 18,2 тис. осіб, або 1,1%, та становила 1,7 млн. осіб. Серед безробітних дві третини складали мешканці міських поселень (1,1 млн. осіб), решту – сільські жителі. Найвищий рівень безробіття (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15-24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 50-59 років. Рівень зареєстрованого безробіття в середньому за I півріччя 2017 р. склав 2,3% від економічно активного населення працездатного віку. Найвищий рівень цього показника в зазначеному періоді спостерігався у Кіровоградській області, а найнижчий – у м. Києві тощо. Сьогодні вітчизняний ринок праці залишається у кризовому стані, потребує зміни, а також адаптації до світових стандартів. З огляду на це, в Україні повинна проходити активна державна політика, яка б знизила до мінімуму його рівень, зокрема через: залучення населення до підприємницької діяльності та її фінансування; надання допомоги безробітним; проведення перепідготовки працівників, що втратили роботу; забезпечення стабільного фінансування; підвищення якості освіти, що дасть змогу отримувати у кінцевому результаті справжніх майстрів своєї справи; проведення ярмарок вакансій тощо.

Ключові слова: безробіття, ринок праці, рівень безробіття, наслідки безробіття, зайнятість, методологія МОП.

Швец О.В. Проблема безработицы в регионах Украины: оценка уровня и направления ее преодоления. Безработица является макроекономической проблемой, которую формируют такие факторы, как структурные изменения в экономике, снижение темпов экономического развития, научно-технический прогресс, соотношение цен на факторы производства, сезонные колебания производства, недостаточный совокупный спрос, инфляция, несовершенное трудовое законодательство, низкий уровень профессиональной подготовки и переподготовки, ненадлежащий уровень программ занятости и демографические процессы. Безработица в современном мире является серьезной проблемой, составляющими которой выступают различные факторы природно-ресурсного, биологического, технико-производственного, экономического, социально-культурного и управленческо-регуляторного характера. В Украине уровень безработицы определяется по методологии Международной организации труда (МОТ), а также по уровню зарегистрированной безработицы. В исследовании рассмотрены динамику количества безработных и показатели безработицы в Украине и определено, что уровень безработицы постепенно снижается, однако выше по сравнению с общемировым. Среди мужчин уровень безработицы выше, чем у женщин. Особенно высокий уровень безработицы наблюдается среди молодежи. Количество безработных в возрасте 15-70 лет в I полугодии 2017 по сравнению с соответствующим периодом 2016 увеличилось на 18,2 тыс. Человек, или 1,1%, и составила 1700000. Человек. Среди безработных две трети составляли жители городских поселений (1100000. Человек), остальные – сельские жители. Самый высокий уровень безработицы (по методологии МОТ) наблюдался среди молодежи в возрасте 15-24 года, а самый низкий – среди лиц в возрасте 50-59 лет. Уровень зарегистрированной безработицы в среднем за I полугодие 2017 составил 2,3% от экономически активного

населення трудоспособного віку. Найвищий рівень цього показника в зазначеному періоді спостерігався в Кіровоградській області, а найнижчий – в м. Києві та ін. Сьогодні український ринок праці залишається в кризовому стані, потребує змін, а також адаптації до світових стандартів. Враховуючи це, в Україні повинна проводитися активна державна політика, спрямована на мінімізацію його рівня, зокрема через: залучення населення до підприємницької діяльності та її фінансування; надання допомоги безробітним; проведення перепідготовки працівників, втрачених роботу; забезпечення стабільного фінансування; підвищення якості освіти, що дозволить отримувати в кінцевому підсумку майстрів своєї справи; проведення ярмарків вакансій та інше.

Ключові слова: безробіття, ринок праці, рівень безробіття, наслідки безробіття, зайнятість, методологія МОТ.

Shvets Oleksandr. The problem of unemployment in the regions of Ukraine: assessment of the level and directions of its overcoming. Unemployment is a macroeconomic problem, which is shaped by factors such as structural changes in the economy, slowdown in economic development, scientific and technological progress, correlation of prices for factors of production, seasonal fluctuations of production, insufficient aggregate demand, inflation, imperfect labor legislation, low level of training, and retraining, inadequate employment programs and demographic processes. Unemployment in the modern world is a serious problem, the components of which are various factors of natural resource, biological, technical, industrial, economic, socio-cultural and managerial and regulatory nature. In Ukraine, the unemployment rate is determined according to the methodology of the International Labor Organization (ILO) and the registered unemployment rate. The study looks at the dynamics of the number of unemployed and the unemployment rates in Ukraine and determines that the unemployment rate is gradually decreasing, but is higher than the global average. Among men, the unemployment rate is higher than for women. Particularly high unemployment is observed among young people. The number of unemployed people aged 15-70 years in the first half of 2017, compared to the corresponding period of 2016, increased by 18.2 thousand persons, or 1.1%, and made up 1.7 million persons. Among the unemployed, two thirds were urban dwellers (1.1 million people), the rest were rural residents. The highest unemployment rate (according to the ILO methodology) was observed among young people aged 15-24 years, and the lowest among people aged 50-59 years. The registered unemployment rate in the first half of 2017 averaged 2.3% of the economically active population of working age. The highest level of this indicator in the indicated period was observed in the Kirovograd region, and the lowest – in the city of Kyiv and so on. Today, the domestic labor market remains in crisis, in need of change, as well as adaptation to world standards. Against this background, there should be an active state policy in Ukraine that would minimize its level, in particular by: engaging the population in business and financing it; providing assistance to the unemployed; retraining of employees who lost their jobs; ensuring stable financing; improving the quality of education that will enable the final masters to become true masters of their craft; holding job fairs and more.

Key words: unemployment, labor market, unemployment rate, consequences of unemployment, employment, ILO methodology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з найважливіших соціально-економічних проблем сучасного етапу розвитку України є безробіття. Це складне макроекономічне явище економічного життя. Економічна криза в Україні глибоко позначається на зайнятості в країні. Нині безробіття стає неодмінним елементом життя України, що впливає не тільки на соціально-економічну, а й політичну ситуацію в державі. Воно залишається в центрі уваги і населення, і наукової громадськості, а також є однією з актуальних проблем у країні.

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники, як структурні зміни в економіці, зниження темпів економічного розвитку, науково-технічний прогрес, співвідношення цін на фактори виробництва, сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки й перепідготовки, неналежний рівень програм зайнятості та демографічні процеси.

Безробіття потребує аналізу стану та причин, пошуку важелів його регулювання на науковій основі та із застосуванням дієвого закордонного досвіду.

Створення в Україні ринку праці, на якому б здійснювалося ефективне працевлаштування наявної робочої сили, дало б змогу вивести економіку нашої країни на новий рівень тощо.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз фундаментальних еволюційних підходів до вирішення проблем безробіття відображений у працях визначних учених: А. Сміта, Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмана, А. Пігу, А. Маршалла, А. Оукена, Г. Стендінга, Е. Лібанової, В. Петюха, В. Васильченка, Є. Качана, А. Колота та ін. Сучасну проблематику безробіття досліджено такими науковцями, як: М. Алле [1], Л.І. Безтелесна [2], Н.М. Зоярна [3], О.М. Каралюс [3], О.С. Пляшко [4], С.Е. Сардак [5], В.В. Лагодієнко [6], Т.А. Федотова [7] та ін.

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, реальності ринку праці вимагають подальшого опрацювання методичних підходів аналізу проблеми безробіття та пошуку механізмів подолання його негативних наслідків.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз стану та динаміки показників

безробіття в Україні за останні роки, дослідження структури безробітних за віковими групами, статтю й місцем проживання та пошук основних шляхів його подолання на основі зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) безробітними вважаються особи у віці 15-70 років (zareєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють такі три умови: активно шукали роботу або намагалися організувати власну справу впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували опитуванню; не мали роботи (прибуткового заняття); готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів [1]. У країнах зазвичай ця категорія адаптується у національному законодавстві. Наприклад, за Законом України «Про зайнятість населення» (2012 р.) безробіття трактується як «соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування» [8].

Безробіття у сучасному світі є серйозною проблемою, складниками якої виступають різні чинники природно-ресурсного, біологічного, техніко-виробничого, економічного, соціально-культурного та управлінсько-регуляторного характеру. Зокрема, це: НТП, зниження темпів економічного розвитку, коливання кон'юнктури цін на чинники виробництва, сезонні коливання виробництва, недостатність сукупного попиту, рівень інфляції, недосконалість трудового законодавства, недостатній рівень професійної підготовки та перепідготовки трудових ресурсів, низький рівень програм зайнятості та деструкції у демографічних процесах.

В Україні рівень безробіття визначають за методологією Міжнародної організації праці (МОП), а також за рівнем zareєстрованого безробіття. Наведемо динаміку кількості безробітних та рівня безробіття в Україні за 2010- I півріччя 2017 рр. в табл. 1.

З огляду на наведені дані в Україні немає чіткої динаміки безробіття. Можна зазначити лише те, що за останні три роки кількість безробітних значно знизилася порівняно з 2014 р., коли кількість безробітних у віці 15-70 років та працездатного віку досягла мак-

симального значення та становила 1 847,6 тис. осіб та 1 847,1 тис. осіб відповідно. Найнижчим показник кількості безробітних був у 2013 р., а наступний різкий «стрибок» пояснюється кардинальною зміною політичної та економічної ситуації в країні.

Кількість безробітних (за методологією МОП) віком 15-70 років у I півріччі 2017 р., порівняно з відповідним періодом 2016р., збільшилася на 18,2 тис. осіб, або 1,1%, та становила 1,7 млн. осіб. Серед безробітних дві третини складали мешканці міських поселень (1,1 млн. осіб), решту – сільські жителі. Збільшення кількості безробітного населення віком 15-70 років відбулося за рахунок осіб працездатного віку (на 19,2 тис. осіб, або на 1,1 %).

Із загальної кількості безробітних 1,4 млн. осіб (81,7%) раніше працювали, а інші 0,3 млн. осіб шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи. Серед останніх переважала молодь, яка була не працевлаштована після закінчення навчальних закладів. Зокрема, серед таких безробітних у I півріччі 2017р. частка осіб віком 15-24 роки складала 76,5%, віком 25-29 років – 21,8%. Більш як дві третини безробітних шукали роботу самостійно (69,1%), а решта зверталася за допомогою до державної служби зайнятості. Розподіл безробітного населення за способами пошуку роботи наведено в таблиці 2.

В Україні риси національного ринку праці характерні для країн із ринковою економікою, але мають і певні ознаки країн із трансформаційною економікою: високий рівень безробіття, асиметрична бідність населення, низька вага середнього класу, повільна динаміка зростання обсягу нових робочих місць. Важливе місце серед цих проблем посідає саме безробіття, яке з кожним роком набуває все більших масштабів майже серед усіх верств населення[9, 10].

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) віком 15-70 років у цілому по Україні, порівняно з I півріччям 2016р., збільшився на 0,2 в.п. та становив 9,6% економічно активного населення зазначеного віку, а серед населення працездатного віку – 10,0%. Цей показник був вищим серед населення сільської місцевості (10,4%) порівняно з мешканцями міських поселень (9,2%).

На рівень безробіття населення (за методологією МОП) значною мірою впливає сезонність. Найвищий

Таблиця 1

Динаміка кількості безробітних та показників безробіття в Україні

Рік	Безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	всередньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	всередньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5
2016	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7
2017	1 709,7	9,5	1 697,3	9,9

Джерело: складено автором за даними [11]

Таблиця 2

Безробітне населення за статтю, місцем проживання та способами пошуку роботи в I півріччі 2017 року

	Усе населення	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	1709,7	649,8	1059,9	1125,1	584,6
– з них особи, які шукали роботу, намагались організувати власну справу, тис. осіб	1689,8	642,3	1047,5	1117,1	572,7
– у тому числі за способами пошуку роботи, у відсотках до підсумку:					
через пресу (оголошення)	14,0	13,1	14,5	16,8	8,5
через Інтернет	14,9	15,9	14,2	19,0	6,9
особисті зв'язки	32,7	27,7	35,8	32,6	33,0
зверталися безпосередньо до адміністрації (роботодавця)	5,9	6,0	5,8	5,0	7,5
зверталися до державної служби зайнятості	30,9	36,8	27,3	24,9	42,7
зверталися до приватної фірми з працевлаштування	0,9	0,2	1,4	1,0	0,8
інше	0,7	0,3	1,0	0,7	0,6

Джерело: складено автором за даними [11]

Таблиця 3

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, місцем проживання та віковими групами(% до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи)

Категорія	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Праце- здатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70	
І півріччя 2016р.									
Усе населення	9,4	23,1	11,6	9,4	8,1	7,3	7,6	0,2	9,8
жінки	7,5	19,6	9,4	8,9	7,0	5,7	5,3	–	7,8
чоловіки	11,1	25,6	13,2	9,8	9,0	9,0	9,9	0,4	11,5
міські поселення	9,0	22,5	10,9	8,7	7,9	7,3	7,6	0,3	9,3
сільська місцевість	10,4	23,9	13,1	11,5	8,5	7,4	7,6	0,1	10,9
І півріччя 2017р.									
Усе населення	9,6	17,8	11,4	10,5	9,6	8,6	7,7	0,0	10,0
жінки	7,7	14,9	9,5	9,0	8,7	6,7	5,7	–	8,0
чоловіки	11,3	19,9	12,7	11,7	10,3	10,6	9,6	0,1	11,7
міські поселення	9,2	16,5	10,8	10,2	9,4	9,0	6,8	0,1	9,5
сільська місцевість	10,4	19,5	12,5	11,5	10,0	7,9	9,5	–	10,9

Джерело: складено автором за даними [11]

рівень безробіття (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15-24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 50-59 років (таблиця 3).

Слід зазначити, що рівень безробіття населення віком 15-70 років у мешканців сільської місцевості на 1,2 в.п. перевищував відповідний показник серед городян, а в чоловіків – на 3,6 в.п. від рівня безробіття жінок.

Зростання рівня безробіття спостерігалось у дванадцяти регіонах країни, а в решті цей показник скоротився.

Дані щодо безробіття населення (за методологією МОП) у регіональному розрізі наведені у таблиці 4.

Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 4,3 раза перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 3,2 раза, чоловіків – у 5,6 раза, міських поселеннях – у 5,3 раза, сільській місцевості – у 3,3 раза).

Слід зазначити, що у I півріччі 2017 р., порівняно з I півріччям 2016 р., у складі безробітних за причинами незайнятості відбулося збільшення питомої ваги осіб, що звільнені за власним бажанням, за угодою сторін (на 1,6 в.п.), вивільнені з економічних причин (на 1,4 в.п.), осіб, що мали сезонний характер роботи (на 1,0 в.п.), не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків (на 0,5 в.п.) та демобілізовані з військової строкової служби (на 0,2 в.п.).

Водночас спостерігалось зменшення частки не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (на 2,8 в.п.), звільнених у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму (на 1,3 в.п.), інших причин безробіття (на 0,4 в.п.) та звільнених за станом здоров'я, через оформлення пенсії (на 0,2 в.п.), (табл. 5).

У структурі безробітних за тривалістю пошуку роботи спостерігалось скорочення частки осіб, які шукали роботу до 9 місяців (на 6,1 в.п.). При цьому відбулося відповідне збільшення питомої ваги осіб, що

Таблиця 4

Безробітне населення (за методологією МОП) за регіонами України

Регіон	І півріччя 2016р.				І півріччя 2017р.			
	усього, у віці 15-70 років		з нього працездатного віку		усього, у віці 15-70 років		з нього працездатного віку	
	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %
Україна	1691,5	9,4	1690,2	9,8	1709,7	9,6	1709,4	10,0
Вінницька	78,2	10,6	78,2	11,0	79,1	10,9	79,1	11,3
Волинська	51,2	12,0	51,2	12,1	53,0	12,7	53,0	12,8
Дніпропетровська	124,1	8,0	124,1	8,2	128,0	8,4	128,0	8,7
Донецька	124,2	14,2	124,2	14,7	125,0	14,5	125,0	15,0
Житомирська	67,6	11,9	67,6	12,5	63,5	11,3	63,5	11,8
Закарпатська	54,4	9,7	54,4	10,1	55,1	9,9	55,1	10,3
Запорізька	80,2	9,8	80,2	10,1	86,4	10,7	86,4	11,1
Івано-Франківська	53,6	9,0	53,6	9,5	52,7	8,8	52,7	9,4
Київська	52,4	6,6	52,4	6,7	51,0	6,4	51,0	6,5
Кіровоградська	53,1	12,3	53,1	12,7	52,4	12,2	52,4	12,5
Луганська	58,0	16,4	58,0	17,4	58,3	16,6	58,3	17,8
Львівська	91,9	8,1	91,9	8,3	89,5	7,9	89,5	8,0
Миколаївська	55,1	9,9	54,9	10,2	57,0	10,3	57,0	10,7
Одеська	62,3	5,8	62,3	6,0	75,7	7,1	75,7	7,3
Полтавська	84,6	13,1	84,6	13,4	77,8	12,0	77,8	12,2
Рівненська	59,0	11,0	59,0	12,1	59,3	11,3	59,3	12,4
Сумська	49,2	9,5	49,2	10,0	48,5	9,3	48,5	9,9
Тернопільська	51,8	11,3	51,8	11,6	55,6	12,3	55,6	12,6
Харківська	82,7	6,3	82,7	6,4	81,3	6,1	81,3	6,3
Херсонська	60,0	12,1	60,0	12,4	56,2	11,4	56,2	11,6
Хмельницька	53,8	9,5	53,8	9,8	53,5	9,4	53,5	9,7
Черкаська	60,5	10,6	60,5	10,8	59,5	10,4	59,5	10,6
Чернівецька	35,8	8,7	35,8	9,8	35,3	8,5	35,3	9,7
Чернігівська	55,9	11,7	55,9	12,2	54,2	11,3	54,2	11,9
м. Київ	91,9	6,3	90,8	6,7	101,8	7,0	101,5	7,5

Таблиця 5

Причини незайнятості безробітного населення (за методологією МОП)

Показник	І півріччя 2016 р.	І півріччя 2017 р.
Безробітне населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років, %	100,0	100,0
у тому числі за причинами незайнятості		
• вивільнені з економічних причин	22,6	24,0
• звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	31,4	33,0
• звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму	9,7	8,4
• не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	14,3	11,5
• робота має сезонний характер	11,9	12,9
• не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо	3,5	4,0
• звільнений за станом здоров'я, через оформлення пенсії	1,8	1,6
• демобілізовані з військової строкової служби	0,5	0,7
• інші причини	4,3	3,9

шукали роботу від 9 місяців і більше. Унаслідок цього середня тривалість безробіття (за методологією МОП) збільшилася з 6 місяців у І півріччі 2016 р. до 7 місяців у І півріччі 2017 р.

Кількість економічно неактивного населення віком 15-70 років у І півріччі 2017 р. становила 11,0 млн. осіб, або більше третини всього населення цього віку. Кожен другий економічно неактивний був пенсіоне-

ром, кожен п'ятий – студентом, учнем або виконував домашні (сімейні) обов'язки.

До вищезазначеної категорії осіб відносяться незайняті особи працездатного віку, які припинили активні пошуки роботи, тому що втратили надію її знайти (зневірені), таті, які не знали, де і як шукати роботу, та переконані у відсутності підходящої роботи. Порівняно з показником за І півріччя 2016 р.

ця категорія осіб зменшилась на 0,4% та становила 182,5 тис. осіб, або 2,6% економічно неактивного населення працездатного віку. Остання категорія громадян за умови сприятливої кон'юнктури могла б запропонувати свою робочу силу на ринку праці, а отже, є потенціалом поповнення лав безробітних. З урахуванням таких громадян рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) становив би 10,9% проти 10,0%.

За адміністративними даними державної служби зайнятості, статус безробітного впродовж I півріччя 2017р. мало 768,7 тис. осіб. Середньомісячна кількість зареєстрованих безробітних порівняно з I півріччям 2016р. зменшилась на 14,9% та становила в зазначеному періоді 393,7 тис. осіб, що складає 23,0% від кількості безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП. Серед зазначених безробітних більше половини (52,1%) становили жінки, 34,9% – молодь віком до 35 років.

Рівень зареєстрованого безробіття в середньому за I півріччя 2017р. склав 2,3% від економічно активного населення працездатного віку. Зазначений показник був вищий у жінок (2,5%), порівняно з чоловіками (2,1%), та сільського населення (3,3%), порівняно з міськими жителями (1,8%). Найвищий рівень цього показника в зазначеному періоді спостерігався у Кіровоградській області, а найнижчий – у м. Києві тощо.

Для формування умов національної економіки, за яких зростає рівень зайнятості за рахунок збільшення інвестицій (що відповідає постулатам системного підходу) вважаємо, варто звернутись до досвіду країн, які успішно створюють привабливе інвестиційне середовище, за рахунок чого оптимізуються процеси зайнятості та безробіття [12]. Так, на Восьмій Європейській регіональній зустрічі Міжнародної організації праці (МОП) були визначені шість напрямів, на яких повинні зосередитися уряди, роботодавці, працівники та МОП, а саме: забезпечення кредитних потоків та стимулювання попиту; поширення соціального захисту та політики зайнятості, особливо стосовно найбільш уразливих груп; підтримка продуктивних підприємств, особливо малих; забезпечення дотримання та просування основоположних принципів та прав у сфері праці; підтримка і збільшення допомоги задля розвитку та інших інвестиційних потоків до уразливих країн [13].

На саміті ЄС 2010 року були обговорені питання загальноєвропейського безробіття [11]. Виокремлено десять напрямів подолання проблеми:

1) намагатися забезпечити кожного робочим місцем, у поєднанні з перепідготовкою та за підтримки державного фінансування (у тому числі з Європейського соціального фонду);

2) заохочувати підприємництво та створювати робочих місць, наприклад, шляхом зниження пов'язаних із заробітною платою витрат на робочу силу і надання гарантій;

3) покращувати ефективності національних служб зайнятості шляхом надання інтенсивного консультування, навчання та пошуку роботи в перші тижні безробіття, особливо для молодих безробітних;

4) підвищувати якість навчання і стажування;

5) сприяти більшій відкритості ринків праці шляхом забезпечення стимулів до праці, ефективної активної політики на ринку праці та модернізації системи соціального захисту, що також призведе до більш повної інтеграції знедолених груп, включаючи інвалідів, низько кваліфікованих і мігрантів;

6) покращувати навички на всіх рівнях у навчанні, зокрема, надавати всім випускникам шкіл необхідні знання, щоб знайти роботу;

7) використовувати мобільність робочої сили у відповідності з попитом та пропозицією робочої сили;

8) визначати можливості для працевлаштування та покращувати навички прогнозування;

9) надавати безробітним і молодим людям змогу відкрити власний бізнес, наприклад, шляхом впровадження бізнес-навчання та підтримки стартового капіталу, або шляхом зниження чи усунення оподаткування;

10) передбачати та управляти реструктуризацією на основі взаємного навчання та обміну позитивним досвідом тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У XXI ст. безробіття постає глобальною проблемою, тому що немає механізмів його подолання у світовому вимірі. В Україні та її регіонах проблематика безробіття також має місце. Сьогодні вітчизняний ринок праці залишається у кризовому стані, потребує зміни, а також адаптації до світових стандартів. У дослідженні розглянуто динаміку кількості безробітних та показники безробіття в Україні та визначено, що рівень безробіття поступово знижується, проте є вищим порівняно із загальносвітовим. Серед чоловіків рівень безробіття вищий, аніж у жінок. Особливо високий рівень безробіття спостерігається серед молоді.

І оскільки повністю вирішити цю проблему неможливо, то в Україні повинна проходити активна державна політика, яка б знизила до мінімуму його рівень. Можна виділити ряд основних напрямів, впровадження яких сприятиме зменшенню негативних соціально-економічних наслідків безробіття: залучення населення до підприємницької діяльності та її фінансування; надання допомоги безробітним; проведення перепідготовки працівників, що втратили роботу; забезпечення стабільного фінансування; підвищення якості освіти, щодасть змогу отримувати у кінцевому результаті справжніх майстрів своєї справи; проведення ярмарок вакансій тощо.

На нашу думку, лише системний підхід до вирішення даної проблеми зі стратегічно дієвими інструментами сформує середовище привабливе для інвестиційних вкладень, що призведе до позитивних зрушень на регіональних ринках праці України.

Список використаних джерел:

1. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность / пер. с фр. И.А. Егорова. Москва: ТЕИС, 2003. 314 с.
2. Безтелесна Л.І., Пляшко О.С. Конкурентоспроможні людські ресурси: механізм забезпечення в національній економіці: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 184 с.
3. Зоярна Н.М., Каралюс О.М. Безробіття на селі: причини та шляхи подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21. С. 176-178.
4. Пляшко О.С. Міжнародні підходи до оцінювання конкуренто-спроможності людських ресурсів: переваги та недоліки. *Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*, 2014. № 7. С. 462–469.
5. Сардак С.Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів: дис. ... д-ра ек. наук: 08.00.02; ДНУ ім. О. Гончара. Д., 2013. 586 с.
6. Лагодієнко В.В. Стан та перспективи розвитку зайнятості населення в аграрній сфері Миколаївської області. *Науково-виробничий журнал: Бізнес навігатор*. 2011. № 22. С. 5-11.
7. Федотова Т.А. Концепции занятости в национальной экономике. *Концепт*. 2017. Т. 31. С. 1326–1330. URL: <http://e-koncept.ru/2017/970280.htm> (дата звернення: 27.09.2019)
8. Закон України «Про зайнятість населення» № 5067 VI від 5 липня 2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 17.09.2019)
9. Skupskyi R.M., Melnychuk L.S., Shcherbata M.Y. Methodological aspects of labor potential use and regional demographic problems: Scientific bulletin of Polissia. – Chernihiv: ChNUT, 2017. № 1 (9). P. 103-109.
10. Кифяк В.І. Соціально-економічний аналіз безробіття в Україні. *Економіка й держава*. 2018. № 1. С. 100-103.
11. Офіційний сайт державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list> (дата звернення: 11.10.2019)
12. Lagodiienko Volodymyr, Malanchuk Marina, Gayvoronska Inna and Sedikov Denys, 2019. Selection of criteria for key performance indicators by the matrix method. *International Journal of Mechanical Engineering & Technology (IJMET)* – Scopus Indexed. Volume: 10, Issue: 1, Pages: 1303-1311.
13. Sergii Lekar, Dmytro Shumeiko, Volodymyr Lagodiienko and Valerii Nemchenko, Construction of Bayesian Networks in Public Administration of the Economy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 10(04), 2019, pp. 1379-1384.

References:

1. Alle M. (2003). Globalizatsiya: razrusheniye usloviy zanyatosti i ekonomicheskogo rosta. [Globalization: the destruction of employment conditions and economic growth]. Empirical evidence; per. with fr. I.A. Egorova: TEIS, 314 p.
2. Beztelesna L.I., Plyashko O.S. (2017) Konkurentospromozhnilyuds kiresursy: mekhanizm zabezpechennya v natsionalniy ekonomitsi: monohrafiya. [Competitive Human Resources: A Mechanism of Supply in the National Economy: Monograph] K.: Condor Publishing House, 184 p.
3. Zoyarna N.M., Karalyus O.M. (2011). Bezrobittya na seli: prychny ta shlyakhy podolannya. [Rural unemployment: causes and ways to overcome it.] *Scientific Bulletin of NLTU Ukraine*. № 21. P. 176-178.
4. Plyashko O.S. (2014). Mizhnarodni pidkhody do otsynyuvannya konkurento-spromozhnosti lyudsky khresursiv: perevahy ta nedoliky. [International approaches to assessing the competitiveness of human resources: advantages and disadvantages]. K: *Vadim Hetman National Economic University of Kiev*, 2014. № 7. P. 462-469.
5. Sardak S.E. (2013). Hlobalna rehulyatorna systema rozvytku lyudskykh resursiv: dys. ... d-raek. nauk: 08.00.02; DNUim. O. Honchara. D., 586 s.
6. Lagodiienko V.V. State and prospects of employment development in the agricultural sphere of Mykolaiv region. *Business navigator*. 2011. № 22. P. 5-11.
7. Fedotova T.A. (2017). Kontseptsii zanyatosti v natsional'noy ekonomike. [Concepts of employment in the national economy]. *Concept*. T. 31. P. 1326-1330. URL: <http://e-koncept.ru/2017/970280.htm> (accessed 27 September 2019)
8. Zakon Ukrayiny «Pro zaynyatist naseleenny» № 5067 VI vid 5 lypnya 2012 r. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (accessed 17 September 2019)
9. Skupskyi R.M., Melnychuk L.S., Shcherbata M.Y. (2017). Methodological aspects of labor potential use and regional demographic problems: Scientific bulletin of Polissia. Chernihiv: ChNUT. 1 (9). P. 103-109.
10. Kyfyak V.I. (2018). Sotsialno-ekonomichnyy analiz bezrobittya v Ukraini. [Socio-economic analysis of unemployment in Ukraine]. *Economy and State*. № 1. P. 100-103.
11. Official site of the State Employment Service of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.dcz.gov.ua/control/en/statdatacatalog/list> (accessed 11 October 2019)
12. Lagodiienko Volodymyr, Malanchuk Marina, Gayvoronska Inna and Sedikov Denys (2019). Selection of criteria for key performance indicators by the matrix method. *International Journal of Mechanical Engineering & Technology (IJMET)* – *Scopus Indexed*. Volume: 10, Issue:1, Pages: 1303-1311.
13. Sergii Lekar, Dmytro Shumeiko, Volodymyr Lagodiienko and Valerii Nemchenko (2019) Construction of Bayesian Networks in Public Administration of the Economy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 10(04), 2019, pp. 1379-1384.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 656.1/.5

Заяц О.В.,
асистент кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет
Франовська В.О.,
студентка,
Національний транспортний університет

Zaiats Olga,
Assistant at Department of Management,
National Transport University
Franovska Viktoriia,
Student,
National Transport University

ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ З ВИКОРИСТАННЯМ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПАЛИВА

Заяц О.В., Франовська В.О. Перспектива розвитку транспорту з використанням альтернативних видів палива. У статті розглянуто актуальність застосування водню як альтернативного джерела палива для двигунів внутрішнього згоряння у сучасних автомобілях. Висвітлено, чим відрізняються найбільш відомі типи двигунів, і порівняно їхні переваги та недоліки. Визначено технологічні напрями зниження споживання палива нафтового походження і зменшення викидів забруднюючих речовин, розглянуті найбільш перспективні альтернативні види палива для автомобільного та інших видів транспорту. Особливу увагу приділено бензиновим та дизельним двигунам внутрішнього згоряння та впливу вихлопних газів на організм людини. Виявлено вигідні аспекти автомобілю на водному двигуні та їх недоліки. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення дослідження можуть дати поштовх транспортній галузі для створення нових модернізованих автомобілів на чистому екологічному паливі.

Ключові слова: автомобільний транспорт, паливо, забруднення атмосферного повітря, двигун внутрішнього згоряння, водневий двигун.

Заяц О.В., Франовська В.О. Перспектива развития транспорта с использованием альтернативных видов топлива. В статье рассмотрена актуальность применения водорода в качестве альтернативного источника топлива для двигателей внутреннего сгорания в современных автомобилях. Освещено, чем отличаются наиболее известные типы двигателей, и приведено сравнение их преимуществ и недостатков. Определены технологические направления снижения потребления топлива нефтяного происхождения и уменьшения выбросов загрязняющих веществ, рассмотрены наиболее перспективные альтернативные виды топлива для автомобильного и других видов транспорта. Особое внимание уделено бензиновым и дизельным двигателям внутреннего сгорания и влиянию выхлопных газов на организм человека. Выведены выгодные аспекты автомобиля на водном двигателе и его недостатки. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что основные положения исследования могут дать толчок транспортной отрасли для создания новых модернизированных автомобилей в чистом экологическом топливе.

Ключевые слова: автомобильный транспорт, топливо, загрязнение атмосферного воздуха, двигатель внутреннего сгорания, водородный двигатель.

Zaiats Olga, Franovska Viktoriia. Prospects of the development in transport using alternative fuels. At the present stage, air pollution still poses a danger to human health and the environment. One way to solve this problem is creates new cars that use hydrogen energy in their power plants. The article deals with the urgency of using hydrogen as an alternative source of fuel for internal combustion engines in modern cars. It shows how the most famous types of engines differ and compare their advantages and disadvantages. Identified technological directions in reduction of fuel consumption and reducing level of pollutant emissions, the most promising alternative types of

fuels for automobile and other types of transport are considered. Particular attention is given to petrol and diesel engines and the effect of exhaust fumes on the human. At the present stage, air pollution still poses a danger to human health and the environment. Defined advantage aspects of a car on a hydrogen engine and also, revealed their disadvantages. A hydrogen fuel cell vehicle is just that, a vehicle with a hydrogen fuel cell on board. It is still an electric vehicle, but rather than a battery, the car features a fuel cell stack. Drivers fill up a high-pressure tank with hydrogen, which is then fed into the stack, where it reacts with oxygen found naturally in the air and generates electricity. Cars also feature a battery to capture energy produced when braking or even just slowing down, which can supplement the energy produced by the stack, creating even better efficiency. The practical implications of the results are that the main points of the study can give massive impulse to the transport industry to create new upgraded vehicles using clean environmental-friendly fuels. Hydrogen vehicles implementation will reduce the emissions and reduce the energy consumption of power plants. Because of fuel cells ability to operate at a high efficiency, they are therefore associated with the prospects for transport energy development, which will also help reduce greenhouse gas emissions and other pollutants. Given the advantages and convincing properties of a hydrogen driven engine already to be observed for today, it is generally expected that this engine will make strong position on the market and will be successful in the long term, particularly in public transport.

Key words: road transport, fuel, atmospheric air pollution, internal combustion engine, hydrogen engine.

Постановка проблеми. За останнє десятиріччя, коли в світі ціни на бензин і дизельне паливо стрімко підвищилися, а продажі автомобілів почали падати, провідні автомобілебудівні корпорації світу почали шукати шляхи для виходу з екологічної проблеми, які б дали новий поштовх для розвитку автомобілебудівної галузі.

Один зі шляхів, що був ними запропонований, – це створення принципово нових автомобілів, що використовують енергію водню в своїх силових установках. З вихлопної труби таких двигунів уже не виходить вуглекислий газ і чадний газ, а виходить звичайнісінька водяна пара.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему забруднення атмосферного повітря досліджували науковці: М.Е. Берлянд, Н.Ф. Тищенко, Ф.В. Стольберг. Попри значну кількість досліджень, тема є актуальною і своєчасною, адже проблема транспорту та його впливу на довкілля і здоров'я людини посідає важливе місце в сучасній екологічній політиці всіх рівнів.

Активні дослідження й розробки в галузі водневої енергетики і технології почалися в середині 70-х років ХХ ст. Їх проводили у багатьох напрямках великі наукові колективи Радянського Союзу під керівництвом В.А. Легасова, Н.Д. Кузнецова, А.М. Фрумкіна, Р.Е. Лозіно-Лозінського, А.А. Туполева, В.П. Глушко, С.П. Барміна, А.Н. Барабошкина, С.П. Белякова, А.Н. Подгорного та інших видатних учених і великих організаторів науки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є перспектива розвитку транспорту з використанням альтернативних видів енергії в сучасних автомобілях.

Виклад основного матеріалу. Автомобільний транспорт є одним з основних споживачів нафтових видів палива (на його частку припадає приблизно одна восьма їх виробництва) й одним з основних джерел забруднення навколишнього середовища.

Транспорт – одне з найпотужніших джерел забруднення навколишнього середовища. Крім того, транспорт – основне джерело шуму у містах, а також джерело теплового забруднення. Гази, які виділяються внаслідок спалювання палива у двигунах внутрішнього згорання, містять понад 200 найменувань шкідливих речовин, у тому числі канцерогени. Шкідливі речовини під час експлуатації автотранспорту потрапляють

у повітря з вихлопними газами, випарами з паливних систем, а також під час заправки автомобіля паливом.

Нині є велика кількість двигунів і альтернативних приводів. Розглянемо, чим відрізняються найбільш відомі типи двигунів, і порівняємо їх переваги та недоліки.

З погляду експлуатаційних характеристик близькими по духу чистим електромобілям є електромобілі на водневих двигунах. Цей тип приводу використовує паливний елемент для виробництва електроенергії з газоподібного водню і кисню. При цьому з вихлопної труби виділяється тільки вода. Крім екологічного аспекту, водневий двигун має практичні переваги порівняно з електромотором. Автомобілі на водні швидко заправляються і не потребують тривалої зарядки, а також володіють більш широким запасом ходу за меншої ваги порівняно з електромобілями, оснащеними важкими акумуляторними батареями [1].

Менш ефективними, ніж електродвигуни, але більш економічними порівняно з двигунами внутрішнього згорання є гібриди. В автомобілях із гібридним приводом застосовуються як двигуни внутрішнього згорання, так і електромотори, що дає змогу використовувати переваги обох систем. У таких моделях акумулятор для електродвигуна зазвичай заряджається під час руху від двигуна внутрішнього згорання або від відновлення енергії гальмування. Більш низька витрата палива забезпечується в основному під час руху в місті, оскільки здебільшого система автоматично перемикається на електропривід за низьких швидкостей, таких як зупинка і рух у заторах. Під час подорожей на далекі відстані гібридні приводи практично не економлять паливо. При цьому гібриди коштують на порядок вище, ніж автомобілі з двигунами внутрішнього згорання [1].

Якщо порівнювати лінійку класичних двигунів внутрішнього згорання, то фаворитом легко може стати газ. По-перше, двигун, що працює на природному газі, більш екологічно чистий, ніж бензиновий або дизельний мотор. Спалювання природного газу, який в принципі складається з метану, є відносно чистим, а це означає, що при цьому не утворюється сажа і значно знижується кількість інших забруднюючих речовин. По-друге, двигун, що працює на газі, до 10% більш ефективний, ніж бензиновий. Крім цього, ціна на газ істотно нижча порівняно з вартістю бензину

Таблиця 1

Склад вихлопних газів двигунів внутрішнього згорання

	Бензинові двигуни	Дизелі
Азот N_2	75–77	76–78
Кисень	0,3–8,0	2,0–18,0
Вода H_2O (пара)	3,0–5,5	0,5–4,0
Вуглекислий газ CO_2	0,0–16,0	1,0–10,0
Монооксид вуглецю CO	0,1–5,0	0,01–0,5
Оксиди азоту NO_x	0,0–0,8	0,0002–0,5
Вуглеводні C_nH_m	0,2–3,0	0,09–,5
Альдегіди	0,0–0,2	0,001–0,009
Сажа	0,0–0,04	0,01–1,10
Бензопірен	$10–20 \times 10^{-6}$	10×10^{-6}

Джерело: побудовано автором за [3]

Бензинові двигуни порівняно з дизельними значно більше забруднюють атмосферу оксидами вуглецю і токсичними вуглеводнями. Для дизельних двигунів характерною екологічною проблемою є підвищений викид твердих часток сажі і "затримленість" відпрацьованих газів.

Вихлопні гази накопичуються у нижніх шарах атмосфери, тобто шкідливі речовини перебувають у зоні дихання людини. Тому автомобільний транспорт варто віднести до категорії найнебезпечніших джерел забруднення повітря поблизу автомагістралей.

Бензинові і дизельні автомобілі домінують на авто-ринку, а електромобілі та гібриди повільно завоюють популярність. До останніх хочуть приєднати автомобіль на альтернативному паливі – водневих паливних елементах.

Водневий двигун – різновид двигуна, де використовується для отримання енергії водень як пальне. Двигун складається з двох основних частин – це паливний елемент як первинний генератор енергії та електродвигун, який перетворює вироблену енергію в обертальний рух, що передається колесам автомобіля [5]. Цей спосіб може здатися небезпечним, але інженери розробляють концепцію протягом багатьох років, щоб зробити її максимально безпечною й ефективною. Тепер водневі автівки починають надходити у виробництво, але в дуже невеликих кількостях.

Єдина модель на водневих елементах, яку можна купити в тій ж Великій Британії, – це Toyota Mirai. У свій час продавався автомобіль Hyundai ix35 Fuel Cell, але зараз його немає на ринку. У США доступна воднева Honda Clarity [6].

Вигідні аспекти автомобіля на водному двигуні:

- безкоштовна сировина – вода, з якої газ можна брати нескінченно;
- під час реакції одержувані речовини шкоди екології не завдають;
- завдяки реактивному згорянню коефіцієнт корисної дії цього агрегату на порядок вищий від карбюраторного;
- колосальна горючість газу дає змогу силовій установці безперебійно працювати за будь-яких атмосферних показників, як мінусових, так і плюсових;
- детонація під час згорання водневої суміші в рази нижча, ніж у бензині, що знижує шуми і вібрацію під час роботи агрегату;

або дизельного палива, але газ пропонується не на кожній АЗС [1].

Вибираючи дизельний двигун, клієнти свідомо платять більше за автомобіль із метою заощадити в майбутньому на витратах на паливо, оскільки головний плюс дизеля – це більш низька витрата палива. У дизельних моторах повітря всмоктується в камеру циліндра, де змішується з дизельним паливом шляхом прямого вприскування. Дизельно-повітряна суміш запалюється самостійно, тому дизельний двигун не потребує свічок запалювання. При цьому тиск стиснення становить від 30 до 50 бар, а температура на 700–900 градусів Цельсія вища, ніж у бензинового двигуна. З огляду на ці значення, дизель повинен мати більш стійку конструкцію і відповідно більше важити. Проте дизель має більш високу щільність енергії, і ККД дизеля становить близько 33%, в результаті чого знижується витрата палива [1].

Бензиновий двигун володіє найменшим ККД серед двигунів – 25%. Це означає, що 75% енергії, одержуваної під час спалювання бензину, перетворюється в тепло, і тільки 25% – у рух. Але сьогодні більшість бензинових двигунів оснащується системою безпосереднього вприскування, а також турбонаддувом. Ці технології дають змогу збільшити продуктивність мотора, а також знизити шкідливі викиди. Незважаючи на більш низьку ефективність, бензиновий двигун має інші корисні характеристики. Порівняно з дизелем, у бензині нижчі викиди оксиду азоту. Крім цього, бензиновий двигун дає широкий діапазон оборотів, що ідеально підходить для спортивного водіння. Саме з цієї причини мотоцикли їздять винятково на бензині. Крім того, автомобілі з бензиновим двигуном є найдоступнішими за вартістю на ринку [1].

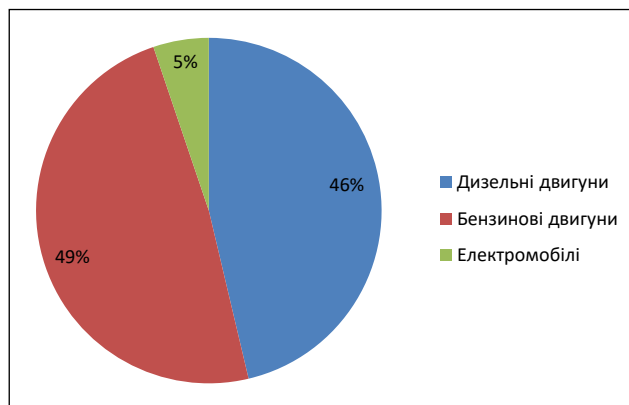

Рис. 1. Діаграма розподілу автомобілів в Україні за видами двигунів у першій половині 2019 року

Джерело: побудовано автором за [2]

За даними Всесвітньої організації здоров'я, у 2018 році в усьому світі зафіксовано 4,2 мільйона передчасної смерті людей через забруднення атмосферного повітря. Близько 91% таких випадків мали місце у країнах із низьким та середнім рівнями розвитку [3].

Викиди вихлопних газів – основна причина перевищення гранично допустимих концентрацій токсичних речовин і канцерогенів в атмосфері великих міст, утворення смогів, які є частою причиною отруєння в замкненому просторі.

– тут не потрібно складних систем трансмісії, охолодження і змащення, значить, підвищується простота обслуговування завдяки зменшенню числа деталей [5].

Головний недолік водневого автомобіля – висока собівартість. Крім електрохімічного генератора, який за масового виробництва може коштувати дешевше від батарей для електромобілів, потрібні ще міцні і легкі баки. Для цього використовують дорогий вуглепластик.

Інший серйозний недолік – енергетична ефективність. Якщо використовувати водень лише як проміжну ланку у ланцюгу доставки енергії від електростанції до коліс автомобіля, то коефіцієнт корисної дії становитиме не більше 30% з урахуванням втрат на перекачування й охолодження водню перед заправкою, на відміну від 70–80% у електромобілів.

Якщо отримувати водень із попутного нафтового газу, то коефіцієнт корисної дії стає незрівнянно вищим – до 70%. Правда, ціною викидів вуглекислого газу.

Порівняно з іншими видами автомобільного палива перевагами водню в чистому вигляді є:

- висока теплота згорання (28 620 ккал/кг);
- добра займистість воднево-повітряної суміші в широкому діапазоні температур, що забезпечує добрі пускові властивості двигуна за будь-яких температур атмосферного повітря;
- нешкідливість відпрацьованих газів;
- висока антидетонаційна стійкість, допускає роботу за ступеня стиснення до 14,0 [5];
- висока швидкість згорання, для стехіометричної воднево-повітряної суміші вона в 4 рази більше, ніж для бензино-повітряної, що забезпечує кращу повноту згорання водню і визначає більш високий термічний ККД (в середньому на 20...25 %) [5];
- хороша займистість у широкому діапазоні сумішей із повітрям [5];
- робить можливим здійснення якісного регулювання сумішоутворення в двигуні шляхом зміни кількості подаваної суміші певного складу.

Певно, багато українців іще пам'ятають, що в середині 80-х років минулого століття перші у світі таксі на водні бігали харківськими вулицями. І не лише таксі. Тоді фахівці Інституту проблем машинобудування НАН України створили експериментальні зразки цілого спектру автотранспортної техніки, що працювала на водневому паливі, а саме легкові автомобілі, мікроавтобуси, міські маршрутні автобуси, аж до автовантажної техніки для роботи на складах.

Це був прорив у технологіях на основі фундаментальних досліджень у галузі водневої енергетики. Інститут розробив тоді системи збереження водню і його використання як палива в екологічно чистих двигунах внутрішнього згорання. Навіть тепер далеко не кожна з розвинених країн має такі напрацювання у цій галузі, як Харків чверть століття тому.

На жаль, політичні й економічні зміни у країні не дали нам змоги вийти за межі експерименту, хоч у вчених були для цього всі можливості.

Газети тих років називали науково-технічну новинку сенсацією світового значення.

Тут усе-таки треба зазначити, що основою в розробках вітчизняних науковців був двигун внутрішнього згорання. Натепер західні корпорації відмовилися від його використання і використовують електричну енергію, яку отримують у паливних елементах із водню для обертання електромоторів, що приводять у рух колеса автомобіля.

Нове паливо вже випробувано на практиці. Успішно пройшов випробування автомобіль «Жигулі» з комбінованим двигуном на бензині і водні. П.Д. двигуна зависочів на чверть, витрата бензину зменшилася на третину, а вміст шкідливих речовин у вихлопних газах знизився до мінімуму. Великі надії покладаються і на електромобілі, забезпечені воднево-кислотними зливними системами.

На думку багатьох фахівців, водневий двигун навряд чи знайде застосування в легкових автомобілях із міркувань безпеки, але він може стати в нагоді для громадського транспорту.

Висновки. Впровадження на автотранспорті водню дасть змогу скоротити викиди шкідливих речовин та зменшити енерговитрати силових установок. Оскільки паливні елементи можуть працювати з високим ККД, то з ними пов'язані перспективи розвитку транспортної енергетики, що також сприятиме зниженню викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин.

На підставі проведеного аналізу з'ясовано позитивні і негативні якості водню як джерела живлення двигуна внутрішнього згорання. До негативних можна віднести передчасність спалаху, різкі коливання тиску в циліндрі під час згорання, жорсткий хід і детонацію, а також те, що в світі досі немає затвердженої моделі водневого двигуна внутрішнього згорання. Але поряд із недоліками є низка переваг. Це екологічність цього виду палива та актуальність розвитку, дослідження і впровадження такого джерела живлення у двигуни внутрішнього згорання.

Список використаних джерел:

1. Thomas Prenner. 2018. Vergleich der Autoantriebe-Vor-und Nachteile im Überblick. *Redaktion von futurezone.de*. URL: <https://www.futurezone.de/produkte/article213826151/Von-Benzin-bis-Wasserstoff-Autoantriebe-im-Vergleich.html> (last accessed: 08.10.2019).
2. Ryfak R.R. Internal and external factors of companies performance in the ukrainian car market. *Економічний форум*. 2014. № 1. С. 117–121. URL: <http://nauka/kushnir/mk.ua/?p=70473> (дата звернення: 09.10.2019).
3. Hans Bruyninckx. Air pollution still too high across Europe. *European Environment Agency*. Denmark. 2018. P. 5–8. URL: <https://www.eea.europa.eu/highlights/air-pollution-still-too-high> (last accessed: 10.10.2019).
4. Бодрова Н.Е. Аналіз світових тенденцій розвитку автомобільної промисловості. *Бізнес Інформ*. 2013. № 1. С. 78–83 (дата звернення: 09.10.2019).
5. Toyota випустила на ринок перший у світі автомобіль з водневим двигуном. *УНІАН*. 2014.: веб-сайт: URL: <https://www.unian.ua/science/1021881-toyota-vipustila-na-rinok-pershiy-v-sviti-avtomobil-z-vodnevim-dvigunom.html> (last accessed: 10.10.2019).

References:

1. Thomas Prenner. (2018). Vergleich der Autoantriebe – Vor- und Nachteile im Überblick. Available at: <https://www.futurezone.de/produkte/article213826151/Von-Benzin-bis-Wasserstoff-Autoantriebe-im-Vergleich.html> (accessed: 08 October 2019).
2. Ryfak R.R. (2014). Internal and external factors of companies performance in the ukrainian car market. *Ekonomichnyy forum*. vol. 1, pp. 117–121. Available at: <http://nauka/kushnir/mk.ua/?p=70473> (accessed: 09 October 2019).
3. Hans Bruyninckx. (2018). Air pollution still too high across Europe. *European Environment Agency*. Denmark, pp. 5–8. Available at: <https://www.eea.europa.eu/highlights/air-pollution-still-too-high> (accessed: 10 October 2019).
4. Bodrova N.E. (2013). Analiz svitovykh tendencij rozvytku avtomobil'noji promyslovosti [Analysis of global trends in the automotive industry]. *Biznes Inform*, vol.1, pp. 78–83 (accessed: 09 October 2019).
5. Toyota vypustyla na rynok pershyj u sviti avtomobil' z vodnevym dvyghunom [Toyota launches the world's first hydrogen-powered car]. (2014). Available at: <https://www.unian.ua/science/1021881-toyota-vipustila-na-rinok-pershiy-v-sviti-avtomobil-z-vodnevim-dvigunom.html> (accessed: 10 October 2019).

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.18

Прокопець Л.В.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Бабчук А.М., Рудько К.І.,
студентки магістратури,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Prokopets Liudmyla,
PhD, Assistant of Department of Business Economics
and Human Resource Management
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Babchuk Antonina, Rudko Kateryna,
Students,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Прокопець Л.В., Бабчук А.М., Рудько К.І. Вплив демографічних процесів на формування інвестиційного потенціалу України. Економіка України має всі перспективи для стабільного зростання та ефективного розвитку. Зокрема, інвестиції є невід'ємною частиною будь-якого економічного процесу, і, відповідно, інвестиційний потенціал України є цікавою сферою наукових досліджень. Досить багато науковців висвітлювали свої ідеї щодо інвестиційного потенціалу країни, однак необхідно визначити, що формує інвестиційний потенціал в Україні, та чинники, які впливають, і як це може відображати сучасний стан та можливості для нового розвитку. Проаналізувавши наукову літературу, ми вирішили зупинитися на демографічному аспекті. Статтю присвячено визначенню стану та особливостей інвестиційного потенціалу України в сучасних умовах, розкриттю взаємозв'язку між інвестиціями, інвестиційним потенціалом та демографічними чинниками. Досліджено наукові підходи до тлумачення категорії «інвестиційний потенціал», окреслено ключові питання залучення довгострокових інвестицій, запропоновано деякі рекомендації щодо формування сприятливих умов для інвестицій. На основі системи статистичних показників проаналізовано обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну, визначено основні країни-інвестори, а також розглянуто розподіл інвестицій між економічними секторами та регіонами України.

Ключові слова: демографія, демографічні процеси, демографічні чинники, інвестиції, інвестиційний потенціал, країни-інвестори.

Прокопец Л.В., Бабчук А.М., Рудько К.И. Влияние демографических процессов на формирование инвестиционного потенциала Украины. Экономика Украины имеет все перспективы для стабильного роста и эффективного развития. В частности, инвестиции являются неотъемлемой частью любого экономического процесса, и, соответственно, инвестиционный потенциал Украины является интересной сферой научных исследований. Довольно много ученых освещали свои идеи относительно инвестиционного потенциала страны, однако необходимо определить, что формирует инвестиционный потенциал в Украине, и факторы, на него влияющие, и как это может отражать современное состояние и возможности для нового развития. Проанализировав научную литературу, мы решили остановиться на демографическом аспекте. Статья посвящена определению состояния и особенностей инвестиционного потенциала Украины в современных условиях, раскрытию взаимосвязи между инвестициями, инвестиционным потенциалом и демографическими факторами. Исследованы научные подходы к толкованию категории «инвестиционный потенциал», обозначены ключевые вопросы привлечения долгосрочных инвестиций, предложены некоторые рекомендации по формированию благоприятных условий для инвестиций. На основе системы статистических показателей проанализирован объем прямых иностранных инвестиций в Украину, определены основные страны-инвесторы, а также рассмотрено распределение инвестиций между экономическими секторами и регионами Украины.

Ключевые слова: демография, демографические процессы, демографические факторы, инвестиции, инвестиционный потенциал, страны-инвесторы.

Prokopets Liudmyla, Babchuk Antonina, Rudko Kateryna. The influence of demographic processes on the formation of investment potential of Ukraine. The economy of Ukraine has all the prospects for sustainable growth and effective development. In particular, investment is an integral part of any economic process, and accordingly, Ukraine's investment potential is an interesting area of research. Quite a number of scholars have covered their ideas about the country's investment potential, but it is necessary to determine what really form the investment potential in Ukraine and the factors that influence it and how it may reflect the current state and opportunities for new development. Having analyzed the scientific literature, we decided to focus on the demographic aspect. The article is devoted to identify the current state and distinctive features of Ukraine's investment potential, revealing the relationship between investment, investment potential and demographic factors. The scientific approaches to the interpretation of the category «investment potential» are explored, the key issues of attracting long-term investments are outlined, and some recommendations are proposed for the creation of favorable conditions for investment. Due to the statistical indicator system we have analyzed the volume of foreign direct investment in Ukraine, have identified the main investor countries to Ukrainian economy, and also we have considered the distribution of investments between economic sectors and regions of Ukraine. The Ukrainian economy will not be able to purport some significant economic inflows from foreign investors until the Ukrainian government solves all social problems and improves the quality of life of the Ukrainian population. For the development of Ukrainian economy, there were outlined the key issues of the attraction of long-term investments and were offered some recommendations regarding the formation of favourable conditions for the investment. On the basis of the system of statistical indicators, there was analysed the volume of foreign direct investment in Ukraine, were determined the main investor countries and the distribution of investments between economic sectors and regions of Ukraine were also scrutinized.

Key words: demography, demographic processes, demographic factors, investments, investment potential, investor countries.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливими складниками розвитку країни є демографічний склад та стан населення, його якісні й кількісні показники. Існує взаємозалежність демографічних та економічних процесів, між якими спостерігається прямолінійний вплив одне на одного. Населення є категорією демоекономічною, а будь-які зміни мають вплив на економічне становище країни у цілому, адже люди є основою здійснення суспільного відтворення; це джерело ресурсів праці, основа трудового потенціалу, носії економічних відносин. Дослідження впливу демографічних змін на інвестиційну привабливість країни є актуальним у реаліях сьогодення, коли спостерігається погіршення демографічної ситуації, відтік населення, низька народжуваність, що в подальшому призводить до скорочення робочої сили та трудового потенціалу, старіння нації. Передусім ці зміни спровокували низькі доходи, високі ціни та тарифи, мізерні інвестиції та низький рівень життя у цілому. Демографічний потенціал є основою визначення пріоритетних напрямів розвитку країни та залучення інвестицій.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Серед вітчизняних науковців, які займалися дослідженням інвестиційного капіталу та інвестиційних процесів, необхідно відзначити таких, як І. Гавришків, А. Кінах, Г. Кучерук, Б. Луців, Т. Макух, У. Нечитайло, А. Пересада, К. Покатаєва, С. Сілюкова, О. Шевередіна, В. Бочаров та ін. Проблемам демографічної ситуації України та демографічних процесів присвячено праці С. Мельник, Е. Бойченко, В. Толуб'яка, Г. Лещук.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – дослідження взаємозалежності демографічних показників на інвестиційний потенціал, а також його впливу на інвестиційну привабливість в умовах ринку, що постійно змінюються.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Демографічні процеси відіграють істотну роль в успішному функціонуванні будь-якої країни, зокрема її економічної та політичної сфер. Демографічний чинник як індикатор стану та тенденцій розвитку людських ресурсів виступає базовим елементом економічного та соціального добробуту країни у цілому. Він відображає взаємозв'язок темпів та пропорцій суспільного розвитку з кількісними та якісними характеристиками населення. Населення є суб'єктом суспільного розвитку, носієм усіх соціальних відносин і відтворюється на розширеній чи звуженій основі. Стан людського розвитку та стратегічне управління ним є важливою характеристикою розвитку більшості країн світу. Демографічні процеси в сучасному світі розглядаються в низці найважливіших глобальних проблем, адже глобальні демографічні тенденції мають значний вплив на економіку. Вони формують структуру світової економіки і мають наслідки для інвестиційних ризиків і доходу. При цьому під демографічними процесами слід розуміти сукупність демографічних подій, які відбуваються з населенням у цілому (народжуваність, смертність, шлюбність, міграційний рух населення). «Демографічні процеси» – узагальнене поняття, яке співвідноситься більшою мірою з макро-процесами, які мають місце у світі у цілому, в окремій країні чи регіоні [5, с. 23].

Головною причиною сучасної демографічної ситуації вважається низький рівень матеріального добробуту й умов життя переважної більшості населення внаслідок глибокої економічної та соціальної кризи. Проте, як зазначає Е. Бойченко, результати численних досліджень, які проводилися у низці економічно розвинутих країн, де також демографічна ситуація є негативною, показали обернену залежність між народжуваністю та рівнем добробуту населення. Так, у бідних родинах народжуваність завжди була вищою, ніж у багатих. Тож можна з великою ймовірністю стверджувати, що демографічну кризу в Україні спричинило зовсім

не скорочення рівня доходів [1, с. 24]. Демографічний аспект є складовою частиною багатьох визначальних процесів і явищ для національної економіки, зокрема демографічна ситуація впливає й на формування та подальший розвиток інвестиційної сфери країни.

Зарубіжний досвід свідчить, що запорукою процвітання економіки є залучення іноземного капіталу, що призводить до глобалізаційних процесів та відкритості економіки. Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-ХІІ (редакція станом на 23.07.2017) визначено, що інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект [7].

Вітчизняні науковці неодноразово досліджували сутність інвестиційного потенціалу України, а також проблеми щодо його формування, розвитку і зростання. Проте єдиного трактування цієї категорії так і не знайшли.

Г.Ю. Кучерук розглядає інвестиційний потенціал як організовану сукупність внутрішніх та зовнішніх економічних можливостей і ресурсів, які створюють умови для розвитку та забезпечують реалізацію стратегічних і тактичних цілей у сфері інвестиційної діяльності [3, с. 6]. Як зазначає С. Сілокова, інвестиційний потенціал є сукупністю коштів населення, підприємств, держави та нерезидентів, які потенційно можуть бути використані для здійснення інвестиційної діяльності (розглядатися як інвестиційні ресурси) [8, с. 141]. Досить цікавою є позиція Б.Л. Луців, який пояснює двоякий характер інвестиційного потенціалу: з одного боку, він є результатом ефективного використання потенційних можливостей, а з іншого – чинником подальшого розвитку за рахунок здійснення інвестиційної діяльності.

Інвестиційний потенціал підприємства є динамічною категорією і його формування, стан та ступінь використання значною мірою визначаються чинниками зовнішнього і внутрішнього середовища [4, с. 68].

Проаналізувавши погляди вчених на дану категорію, ми дійшли висновку, що інвестиційний потенціал країни – це сукупність можливостей залучення інвес-

тиційного капіталу в економіку держави для створення сприятливих умов розвитку та найдоцільнішого його використання, що призводить до економічного зростання. Для того щоб зрозуміти вплив демографічного чинника на інвестиційний потенціал України, насамперед потрібно вивчити стан інвестиційної діяльності, оскільки з розвитком інвестиційного потенціалу з'являється можливість створити нові робочі місця, осучаснити виробництво, збільшити обсяги та якість випуску продукції, поліпшити стан фінансової інфраструктури та оздоровити українську економіку в цілому. Інвестиційні процеси в Україні мають свою певну специфіку. За даними Державної служби статистики, в Україні станом на 01.01.2018 в національну економіку було залучено іноземні інвестиції в обсязі 39 261,1 млн дол. та вилучено 7 983,6 млн дол. [6]. Динаміку обсягу іноземних інвестицій за 2010–2018 рр. наведено на рис. 1.

Аналізуючи вищенаведені дані, можна побачити, що починаючи з 2010 р. по 2014 р. включно ми могли спостерігати зростання капітальних інвестицій в економіку країни, проте з 2015 р. в українській економіці розпочалися стагнаційні процеси, які в підсумку зменшили інвестиції до 36,1 млрд дол. у 2016 р. Сучасний період свідчить про відновлення інвестиційної політики України і цим самим дає нам розуміння про розвиток інвестиційного потенціалу.

Тепер варто дослідити демографічні показники України й як вони взаємопов'язані з інвестиційними. На рис. 2 зображено динаміку чисельності населення України за 2000–2018 рр.

Як ми бачимо чисельність населення України невинно падає. Так, за два десятиліття чисельність зменшилася аж майже на 8 млн. осіб. Значного скоротилася чисельність починаючи з 2014 року і таке стрімке зниження продовжується і до тепер. Якщо порівняти динаміку інвестицій і демографічний показник чисельності населення, то значне скорочення припадає якраз на 2014–2018 рр. Причинами такого спаду в більшій мірі є розвиток фінансово-економічної кризи на всій території України, анексія Криму, а також про-

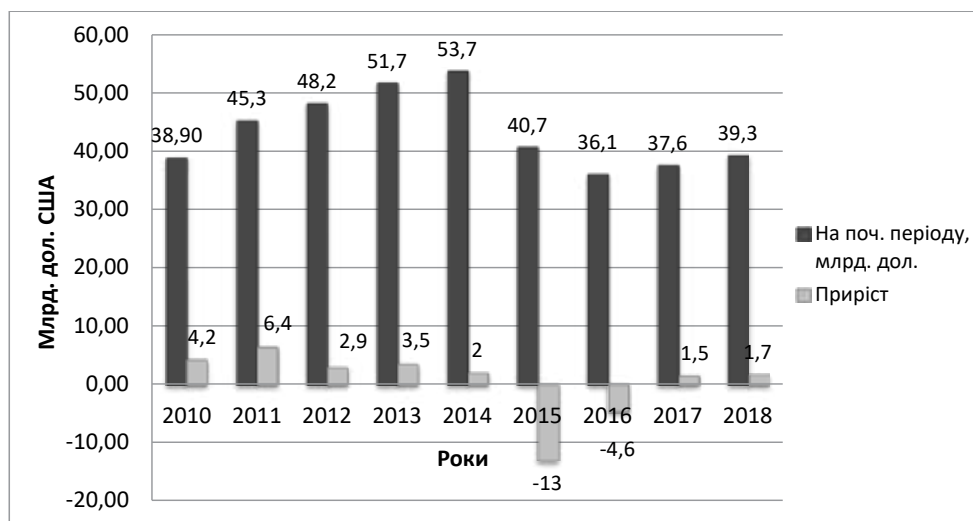

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України з 01.01.10 по 01.01.18, млрд дол. США

Джерело: складено авторами на основі [6]

довження військових дій на території Луганської та Донецької областей.

Знання різних демографічних змін у різних частинах світу може розповісти про те, де варто інвестувати, оскільки демографія впливає на зростання економіки. Менш розвинена економіка може мати більш високий темп зростання, оскільки молоді люди більш динамічні в економічному плані. Вони становлять основну масу підприємців країни і мають тенденцію купувати більше, часто заробляти більше і платити більше податків. Старіння населення призводить до скорочення населення працездатного віку, що означає зниження пропозиції робочої сили – одного з ключових чинників, що визначають довгострокове зростання економіки. Ми провели SWOT-аналіз ефективності інвестицій в українську економіку, тобто сильні й слабкі сторони, можливості та загрози (табл. 1).

Із вищенаведеного аналізу можна зробити висновки, що для поліпшення інвестиційного потенціалу

України варто подолати проблеми правового поля, а саме врегулювати нормативно-правові документи, які мають відношення до інвестиційного складника економіки, подолати хабарництво та кумівство, досягнути політичної та економічної стабільності в країні. Всі ці проблеми гальмують зростання інвестиційної привабливості та свідчать про негативний інвестиційний капітал, що й відштовхує потенційних інвесторів у нашу країну. А щодо позитивних зрушень у цій сфері, то, як можна побачити з аналізу, інвестиційні надходження мають стратегічне значення, чітку мету використання, повний план для досягнення конкретних результатів.

Провідними сферами економічної діяльності України за обсягами залучення інвестицій станом на 01.01.2018 є: промисловість – 28,7%, із неї переробна промисловість становить 20,7%; фінансова та страхова діяльність – 26,4%; оптова і роздрібна торгівля – 13,3%; операції з нерухомим майном – 9,8%; професійна, нау-

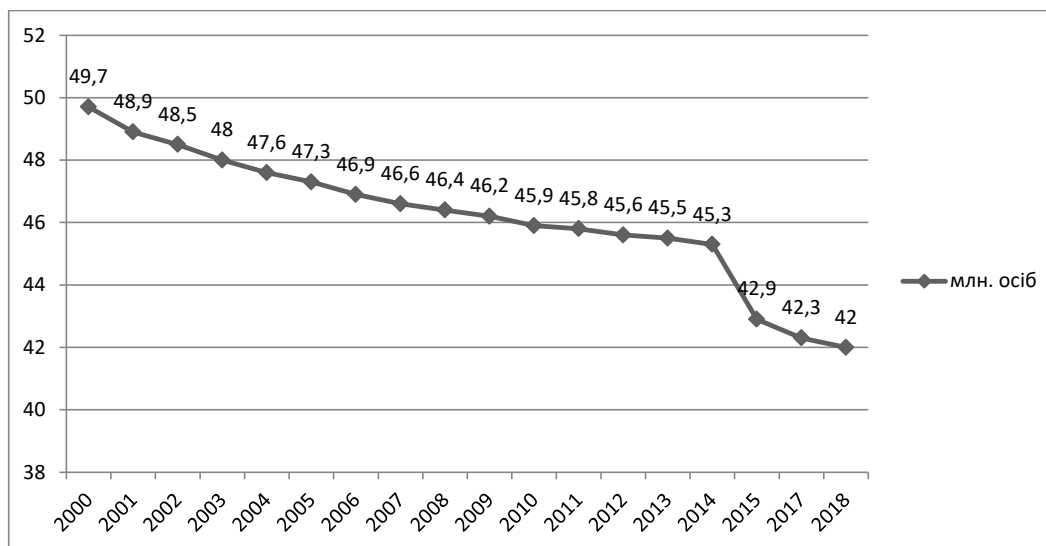

Рис. 2. Динаміка чисельності населення України з 01.01.2000 по 01.01.2018, млн осіб

Джерело: складено авторами на основі [6]

Таблиця 1

SWOT-аналіз ефективності інвестицій в українську економіку

<p>Сильні сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> · більшість інвестиційних надходжень має стратегічне значення; · інвестиційні кошти мають чітке призначення, окреслений план використання і визначені у часі; · надання державою гарантій інвесторам щодо захисту їхніх інтересів; · життєвий цикл проектів розрахований на довгострокову перспективу; · можливості використання наявного потенціалу країни; · досягнення конкретних цілей та результатів 	<p>Слабкі сторони</p> <ul style="list-style-type: none"> · постійна зміна нормативно-правового поля; · політична нестабільність; · слабе регулювання інвестиційної діяльності; · недовіра з боку іноземних інвесторів; · недостатній рівень упровадження інноваційних технологій; · висока коруптованість, хабарництво та непрозорість ведення бізнесу; · пріоритетність приватних коштів над бюджетними
<p>Можливості</p> <ul style="list-style-type: none"> · поліпшення інвестиційного клімату; · збільшення конкурентоспроможності економіки країни; · створення нових робочих місць; · поліпшення та налагодження міжнародних відносин; · збільшення обсягів іноземного капіталу в економіку країни 	<p>Загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> · погіршення міжнародних відносин у разі провалу проекту або труднощів із його реалізацією; · погіршення іміджу країни на міжнародній арені; · високий ступінь ризику для іноземних інвестицій; · посилення залежності від іноземних інвесторів та іноземного капіталу

Джерело: складено авторами

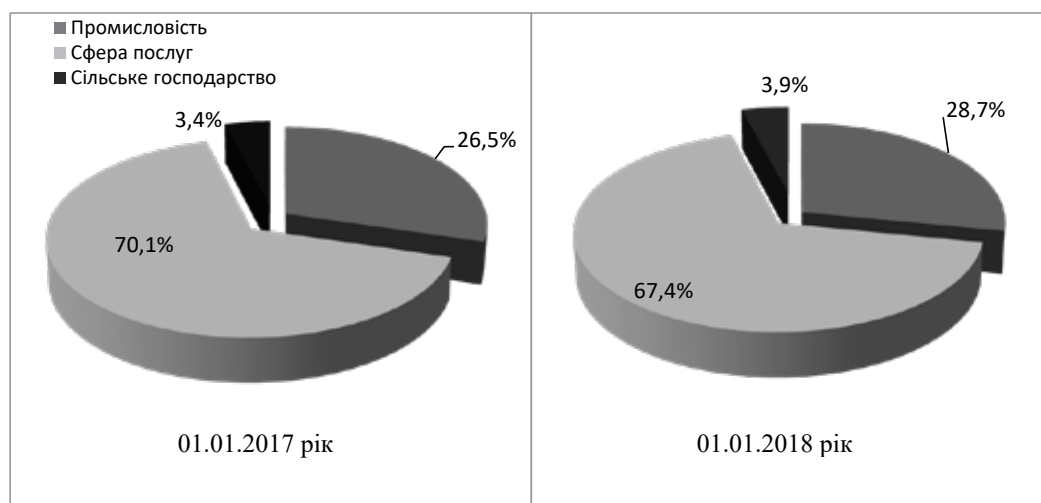

Рис. 3. Структура прямих інвестицій в економіці України за секторами економіки станом на 01.01.2017 та 01.01.2018, %

Джерело: складено авторами на основі [6]

кова та технічна діяльність – 6%; інформація та телекомунікації – 5,4%; інші види економічної діяльності – 10,4% (рис. 3) [6].

Таким чином, найбільш привабливим сектором української економіки для інвестицій є промисловість, адже понад половина всіх інвестицій спрямовується саме туди. За даними Держстату, найбільшу частку серед інвестицій у промисловість України займають інвестиції в переробну промисловість, а саме в металургійне виробництво, виробництво харчових продуктів, пластмасових і гумових виробів. Це пов'язано з розвитком металургійної та хімічної промисловості на території України. Найменше інвестицій потрапляє у сферу сільського господарства.

Попри несприятливе інвестиційне середовище, у розвиток економіки України вкладають кошти Росія, Велика Британія, Кіпр та інші країни. Варто відзначити, що Україна теж є інвестором, проте масштаби українських вкладів є значно меншими, ніж масштаби іноземних вкладів у нашу економіку.

Ми побачили, що у розрізі України чисельність населення зменшується, що пов'язано з багатьма причинами. Економічно активного населення стає дедалі менше, відбувається старіння населення, як ми вже з'ясували, такий процес є негативним чинником у довгостроковому зростанні економіки. Проте, якщо говорити про загальну світову ситуацію, чисельність населення стрімко зростає, і нині даний показник уже перевищив позначку 7 млрд осіб. Таким чином, зростання чисельності населення Землі означає зростання попиту на ресурси (продовольство, воду, енергію), що надасть підтримку компаніям, які займаються видобутком, переробкою і продажем цих ресурсів. Демографічні зміни будуть мати величезне значення у визначенні структури світової економіки в майбутньому.

Проаналізувавши демографічні процеси в Україні та стан інвестиційної сфери, варто наголосити, що для повного розкриття інвестиційного потенціалу української економіки необхідно подолати нагальні проблеми: корупцію, нестабільність правового та політичного середовища, бюрократичні бар'єри, жорстку

податкову систему, високий рівень інфляції, повільну окупність капіталу, низький рівень державної підтримки інвестиційної діяльності та розвитку інвестиційної інфраструктури. Ці проблеми дуже гостро стоять під час фінансово-економічної кризи, їх якнайшвидше розв'язання забезпечить надходження вкладень в економіку держави [2, с. 222–223].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, варто зазначити, що існує взаємозалежність та взаємовпливи даних процесів в економіці, будь-які зміни демографічної ситуації впливають на рівень інвестиційної привабливості та розміри інвестицій. Нині спостерігаються тенденції до зниження чисельності населення, що, своєю чергою, призводить до зменшення інвестицій як із країни, так і в Україну, це пов'язано з низкою причин: зменшенням економічно активного населення, недосконалою законодавчою системою, корупцією, високим рівнем інфляції, низьким рівнем державної підтримки. Усі ці проблеми гальмують зростання інвестиційної привабливості та свідчать про негативний інвестиційний капітал, що й відштовхує потенційних інвесторів у нашу країну. Для подальшого розвитку та зростання чисельності населення і поліпшення інвестиційної привабливості уряд повинен прийняти низку рішень, що допоможуть вирішити нагальні проблеми, які перешкоджають економічному розвитку, а саме:

- боротьба з бідністю, що є основною причиною зменшення чисельності населення та економічно активного населення, люди масово виїжджають на заробітки за кордон;
- стимулювання та підтримка малого бізнесу;
- удосконалення законодавчої системи у сфері оподаткування та підтримки бізнесу, захисту прав інвестора;
- подолання корупції;
- зниження бюрократичних бар'єрів;
- стимулювання народжуваності;
- боротьба з інфляцією, стабілізація курсу гривні.

Якнайшвидше розв'язання забезпечить надходження вкладень в економіку держави та в подальшому її економічне зростання.

Список використаних джерел:

1. Бойченко Е. Вплив демографічних чинників на ринок праці. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 8. С. 24–28.
2. Гавришків І.Р. Сучасні проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 221–224.
3. Кучерук Г.Ю., Вовк О.М. Економічне обґрунтування комплексної оцінки інвестиційного потенціалу авіапідприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 6–7.
4. Луців Б.Л., Стечишин Т.Б. Інвестиційний потенціал банківської системи України. *Фінанси України*. 2009. № 9. С. 67–77.
5. Мельник С., Гаврюшенко Г., Шубенюк С. Демографічна ситуація в Україні: стан, головні проблеми, та способи їх вирішення. *Україна: аспекти праці*. 2006. № 4. С. 22–26.
6. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.09.2019).
7. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII (редакція станом на 23.07.2017), зі змінами. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 15.09.2019).
8. Сілюкова С. Розвиток інвестиційного потенціалу регіону як об'єкт державного регулювання. *Публічне управління: теорія та практика*. 2010. Вип. 1(13). 184 с.

References:

1. Boichenko, E. (2007), Vplyv demografichnykh chynnykiv na rynek praci. [The impact of demographic factors on the labor market]. *Ukraina: aspekty pratsi*, vol. 8, pp. 24-28.
2. Havryshkiv, I. R. (2013), Suchasni problemy zaluchennja inozemnykh investycij v Ukrajinu. [Current problems of attracting foreign investments into Ukraine]. *Stalij rozvytok ekonomiky*, vol. 1, pp. 221-224.
3. Kucheruk, H. Yu. and Vovk O. M. (2008), Ekonomichne obgruntuvannja kompleksnoji ocinky investycijnogho potencialu aviapidpryjemstva. [Economic justification comprehensive assessment of investment potential airline]. *Ekonomika. Finansy. Pravo.*, vol. 5, pp. 6-7.
4. Lutsiv, B. L., Stechyshyn T. B. (2009), Investycijnyj potencial bankivskojji systemy Ukrajinu. [The investment potential of the banking system of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 67-77.
5. Melnyk, S., Havriushenko, S., Shubeniuk, S. (2006), Demografichna sytuacija v Ukraini: stan, gholovni problemy, ta sposoby jikh vyrishennja. [The demographic situation in Ukraine: current state, main problems and the ways to solve them]. *Ukraina: aspekty pratsi*, vol. 4, pp. 22-26.
6. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrajinu (2019), The official site of State Statistics Service of Ukraine "Investment economic activity of Ukraine" [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 18 September 2019).
7. Pro investycijnu dijalnistj: Zakon Ukrajinu (2019), The Verkhovna Rada of Ukraine The Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine on elimination of regulatory barriers for the development of public-private partnership and stimulation of investments in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/817-19> (Accessed 15 September 2019).
8. Siliukova, S. (2013), Rozvytok investycijnogho potencialu rehionu jak ob'jekt derzhavnogho rehuljuvannja [The development of the investment potential of the region as an object of state regulation], *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka : zbirnyk naukovykh prats' Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia, DokNaukDerzhUpr (Kharkiv, 2013)*, Kharkiv, vol. 1, pp.186.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.7

Ботвіна Н.О.,
доктор економічних наук, професор,
Одеська академія технічного регулювання та якості

Botvina Natalia,
Doctor of Economics, Professor,
Odessa Academy of Technical Regulation and Quality

АНДЕРРАЙТЕРСЬКА ПОЛІТИКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Ботвіна Н.О. Андеррайтерська політика страхових компаній. В статті представлено, що для забезпечення рентабельного проходження страхових операцій страхове товариство незалежно від своїх фінансових можливостей, складу страхового портфеля і об'єму страхових операцій повинне проводити строгу, теоретично і практично обгрунтовану андеррайтерську політику. Визначено, що формування страхового портфеля товариства повинне проводитися андеррайтерами, що мають глибокі, різнобічні і професійні знання в області страхової справи, а також конкретній виробничій, матеріальній або сервісній галузі діяльності, до якої відноситься той або інший об'єкт страхування. Зроблено висновки, що андеррайтерська політика страхового товариства повинна покладатися на встановлення контролю за прийняттям на страхування ризиком, а заходи, що входять в поняття «контролю ризику», повинні в принципі визначатися вже в процесі прийняття ризику на страхування. Крім того, велику роль в становленні цивілізованого страхового ринку покликані зіграти страхові союзи, в завдання яких входить розробка рекомендаційних умов страхування, ставок премії, захисту інтересів страховиків перед державними органами.

Ключові слова: страхова компанія, андеррайдер, фінанси, страхові ризики.

Ботвина Н.А. Андеррайтерских политика страховых компаний. В статье представлено, что для обеспечения рентабельного прохождения страховых операций страховое общество независимо от их финансовых возможностей, состав страхового портфеля и объема страховых операций должно проводить строгую, теоретически и практически обоснованную андеррайтерскую политику. Определено, что формирование страхового портфеля общества должно проводиться андеррайтерами, имеющими глубокие, разносторонние и профессиональные знания в области страхового дела, а также конкретной производственной, материальной или сервисной отрасли деятельности, к которой относится тот или иной объект страхования. Сделаны выводы, что андеррайтерская политика страхового общества должна полагаться на установление контроля за принятием на страхование риска, а меры, входящих в понятие «контроля риска», должны в принципе определяться уже в процессе принятия риска на страхование. Кроме того, большую роль в становлении цивилизованного страхового рынка призваны сыграть страховые союзы, в задачу которых входит разработка рекомендательных условий страхования, ставок премии, защиты интересов страховщиков перед государственными органами.

Ключевые слова: страховая компания, андеррайдер, финансы, страховые риски.

Botvina Natalia. Underwriting policy of insurance companies. The article presents that to ensure a profitable passage of insurance operations insurance company, regardless of its financial capabilities, composition of the insurance portfolio and the volume of insurance operations must conduct a strict, theoretically and practically sound underwriting policy. It is determined that the formation of the insurance portfolio of the company should be undertaken by underwriters who have deep, versatile and professional knowledge in the field of insurance business, as well as specific industrial, material or service industries to which this or that object of insurance belongs. In addition, an important role in the formation of a civilized insurance market are called to play insurance unions, whose task is to develop advisory conditions of insurance, premium rates, protection of interests of insurers before government bodies. It is determined that the expert evaluation should ultimately be in the interests of the insurance company and the interests of the policyholder interested in the comprehensive recovery of the loss resulting from the insured event. It has been proven that when taking risks for insurance, the underwriter must correctly set the maximum amount of damage and accumulation. The policy is implemented by performing the functions of underwriting: practical, analytical, controlling and methodical. The implementation of these features is an underwriting procedure that will be taken into account throughout the course. It is proved that in the further strengthening of the insurance market

we should expect new structural changes in the overall insurance portfolio and the specific weight of certain types, since this is insurance protection of the insurance industry. It is determined that the function of the state to a greater extent should be to create the necessary conditions for the successful development of the national insurance market. It is concluded that nowadays insurance allows to solve only a part of them, which are subject to economic evaluation. It is suggested to use the system of insurance risk assessment, which functions effectively in the world practice. Proper underwriting policy of insurance organizations should be the basis for conducting insurance operations and financial stability of numerous domestic insurers.

Key words: insurance company, underwriter, finance, insurance risks.

Постановка проблеми. Накопичена людством інформація та статистичні дані про ризики дозволяють управляти ними, перш за все за рахунок розробки та реалізації заходів щодо мінімізації частоти їх настання та наслідків. Поява нових небезпек та загроз потребує певної реакції з боку носіїв ризиків та держави. Основними інструментами реагування мають бути оцінка небезпеки, формування необхідних резервів для покриття можливих втрат, контроль розвитку ризиків, страхування, тощо. Більшість інструментів використовується у страховому захисті ризиків через надання страхових послуг. Появу нових ризиків слід очікувати спираючись на аналіз тенденцій розвитку існуючих ризиків та змін, що відбуваються у всіх сферах життя, нових відкриттів в науці, технологічних проривів. Серед найбільш зацікавлених осіб щодо прогнозування та відстеження появи нових ризиків, оцінки їх спрямованості, механізму розвитку та засобів протидії й подолання наслідків, відзначаються страхові компанії.

Аналіз результатів досліджень ризику в економічних процесах показав, що не існує єдиного підходу до його визначення, а серед дослідників виділяються певні групи, які визначають ризик з позицій: ймовірності та невизначеності настання – Альгін А.П., Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Івченко І.Ю., Вітлінський В.В., як можливість настання певної події – Мочерний С.В., Слепухіна Ю.Е., комбінований підхід, як поєднання події, ймовірності її настання та наслідків, що викликає ця подія у підприємства – Старостіна А.О., Кравченко В.А. Проблеми андеррайтерської політики страхового товариства в українській економічній літературі, на жаль, освітлені недостатньо. Тому потрібний глибший підхід до правильного ведення страхової справи на українському страховому ринку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження ролі андеррайтерської політики страхових компаній та визначення головних функцій андеррайтингу.

Виклад основного матеріалу. Ризик є основою страхового захисту – відсутність ризику для будь-якої особи виключає можливість та доцільність страхування. У страхуванні забезпечення ризику здійснюється через надання страхової послуги, що пов'язує учасників страхової угоди та визначає її цінність у вигляді страхової премії для страховика та страхового відшкодування (виплати) для страхувальника.

Від андеррайтингової політики страхової компанії багато в чому залежить темп її розвитку. «Якщо політика носить обмежувальний характер, компанія може втратити значну частку ринку, але забезпечити собі прибутковість. Якщо ж андеррайтерська політика більш ліберальна, то це призведе до збільшення як доходів,

так і ризиків виникнення страхових випадків і, як наслідок, сум, виплачуваних в якості відшкодувань» [1].

Для забезпечення рентабельного проходження страхових операцій страхове товариство незалежно від своїх фінансових можливостей, складу страхового портфеля і об'єму страхових операцій повинне проводити строгу, теоретично і практично обгрунтовану андеррайтерську політику. Мається на увазі, що формування страхового портфеля товариства повинне проводитися андеррайтерами, що мають глибокі, різнобічні і професійні знання в області страхової справи, а також конкретній виробничій, матеріальній або сервісній галузі діяльності, до якої відноситься той або інший об'єкт страхування [2].

У зарубіжній практиці страхові і перестрахові компанії мають андеррайтерів по кожному виду страхування. Визначено, щоб один андеррайтер здійснює прийом на страхування або в перестраховку різнобічні ризики [3].

Андеррайтер несе відповідальність за формування страхового портфеля цього страхового товариства. У його обов'язки входить не лише визначення ризику, оцінка його з точки зору схильності можливим потенційним небезпекам, але також і встановлення умов страхування, що відповідають інтересам як страхувальника, так і страховика, визначення максимально можливого збитку і, нарешті, встановлення адекватних ставок премії, тобто таких ставок, які відповідали б мірі кожного конкретного ризику, що приймається на страхування.

Умови договору страхування мають бути викладені так, щоб надалі вони не могли б викликати протиріч і різних тлумачень. Зокрема, якщо банк виділить кредит на строгу визначену мету, то саме на ньому повинен лежати обов'язок контролю за ходом використання кредиту, включаючи обумовлену послідовність його погашення, а також обов'язок по систематичній перевірці фінансового стану позичальника кредиту. Невиконання банком цих зобов'язань може привести, у свою чергу, до відмови страховика виплатити страхове відшкодування [4].

Існує безліч колізій між клієнтами банку і банком, між банком і страховиками, між страховиками і клієнтами банку, і усі вони зрештою виражаються в прагненні сторін відхилитися від виконання своїх зобов'язань. Більшість подібних претензій дозволяються шляхом арбітражного розгляду, що ніяк не можна визнати нормальним, оскільки таке положення окрім чисто моральної сторони справи певною мірою суперечить економічній суті страхування.

Страхування не може базуватися на дослідженні страховиком будь-яких заходів, включаючи протизаконні, для відхилення претензій, навіть якщо це є стра-

ховим випадком, тобто предметом оплати за умовами страхування.

Українські страхові компанії мають перспективу для стабільного і нормального розвитку тільки у тому випадку, якщо в їх складі будуть акціонери, що беруть участь своїми засобами в становленні страховика і що «поставляють» йому регулярно страхові ризики. Такими акціонерами є, в першу чергу, великі промислові підприємства, безпосередньо зацікавлені в покритті страхування цілого комплексу ризиків. Ці ризики відносяться до основних засобів, включаючи, окрім стандартних ризиків поломки машин, страхування сировини і готової продукції, страхування робітників і службовців від нещасних випадків, страхування простоїв виробництва в результаті страхових подій та їх наслідків [3].

Усі перелічені вище чинники зрештою пов'язані з андеррайтерською політикою страхового товариства, від правильності проведення якої в прямій залежності знаходиться рентабельність проходження страхових операцій.

Перший елемент, пов'язаний з процесом прийому будь-якого об'єкту на страхування – це встановлення ризику або міри ризику. Поняття «встановлення ризику» означає визначення небезпек, яким може піддаватися той або інший об'єкт страхування. Природно, що схильність небезпекам по різних видах і об'єктах страхування різні.

При прийомі будь-якого ризику на страхування міра його схильності небезпекам може регулюватися виключно розмірами ставки премії, а від зайвої відповідальності, що перевищує фінансові можливості страхової компанії, вона повинна позбавитися, удавшись до перестрахування [5].

При прийомі ризиків на страхування андеррайтер повинен вірно встановити розміри максимально можливого збитку та акумуляції. Політика реалізується шляхом виконання функцій андеррайтингу.

1. Практична функція [6]:

- ухвалення рішення про прийом на страхування або відмову по конкретних заявляється об'єктам страхування;

- визначення відповідності переліку покриваються страхуванням ризиків передбаченим ризикам при актуарних розрахунках;

- визначення переліку основних та додаткових умов договору страхування;

- визначення страхового тарифу для конкретного об'єкта страхування;

- узгодження зі страховальником страхової суми;

- розробка та реалізація плану заходів щодо зниження ризиків (управління ризиком);

- спостереження за об'єктом страхування з метою контролю змін ступеня застрахованих ризиків;

- розробка перестраховального захисту;

- рекомендації щодо зміни тарифного керівництва.

2. Аналітична функція [6]:

- ідентифікація об'єкта страхування;

- визначення переліку чинників, що впливає на підвищення ймовірності настання страхового випадку, залежно від видів страхових випадків і об'єктів страхування, зазначених у правилах, а також можливості їх врахування при розрахунку страхового тарифу;

- перевірка і підтвердження страхового інтересу страховальника;

- оцінка прийнятності заявляються на страхування ризиків;

- встановлення числових значень підвищувальних (знижувальних) поправочних коефіцієнтів, що враховують наявність (відсутність) чинників, що впливає на ймовірність настання і тяжкість наслідків страхового випадку;

- оцінка (узгодження із страховальником) страхової вартості, страхової суми;

- визначення найбільш ймовірних місць прояву ризиків на об'єкті страхування і оцінка середнього і максимального збитку;

- аналіз збитковості страхового портфеля з відповідного виду страхування за певний період для видачі рекомендацій щодо підвищення (зниження) тарифів на черговий тарифний період.

- оцінка ринку по об'єктах і видах страхування.

3. Контрольна функція:

- моніторинг об'єкту страхування і рівня ризиків;

- контроль виконання плану заходів щодо зниження ризиків;

- контроль якості проведення стандартного андеррайтингу продавцями;

- моніторинг параметрів страхового портфеля і корекція продуктової та тарифної політики.

4. Методична функція:

- розробка політики андеррайтингу, робочих інструкцій для андеррайтингу за видом страхування;

- навчання продавців прийомів та методики оцінки ризику за типовими (стандартним) договорами страхування (стандартному андеррайтингу).

Реалізація цих функцій становить процедуру страхового андеррайтингу, яка розглядатиметься протягом усього курсу.

В зарубіжній практиці страхові та перестрахові компанії мають андеррайтерів по кожному виду страхування. Виключено, щоб один андеррайтер здійснював прийом на страхування або в перестраховку різні ризики [7].

Існує безліч колізій між клієнтами банку і банком, між банком і страховиками, між страховиками і клієнтами банку, і усі вони зрештою виражаються в прагненні сторін відхилитися від виконання своїх зобов'язань. Більшість подібних претензій дозволяються шляхом арбітражного розгляду, що ніяк не можна визнати нормальним, оскільки таке положення окрім чисто моральної сторони справи певною мірою суперечить економічній суті страхування.

Акумуляція може мати місце як в страхуванні, так і при перестраховці. Припустимо, що в певному районі є сто об'єктів, застраховані одним страховим товариством, яке, оцінюючи ризик, може враховувати схильність небезпекам кожен об'єкт страхування окремо. Проте якщо припустити, що цей район схильний до землетрусу, повені або інших проявів природної стихії, то при настанні страхового випадку збиток буде нанесений повною мірою або частково усім ста об'єктам. В цьому випадку страхове товариство матиме справу з кумуляцією – з сукупною страховою сумою, сукупною відповідальністю, що складається із страхових сум усіх ста об'єктів. Цю обставину андеррайтер зобов'язаний враховувати, і перестраховий захист повинен здійснюватися саме з урахуванням сукупної страхової суми [6].

Ставки страхової премії мають бути адекватними –

відповідати мірі ризику. Велика роль в правильному встановленні ставок премії відводиться франшизі (перекладенню істотної частки відповідальності на виробника продукції) і використанню статистичних даних. У тих випадках, коли ставка премії представляється занадто високою для страхувальника, не можна забувати про можливість регулювання її встановленням відповідного розміру франшизи по тих видах страхування, в яких вона може бути застосована. Чим вище франшиза, тим менше ставка премії.

Андеррайтер, при можливості повинен аналізувати статистичні дані, що характеризують проходження відповідних видів страхування, маючи на увазі ту галузь страхування, у рамках якої пропонується ризик. Ця вимога в рівній мірі відноситься як до страхування, так і до перестраховки [5].

Страхова статистика дозволяє андеррайтеру судити не лише про результати проходження страхових операцій по певних видах страхування, але і будувати необхідні прогнози. У андеррайтерській практиці важливо використати статистичні дані не лише певного страхового товариства, але і статистику групи товариств, що проводять аналогічні види страхування, статистику ринку в цілому, а в особливих випадках – статистику окремих зарубіжних країн і навіть глобальну статистику міжнародного ринку [4].

При оцінці ризику андеррайтер повинен брати до уваги, що небезпеки, яким піддається об'єкт страхування, прийнято підрозділяти з різних причин дії, пов'язаним з процесом виробництва. Ці причини у свою чергу підрозділяються на внутрішні та зовнішні причини, можливість спричинення шкоди, майну і здоров'ю третіх осіб з боку підприємства. Як бачимо, причини настільки різноманітні, що їх неможливо кількісно оцінити і перерахувати. Більше того, у ряді випадків вони непередбачувані.

Проте в умовах страхування при перерахуванні об'єму страхового покриття не можна вказувати «та інші ризики». Усі ризики мають бути конкретно перераховані, інакше неминучі конфліктні ситуації, що зрештою призводять до судових і арбітражних розглядів [2]. Ясно, що це зачіпає інтереси страховика, маючи на увазі, передусім, підірвавши його репутації і конкурентоспроможності.

Ліквідація збитків, виплата сум страхового відшкодування – завершуючий етап юридичних стосунків між страхувальниками і страховиком, що витікає з договору страхування, і їх виконання має бути бездоганим, за принципом, викладеним в усіх страхових законах цивілізованих країн «страхування та перестрахування побудовані на принципі найвищої солідарності» [4].

Наступним етапом після встановлення ризику (комплексу схильності небезпекам об'єкту страхування) необхідно зробити його оцінку в грошовому вираженні, тобто, встановити таку страхову суму, яка не лише відповідає б страховій вартості страхованого об'єкту, але, зважаючи на інфляційний процес і ціннісні коливання, дозволила б при настанні страхового випадку повністю відновити втрачене або пошкоджене [3].

Проведення такої оцінки найбільш складне по промислових підприємствах, оскільки важко уявити, що страхове товариство може мати в розпорядженні уся

гамму фахівців в численних областях промислового виробництва. Очевидно, що потрібне залучення відповідних експертів.

Експертна оцінка зрештою повинна відповідати інтересам страхового товариства (маючи на увазі встановлення адекватних ставок премії) і інтересам страхувальника, зацікавленим в комплексному відновленні втраченого в результаті страхового випадку [5].

Істотним елементом в андеррайтерській політиці будь-якого страхового товариства має бути наявність перестрахового достатнього захисту. Андеррайтер має бути упевнений в тому, що, приймаючи на страхування великі і небезпечні ризики, займа відповідальність, що перевищує фінансові можливості страхового товариства, буде віднесена на перестраховальників. При цьому страхове товариство повинне мати саме договірне перестрахове покриття, згідно з умовами якого функціонує автоматизм перестрахового покриття з моменту прийняття ризику на страхування. Мається на увазі, що при намірі прийняти великий або небезпечний ризик на страхування з подальшою факультативною перестраховкою андеррайтер в принципі не може виразити готовність прийняти такий ризик на страхування до того, як перестраховальники не підтвердять готовність його перестрахувати. Але в цьому випадку підтвердження повинне відноситися до стовідсоткового перестрахового покриття.

Оскільки перестраховальники при факультативному бізнесі вільні від первинних юридичних зобов'язань по прийняттю будь-якого ризику в перестраховку і підтвердження може зайняти певний час, під впливом можливого настання страхового випадку страхувальник може відмовитися від послуг такого страховика. Страхувальник може запропонувати страхування конкурентоздатнішому страховому товариству або такому, яке, маючи договірне перестрахове покриття, прийме рішення про негайне прийняття ризику на страхування. Але, навіть маючи таке перестрахове покриття, андеррайтер має бути упевнений в тому, що, по-перше, ризик підпадає під умови перестраховки взагалі і, по-друге, що сума, що передається в перестраховку, не перевищує ліміту сукупної відповідальності перестраховальників за договором [6].

Андеррайтерська політика страхового товариства повинна також покладатися на встановлення контролю за прийнятим на страхування ризиком. Контроль за ризиком, особливо при страхуванні промислових підприємств, повинен полягати в забезпеченні безперервного та нормального процесу виробництва, попередження можливого настання страхового випадку, а при його настанні – у вжитті заходів по ліквідації наслідків дії страхового випадку. Заходи, що входять в поняття «контролю ризику», повинні в принципі визначатися вже в процесі прийняття ризику на страхування [7].

Велику роль в становленні цивілізованого страхового ринку покликані зіграти страхові союзи, в завдання яких входить вироблення рекомендаційних умов страхування, ставок премії, захисту інтересів страховиків перед державними органами. Страхові союзи повинні сприяти зрештою стабілізації страхового ринку, стимулювати економічно обґрунтовану андеррайтерську політику на ринку України. Існуюче нині положення в цій області багато в чому гальмує успішний розвиток національного страхового ринку України.

Висновки. В цілях успішного проведення андеррайтерської політики страхове товариство повинне розташовувати і накопичувати статистичні дані про проходження кожного виду страхування (по роках і за тарифний період).

Безумовно, в подальшому укріплення страхового ринку слід очікувати як нових структурних змін загального страхового портфелю, так і питому вагу окремих видів, оскільки це страховий захист галузі страхування. В зв'язку з цим стрімко зростає загальне значення страхування в системі економічних відношень народного господарства. Страхування – це невід'ємна частина грошового обороту держави. За цих умов, функція держави в більшій мірі повинна заключатися в створенні необхідних умов для успішного розвитку національного страхового ринку.

При цьому слід мати на увазі, що страхування не може виступати єдиним засобом рішення багатьох назрілих у нас в країні проблем, включаючи, наприклад, повне відшкодування екологічних ризиків. Страхування нині дозволяє вирішити тільки частину з них, які піддаються економічній оцінці і тому, природно, входять в сферу страхових взаємовідносин в товаристві.

В зв'язку з цим важливо також використати систему оцінки страхових ризиків, що ефективно функціонує у світовій практиці. Саме грамотне управління ризиком, правильна андеррайтерська політика страхових організацій повинні стати основою для проведення страхових операцій і фінансової стійкості численних вітчизняних страховиків.

Список використаних джерел:

1. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. – К.: КНЕУ, 2004. 480 с.
2. Архипов А.П. Андеррайтинг в страховании. Теоретический курс и практикум : учеб. Пособие. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 240 с.
3. Бутко Л.А. Теоретический анализ понятия «страхование жизни». *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2010. № 13 (119). С. 128–132.
4. Горулев Д.А. Основы бизнес-процессов и страховой андеррайтинг: учеб. пособие. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2012. 280 с.
5. Супрун А.А. Управління страховим портфелем як засіб забезпечення фінансової надійності страхової компанії. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2009. Вип. 5. С. 84–91.
6. Ткаченко Н.В. Ефективний андеррайтинг – запорука фінансової стійкості страховика. *Фінансова система України*. Вип. 8 Ч. 2. Острог: Вид. НаУ «Острозька академія», 2006. С. 380–388.
7. Шірінян Л. Фінансова надійність і фінансова стійкість страховиків. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 9. С. 173–178.

References:

1. Vitlinskiy V.V. (2004). *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi: monohrafiia*. K.: KNEU. 480 s. [in Ukrainian].
2. Arhipov A.P. (2007). *Anderrajting v strahovanii*. [Underwriting Insurance] *Teoreticheskij kurs i praktikum*. Moscow: JuNITI-DANA [in Russian].
3. Butko, L.A. (2010). *Teoreticheskij analiz ponjatija "strahovanie zhizni"*. [The theoretical analysis of the concept of "life insurance"] *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*. Bulletin of the Orenburg State University, 13(119), 128-132 [in Russian].
4. Gorulev, D.A. (2012). *Osnovy biznes-processov i strahovoj anderrajting*. [Fundamentals of business processes and insurance underwriting] Sankt Peterburg: SPbGUJeF [in Russian].
5. Suprun, A.A. (2009). *Upravlinnia strakhovym portfelem iak zasib zabezpechennia finansovoi nadijnosti strakhovoi kompanii*. [Management of insurance portfolios as a means of ensuring the financial stability of the insurance company] *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*. Actual problems of regional economy, 5, 84-91 [in Ukrainian].
6. Tkachenko, N.V. (2006). *Efektivnyj anderrajtyng – zaporuka finansovoi stijkosti strakhovyka* [Effective underwriting – the key to financial stability of the insurer]. *Finansova systema Ukrainy*. The financial system of Ukraine, 8, 380-388 [in Ukrainian].
7. Shirinian, L. (2007). *Finansova nadijnist'i finansova stijkist' strakhovykiv* *Aktual'ni problemy ekonomiky*. Actual economic problems, 9, 173-178 [in Ukrainian].

Бутенко В.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Дроздина А.А.,
студентка,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Butenko Viktoriia,
Candidate of Economic Science,
Associate Professor of Department Finance, Banking and Insurance,
Odessa I. I. Mechnikov National University

Drozdyna Anastasiia,
Student of Economics and Law faculty,
Odessa I. I. Mechnikov National University

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Бутенко В.В., Дроздина А.А. Цифрова трансформація банків в Україні. Статтю присвячено вивченню та аналізу банківського сектору у форматі трансформації банків в Україні. Досліджується розвиток фінансового посередництва, а саме трансформація банків у вигляді цифрового банкінгу. Здійснено огляд найбільш розповсюджених вітчизняних інноваційних банківських продуктів. Сформульовані основні стратегії розвитку та маркетингових комунікацій у банківській сфері, надано розмежування та характеристика найсучасніших моделей ведення банківського бізнесу, зроблена порівняльна характеристика моделей ведення банківського бізнесу, що дало можливість висвітлювати переваги та недоліки. На основі проведеного дослідження виокремлені основні банки, які впроваджують цифровізацію своїх послуг, визначені проблеми, з якими стикаються нині ці банки, та виокремлено необхідність у сучасних умовах переходу банківського сектору на інноваційний шлях цифрової трансформації.

Ключові слова: інтернет-банкінг, трансформація банків, цифровий банкінг, банківські продукти, інноваційні продукти.

Бутенко В.В., Дроздина А.А. Цифровая трансформация банков в Украины. Статья посвящена изучению и анализу банковского сектора в формате трансформации банков в Украине. Исследуется развитие финансового посредничества, а именно трансформация банков в виде цифрового банкинга. Проведен обзор наиболее распространенных отечественных инновационных банковских продуктов. Сформулированы основные стратегии развития и маркетинговых коммуникаций в банковской сфере, предоставлены разграничения и характеристика современных моделей ведения банковского бизнеса, сделана сравнительная характеристика моделей ведения банковского бизнеса, что позволило освещать преимущества и недостатки. На основе проведенного исследования выделены основные банки, которые внедряют цифровизацию своих услуг, определены проблемы, с которыми сталкиваются сегодня эти банки, и выделена необходимость в современных условиях перехода банковского сектора на инновационный путь цифровой трансформации.

Ключевые слова: интернет-банкинг, трансформация банков, цифровой банкинг, банковские продукты, инновационные продукты.

Butenko Viktoriia, Drozdyna Anastasiia. Digital transformation of banks in Ukraine. The history of financial intermediation is related to the need to overcome the space and time constraints of trading. It is because of the spatial remoteness of the counterparties that a financial intermediary arises, which provided the liquidity necessary for the transaction and assumed some of the risks and created the conditions for completing the transaction, providing the calculations. Therefore, the purpose of the study is to summarize theoretical provisions on new digital technologies of banking activity, systematization of modern tendencies of provision of banking services with the use of remote sales channels, substantiation of their influence on the modern domestic economic and national economy. It should be noted that the development of digital technologies and mobile Internet access has a significant impact on the activity of even those banks, which are not technological leaders but rather fall into the category of "followers". If before the client from the institution of the bank in which it is serviced, it was only necessary to obtain a limited list of purely banking services, then most banks are competing for the number of services provided and the possibility of receiving and using them remotely. The greater the number of services provided to the client, the higher the customer loyalty indicators. Today in Ukraine the most active are the digitalization of Privatbank, Raiffeisen Bank

Aval, Alfa-Bank and other banks. They are separated from other banks by providing innovative products, including Internet banking. One of the problems of remote banking service is an Internet banking connection channel, which is implemented through the site only in four banks: Privatbank, Sberbank, FUIB and Alfa-Bank. Other financial institutions have a branch, call center or ATM connection. The downside is also the inability to open a current account through Internet banking. Mobile applications are represented by most of the analyzed banks, but it remains relevant to provide a full range of banking services that will be available from a smartphone. Increased competition provokes increased threats to banks, which are expressed in cyberattacks. Information interventions pose a significant threat to cyber security. Threats can be both internal and external. In order to develop an effective mechanism for counteracting cyber threats, Ukraine needs to take the existing practice of other countries and the international community as an example and bring it into line with Ukrainian realities.

Key words: internet-banking, banking transformation, digital banking, banking products, innovative products.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Історія розвитку фінансового посередництва пов'язана з необхідністю долати просторово-часових обмежень торговельної діяльності. Саме через просторову віддаленість контрагентів виникає потреба у фінансовому посереднику, який надавав би необхідну для проведення операції ліквідність і приймав на себе частину ризиків, створював умови для завершення операції, забезпечуючи розрахунки. Таким посередником є банківська установа, проте протягом останніх десятиліть асоціація із терміном «банк» суттєво змінюється завдяки цифровізації.

Банківський сектор тривалий час в історії вважали досить консервативним у використанні новітніх технологій. Однак сьогодні банківські установи та фінансові компанії не залишаються осторонь технологічного прогресу, насамперед через істотне підвищення конкуренції з боку фінансових компаній, сфера діяльності яких безпосередньо стосується надання банківських та інших фінансових послуг.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. У роботах О.М. Брегеда, Л.А. Зверук, С. Кириленко, І.О. Лютого, О. Мошенець, О.О. Солодкої, Кінг Бретт та інших досліджуються проблеми та перспективи розвитку цифрової трансформації банків; розглядаються поняття цифрового банкінгу та інтернет-банкінгу; аналізуються особливості цих процесів в Україні та оцінюються перспективи їхнього розвитку. Однак не досить дослідженням залишаються питання стосовно нарощування обсягів каналів підключення до інтернет-банкінгу внаслідок слабкого економічного розвитку країни, нерівномірностей регіонального розвитку, а також уповільнення темпів зростання добробуту населення.

Формулювання завдання дослідження. Узагальнення теоретичних положень щодо нових цифрових технологій банківській діяльності, систематизації сучасних тенденцій надання банківських послуг із використанням дистанційних каналів продаж, обґрунтування їхнього впливу на сучасну вітчизняну економіку, аналіз досвіду банківських установ розвинутих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стрімкий розвиток інформаційних технологій та їх проникнення у повсякденне життя приводять до кардинальних змін у поведінці споживачів.

Розглядаючи особливості надання фінансових послуг, варто зауважити, що істотний вплив новітніх технологій на формування стратегії розвитку банківських і фінансових компаній приводить до переосмислення побудови взаємозв'язку продавця та споживача послуг. У банківському бізнесі за останні десятиліття відбулося багато змін, у тому числі пов'язаних із впровадженням інноваційних технологій.

14.06.2018 під час засідання членів Національного банку України, міністерств та відомств, народних депутатів України було розглянуто Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та пропозиції Інституту економіки та прогнозування НАН України щодо розроблення Стратегії цифрового розвитку України на період 2019–2035 років та Національної програми «Цифрова Україна 2025»[1].

Це засідання сиволізувало офіційний початок реформ у банківському секторі, які почалися ще декілька років тому в Україні. Цифрові фінансові послуги сьогодні все частіше демонструють свої переваги перед традиційним банкінгом. Споживачів фінансових послуг сьогодні цікавить максимально ефективно та швидко задоволення всіх фінансових потреб, від придбання товару, не виходячи з дому, до отримання кредиту в разі нестачі фінансових коштів для такої операції.

Найбільш розповсюдженими є такі види вітчизняних інноваційних банківських продуктів [2]:

- 1) мобільний банкінг;
- 2) Інтернет;
- 3) «зона 24»;
- 4) електронний банкінг;
- 5) POS-термінали в торговельних мережах – оплата

приймається не через пластикові картки, а завдяки NFC-чіпам, вбудованим у телефон.

Проте надання клієнтам, передусім фізичним особам, можливості у дистанційному режимі перевірити баланс рахунку, отримати виписку та здійснити інші базові операції не є достатньою умовою для утримання банком ринкових позицій та подальшого зростання. Цей факт підтверджується прикладами серед небанківських компаній, які є основними конкурентами банків на ринку фінансових послуг. Так, компанія Google нещодавно запровадила можливість проведення зручних розрахунків і переказу коштів за допомогою ідентифікатора електронної пошти. Компанія PayPal, що вже багато років пропонує подібну можливість, вирішила піти далі і розробляє універсальну платіжну картку, емітентом якої виступатиме сама компанія. Для

власних дистриб'юторів світовий ритейлер Amazon пропонує кредитні послуги, і за кількістю таких клієнтів компанія може претендувати на показники великого банку [2].

Спрямовуючи свої зусилля на переосмислення стратегії розвитку та маркетингових комунікацій, банкам слід звернути увагу на такі напрями [3]:

По-перше, багатоканальне обслуговування.

По-друге, орієнтація на споживача з його потребами та бажаннями.

По-третє, надання супутніх та небанківських послуг.

Перехід банків до цифрової епохи на практиці означає не лише розроблення мобільних додатків і забезпечення віддаленого доступу до базових банківських послуг, а й тотальну трансформацію банківської інфраструктури та зміну моделі управління банківською установою, а саме:

1. Створення повністю цифрових продуктів, що не потребують паперового документообігу.

2. Тісна інтеграція банківських програмних комплексів із CRM-системами та програмним забезпеченням, що дозволяє відстежувати активність клієнтів, аналізувати отриману інформацію та будувати прогнози щодо подальших потреб клієнта на основі його досвіду.

3. Спрощення послуг і порядку взаємодії із клієнтом з одночасним розширенням кількості надаваних послуг.

Аби йти у ногу із часом, банкам необхідно переглянути наявні стратегії і доповнити їх або розробити нові, які є основою формування інноваційних моделей ведення банківського бізнесу. Найбільш поширеними серед них прийнято вважати: «Розумний багатоканальний банк», «Соціально-зорієнтований банк» і банк у вигляді «Фінансової/нефінансової цифрової екосистеми» [4]. Більшість банків дотримуються моделі «Розумний багатоканальний банк». Така модель базується на мультиканальній інтеграції, що фокусується на цифрових каналах. Можна виділити такі основні елементи цієї моделі:

1. Надсучасна мультиканальна інтеграція, що зосереджена на цифрових каналах.

2. Всеохоплююча аналітика, яка заснована на ефективному зборі інформації про клієнтів, сегментації і прогнозованому моделюванні для створення збалансованого портфеля банківських продуктів.

3. Управління в режимі реального часу.

4. Інноваційні консультативні послуги, пов'язані з використанням цифрових каналів та персональної аналітики.

5. Продуктові пропозиції та цінові схеми, засновані на мікросегментах.

Модель «Розумного багатоканального» банкінгу використовують найбільші банки в Україні, зокрема ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «ПриватБанк», АТ «УкрСиббанк» та інші банки, які забезпечують клієнтам багатоканальне обслуговування в режимі 24/7 [7, 8, 9]. Так, загальнодоступними інноваційними сервісами ПАТ «Державний ощадний банк України» сьогодні є: мобільний-банкінг «Ощад 24/7» та веб-банкінг «Ощад 24/7». Мобільний банкінг надає можливість клієнтам керувати власними рахунками, здійснювати платежі та переказувати кошти за допомогою мобільного телефону, а веб-банкінг

дає змогу без відвідувань банку контролювати стан власних рахунків та здійснювати банківські операції цілодобово з будь-якої точки світу, де є доступ до мережі Інтернет [5]. Зараз використання смартфонів значно розширило можливості мобільного банкінгу. Мобільний телефон починає замінювати пластикову картку як засіб платежу. Так, клієнти «ПриватБанку» й «Альфа-Банку» можуть оплачувати товари на касі за допомогою мобільних телефонів. При цьому їм доступні найсучасніші платіжні технології: NFC, QR-коди і GPS. Зокрема, технологія бездротового високочастотного зв'язку малого радіусу дії NFC дає змогу завантажувати в смартфон платіжні реквізити й розраховуватися за товари, проводячи телефоном над POS-терміналом.

Для захисту від ризиків та безпечності зберігання даних про мобільні транзакції банки пропонують використовувати клієнтам такі сучасні інновації, як додатки та сервіси. Такий додаток, як LiqPay від «ПриватБанку», зберігає всю інформацію про платежі в хмарі (технологія HCE), а сервіс Alfa-smart від «Альфа-Банку» зберігає номери кредитних карт на SIM-карті телефону завдяки співпраці з компанією «Київстар» [10, 11]. Окрім цього, додаток LiqPay і «Приват24» дозволяють оплачувати покупки, скануючи QR-коди вибраних товарів за допомогою смартфона клієнта, а також самостійно створювати QR-код для оплати товарів на касі [9]. У такому коді зашифровано номер мобільного, прив'язаного до електронного гаманця, що дає змогу навіть зняти гроші з банкомату.

Нововведенням, яке дозволяє задовольнити сучасні запити, є додаток AirPay, використовуючи який, клієнти «ПриватБанку» можуть оплачувати товари в будь-якому типі платіжного терміналу з будь-якого смартфона [5]. Для цього покупцеві необхідно тільки вказати магазин, у якому він знаходиться, вибрати карту з мобільного гаманця і вказати суму. Касовий апарат автоматично проводить платіж або додаток може згенерувати числовий код із платіжною інформацією, який повідомляється касиру для введення в систему і здійснення платежу. Зараз шляхом використання технології мобільного гаманця, створивши спільний контент з нефінансовими установами, банк стає для клієнтів «єдиним вікном», за допомогою якого вони задовольняють свої фінансові і нефінансові потреби. Так, клієнти «УкрСиббанку», які є держателями карток Mastercard, отримують переваги у використанні безконтактних платежів на основі сервісу Android Pay від Google. «УкрСиббанк» одним із перших українських банків запровадив досить надійний інструмент розрахунків за допомогою «смартфону в один дотик» на основі цього сервісу [9]. Можливість використання інноваційного сервісу виникла у зв'язку з раніше запущеною в Україні глобальною цифровою платформою Mastercard Digital Enablement Service (MDES), завдяки якій створюється унікальний шифр, що дає змогу досягти максимального рівня захисту платіжної транзакції [10].

Українські банки пропонують використовувати смартфони не тільки для оплати товарів і послуг, але й для прийому платежів. Мобільний еквайринг для бізнесу пропонують два українські банки – «Райффайзен Банк Аваль» (PayMeUkraine) і «ПриватБанк» (iPay). Обидва банки випускають картридери, які при-

еднуються до смартфона за допомогою роз'єму для навушників. У комплекті зі спеціальним додатком пристрої дозволяють кур'єрам, таксистам і невеликим торговим точкам приймати до оплати пластикові картки. Завдяки міні-терміналам «ПриватБанку» вдалося створити повноцінну касу на смартфоні або планшеті. Вся інформація про торгові операції зберігається в хмарі, а безготівкові платежі проходять через мобільний POS-термінал. Каса може замінити традиційні системи ведення обліку в ресторанах і магазинах [5].

Надсучасним напрямом удосконалення управління банківськими послугами стало рішення національного рівня створити, за ініціативи ПАТ «Економічна теорія жавний ощадний банк України», платформу OschadBankID [8]. Ця платформа є засобом ідентифікації та верифікації користувача банківської картки державними органами, що дозволяє отримувати адміністративні послуги в online-режимі. Використовуючи електронний цифровий підпис, клієнт може оформити дозвільні документи навіть на відкриття та ведення власного бізнесу. Таке нововведення покращить інвестиційний клімат у країні, мінімізує корупційний складник у відносинах громадян та бізнесу з державними органами.

Використовуючи модель «Фінансової/нефінансової цифрової екосистеми», залежно від наявного у нього платіжного рішення та технологічної платформи, банк стає частиною цифрової екосистеми. Така модель за допомогою мобільних технологій просуває послуги, які не обмежені рамками традиційних банківських продуктів. Основними складовими частинами такої банківської моделі є [4]:

1. Мобільні платежі, засновані на технології NFC або мобільного гаманця, що підсилює конкурентоспроможність банку у сфері платежів та допомагає збільшувати кількість клієнтів.

2. Інноваційні послуги, які удосконалені інструментами мобільної комерції і сфокусовані на фінансових і нефінансових пропозиціях, мобільному маркетингу, мобільній лояльності і мобільній аналітиці.

3. Партнерство з небанківськими установами і створення спільного контенту.

В умовах фінансових потрясінь та нестабільності фінансових ринків запорукою збереження позицій банку на ринку є насамперед скорочення витрат, збільшення швидкості транзакцій і мінімізація кредитних ризиків. Тому для банків важливим залишається пошук нової інноваційної моделі, яка б задовольнила вимоги сьогодення. У зв'язку з цим низка українських банків працює над переходом до технології «блокчейн», яку можна використати для управління на всіх

напрямах, зокрема перевести на неї як управління ядром банку, так і напрями роботи з клієнтами [10; 11]. Майже на кожному з комп'ютерів цієї мережі знаходиться копія всіх блоків, тому зламати блокчейн неможливо, що робить цю технологію однією з найбезпечніших у світі. Зростання безготівкового грошового обороту за допомогою технології блокчейн підвищує прозорість кожної операції. Якщо раніше банк тільки фіксував зняття грошей з рахунку клієнта, але не знав, з якою ціллю, то з появою банківських карт стало ясно, де відбулося зняття грошей, але не зрозуміло, на що. Під час застосування системи блокчейн у протоколі буде перераховано, на які саме цілі клієнт витратив кошти. Таким чином, можна зробити порівняльну характеристику цих 4 моделей ведення банківського бізнесу (табл. 1):

Однак на сучасному етапі кіберзагрози в суспільстві набирають значного масштабу. Відтепер успішна атака хакерів може призвести до пограбування банку чи знищення успішної організації. Наприклад, міжнародна платіжна система SWIFT попередила про зростання кіберзагрози для банків, оскільки хакери знайшли нові способи проведення атак (13 грудня 2016 р.) [10].

Національний банк України та Незалежна асоціація банків України планують створити спільний центр реагування в банківській системі. Керівництвом НБУ презентовано проект створення «Центру реагування на інциденти кібернетичної безпеки у банківській системі та платіжному просторі України CERT-NBU». Відповідно до своєї головної мети створення, CERT-NBU має допомогти у вирішенні проблем боротьби з кіберзагрозами, буде сприяти розвитку банківської системи України загалом.

Незважаючи на створення певних підрозділів для стримування кіберзагроз на всеукраїнському рівні, кібератаки продовжують існувати і вражати українські банки. Загальна оцінка подій станом на 27–29.06.2017 демонструє, що 70% українських банків так чи інакше постраждали від кібератак вірусу Petya [11]. Саме в ці дати увесь світ зазнав атаки цього вірусу. Видимим наслідком таких атак стала зупинка роботи терміналів, платіжних систем, відділень банків, а також обмежений доступ до інтернет-банкінгу та міжнародних переказів. Важливо розуміти, що кібербезпека не може регулюватися лише на національному або європейському рівнях, для цього необхідні глобальні зв'язки. Активну позицію щодо протидії кіберзагрозам займає і провідна міжнародна безпекова організація – НАТО (відділ “Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence”).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Таблиця 1

Основні відмінні риси моделей ведення банківського бізнесу

Модель	Характеристика
«Розумний багатоканальний банк»	Забезпечення клієнтам багатоканального обслуговування в режимі 24/7
«Соціально-зорієнтований банк»	Встановлення зв'язку між банком і клієнтом шляхом використання соціальних мереж
«Фінансової/нефінансової цифрової екосистеми»	Просування послуг, що не обмежені рамками традиційних банківських продуктів, за допомогою мобільних технологій (NFC або мобільного гаманця)
«Блокчейн»	Вказання у протоколі, на які саме цілі клієнт витратив кошти

Джерело: сформовано автором на основі [10; 11]

Підсумовуючи, слід зазначити, що розвиток цифрових технологій та мобільного доступу до Інтернету значною мірою впливає на діяльність навіть тих банків, котрі не є технологічними лідерами, а радше належать до категорії «послідовників». Якщо раніше клієнту від установи банку, в якому він обслуговується, потрібно було лише отримання обмеженого переліку суто банківських послуг, то сьогодні більшість банків конкурують за кількістю надаваних послуг та можливістю їх отримання й використання у дистанційному режимі. Чим більша кількість послуг надається клієнту, тим вищі показники лояльності клієнтів.

Сьогодні в Україні найбільш активно впроваджують цифровізацію «Приватбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Альфа-Банк» та інші банки. Вони виділяються з-поміж інших банків наданням інноваційних продуктів, у тому числі інтернет-банкінгу. Однією із проблем дистанційного обслуговування банків є канал

підключення до інтернет-банкінгу, який реалізований через сайт лише у чотирьох банків: «Приватбанк», «Ощадбанк», «Пумб» та «Альфа-Банк». У решти фінансових установ доступне підключення через відділення, call-центр або банкомат. Недоліком також є неможливість відкриття поточного рахунку через інтернет-банкінг. Мобільні додатки представлені в більшості аналізованих банків, проте залишається актуальним надання повного асортименту банківських послуг, які будуть доступні зі смартфона.

Зростання конкуренції провокує посилення загроз банкам, що виражаються у кібератаках. Інформаційні інтервенції становлять суттєву загрозу кібернетичній безпеці. Загрози можуть бути як внутрішні, так і зовнішні. Для розроблення дієвого механізму протидії кіберзагрозам Україні необхідно взяти за приклад наявну практику інших країн і міжнародної спільноти та привести її у відповідність до українських реалій.

Список використаних джерел:

1. Вища експертна рада при Раді НБУ розглянула питання цифровізації економіки та суспільства України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71662883&showTitle=true/ (дата звернення: 02.09.2019)
2. Інновації українських банків: смартфони, годинники і селфі. URL: <http://svb.ua/news/innovatsii-ukrainskikh-bankiv-smartfoni-godinniki-i-selfi?page=40/> (дата звернення: 03.05.2019).
3. Как украинские банки будут использовать технологию блокчейн. URL: <https://ain.ua/2016/06/09/kak-ukrainskie-banki-budut-ispolzovat-tekhnologiyu-blockchain> (дата звернення: 03.08.2019)
4. НБУ і НАБУ створять центр реагування на кіберзагрози в банківській системі. URL: <http://wz.lviv.ua/news/184233-nbu-i-nabu-stvoriat-tsentr-reahuvanniana-kiberzahrozy-v-bankivskii-systemi/> (дата звернення: 03.08.2019)
5. Три инновационные модели банкинга. Institute of Evolutionary Economics. URL: http://iee.org.ua/ru/prog_info/23209/ (дата звернення: 12.01.2019).
6. Офіційний сайт АО «Альфа-банк». URL: <https://alfabank.ua/ru/> (дата звернення: 12.08.2019)
7. Офіційний сайт АТ «УкрСиббанк». URL: <https://ukrsibbank.com/ua/personal/news/405121/> (дата звернення: 12.08.2019).
8. Офіційний сайт ПАТ «Державний ощадний банк України». URL: <http://www.oschadbank.ua/ua/press-service/news/4336627/> (дата звернення: 12.08.2019).
9. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк». URL: <https://privatbank.ua/platezhnie-karty/platezhnie-karty-paypass> (дата звернення: 12.08.2019).
10. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору в Україні» підтримує НБУ у проведенні реформ. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45779051 (дата звернення 12.08.2019)
11. Сколько банков пострадали от кибератаки вируса Petya.A: Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://24tv.ua/ru/v_nacbanke_ozvuchili_kolichestvo_bankov_postradavshih_ot_hakerskoj_ataki_n838272/ (дата звернення: 12.08.2019)

References:

1. Vishha ekspertna rada pri Radi NBU rozglyanula pitannya cifrovizatsii ekonomiki ta suspilstva Ukraïni. [The Supreme Expert Council under the NBU Council considered the issues of digitization of Ukraine's economy and society]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71662883&showTitle=true/ (accessed 2 September 2019).
2. Innovatsii ukrainskykh bankiv: smartfony, hodynnyky i selfi [Innovations of Ukrainian banks: smartphones, watches and sephi]. (n.d.). Available at: <http://svb.ua/news/innovatsii-ukrainskikh-bankiv-smartfoni-godinniki-i-selfi/?hl=en&page=40> (accessed 3 August 2019).
3. Kak ukrainskiye banki budut ispolzovat tekhnologiyu blokcheyn [How will Ukrainian banks use the technology of blocking]. (2016). Available at: <https://ain.ua/2016/06/09/kak-ukrainskie-banki-budut-ispolzovat-tekhnologiyu-blockchain> (accessed 3 August 2019).
4. NBU i NABU stvoriat centr reaguvannya na kiberzahrozy v bankivskij sistemi [The NBU and NABU will create a cyber-threat response center in the banking system]. Available at: Retrieved August 03, 2019, from <http://wz.lviv.ua/news/184233-nbu-i-nabu-stvoriat-tsentr-reahuvanniana-kiberzahrozy-v-bankivskii-systemi> (accessed 3 August 2019).
5. Tri innovatsionnyye modeli bankinga [Three innovative banking models]. Available at: http://iee.org.ua/en/prog_info/23209/ (accessed 12 January 2019).
6. Ofitsiyni sait AO «Alfa-bank» [Official site of JSC «Alfa-bank»]. Available at: <https://alfabank.ua/ru/> (accessed 12 August 2019).
7. Ofitsiyni sait AT «UkrSybbank» [Official site of JSC «UkrSibbank»]. Available at: <https://ukrsibbank.com/en/personal/news/405121/> (accessed 12 August 2019).

8. Ofitsiynyi sait PAT « Derzhaniy oshhadnij bank Ukraïni » [Official site of PJSC « Oschadbank”]. Available at <https://http://www.oschadbank.ua/ua/press-service/news/4336627> (accessed 12 August 2019).

9. Ofitsiynyi sait PAT KB “PryvatBank” [Official site of PJSC CB “PrivatBank”]. Available at: <https://privatbank.ua/platezhnie-karty/platezhniekarty-paypass> (accessed 12 August 2019).

10. Proekt usaid “transformaciya finansovogo sektoru v Ukraïni» pidtrimae nbu u provedenni reform. Oficijnij sayt nacionalnogo banku Ukraïni. [The USAID Financial Sector Transformation Project in Ukraine will support the NBU in its reforms. Official site of the National Bank of Ukraine]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45779051 (accessed 12 August 2019).

11. Skolko bankov postradali ot kiberataki virusa petya.a: oficijnij sayt nacionalnogo banku Ukraïni. [How many banks have been affected by Petya.A virus cyber attacks: The official site of the National Bank of Ukraine]. Available at: https://24tv.ua/ru/v_nacbanke_ozvuchili_kolichestvo_bankov_postradavshih_ot_hakerskoj_ataki_n838272/ (accessed 12 August 2019).

Вовк Є.О.,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Vovk Evgenii,
Postgraduate Department of Finance,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИТОРІВ В УКРАЇНІ

Вовк Є.О. Державна фінансова політика та її вплив на поведінку іноземних інвесторів в Україні. У статті аналізуються прагматичні питання функціонування іноземного капіталу в економіці України. Детерміновано вплив державної фінансової політики на поведінку іноземних інвесторів у національній економіці, зокрема на фондовому ринку. Визначено деструктивний характер взаємозв'язку між окремими складниками державної фінансової політики та інвестиційним кліматом в Україні. Акцентовано на наявності численних деформацій макросередовища, які стримують експансію іноземного капіталу в нашій державі. Розкрито непослідовність та фрагментарність державного регулювання фондового ринку та його вплив на обсяги прямих і портфельних інвестицій в Україну. Визначено ризики та загрози нарощування питомої ваги іноземних інвесторів у вітчизняному фінансовому секторі. Обґрунтовано окремі напрями вдосконалення державної фінансової політики та їх ймовірний позитивний вплив на функціонування іноземного капіталу в нашій державі.

Ключові слова: акції, ринок акцій, іноземний капітал, іноземні інвестори, державна фінансова політика.

Вовк Е.А. Государственная финансовая политика и ее влияние на поведение иностранных инвесторов в Украине. В статье анализируется прагматика функционирования иностранного капитала в экономике Украины. Детерминировано влияние государственной финансовой политики на поведение иностранных инвесторов в национальной экономике, в частности на фондовом рынке. Определен деструктивный характер взаимосвязи между отдельными составляющими государственной финансовой политики и инвестиционным климатом в Украине. Акцентировано на существовании многочисленных деформаций макросреды, которые сдерживают экспансию иностранного капитала в отечественной экономике. Раскрыты непослдовательность и фрагментарность государственного регулирования фондового рынка и его влияние на объемы прямых и портфельных инвестиций в Украину. Определены риски и угрозы наращивания удельного веса иностранных инвесторов в отечественном финансовом секторе. Обоснованы отдельные направления совершенствования государственной финансовой политики и их вероятное положительное влияние на функционирование иностранного капитала в нашем государстве.

Ключевые слова: акции, рынок акций, иностранный капитал, иностранные инвесторы, государственная финансовая политика.

Vovk Evgenii. State financial policy and its impact on the behavior of foreign investors in Ukraine. The article analyzes pragmatic issues of foreign capital functioning in Ukraine's economy. Quantitative and qualitative parameters of cross-border capital movements in our country are researched on the basis of quantitative indicators. The influence of state financial policy on the behavior of foreign investors in national economy, in particular in the stock market, is determined. The destructive nature of interconnection between individual components of state financial policy (budget, fiscal, investment and other components) of the state and investment climate in Ukraine is determined. The emphasis is made on the existence of numerous deformations of macro environment that impede the expansion of foreign capital in our country. First of all, due to «ousting» of state securities by corporate financial instruments from the stock market. The inconsistency and fragmentation of the stock market state regulation and their influence on the volume of direct and portfolio investments in Ukraine are revealed. Possible scenarios of stock market situation development in response to changing model of financial market regulation in Ukraine are identified. On the pattern of Ukrainian banking sector risks and threats of increasing the share of foreign investors in domestic financial sector are identified. The reasons of minimal presence of foreign investors in non-banking financial institutions sector are identified. Particular directions of improvement of state financial policy and their probable positive influence on the functioning of foreign capital in our country are justified. In particular, necessity of radical changes in following areas is justified: firstly, corporate governance and protection of minority shareholders'

property and non-property rights; secondly, transparency of stock market participants (including state as a regulator); thirdly, exchange and other infrastructure; fourthly, the cleansing of stock market from "captive" participants. Implementation of package of these measures will help to improve the investment climate in Ukraine and attract foreign capital to the domestic stock market.

Key words: shares, stock market, foreign capital, foreign investors, public financial policy.

Постановка проблеми. Новий політичний ландшафт, що сформувався в Україні на початок осені 2019 року, вкотре окреслив надії на швидкі та ефективні перетворення в економічній площині. У цьому контексті особливої гостроти набуває питання про іноземний капітал та його роль у національній економіці. З одного боку, очевидно, що Україна на сучасному етапі не може обійтися без зовнішніх фінансових ресурсів; з іншого – виникають численні проблеми, що пов'язані з безпекою вітчизняної економіки, походженням іноземного капіталу тощо. Яскравим прикладом таких суперечностей є ситуація в банківському секторі, де фактично як власники сформувалося дві групи потужних гравців – держава та іноземні інвестори. Питання про наслідки такої ситуації для вітчизняного банківництва досі залишається відкритим. Водночас зрозуміло, що іноземний капітал може і має бути каталізатором успішних економічних реформ в Україні, і з цього приводу доцільно акцентувати на завданнях, що виникають перед державою та її фінансовою політикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державної фінансової політики, в тому числі в інвестиційній сфері, досліджувалася в роботах І. Адаменко, Т. Єфименко, В. Кудряшова, І. Лютого, С. Онишко, В. Опаріна, Т. Смовженко, В. Федосова та інших авторів. Питання функціонування іноземного капіталу в українській економіці розглядалися Л. Антонюк, А. Даниленком, Д. Лук'яненко, Д. Покришкою, А. Поручником, С. Юдіною. Проте ситуація, в якій опинилася українська економіка у 2004–2019 рр., вкотре засвідчила необхідність перегляду як теоретичних, так і прагматичних положень щодо активізації функціонування іноземного капіталу в Україні. Також варто звернути особливу увагу і на питання, що пов'язані з роллю держави у формуванні інвестиційного клімату в Україні та посиленні трансграничного руху капіталу.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати заходи, спрямовані на посилення ролі державної фінансової політики в залученні іноземного капіталу в пріоритетні галузі національної економіки.

Вклад основного матеріалу. Поточна економічна ситуація в Україні вирізняється надзвичайно високим рівнем довіри з боку населення до влади та сподіваннями на швидке і суттєве покращення стандартів життя для громадян. Особливість цієї ситуації полягає в тому, що такий баланс довіри склався чи не вперше за всі роки незалежності, що створює додаткові можливості для успіху економічних трансформацій. Зауважимо, що нинішню ситуацію оцінюють не тільки пересічні громадяни України, але й численні закордонні інвестори, які шукають привабливі сфери для вкладання наявних ресурсів. Зважаючи на «підлеглу» роль нашої держави на економічній мапі світу, вкотре виникло питання про залучення іноземного капіталу в нашу державу та вплив цих процесів на економічну динаміку.

Зауважимо, що зазначене питання не настільки просте та однозначне, як видається на перший погляд. У багатьох наукових роботах акцентується на позитивному впливові іноземних інвестицій (насамперед тут йдеться про прямі іноземні інвестиції (*далі – ПІІ*)) на економіку приймаючих країн [1–3]. Водночас інші автори вказують на потенційні загрози та можливий деструктивний вплив ПІІ на галузі та економіку держав загалом [4–5]. Не можна оминати увагою ще одну важливу тенденцію – саме в останнє десятиліття активізувалися дискусії, в яких критично оцінюється діяльність транснаціональних корпорацій у глобальній економіці і, як наслідок, функціонування іноземного капіталу розглядається в негативному контексті для країн-реципієнтів. У кінцевому варіанті це приводить до виникнення різноманітних антиглобалістських течій та політичних рухів, ідеологи яких вважають, що саме ПІІ руйнують світову економіку, а їхня діяльність є каталізатором для поширення бідності, економічної нерівності, конфліктності тощо. Для України питання про обмеження для іноземного капіталу набуває особливого забарвлення, зважаючи на «гібридний» конфлікт на Сході держави, який змушує вкрай обережно ставитися до вибору країни походження капіталу.

Водночас нині немає жодних підстав для раптового виникнення «інвестиційного буму» в Україні, а кількісні параметри іноземного капіталу в економіці України свідчать про існування суттєвих проблем у цій сфері:

1. Станом на початок 2019 року ПІІ в Україну становили 32,3 млрд. дол. США, тоді як ПІІ з України – 6,3 млрд. дол. США [6]. Загалом на фоні багатьох інших країн такі цифри виглядають не зовсім переконаливо. Для прикладу, за показником ПІІ на душу населення у 2018 році Україна знаходиться на 59 місці у світі, в колі таких держав, як Пакистан, Камбоджа, Коста-Ріка [7], а багато країн постсоціалістичного табору мають показник, що в кілька разів перевищує вітчизняний. Загалом можна дійти висновку, що інвестиційний клімат в Україні не дає можливості конкурувати в інвестиційній сфері не тільки з країнами з розвиненими економіками, але й із країнами з економікою «перехідного» типу.

2. Наступна важлива проблема – пріоритетні напрями вкладень в Україну з погляду іноземних інвесторів, у яких переважають традиційні для нашої держави галузі, що консервує її технологічне відставання та знижує міжнародну конкурентоспроможність (рис. 1):

Як видно з рис. 1, іноземний капітал спрямовується насамперед у промисловість, оптову та роздрібну торгівлю, операції з нерухомим майном, банківський та страховий бізнес. На останній аспект слід звернути особливу увагу. Насамперед він характеризує роль іноземних інвесторів у банківському секторі, адже сучасні тенденції у страховому сегменті скоріше зму-

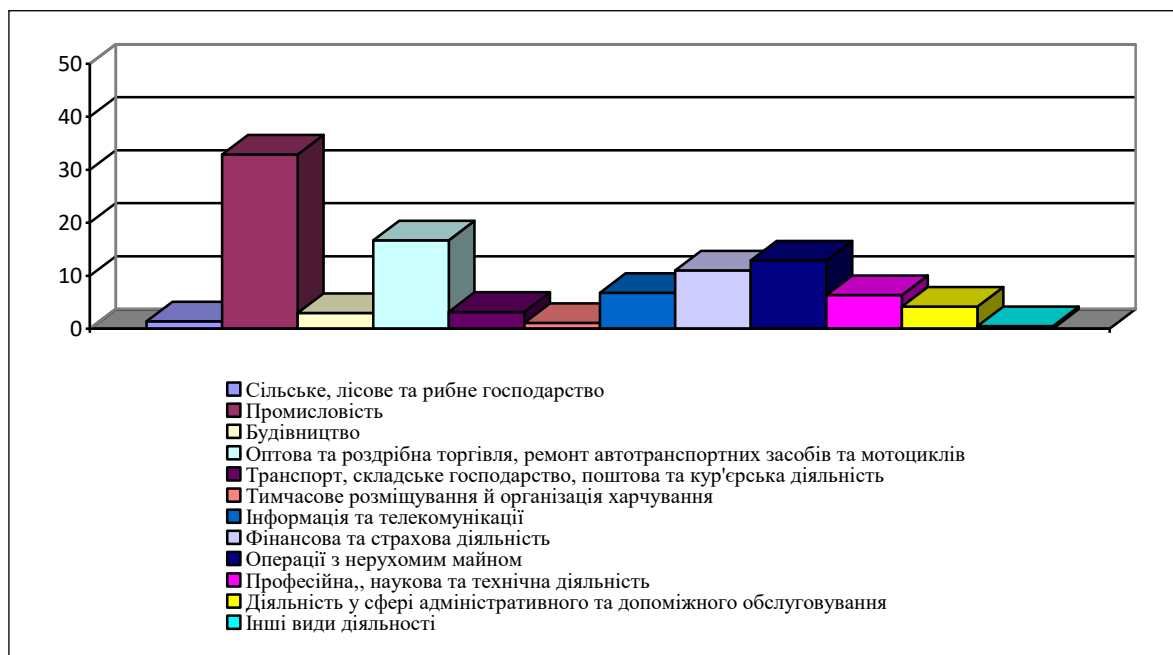

Рис. 1. Галузева структура ПІІ (акціонерного капіталу) в Україні станом на 1.01.2019, %

Джерело: складено автором за даними Держслужби статистики України [6]

шують іноземних страховиків залишати вітчизняний ринок. Станом на початок 2019 року питома вага банків з іноземним капіталом за показником чистих активів становила 30,4% [8], поступаючи лише державним банкам. Водночас вітчизняна регуляторна модель фактично ігнорує питання експансії іноземного капіталу в секторі небанківських фінансових інституцій. На наш погляд, така політика є не далекоглядною та створює додаткові безпечні ризики в умовах актуальних зовнішніх та внутрішніх викликів для України. Слабка увага держави до цієї проблематики створює можливості для поступової втрати контролю з боку резидентів України за інституційною фінансовою інфраструктурою, а з нею – і за стратегічними галузями вітчизняної економіки.

3. Ще більш загрозливою є структура ПІІ, що надходять в Україну. Так, у низці країн-донорів із найбільшими вкладеннями капіталу в Україну поряд із Німеччиною, Нідерландами, Австрією, Швейцарією знаходимо Віргінські острови, Кіпр, Беліз [6]. Вкотре постає питання про офшоризацію вітчизняної економіки, яка є прямим наслідком домінування «тіньової» економіки (за різними оцінками «тіньовий» сектор становить до 50% від ВВП) в умовах неконкурентного лідерства фінансово-промислових груп. Надто багато свідчень на користь того, що значні обсяги іноземних інвестицій є такими лише де-юре, а де-факто йдеться про реінвестування капіталу, що раніше був виведений з України.

Загалом ситуація у сфері ПІІ в Україні іманентна оцінкам, які визначені різноманітними рейтингами нашої держави, в т.ч. – у сфері інвестиційного клімату. Для прикладу наведемо один із найбільш узагальнюючих рейтингів розвитку – глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index). За оцінками на протязі тривалого періоду ренкінг України знаходиться в межах 70–80 місць; серед іншого така

позиція відображає і низькі інвестиційні характеристики нашої держави як реципієнта капіталу (рис. 2).

Виправлення наявної ситуації вимагає від держави комплексного підходу, в якому визначальне місце має зайняти державна фінансова політика в розрізі окремих її складників (бюджетної, податкової, грошово-кредитної, боргової, митної та інвестиційної політики). Очевидно, що в межах однієї статті надзвичайно складко окреслити вплив усіх компонентів державної фінансової політики на інвестиційний клімат та поведінку іноземних інвесторів. Проте акцентуємо на найбільш значущих та важливих каналах взаємозв'язку між зазначеними процесами.

Бюджетна та боргова політика. Поточний стан державних фінансів говорить про необхідність аналізу бюджетної політики в Україні на сучасному етапі в поєднанні з вивченням боргової політики. Така ситуація викликана насамперед надзвичайною гостротою проблеми боргового навантаження на державний бюджет України. Фактично у середньостроковій перспективі наша держава зіткнеться з необхідністю масштабних виплат за боргами, які визначатимуть бюджетну політику у 2019–2021 рр. Так, у 2020 році виплати за державним боргом становитимуть близько 440 млрд. грн., а за окремими оцінками на погашення та обслуговування боргів на протязі трьох найближчих років Україна буде змушена витратити до 8% ВВП. Все це відсувається на тлі не зовсім переконливих цифр щодо виконання бюджету за доходами та бюджетного дефіциту, який вимагає відповідного покриття (рис. 3):

Необхідність залучення додаткових ресурсів змушує державу активізувати випуск ОВДП на внутрішньому ринку. Як наслідок, ми маємо справу з «ефектом витіснення», коли державні облігації на первинному та вторинному ринках фактично нівелюють попит на фінансові інструменти, що випущені приватними емітентами. Так, частка державних облігацій у структурі

торгів фінансовими інструментами в Україні коливається в межах 50–70%. Все зазначене приводить до стагнації сегменту корпоративних цінних паперів, знижує ліквідність таких фінансових інструментів, стримує попит на використання цінних паперів для залучення ресурсів підприємствами реального сектору економіки. Акцент на державних облігаціях також деформує і вартісні показники капіталу, що залучається приватними емітентами на ринку, адже поточні

рейтинги України роблять запозичення держави надзвичайно дорогими, що здорожчує вартість капіталу для інших учасників (табл. 1).

Податкова політика та митна політика. Не менше проблем сконцентровано і на рівні податкової та митної політики. Проблеми вітчизняної податкової системи загальновідомі – насамперед тут йдеться не про податкове навантаження, а про модель адміністрування податків, яка реалізована в Україні нині.

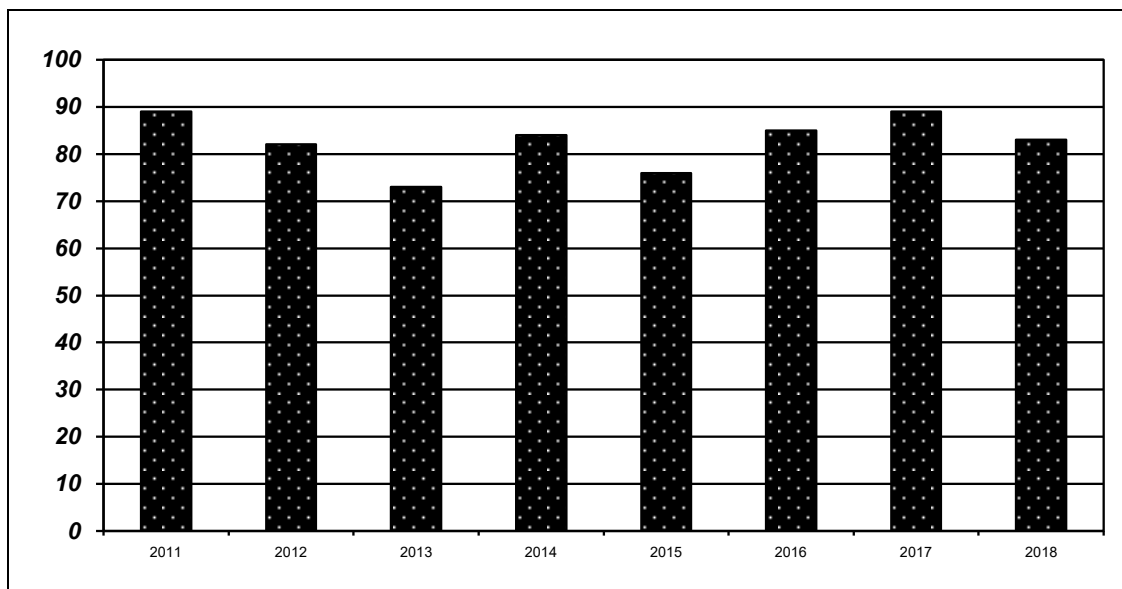

Рис. 2. Позиція України у Глобальному індексі конкурентоспроможності у 2011–2018 рр.

Джерело: складено автором за [9]

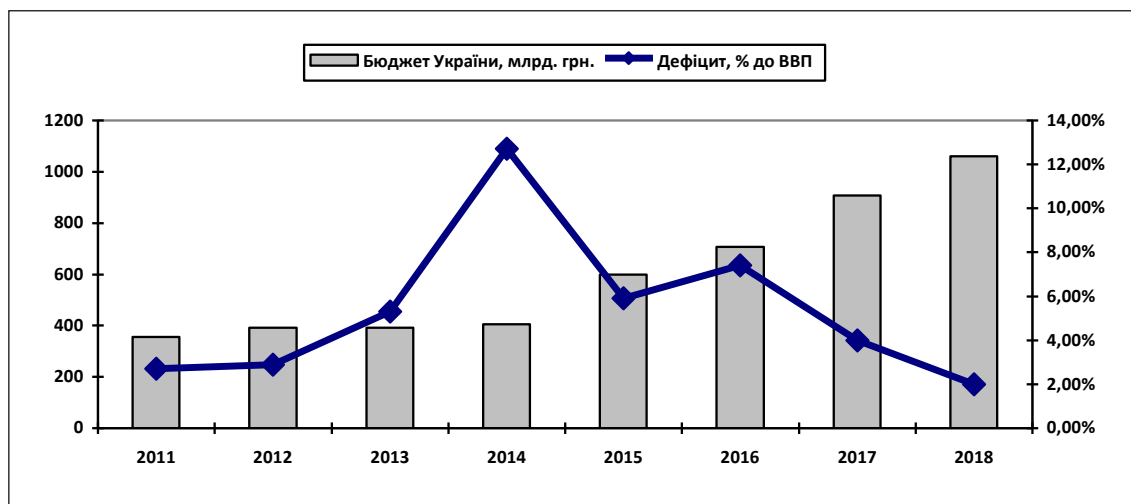

Рис. 3. Окремі показники виконання державного бюджету України у 2008–2018 рр., млрд. грн., %

Джерело: складено автором за даними Міністерства фінансів України [10]

Таблиця 1

Суверенні рейтинги України станом на кінець 3 кварталу 2019 року

№ з.п.	Рейтингове агентство	Поточний рейтинг	Дата присвоєння
1	Fitch Ratings	B/B	6.09.2019
2	Standard & Poor's	B-/B	12.04.2019
3	Moody's Investors Service	Caa1/Ca	21.12.2018

Джерело: складено автором за даними Міністерства фінансів України [10].

На протязі багатьох років фіскальні органи в Україні користуються надзвичайно низьким рівнем довіри з боку громадян та бізнесу, а їхня діяльність є об'єктом гострої критики. Ми усвідомлюємо той факт, що в будь-якій державі економічні агенти без особливого ентузіазму сприймають необхідність сплати податків. Проте в Україні через суб'єктивізм податкових органів сформовано дві групи платників податків: перша функціонує за загальними правилами, друга – має численні формалізовані та неформалізовані преференції. Як наслідок, сформовано потужний «тіньовий сектор», у дієздатності якого зацікавлені як державні органи (в тому числі фіскальні), так і інші економічні агенти. В цьому разі виникає своєрідний ірраціональний парадокс, коли приватні інтереси домінують над державними навіть для тих суб'єктів, які апіорі повинні відстоювати державні інтереси.

Вплив грошово-кредитної політики на іноземні інвестиції має бути об'єктом окремого дослідження. У межах цієї роботи зазначимо, що нині зазначений зв'язок є неоднозначним, і держава має докласти всіх зусиль для виправлення ситуації.

Інвестиційну політику в контексті впливу на іноземний капітал в Україні можна розглядати в кількох ракурсах. По-перше, очевидною є другорядна роль держави в інвестиційних процесах в Україні. Ба більше, ефективність використання ресурсів у разі викорис-

тання бюджетних інвестицій також є низькою. Все зазначене негативно впливає на інвестиційний клімат у державі та стримує іноземних інвесторів. По-друге, загальновідомими є суперечки довкола державних банків, що також не додає оптимізму. Відкритим залишається і питання щодо інституційної інфраструктури, яка має сприяти іноземним інвестиціям в Україну.

Висновки. Нині державна фінансова політика в Україні за рахунок численних деформацій деструктивним чином впливає на іноземних інвесторів. З метою подолання наявних проблем доцільно реалізувати такі заходи:

1. У середньостроковій перспективі знизити рівень боргового навантаження на державний бюджет та стимулювати поширення на ринку боргових цінних паперів приватних емітентів.

2. Розробити заходи, спрямовані на розвиток сегменту корпоративних цінних паперів, у т.ч. – за рахунок інструментів державного регулювання. Стимулювати суб'єктів корпоративного сектору економіки України використовувати інструменти фондового ринку для залучення капіталу.

3. Підвищити дієвість податкової системи України за рахунок спрощення адміністрування податків.

4. Сформувати на державному рівні інвестиційну інфраструктуру, в тому числі – її інституційний компонент.

Список використаних джерел:

1. Grossman G., Helpman E. (1991): *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge MA.
2. Moosa I. (2002) *Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice*. N.Y.: Palgrave.
3. Robert J. Barro, Xavier Sala-i-Martin (1995) *Technological Diffusion, Convergence, and Growth*. NBER Working Paper No. 5151.
4. Holger G., Greenaway, David (2001) : *Foreign direct investment and intra-industry spillovers: a review of the literature*, Research Paper, No. 2001, no.37.
5. Borensztein E., De Gregorio Jose, Jong-Wha Lee (1998) *How does foreign direct investment affect economic growth?* *Journal of International Economics*. No. 45 . Pp. 115–135.
6. Статистична інформація. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 1.10.2019).
7. World Bank Open Data (2019). World Bank. Official site. URL: <https://data.worldbank.org> (accessed: 1.10.2019).
8. Огляд банківського сектору. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 1.10.2019).
9. Global Competitiveness Index (2019). World Economic Forum. Official site. URL: <https://www.weforum.org/about/world-economic-forum>. (accessed: 1.10.2019).
10. Бюджет. Державний борг. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: <https://mof.gov.ua>. (дата звернення: 1.10.2019).

References:

1. Grossman G., Helpman E. (1991): *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge MA.
2. Moosa I. (2002) *Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice*. N.Y.: Palgrave.
3. Robert J. Barro, Xavier Sala-i-Martin (1995) *Technological Diffusion, Convergence, and Growth*. NBER Working Paper No. 5151.
4. Holger G., Greenaway, David (2001) : *Foreign direct investment and intra-industry spillovers: a review of the literature*, Research Paper, No. 2001, no.37.
5. Borensztein E., De Gregorio Jose, Jong-Wha Lee (1998) *How does foreign direct investment affect economic growth?* *Journal of International Economics*. No. 45 . Pp. 115–135.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Statistachna informatsija [Statistical information]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia 1 Zhovtnia 2019).
7. World Bank Open Data (2019). World Bank. Official site. URL: <https://data.worldbank.org> (accessed 1 October 2019).
8. Natsionalnij bank Ukraini (2019). Ogliad bankivs'kogo sektory [Overview of the banking sector]. URL: <http://www.bank.gov.ua> (data zvernennia 1 Zhovtnia 2019).
9. Global Competitiveness Index (2019). World Economic Forum. Official site. URL: <https://www.weforum.org/about/world-economic-forum>. (accessed: 1.10.2019).
10. Ministerstvo finansiv Ukraini (2019). Biudjet. Derzhavnij borg [Budget. Public Debt]. URL: <https://mof.gov.ua> (accessed: 1.10.2019).

UDC 336:338.2

JEL classification: G00

Doga Mariana,
Doctor Hab., Assoc. Prof.
Moldova State University

Mirzac Valeriu,
Student,
Academy of Economic Studies of Moldova

Дога М.В.,
доктор-хабілітат, доцент,
Молдавський державний університет

Мірзак В.,
студент,
Академія економічних досліджень Молдови

THEORETICAL CONCEPTS FOCUSED ON THE SYSTEM OF FINANCIAL BUSINESS

Doga Mariana, Mirzac Valeriu. Theoretical concepts focused on the system of financial business. The article presents the basics of a competitive economy that make up effective companies that are able to withstand competition in the domestic and foreign markets. It is determined that in the context of market relations in the scientific and technical sphere, focused on the development of entrepreneurship, the financing system must respond appropriately to the changing conditions of economic life in order to obtain the maximum possible efficiency. It is established that lack of necessary financial resources, inadequate financing and legislative instruments, financial and banking support, which are part of the financing system of entrepreneurship, are one of the main problems that both start-ups and activators may face. It is proved that the state welcomes three factors – the ability to support this sector, the sectoral structure of the national economy, and the application of competitiveness standards. If these factors are used, then a good part of the business that develops “limited” business or is imposed by Soviet-economic circumstances at the national level will disappear. Therefore, the tendency of the development of such enterprises should be coordinated by people who have managerial skills but not only the desire to profit. It is noted that the use of financial components of the business system, such as: credit products of institutions and organizations in this field, state support through legislation, budget financing, modern financing programs and financial assistance, will provide new opportunities that meet the needs of entrepreneurs, will offer the opportunity to choose the most suitable business development options. With these offers, entrepreneurs will increase their profitability and competitiveness, be able to compete in the domestic and foreign markets. It is concluded that the establishment of a functioning market economy can be ensured through the use of a set of methods and tools for managing the financial system and financial mechanism to support and promote entrepreneurial activity, the basis for which is dependent on their profitability and economic dependence on environmental conditions and influence on the development of economic processes at the national level.

Key words: financial system, entrepreneurship, financial mechanism, modern form of financing.

Дога М.В., Мірзак В. Теоретичні поняття, орієнтовані на систему фінансового бізнесу. В статті представлено основи конкурентної економіки, які складають ефективні компанії, здатні протистояти конкуренції на національному та зовнішньому ринку. Визначено, що в умовах ринкових відносин у науково-технічній сфері, орієнтованій на розвиток підприємництва, система фінансування повинна відповідним чином реагувати на мінливі умови економічного життя, щоб отримати максимально можливу ефективність. Зроблено висновки, що встановлення функціональної ринкової економіки може бути забезпечено за допомогою використання в комплексі методів та інструментів управління фінансовою системою та фінансовим механізмом для підтримки та сприяння підприємницькій діяльності, основа для розвитку якої прив'язана до їх прибутковості та економічності залежність від умов навколишнього середовища та вплив на розвиток економічних процесів на національному рівні.

Ключові слова: фінансова система, підприємництво, фінансовий механізм, сучасна форма фінансування.

Дога М.В., Мирзак В. Теоретические понятия, ориентированные на систему финансового бизнеса. В статье представлены основы конкурентной экономики, которые составляют эффективные компании, способные противостоять конкуренции на национальном и внешнем рынке. Определено, что в условиях рыночных отношений в научно-технической сфере, ориентированной на развитие предпринимательства,

система финансирования должна соответствующим образом реагировать на меняющиеся условия экономической жизни, чтобы получить максимально возможную эффективность. Сделаны выводы, что установление функциональной рыночной экономики может быть обеспечено посредством использования в комплексе методов и инструментов управления финансовой системой и финансовым механизмом для поддержки и содействия предпринимательской деятельности, основа для развития которой привязана к их прибыльности и экономичности зависимости от условий окружающей среды и влияние на развитие экономических процессов на национальном уровне.

Ключевые слова: финансовая система, предпринимательство, финансовый механизм, современная форма финансирования.

Formulation of the problem. Researchers from different fields of science have come to the conclusion that all things are part of the structure of the system, so the systematic approach to the research itself is quite modern and productive.

The concept of a business system can also serve as a tool for evaluating acquisitions, and it proves to be much more powerful in this respect than financial criteria alone and has proven to be extremely powerful as a tool for developing cost-based strategies as a competitive advantage [1].

The concept of the system is very general and broad in its content, it is interpreted as “a finite set of elements that function according to one or more common goals.” We support the widespread assertion that a system is a finite set of identifying and interdependent elements that are structured and function according to a common purpose in a closed domain and/or space. The components of any system, including the financial system, can be the systems themselves. The financial system, as a rule, is open and interacts with the environment where it is placed through the inputs of external assets, their internal transformations, and the output of finished goods or services [2, p.17].

The review (analysis) of recent research and publications on this problem, in which the solution of this problem is initiated and the author is based on showed that the multifaceted aspects of the formation, development, and implementation of the financial business system are considered in the works of such foreign and domestic scientists as: William M. Pride, Robert J. Hughes, Jack R. Kapoor, V. Bulgak, M. Doga-Mirzak, L. Kobzari, L. Erhan, Burton S. Kaliski, et al.

Formulation of the research problem. In spite of the increased interest of scientists in the chosen problems, the theoretical concepts focused on the system of financial business, which is important for the dynamic development of the enterprise, have not been detailed in the domestic scientific practice.

The purpose of the article is to identify the place and role of the concept of a business system that can be a tool for evaluating acquisitions, and it proves to be much more powerful in this respect than just financial criteria, and extremely powerful as a tool for developing cost-based strategies and competitive advantage.

Presenting the main material. A national economic system significantly affects all the economic activities of its citizens and organizations. This far-reaching impact becomes more apparent when we consider that a country's economic system provides answers to four basic economic questions [3]:

1. What goods and services – and how much of each – will be produced?

2. How will these goods and services be produced?

3. For whom will these goods and services be produced?

4. Who owns and who controls the major factors of production?

Also, the concept of a financial system has a very complex content, it is interpreted in several aspects, namely: a system of economic relations, in money expression, by means of financial resources; a system of financial resources funds that appear at certain stages of economy and are used for precisely determined purposes; a system of institutions involved in organizing relationships, establishing and distributing funds, and developing, executing, and controlling financial plans; a system of financial plans (leadership and regulation tools) that reflects certain processes expected to be produced in the economy over a defined period of time [4, p. 17].

According to the author of the macroeconomic dictionary, the notion of “financial system” is explained as a network of financial institutions and markets that operates with a variety of financial instruments, engaged in money transmission, credit and debit funds. Financial institutions and markets occupy a key position in the economy as intermediaries in directing savings and other funds towards borrowers. Thus, one of their main tasks is to balance the supply of ones who save with the demand of ones who lend, by maintaining a high level of savings and investment that could be by chance [5, p. 358-360].

Subsequently, different types of financial relations, under which finance is presented in the contemporary economy, represent an ordered set of elements and together form the financial system. The systemic character of this set of relationships derives from the existing relationships of their mutual interdependence, which give them unitary essence and identical functions, although there are differences between them as relations subjects, constituted funds and their destinations, methods, means and training tools and allocation of these funds [6, p. 1].

Further on, studying the notion of mechanism, we notice it can be defined as a system but that financial system does not work isolated, on the contrary, it is in constant harmony with other systems: political, economic, and social. The approach of the notion “financial system” has to be correlated with the concept of “financial mechanism”, which is a wider category. In its turn, the financial mechanism of a small business can be defined as a financial management system designed to organize, plan, and encourage financial flows in order to effectively influence the financial stability. The financial mechanism is designed not only to provide market relations but also to create the necessary conditions for small businesses to perform their functions.

We conclude that the above-mentioned and studied concepts are two elements closely related to each other,

oriented to satisfy the economic and social needs and which use different methods, levers, instruments, forms, funds, relations, institutions in their activity that influence directly or indirectly, positively or negatively the economic processes that take place at the level of small and medium enterprises to achieve the proposed or planned goals.

In its turn, the financial management is a way to conduct and organize the activity that aims to judiciously use resources in order to obtain the maximum efficiency from the performed activity [2, p. 19]. Thus, financial management forecasts, controls, analyses, and regulates financially the activities at the micro and macro levels. This ensures the normal development of the activity and tracks the financial consequences of the decision-making complex [7, p. 7].

We mention that there is no definition of “managing the financing system of entrepreneurship”, as there is no methodology to be used. Making an analysis of all components of the nominated notion, we highlight several aspects such as (Fig. 1).

The establishment of a functioning market economy can be ensured by using, in a complex, management methods and instruments of the financial system and of the private financial mechanism as a command lever to support and promote the entrepreneurial activities, their development based on their profitability and dependence of economic environment conditions as a whole.

The financial system is one of the basic tools to implement the state policy in the field of business environment activity. In the transition conditions to market economy relations, in the technical and scientific sphere oriented towards entrepreneurship development, the financing system must react adequately to the changing economic conditions in order to obtain the maximum possible efficiency [8, p. 52].

But the most difficult issue for the domestic business environment is to provide a financing system, obvious to build, operate, and develop such a system.

We present schematically the financing system of small and medium business and the interaction between its components.

The following structural elements are included in the financial system of the business environment (Table 1).

In literature, there are several ways to finance businesses, but the most universal one, complementing modern non-traditional forms of financing, is: internal financing (own) and external financing.

Each of them, of course, has advantages and disadvantages. Regarding these two issues, we should specify from the beginning: firstly, only a few entrepreneurs use one financing method, in most cases there are more resources to finance business activity; secondly, none of these methods (methods) is ideal and cannot guarantee positive results, which in return could solve the problems faced by the small and medium business financing.

For countries with a developed financial and banking infrastructure, the following forms of financing, structured in external financing methods, are the most useful for the national economy and especially for the small and medium-sized enterprises sector.

The financial system and entrepreneurs’ support can be represented by programs aimed at encouraging economic entities having a rapid development potential (penetrating foreign markets, creating jobs, developing new technologies, etc.), other focus on enterprises/entrepreneurs that are in difficult situations. The use of state programs is the main method of indirect financing and supporting the business environment. The state funding and support programs, adopted and implemented, emphasize the most significant changes in using this support method.

Advantages of state programs are obvious: many of them are grants or portions of grants, with funding conditions more favourable than those of loans or commercial credits. As for disadvantages, we could mention the reduced volume of these funding reported to domestic needs, also the volume of similar programs in other countries. In addition, the conditions for selecting the beneficiaries of programs often are not sufficiently transparent, considering an informational gap among entrepreneurs and a lack of information about the programs and conditions to access them [9, p. 12].

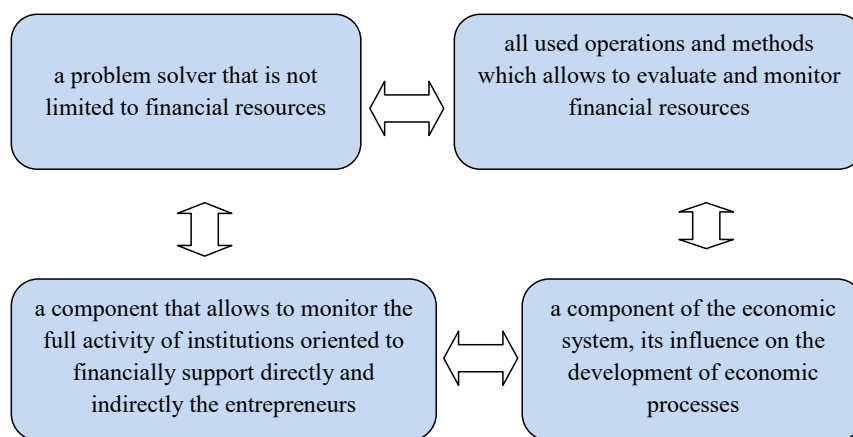

Figure 1. Important components of management of the financing business system

Table 1

Important components of the financial business system	
Component	
State	budget funding, state aid (subsidies), guarantee fund, national and international assistance programs and funds.
Entrepreneur	self-financing, business or entrepreneur’s profit, accumulated depreciation, borrowed funds from close persons, capital increase through debt conversion.
Banking	lending, microfinance, leasing, factoring, franchising.
Modern forms of finance	business angels, business incubator, cluster, venture capital.

Source: compiled by the author

In European Union countries, the European Commission together with the European Central Bank prepares regular studies (once in 6 months – partial studies, once in 2 years – complete studies) to offer information about financing the business environment. These studies are based on questioning the EU enterprises regarding the evolution of the most common problems in the business environment, the structure of economic entities financing, their financing needs, conditions for entrepreneurs financing, access to finance, acceptance and refusal rates of credit applications, etc. [10, p. 27].

Conclusions. The lack of necessary financial resources, imperfect financing and legislative instruments, financial, and banking support, which are components of entrepreneurship financing system, are some of the fundamental problems that both novice entrepreneurs and activating one could face.

The state would welcome three factors – possibilities to support this sector, sectoral structure of the national economy, and application of competitiveness standards. If these factors will be used, then a good part of the business

that develops a “constrained” business or imposed by the soviet-economic circumstances at the national level would disappear. So, the development trend of such enterprises must be coordinated by people who have managerial skills but not just the desire to get profit.

For any business to be successful, an adequate level of funding must be furnished. The amount needed varies according to the scope and nature of the business. Another key factor in the success of an entrepreneurial organisation is planning, including planning for the marketing, management, and financial aspects of the business [11, p. 303].

We would like to mention that the use of financing business system components such as: credit products of institutions and organizations in this area, state support through legislation, budget funding, modern finance programs and financial assistance, will provide new opportunities fitting the entrepreneurs needs, will offer possibility to choose the most opportune business development options. Due to these offers, entrepreneurs will increase their profitability and competitiveness, will have the opportunity to compete in the domestic and foreign markets.

References:

1. The Business System: A Tool for Strategy Formulation and Cost Analysis http://faculty.msb.edu/homak/homahelpsite/webhelp/Content/Value_Chain_-_Business_System.htm, [accessed 20.10.2018]
2. Certan I. Ways to make the financial system management more efficient under the conditions of globalization. PhD thesis in economics. Chiinau, 2011. 189 p.
3. William M. Pride, Robert J. Hughes, Jack R. Kapoor, BUSINESS, Library Edition, Seventh edition, Boston, New York, p. 250.
4. Bulgaria V. Rationalization of the financing policy of economic units in agriculture in the context of development strategies. PhD thesis in economics. Chisinau, 2013. 188 p.
5. Băcescu-Cărbunaru A. Dictionary of macroeconomics, Bucuretti: C.H. Beck, 2008. 478 p.
6. Cobzari L., Baurciulu A. Restructuring of the financial system, Synthesis information, INEI, Chitinau, 2001. 31 p. http://www.universitateaeuropeanaadragan.ro/images/imguploads/cursuri_biblioteca_virtuala/fse/gestiune_financiara_.pdf [visited 28.08.2018]
8. Doga-Mirzac M. Legislative and regulatory framework regarding the setting up and activity of small and medium-sized enterprises. In: Economics and sociology, 2014, INCE, no. 3, p. 135-142.
9. Cobzari L., Erhan L. Successful partnerships in financing and consolidating small and medium-sized enterprises. In: Republic of Moldova: 20 years of economic reforms. International Scientific Conference, Chisinau: Academy of Economic Studies, 2011, p. 10-13.
10. Ganea V. Financing of the innovation activity from the macroeconomic perspective. Thesis by Dr. Hab. in economics. Chitinau, 2014. 296 p.
11. Burton S. Kaliski, Encyclopedia of business and finance, volume 1, Macmillan Reference USA, 540 p.

Кисільова І.Ю.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет

Дроневи́ч А.М.,
магістр,
Запорізький національний університет

Kisilova Inna,
Cand. Phys.-Math. Sci., Docent
Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance,
Zaporizhzhya National University

Dronevitch Alina,
Master Student,
Zaporizhzhya National University

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Кисільова І.Ю., Дроневи́ч А.М. Розвиток недержавного пенсійного страхування. У статті розглянуто розвиток накопичувального страхування життя, зокрема недержавного пенсійного страхування в Україні. Визначено основні принципи недержавного пенсійного страхування. Накопичувальне страхування життя об'єднує дві функції – ощадну та ризикову – і є основою системи недержавного пенсійного забезпечення. Наведено переваги та недоліки накопичувального страхування життя, які суттєво впливають на популярність страхових продуктів. Проаналізовано сучасний стан та особливості функціонування недержавного пенсійного страхування. Показано, що лідируючі позиції на ринку пенсійного страхування в Україні займають Страхова група «ТАС» та страхова організація РЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ. Визначено основні проблеми розвитку системи недержавного пенсійного страхування на сучасному етапі.

Ключові слова: недержавне пенсійне страхування, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, накопичувальне страхування життя, ринок накопичувального страхування

Кисилева И.Ю., Дроневи́ч А.М. Развитие негосударственного пенсионного страхования. В статье рассмотрено развитие накопительного страхования жизни, а также негосударственного пенсионного страхования в Украине. Определены основные принципы негосударственного пенсионного страхования. Накопительное страхование жизни объединяет в себе две функции – сберегательную и рисковую – и является основой негосударственного пенсионного обеспечения. Перечислены преимущества и недостатки накопительного страхования жизни, которые оказывают реальное влияние на популярность страховых продуктов. Проанализировано современное состояние и особенности функционирования негосударственного пенсионного страхования. Показано, что лидирующие позиции на рынке негосударственного пенсионного страхования в Украине занимают Страховая группа «ТАС» и страховая организация РЗУ УКРАЇНА СТРАХОВАНІЕ ЖИЗНИ. Определены основные проблемы развития системы негосударственного пенсионного страхования на современном этапе.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное страхование, страховые компании, негосударственные пенсионные фонды, накопительное страхование жизни, рынок накопительного страхования

Kisilova Inna, Dronevitch Alina. The development of non-state pension insurance. The article deals with the development of non-state pension insurance in Ukraine. non-state pension insurance non-state pension insurance is intended to complement the system of state pension insurance in order to guarantee the standard of living for the citizens of pensionable age. The defined main reasons for non-state pension insurance implementation in Ukraine are the followings: imbalance of solidarity pension system; high demographic burden on the working-age population; benefits for payment of contributions to the solidarity system for a large number of workers; low salary; informal employment; significant labor migration and other factors. The main principles of the functioning of non-state pension insurance are analyzed. Endowment life insurance is the basis of non-state pension insurance and is the strong alternative to such financial instruments as deposit or investment fund as coincide straight two fnctions: saving and risk. The up-to date state and peculiarities of non-state pension insurance functioning have been analysed. It should be noted that endowment life insurance as other types of financial products is characterized by positive and

negative features which have a real influence on the popularity of the insurance pension products. The TOP-10 of ukrainian insurance companies which provide Endowment life insurance and non-state pension insurance services in the first half of 2019. has been analysed. The structure of Ukrainian non-state pension insurance market has been analysed and it has been shown that a significant part of the market is occupied by insurance group "TAS" and insurance company "PZU Ukraina Life insurance". In case of non-state pension insurance, the insurance companies face certain difficulties which need to be addressed. First of all, the mistrust of citizens not only to insurance companies, but also to non-state pension foundations. Some measures have been proposed to address such problems. The conducting explanatory activities concerning the non-state pension system; improvement the quality of endowment life insurance services; by taking into account foreign experience and realities of the ukrainian market to develop new types of non-state pension insurance; strengthening of the role of corporative coverage.

Key words: non-state pension insurance, insurance companies, non-state pension foundations, endowment life insurance, endowment life insurance market

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Накопичувальне страхування життя є невід'ємною складовою частиною недержавного пенсійного забезпечення, а страхові організації є дієвими суб'єктами у цій сфері і не поступаються іншим учасникам. Страховики здійснюють недержавне пенсійне забезпечення шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті. Оскільки страхування життя має довгостроковий характер, це дає змогу страховикам акумулювати отримані фінансові ресурси, отримуючи при цьому додатковий дохід від інвестування страхових резервів. Кожна страхова компанія формує страховий продукт, який може суттєво відрізнятися умовами та характеристиками але в будь-якому разі страхування життя – це гарантований страховий захист та вдалий спосіб інвестицій. Адже незначні суми можуть у непередбачуваний момент забезпечити дієвий страховий захист та заодно сформувати майбутній пенсійний капітал.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. У вітчизняній економічній науці проблема організації недержавного пенсійного страхування страховими компаніями практично не висвітлювалася. Із зарубіжного досвіду слід виділити праці таких науковців, як G. Rejda, J. Yermo, G.O. Marek, B. Воскобойников, Д. Снелбекер, Д. Хігінс, Є. Берковіч. Серед українських вчених та практиків над цією проблематикою активно працюють Т.Е. Белялов, Д.І. Коваленко, М.П. Денисенко, Є.В. Ткаченко, В.В. Федина, Ю.В. Саламаха, І.В. Фисун, Л.М. Яремченко та інші.

Однак слід зазначити, що в основному недержавне пенсійне забезпечення забезпечується недержавними пенсійними фондами (НПФ), а питання участі страхових компаній у процесі забезпечення недержавного розглянуто не досить.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження сучасного стану системи недержавного пенсійного забезпечення і дослідження участі страхових організацій у системі недержавного пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в Україні запроваджується сучасна трирівнева пенсійна

система. Перший рівень – це солідарна система, в якій усі кошти, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Частина обов'язкових пенсійних відрахувань буде спрямована на персональні рахунки громадян. Ці кошти будуть інвестуватися в українську економіку, а інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат. Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. В цій системі можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці. Перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення [1, с. 86–87].

Основними причинами впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) в Україні є незбалансованість солідарної системи; високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення; наявність пільг зі сплати внесків у солідарну систему загальнообов'язкового пенсійного страхування у значної частини працюючих; низька заробітна плата; дефіцит коштів на виплати пенсій, що здійснюються за рахунок державного бюджету; поширення тіньової зайнятості і тіньових доходів; масштабна трудова міграція; обмеженість бюджетних ресурсів для вирішення соціальних потреб і, як наслідок, зменшення ролі держави в забезпеченні соціальних гарантій населення; посилення мотивації людей до продуктивної праці, результат якої гарантує їм матеріальну забезпеченість після закінчення трудової діяльності.

До основних принципів недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, належать:

- добровільне створення недержавних пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;
- добровільна участь фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибір виду пенсійної виплати відповідно до Закону;
- добровільне прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

– економічна зацікавленість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

– зацікавленість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні.

Недержавні пенсійні фонди держава розглядає як дуже важливе доповнення до системи загальнообов'язкового пенсійного забезпечення, оскільки участь у цій системі дає змогу громадянам самостійно планувати розмір майбутніх пенсійних виплат [2].

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів; вкладники пенсійних депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування, довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів; роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів; саморегульовані організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудиторі; особи, які надають консультаційні та агентські послуги.

Накопичувальне страхування життя є серйозною альтернативою таким фінансовим інструментам, як депозит або інвестиційний фонд. Такий вид страхування поєднує в собі одразу дві функції: ощадну та ризикову [3, с. 112–114]. Накопичувальне страхування життя так і не стало масовим продуктом, незважаючи на свою зовнішню привабливість. Воно, як і будь-який інший вид фінансових продуктів, має низку переваг та недоліків, які чинять реальний вплив на популярність страхового продукту [4].

Позитивні аспекти накопичувального страхування життя.

1. Можливість накопичити гроші до свого виходу на пенсію і мати додаткову пенсію від страхової компанії.

2. Застраховано життя. У перебігу всього періоду дії договору страхувальник або його вигодонабувач можуть отримати зазначену в полісі страхову суму у разі настання страхового випадку (смерть або інвалідність).

3. Податковий кредит. Підписуючи договір довгострокового накопичувального страхування життя понад 10 років, страхувальник має можливість оформити податковий кредит до 15% від суми сплачених внесків (відсоток залежить від ставки податку).

4. Гарантія отримання грошей. Згідно з чинним законодавством, страховик зобов'язаний перестраховувати взяті зобов'язання в перестраховальних компаніях, як правило, це Munich Re, Swiss Re. Коли страховик оголошується банкрутом, то перестраховальні організації зроблять виплату клієнтам за взятими зобов'язаннями страховика.

5. Можливість застрахувати себе на користь іншої людини. Батьки роблять накопичення своїм дітям до вступу до ВНЗ, але перевага цієї страховки в тому, що діти отримають страхову суму в будь-якому разі, навіть якщо батько помре або стане інвалідом.

Накопичувальне страхування життя і його негативні аспекти, про які замовчують агенти.

1. Грошові втрати у разі дострокового розірвання договору. Страховик, згідно з графіком викупних сум, повертає страхувальнику гроші у разі розірвання договору накопичувального страхування життя, і викупна сума, як правило, нижча від загальної суми сплачених за договором грошей. Тільки у разі розірвання договору, який діяв понад 10 років, можна повернути вкладені за весь період гроші.

2. Ризик знецінення вкладених грошей. Всі страхувальники, які уклали довгострокові договори накопичувального страхування в гривні, понесли втрати від знецінення гривні. Можна зробити в період дії індексацію, але вона проіндексує лише майбутні платежі, а на раніше сплачені внески індексація не поширюється.

3. Необхідність заплатити податок. Страхувальникам, що уклали договір на період 10 років і більше, після закінчення дії договору страхування доведеться заплатити прибутковий податок за ставкою 15%, що нараховується від 60% виплачуваної суми грошей.

4. Труднощі з отриманням компенсацій від перестраховиків. Якщо раптом лайфова компанія збанкрутувала, то для отримання компенсації від перестраховиків доведеться понести додаткові витрати (поштові, віза, проїзд, проживання), оскільки знаходяться вони в західній Європі.

5. Низька кваліфікація страхових агентів. Найпопулярнішим каналом продажів лайфових страховок є мережа багаторівневого маркетингу, в якій головною метою є отримання якомога вищих комісійних від страхової компанії. Більшість страхувальників, що придбали поліс страхування життя через маркетингову мережу, навіть не знають суті страховки і що прописано в договорі, оскільки головним мотиваційним складником у них є можливість заробляти на просуванні лайфової страховки серед свого оточення.

Недержавне (додаткове) пенсійне страхування покликане доповнювати систему державного пенсійного забезпечення для того, щоб гарантувати нормальний рівень життя громадянам пенсійного віку. Саме додаткова пенсія у вигляді пенсійного страхування життя дає можливість забезпечити необхідний життєвий рівень сьогодишнім працівникам після їхнього виходу на пенсію.

Розглянемо ТОП-10 страхових компаній України, що надають послуги із страхування життя та накопичувального страхування життя, за 6 місяців 2019 р. (табл. 1, 2).

Можна побачити, що останнім часом значну частку ринку пенсійного страхування займають Страхова група «ТАС» та страхова організація зміни РЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ (табл. 3).

Маючи переваги перед іншими суб'єктами третього рівня, страхові компанії стикаються з певними складнощами, які необхідно долати. Передусім це рівень недовіри громадян України, що склався, не лише до страхових компаній, а й до інших суб'єктів третього рівня. Для подолання недовіри та розвитку ринку послуг із накопичувального страхування життя загалом і ринку послуг зі страхування ануїтетів зокрема мають бути зроблені такі кроки [6, с. 104–105]: здійснення роз'яснювальних заходів щодо роботи пенсійної системи у межах відповід-

Таблиця 1

ТОП-10 страховиків життя за страховими внесками, 6 міс. 2019 р.

№	Страхові компанії	Страхові внески, тис грн	Темп, %	Виплати, тис. грн.	Викупна сума, тис. грн.
1	МЕТ ЛАЙФ	561 548	29,9	75 997	26 517
2	УНІКА ЖИТТЯ	422 619	47,4	10 849	4 545
3	ТАС	254 171	7,8	74 477	14 843
4	PZU УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	223 079	15,2	26 231	3 837
5	АСКА-ЖИТТЯ	168 132	-22,7	3 600	29
6	ARX LIFE	77 317	87,9	7 514	3
7	КНЯЖА ЛАЙФ	32 274	3,3	4 682	3 318
8	ІНГО УКРАЇНА ЖИТТЯ	24 788	22,4	5 853	0
9	ГРИНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС	21 020	92,5	68	0
10	КД-ЖИТТЯ	19 723	23,9	7 409	757

Складено на основі [5]

Таблиця 2

Страхові внески та страхові резерви за договорами пенсійного страхування, тис. грн

№	Страхові компанії	2016		2017	2018		2019, 6 міс.	
		Страхові внески	Страхові резерви	Страхові внески	Страхові внески	Страхові резерви	Страхові внески	Страхові резерви
1	АСКА-ЖИТТЯ	4 214	6 644	26	12	1 781	4	1 378
2	ТАС	2 836	1 975	26 960	39 630	102 365	23 852	120 437
3	PZU УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	2 360	2 879	2 949	4 853	7 205	3 437	8 817
4	ТЕКОМ-ЖИТТЯ	743	5 233	-	-	-	-	-
5	ІНГО УКРАЇНА ЖИТТЯ	6	6	6,3	6	15	-	-
	Усього	10 159	16 737	29 942	44 501	111 366	27 293	130 632

Складено на основі [5]

Таблиця 3

Структура страхового ринку з пенсійного страхування, %

Страховик	Роки			Відносне відхилення, %	
	2016	2017	2018	2017/2016	2018/2017
АСКА-ЖИТТЯ	41,48	0,09	0,03	-99,78	-66,67
ТАС	27,92	90,04	89,05	222,49	-1,10
PZU УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	23,23	9,85	10,91	-57,60	10,76
ТЕКОМ-ЖИТТЯ	7,31	0,00	0,00	-	-
ІНГО УКРАЇНА ЖИТТЯ	0,06	0,02	0,01	-66,67	-50,00
УСЬОГО	100,00	100,00	100,00	-99,78	-66,67

Складено на основі [5]

ної державної програми; підвищення якості надання послуг із накопичувального страхування життя; з урахуванням зарубіжного досвіду та реалій українського ринку розроблені такі види страхування, які якнайліпше сприяли би підвищенню матеріальної захищеності громадян України; посилення ролі корпоративного страхування.

Зазначені заходи в перспективі сприятимуть розвитку ринку послуг із накопичувального страхування, зокрема з недержавного пенсійного страхування, та поступовому його перетворенню на розвинутий ринок із високоякісними послугами.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення є одним із головних завдань для нашої країни в межах реформування пенсійної системи України. Страхові організації є перспективними з погляду формування потужного сектору додаткового забезпечення пенсіонерів та удосконалення вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Подальшим напрямом дослідження є аналіз діяльності страхових організацій на ринку пенсійного страхування та розроблення методичного забезпечення недержавного пенсійного страхування.

Список використаних джерел:

1. Федина В.В., Саламаха Ю.В. Недержавні пенсійні фонди і страхові компанії як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2017. Вип. 27(3). С. 85–88.
2. Марценюк-Розарьонова О.В., Озвенчук О.А. Стан та перспективи розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1319>. (дата звернення: 1.10.2019).
3. Пікус Р.В., Брашко К.О. Місце страхування життя у процесі трансформації індивідуальних заощаджень в інвестиції. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 111–116.
4. Накопичувальне страхування життя та його позитивні й негативні аспекти. URL: <http://osago.biz.ua/статті/28-накопичувальне-страхування-життя-та-його-позитивні-й-негативні-аспекти>. (дата звернення: 1.10.2019).
5. Фориншурер. URL: <http://forinsurer.com/ratings/life/16/6/73>. (дата звернення: 1.10.2019).
6. Щербак В.І. Додаткове пенсійне страхування в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1 (30). С. 96–105.

References:

1. Fedina V.V., Salamakha Yu.V. (2017) Nderzhavni pensiyini fondy i strahovi kompanii yak sybyekty nederzhavnogo pensynogo zabezpechennya. [Non-state pension funds and insurance companies as subjects of non-state pension support]. *Naykovyi Visnyk Khersonskogo derzhavnoho universytetu. Seria.: Ekonomichni nauky*, no. 27(3), pp. 85–88.
2. Martzenyuk-Rozaryonova O.V., Ozvenchyuk O. A. Stan ta perspektyvy rozvytku nederzhavnogo pensynogo strakhivannya v Ukraini. [State and perspective of non-state pension support development in Ukraine]. *Elektronnyi zhurnal "Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok"*. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1319>. (accessed 1 October 2019).
3. Pikus R.V., Brazhko K.O. (2015) Mistze strakhivannya zhyttya y protsesi transformatsiy indyvidyalnykh zaoschadzen v investytsii [Place of life insurance in transformation process of individual savings in investment] *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp. 111–116.
4. Nakopychivne strakhivannya zhyttya ta yogo pozytyvni ta negatyvni aspekty. [Endowment life insurance, its positive and negative aspects]. Available at: <http://osago.biz.ua/статті/28-накопичувальне-страхування-життя-та-його-позитивні-й-негативні-аспекти>. (accessed 1 October 2019).
5. Forinsurer. Available at: <http://forinsurer.com/ratings/life/16/6/73>. (accessed 12 October 2019).
6. Zchcerbakova V.I. (2014) Dodatkovye pensyine strakhivannya v Ukraini [Additional non-state pension insurance in Ukraine]. *Strategichni priorytety*, no.1(30), pp. 96–105.

УДК 330.322:330.52

Руденко В.В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

Rudenko Viktoriia,

PhD (Economics),
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics TNEU

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Руденко В.В. Теоретична концептуалізація інвестиційного розвитку національної економіки.

У статті на основі проведеного контент-аналізу визначено сутність поняття «інвестиції». Розглянуто змістові характеристики терміна «інвестиції», серед яких – дефініції «капітал», «вкладення», «відносини», «ефект», «ризик» і «час». Окреслено філософське значення поняття «розвиток» та охарактеризовано його ознаки (незворотність, спрямованість, закономірність, процесуальний характер, наявність якісних і структурних змін, протікання у часі). Обґрунтовано зміст поняття «інвестиційний розвиток національної економіки» як незворотні, спрямовані, закономірні, кількісні, структурні та якісні зміни економіки, зумовлені вкладеннями капіталу в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок чого отримується вигода та задовольняються інтереси усіх суб'єктів економічних відносин, а також виникає новий якісний стан економіки.

Ключові слова: інвестиції, вкладення, капітал, розвиток, інвестиційний розвиток.

Руденко В.В. Теоретическая концептуализация инвестиционного развития национальной экономики. В статье на основе проведенного контент-анализа определена сущность понятия «инвестиции». Рассмотрены содержательные характеристики термина «инвестиции», среди которых – дефиниции «капитал», «вложения», «отношения», «эффект», «риск» и «время». Определено философское значение понятия «развитие» и охарактеризованы его признаки (необратимость, направленность, закономерность, процессуальный характер, наличие качественных и структурных изменений, протекание во времени). Обосновано содержание понятия «инвестиционное развитие национальной экономики» как необратимые, направленные, закономерные, количественные, структурные и качественные изменения экономики, обусловленные вложениями капитала в объекты предпринимательской и других видов деятельности, в результате чего получается выгода и удовлетворяются интересы всех субъектов экономических отношений, а также возникает новое качественное состояние экономики.

Ключевые слова: инвестиции, вложения, капитал, развитие, инвестиционное развитие.

Rudenko Viktoriia. Theoretical conceptualization of investment development of the national economy. In market conditions, ensuring the investment development of the national economy in the long term becomes a priority for each state. In fact, investment is a source of development for economic entities, individual industries and the economy as a whole. They affect the fundamental foundations of economic activity, economic and social transformation, the development of society as a whole. Given the important role of investment in economic life, their essence has been the subject of research by both domestic and foreign scientists. The legislative approaches to the interpretation of the nature of investments, which mostly identify them with the values invested in order to achieve concrete positive effects, are considered. The content analysis of the special economic literature allowed us to determine the most significant substantive characteristics of investments, including the definitions of “capital”, “investment”, “relations”, “effect”, “risk” and “time”. The selection of semantic components made it possible to formulate the author's definition of the concept of “investment”, which, unlike existing ones, reveals the deep economic content of investments, specifies the purpose of their implementation and essential characteristics. On the basis of scientific generalization and systematization of philosophical approaches to the definition of “development” its key features, namely irreversibility, orientation, regularity, procedural character, the presence of qualitative and structural changes, the course of time are outlined. Research on the content of the definitions of “investment” and “development” made it possible to justify the content of the concept of “investment development of the national economy” as irreversible, directed, regular, quantitative, structural and qualitative changes of the economy due to investments in the objects of business and other activities, resulting in benefits are obtained and the interests of all subjects of economic relations are satisfied, and a new qualitative state of the economy is emerging. Thus, in the reproduction system, irrespective of its social form, investment plays the most important role in ensuring the development of the national economy.

Key words: investments, outlays, capital, development, investment development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Жоден економічний суб'єкт не може розвиватися без здійснення інвестицій, адже без них неможливо вирішити жодної соціально-економічної проблеми. Інвестиції завжди зорієнтовані на перспективу та спрямовуються на досягнення запланованого позитивного результату в будь-якій сфері суспільної діяльності. Інвестування є ключовою умовою, що вирішує цілий комплекс економічних завдань на макро-, мезо- і мікрорівнях, а також створює сприятливі умови для розвитку економіки загалом. Задоволення соціально-економічних потреб держави, підприємств і домогосподарств, повне й ефективне використання наявного виробничого й людського потенціалу, впровадження досягнень науково-технічного прогресу залежать від масштабів і структури інвестицій. Залежно від прикладених зусиль інвестиції дають змогу як мінімум виживати і як максимум інтенсивно розвиватися всім економічним суб'єктам, тому питання інвестиційного розвитку національної економіки набувають особливої актуальності в сучасних умовах господарювання.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема інвестицій присвячено численні праці зарубіжних науковців

(Г. Александера, Дж. Бейлі, З. Боді, Л. Гітмана, Дж. Гудмана, М. Джонка, Е. Долана, Д. Доунса, А. Кейна, Д. Ліндсея, А. Маркуса, В. Шарпа) і вітчизняних учених (О. Вовчак, О. Данилова, А. Дуки, С. Захаріна, О. Івашиної, І. Кравчук, Б. Луціва, Т. Майорової, В. Мартиненко, Ю. Правик, Б. Сас, О. Чумаченко та ін.). Проте аналіз ступеня теоретичної розробленості питань інвестиційного розвитку національної економіки показує, що, незважаючи на значну увагу науковців до цієї проблеми, багато її аспектів досі досліджені недостатньо та потребують подальшого розроблення.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у визначенні сутності та специфічних ознак інвестиційного розвитку національної економіки з урахуванням змістових характеристик понять «інвестиції» та «розвиток».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестиції є чинником, який суттєво впливає на розвиток національної економіки. Необхідно насамперед чітко уявляти, що розуміється під інвестиціями, і відразу ж слід зазначити про істотне розходження в тлумаченні даного поняття в законодавстві та економічній, довідковій та енциклопедичній літературі. Незважаючи на виняткову увагу дослідників до цієї економічної категорії, досі не вироблено

універсального визначення поняття «інвестиції», що задовольняє потреби як теорії, так і практики, а також адекватне з позиції конкретного суб'єкта їх здійснення (держави, підприємства або домогосподарства). Така ситуація є звичайною з огляду на те, що контекст і логіка використання дефініції «інвестиції» може мати відчутні відмінності, а специфіка трактування інвестицій повинна уточнюватися у кожному конкретному випадку.

В українському законодавстві інвестиції ототожнюються з різними видами цінностей, що вкладаються з метою досягнення конкретних позитивних ефектів. Так, у Законі України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції визначаються як «усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [1]. Подібне трактування міститься й у Господарському кодексі України, де зазначено, що інвестиціями є «довгострокові вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності з метою одержання доходу (прибутку) або досягнення іншого соціального ефекту» [2]. З погляду практики ототожнення інвестицій із цінностями є виправданим, адже за своїм змістом поняття «цінність» означає «виражену в грошах вартість чого-небудь» [3, с. 1588]. Процес розміщення інвестицій зазвичай обліковується економічними суб'єктами, а для цього вкладення мають мати визначену вартість. Відзначимо, що з погляду оподаткування інвестиції трактуються у Податковому кодексі України як «господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно» [4]. Натомість у міжнародних угодах відповідного напрямку поняття «інвестиції» зазвичай пов'язують із будь-яким видом активів, що вкладений у зв'язку з економічною діяльністю інвестором однієї країни на території іншої країни згідно з чинним законодавством останньої. Зазначене також зумовлене потребами обліку, адже термін «актив» означає «частину господарського балансу, що відображає на певну дату всі матеріальні цінності, кошти й боргові вимоги, належні даному підприємству або установі» [3, с. 18].

У науковій літературі спостерігається значний плюралізм думок щодо змісту поняття «інвестиції», що дає змогу використати метод контент-аналізу для з'ясування сутності даного поняття. Контент-аналіз як метод дослідження передбачає кількісний аналіз текстів і текстових масивів із метою подальшої смислової інтерпретації виявлених числових закономірностей. Значення контент-аналізу полягає у перетворенні вербальної інформації в більш об'єктивну невербальну форму, у сходженні від тексту до нетекстової реальності, під якою розуміється інтелектуальна дійсність у всьому її різноманітті. Як зазначає О.Р. Кірпи́ков, результат контент-аналізу полягає в обґрунтуванні гіпотез і відкритті нових теорій. Метод не орієнтований на встановлення окремих чинників, а спрямований на конструювання можливих взаємозв'язків між різними факторами. Перевагою даного методу є можливість гармонійного поєднання як якісних, так і кількісних показників, а також змога побачити прихований зміст тексту. За допомогою систематичної

оцінки змістовного значення тексту стає можливим не зводити аналіз тексту тільки до кількісних показників. У результаті стає можливим теоретичне опрацювання досліджуваної проблеми, що дає змогу чітко прослідкувати взаємодію між теорією та емпіричним матеріалом [5, с. 72–73].

Традиційно контент-аналіз проводять у кілька етапів:

1) формування сукупності текстів, які зазвичай об'єднуються за типом інформації, автором інформації, часом інформації;

2) виокремлення змістових одиниць аналізу;

3) підрахунок змістових одиниць аналізу (частоти, наявності/відсутності певних ознак, зв'язок між ознаками);

4) узагальнення та інтерпретація результатів аналізу.

Відзначимо, що існують суворі вимоги до методу контент-аналізу: об'єктивність (підпорядкованість зрозумілим і точним правилам); систематичність (упорядкованість та інтегрованість аналізованого матеріалу); вимірність (можливість підрахунку частоти народження значущих елементів).

У результаті аналізу теоретичних джерел нами було відібрано 20 трактувань дефініції «інвестиції» науковцями різних країн і різних часових періодів (табл. 1).

Змістовими одиницями аналізу стали складники поняття інвестицій, а одиницями рахунку – згадування про ці складники (табл. 2).

Відзначимо, що наведений перелік не є вичерпним, оскільки під час проведення контент-аналізу наступні прочитання різноманітних текстів зазвичай дають змогу доповнити раніше запропоновані змістові одиниці нововиявленими концептуальними змістовими одиницями.

Співвідношення між рангами змістових одиниць та одиницями рахунку відображено у вигляді матриці (табл. 3).

Результати контент-аналізу засвідчили, що поняття «інвестиції» в найзагальнішому вигляді можна розглядати як «вкладення капіталу», оскільки зазначені складники найчастіше згадувалися під час визначення їхнього змісту.

Ключовим змістовним складником дефініції «інвестиції» є термін «капітал». Капітал є однією з основних економічних категорій, сутність якої вивчають протягом багатьох років. Капітал відноситься до одних із найчастіше використовуваних понять у фінансовій науці. Сам термін походить із німецької мови (нім. *Kapital*), який запозичено з французької (фр. *capital*) та є субстантивованим прикметником, що отримав своє значення внаслідок скорочення виразу *fond capital* «основний фонд» і як прикметник є запозиченням із латинської мови (лат. *capitālis* – головний), що походить від *caput*, -*itis* «голова»; менш обґрунтоване виведення слова від італійської (*capitale*) [6, с. 372]. У найбільш загальному вигляді капітал розглядається як «сукупність коштів (майно, гроші, нерухомість), що приносять прибуток; багатство, цінність, надбання» [3, с. 520] або ж як «вартість, яка внаслідок використання найманої робочої сили приносить додану вартість (самозростає)» [7, с. 264]. Зазначене дає підстави стверджувати, що поняття «капітал» нерозривно пов'язане з такими термінами, як «кошти», «гроші», «благо», «майно», «цінність», «активи», «вартість», які часто використовують під час визначення сутності інвестицій.

Підходи до визначення поняття «інвестиції»

Джерело	Характеристика поняття
Bodie Z., Kane A., Marcus A.J. Essentials of Investments. 5-th ed. New York : McGraw-Hill Higher Education, 2004. 765 p., c. 3.	Інвестиції – поточне вкладення грошей чи інших ресурсів в очікуванні отримання майбутніх вигід.
Gitman L.J., Joehnk M.D., Smart S. Fundamentals of investing. 11th ed. Boston : Prentice Hall, 2011. 595 p., c. 3.	Інвестиції – будь-який актив, в який можна вкласти кошти, розраховуючи, що він принесе позитивний дохід та/або збереже чи збільшить його вартість.
Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка : навч. посіб. ; вид. 2-е, доп. Київ : Атіка, 2006. С. 61.	Інвестиції – економічні ресурси, що спрямовуються на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення і модернізацію виробничого потенціалу підприємств.
Вовчак О.Д. Інвестування : навч. посіб. Львів : Новий Світ – 2000, 2007. С. 13.	Інвестиції – довгострокове вкладення коштів у будь-яку галузь економіки з метою одержання прибутку, тобто будь-яку поточну діяльність, яка збільшує здатність економіки виробляти товари і надавати послуги в майбутньому.
Гвоздев Ю.В., Рудич О.О., Левандівський О.Т. Теоретичні підходи до трактування категорії «інвестиція». <i>Економіка та управління АПК</i> . 2015. № 2. С. 70–75.	Інвестиції – накопичена раніше вартість у вигляді різних економічних активів, що залучається суб'єктами економіки в процес кругообігу засобів із метою її примноження в майбутньому в умовах невизначеності і ризику.
Данилов О.Д., Івашина Г.М., Чумаченко О.Г. Інвестування : навч. посіб. Київ : Комп'ютер-прес, 2001. С. 7.	Інвестиції – економічні ресурси, які спрямовуються на збільшення реального капіталу товариства, тобто на розширення або модернізацію виробничого апарату.
Доунс Д., Гудман Дж.Э. Финансово-инвестиционный словарь / пер. 4-го англ. изд. Москва : ИНФРА-М, 1997. XXII, С. 238.	Інвестиції – використання капіталу з метою отримання додаткових коштів або шляхом вкладень у дохідні підприємства, або за допомогою участі у ризикованому проекті, спрямованому на отримання прибутку.
Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування : навч. посіб. Київ : Каравелла, 2007. С. 50.	Інвестиції – усі види економічних ресурсів, які вкладаються у поточному періоді у відповідні об'єкти, створення яких сприяє забезпеченню розширеного відтворення, а використання компенсує інвестору відмову від поточного споживання вкладених ресурсів шляхом отримання у майбутньому вигід.
Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. С. 630.	Інвестиції – довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку.
Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку : монографія. Київ : КНУТД, 2011. С. 14.	Інвестиції – майно (матеріальні і нематеріальні цінності), що вкладається в об'єкти інвестиційної діяльності з метою зростання вартості бізнесу, отримання прибутку, досягнення соціального ефекту, виробництва суспільних благ.
Ивасенко А.Г., Никонова Я.И. Инвестиции: источники и методы финансирования. Москва : Омега-Л, 2009. С. 16.	Інвестиції (з економічного погляду) – витрати на створення (придбання), розширення, реконструкцію та технічне переобладнання основного капіталу, а також на викликані цим зміни розміру і складу оборотного капіталу.
Иголина Л.Л. Инвестиции : учеб. пособ. / под ред. д-ра экон. наук, проф. В.А. Слепова. Москва : Экономист, 2005. С. 20.	Інвестиції – система економічних відносин, пов'язаних із рухом вартості, авансованої в основні засоби від моменту мобілізації грошових коштів до моменту їх відшкодування.
Луців Б.Л., Кравчук І.С., Сас Б.Б. Інвестування : підручник. Тернопіль : Економічна думка, 2014. С. 29.	Інвестиції – цілеспрямоване вкладання на певний термін капіталу у всіх його формах у різні об'єкти (інструменти) для досягнення індивідуальних цілей інвесторів.
Майорова Т.В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. С. 17.	Інвестиції – пряме або опосередковане вкладення інвестиційних ресурсів інвестора в об'єкт інвестицій із метою отримання інвестиційного доходу.
Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2007. С. 10.	Інвестиції – відносини між суб'єктами інвестиційної діяльності з приводу довгострокових вкладень капіталу у виробництво з метою отримання прибутку та задоволення індивідуальних, колективних та суспільних потреб.
Минева О.К. Инвестиции : учеб. пособ. Астрахань : Астраханский университет, 2009. С. 6.	Інвестиції – сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень приватного або державного капіталу в різні галузі національної або зарубіжної економіки з метою отримання прибутку (доходу) і досягнення позитивного економічного і соціального ефекту.

Закінчення табл. 1

Инвестиции : учеб. пособ. / Г.П. Подшиваленко и др. ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : КНОРУС, 2006. С. 7.	Інвестиції – сукупність витрат, що реалізуються у формі цілеспрямованого вкладення капіталу на визначений строк у різноманітні галузі й сфери економіки, в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності для отримання прибутку (доходу) і досягнення як індивідуальних цілей інвесторів, так і позитивного соціального ефекту.
Правик Ю.М. Інвестиційний менеджмент : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. С. 15.	Інвестиції – вкладення різних ресурсів із метою отримання економічного ефекту або іншого запланованого результату (соціального, економічного, політичного та ін.).
Инвестиции : учеб. пособ. / М.В. Чиненов и др. Москва : КНОРУС, 2007. С. 8.	Інвестиції – це сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в промисловість, сільське господарство, транспорт та інші галузі господарства.
Шарп У.Ф., Александер Г.Дж., Бэйли Дж.В. Инвестиции / пер. с англ. А.Н. Буренина, А.А. Васина. Москва : ИНФРА-М, 2001. С. 1.	Інвестиції – розлучення із грошима сьогодні для отримання більшої їх суми в майбутньому, що супроводжується часом і ризиком.

Джерело: складено автором самостійно

Таблица 2

Структура понятия «инвестиции»

№	Змістова одиниця	Ранг	Одиниця рахунку
1.	Капітал	A1	11
2.	Ресурси	A2	7
3.	Активи	A3	2
4.	Цінності	A4	1
5.	Гроші	A5	3
6.	Кошти	A6	4
7.	Майно	A7	1
8.	Благо	A8	1
9.	Вартість	A9	4
10.	Витрати	A10	4
11.	Вкладення	A11	14
12.	Спрямування	A12	5
13.	Прибуток	A13	7
14.	Доход	A14	3
15.	Ефект	A15	4
16.	Вигода	A16	2
17.	Відносини	A17	2
18.	Ризик	A18	3
19.	Час	A19	2
20.	Строк (термін, період)	A20	8
21.	Поточний момент (сьогодення)	A21	5
22.	Майбутнє	A22	5

Джерело: складено автором самостійно

Ще одним провідним змістовним складником поняття «інвестиції» виступає дефініція «вкладати». Змістовно термін «вкладати» означає «надавати чому-небудь певної форми, вигляду; вносити на збереження або віддавати для використання» [3, с. 192]. Дійсно, у процесі інвестування капітал змінює свою форму, перетворюючись на реальні чи фінансові об'єкти. Вкладення капіталу на депозит чи у дорогоцінні метали дають змогу зберегти його вартість через мінімізацію інфляційного впливу. Практично всі фінансові інвестиції передбачають використання вкладеного капіталу фінансово-кредитними інститутами для подальшого інвестування. Аналогічно реальні інвестиції передбачають використання об'єктів, в які було вкладено капітал.

На нашу думку, під час визначення сутності інвестицій можливим є використання синонімів терміна «вкладати» на кшталт «розміщувати» чи «спрямовувати». Так, поняття «розміщувати» за змістом означає «розставляти, розсаджувати або розкладати когось, що-небудь у певних місцях, у певному порядку; визначати послідовність у розташуванні чого-небудь, розташовувати щось у певній послідовності» [3, с. 1252]. Хоча інвестиції й передбачають послідовність дій у їх реалізації, проте дефініція «розміщувати» більше стосується матеріальних об'єктів, тобто реальних інвестицій, аніж фінансових. Поняття «спрямовувати» за значенням характеризується як «направляти певним чином плин чого-небудь, чийсь біг, чийсь ходу і т. ін.; зосереджувати на чому-небудь (зусилля, енергію, здібності і т. ін.); виділяти, призначати що-небудь для чогось» [3, с. 1379]. Інвестування справді передбачає виділення капіталу для реалізації конкретної мети, зосередження зусиль інвестора для досягнення цієї мети, а також управління зазначеним процесом.

Дискусійним є використання під час визначення сутності інвестицій поняття «витрати». Термін «витрати» змістовно означає «використовувати, віддавати що-небудь для чогось; тратити в певній кількості на що-небудь (зазвичай про гроші, кошти)» [3, с. 157]. Інвестиції дійсно передбачають використання капіталу для досягнення певної мети, однак науковці, які асоціюють інвестиції з витратами, пов'язують їх здебільшого із відтворенням засобів виробництва, нівелюючи інші об'єкти вкладень. Ототожнення інвестицій із витратами характерне для радянського періоду, що відображало особливості господарського механізму, який функціонував в умовах адміністративно-командної економіки.

Вагоме значення під час розгляду змісту інвестицій має термін «відносини», який означає «взаємозв'язок різних предметів, дій, взаємини між ким-, чим-небудь» [7, с. 475]. Вкладення капіталу завжди супроводжується низкою відносин між економічними суб'єктами (державою, підприємствами та домогосподарствами), які організовуються безпосередньо чи опосередковано, та спрямовані на досягнення визначених результатів, що будуть задовольняти інтереси усіх зазначених суб'єктів. Власне інтереси є функцією, похідною відносин, які одночасно становлять рушійну силу їхнього

Матриця контент-аналізу поняття «інвестиції»

Ранг змістової одиниці	A11	A1	A20	A2 A13	A12 A21 A22	A6 A9 A10 A15	A5 A14 A18	A3 A16 A18 A19	A4 A7 A8
Одиниця рахунку	14	11	8	7	5	4	3	2	1

Джерело: складено автором самостійно

розвитку. Саме з урахуванням інтересів відбувається реалізація і розвиток відносин.

Важливим змістовним складником дефініції «інвестиції» є поняття «ефект». Термін «ефект» характеризує «результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів» [3, с. 358] і нерозривно пов'язаний з інвестиціями, які завжди пов'язані з отриманням віддачі від вкладення капіталу. Таким результатом може бути прибуток (дохід) суб'єктів інвестиційної діяльності. Проте використання термінів «прибуток» і «дохід» під час трактування змісту інвестицій пов'язує інвестиції виключно з отриманням економічного ефекту, хоча в сучасній науці розглядаються й інші ефекти: соціальний, екологічний, політичний тощо. Окремі науковці як результат інвестицій розглядають поняття «вигода», що за своїм змістом характеризує «те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь зиск і т. ін.» [3, с. 130–131]. На нашу думку, використання терміну «вигода» є найбільш виправданим, адже в ході здійснення інвестицій повинен досягатися не будь-який, а саме добрий, позитивний результат.

Невід'ємною змістовою ознакою інвестицій є час, адже вигода від вкладення капіталу не отримується одномоментно, а лише через певний строк (період, термін). Окремі науковці наголошують на довгостроковому характері інвестицій, однак, на нашу думку, він властивий лише реальним інвестиціям, тоді як фінансові інвестиції носять здебільшого короткостроковий характер, особливо в умовах нестабільної економіки. У контексті часу під час визначення інвестицій застосовують також поняття «сьогодення» та «майбутнє», що характеризують початок і закінчення строку інвестування.

Ще однією змістовою ознакою інвестицій є ризик, тобто «можливість збитків або неуспіху в якійсь справі» [3, с. 1221]. Реалізація інвестицій супроводжується ймовірністю виникнення ситуації, за якої фактична вигода буде відрізнятися від запланованої, що передбачає можливість втрати частини або повної суми початкового капіталу.

Визначення змістових складників дає нам змогу охарактеризувати інвестиції як економічні відносини, які складаються в процесі вкладення капіталу в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання вигоди та задоволення інтересів усіх суб'єктів цих відносин, що супроводжується часом і ризиком. На відміну від існуючих запропоноване визначення розкриває глибинний економічний зміст інвестицій, конкретизує мету їх здійснення та сутнісні характеристики.

У сучасному світі без інвестицій неможливий розвиток економіки жодної держави. У цьому контексті з'явилося поняття «інвестиційний розвиток», який пов'язаний з якісно новими змінами в економічному житті суспільства завдяки вкладенню капіталу.

Однак вивчення питань про шляхи й закономірності інвестиційного розвитку неможливе без урахування сучасної наукової методології дослідження процесів розвитку взагалі та процесів економічного розвитку зокрема, а не окремих абстрактних ідеологічних і теоретичних установок та догм.

Розвиток зазвичай пов'язується з переходом можливості в нинішнє буття, змінами матерії та свідомості, становленням нових структурних характеристик, сходженням від одного стану до іншого, від простого до складного, від нижчого до вищого, набуттям нових якостей, процесами підвищення, поліпшення, посилення, активізації тощо.

В енциклопедичній літературі розвиток зазвичай розглядають як незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів, унаслідок чого виникає новий їхній якісний стан, тобто виникнення, трансформація або зникнення їхніх елементів або зв'язків [8, с. 555; 9, с. 409; 10, с. 625]. Причому тільки одночасна наявність усіх трьох властивостей (незворотності, спрямованості та закономірності) виокремлює процеси розвитку серед інших змін. Адже зворотність характерна для процесів функціонування, тобто циклічного відтворення постійної системи функцій; відсутність закономірності властива для випадкових катастрофічних процесів; відсутність спрямованості призведе до втрати розвитком єдиної, взаємопов'язаної лінії змін.

На нашу думку, розвиток характеризується наявністю ще кількох ознак:

1. Процесуальним характером. Розвиток супроводжується послідовною зміною станів або явищ. Як зазначає Г.В. Попова, розвитком є діалектично відтворений процес змінного характеру; динамічний процес незворотного характеру, функціонально, структурно і проблемно перетворений; безперервний процес хвилювого характеру, зумовлений неминучою зміною меж станів еволюційних етапів і чергуванням поступових (еволюційних) і кризових (революційних) періодів, який указує на відтворюваність минулого досвіду через приватне; об'єктивний, умовно результативний процес, залежний від суб'єктно-особистісної активності, конструктивності/деструктивності подолання неминучих протиріч і ступеня психолого-педагогічної стійкості суб'єктів, активно включених до цього процесу [11, с. 47].

2. Якісними змінами. Будь-який розвиток характеризується змінами, пов'язаними з виникненням якісно нового стану. Будь-який об'єкт, за твердженням О.В. Гапоненка та О.П. Панкрухіна, може набути нових рис у технічному, економічному, соціальному, фізіологічному, функціональному, естетичному, екологічному або будь-якому іншому сенсі. Нове може проявлятися в посиленні наявних або в побудові нових структурних зв'язків. Структурна перебудова, що виявляє нову

властивість, часто стає провідним критерієм розвитку об'єкта [12, с. 64].

3. Структурними змінами. Якщо процес змін може охоплювати будь-які об'єкти, то процес розвитку пов'язаний лише з якісними перетвореннями у внутрішній будові об'єктів, їхній структурі, яка є сукупністю функціонально пов'язаних між собою елементів, зв'язків і залежностей. Тобто процес розвитку властивий тільки об'єктам із простою чи складною структурою. Власне, і сам розвиток, на думку Ф.В. Константинова, має певну структуру, одні складники якої відіграють роль утворювачів процесу (вихідних засад), а інші – умов процесу (забезпечують перетворення вихідних засад на кінцевий результат) [13, с. 453].

4. Протіканням у часі. Будь-який розвиток здійснюється у реальному часі, та тільки час виявляє спрямованість розвитку. Як відзначає Ф.В. Константинов, розвиток певного об'єкта є функцією не об'єктивного перебігу часу як такого, але функціонування самого об'єкта. На відміну від явища руху зміни, які зумовлюються впливом і зовнішніх стосовно об'єкта руху сил, розвиток є саморухом об'єкта – іманентним процесом, джерело якого криється у самому об'єкті [13, с. 454].

5. Підпорядкованістю загальним законам діалектики. Розвиток відбувається під впливом загальних законів діалектики (єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення, переходу кількісних змін у якісні), в єдності дії яких відбувається циклічно повторюване якісне перетворення дійсності.

Ураховуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що національна економіка не може знаходитися у стаціонарному стані, їй необхідні зміни, рушійною силою яких є інвестиційний розвиток. На нашу думку, під інвестиційним розвитком національної економіки варто розуміти незворотні, спрямовані, закономірні, кількісні, структурні та якісні зміни економіки, зумовлені вкладеннями капіталу в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, внаслідок чого отримується вигода та задовольняються інтереси

всіх суб'єктів економічних відносин, а також виникає новий якісний стан економіки. Інвестиційний розвиток покликаний задовольняти потреби сучасної економіки, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У ході проведеного дослідження встановлено, що існують різні підходи до тлумачення понять «інвестиції» та «розвиток», що підтверджують праці вітчизняних і закордонних учених. На основі вивчення змісту інвестицій і розвитку було запропоновано визначення поняття «інвестиційний розвиток національної економіки». Результати дослідження дають змогу стверджувати, що інвестиційний розвиток національної економіки є явищем процесуальним: діалектично відтворюваним процесом змінного характеру; динамічним процесом незворотного характеру, функціонально, структурно і проблемно перетворюваним; безперервним процесом циклічного характеру, зумовленим неминучою зміною меж станів еволюційних етапів і чергуванням поступових (еволюційних) і кризових (революційних) періодів, що вказує на властивість відтворюваності минулого досвіду; об'єктивним, умовно результативним процесом, залежним від поведінки економічних суб'єктів, включених до нього. Інвестиційний розвиток характеризується суттєвими ознаками, серед яких: чергування критичних і поступових періодів; можливість задавати тип розвитку; внутрішньосередовищна суперечливість; потенційна керованість; постійне просування та перетворення взаємозв'язків; циклічність і безперервність; проблемність здійснення, спричинена ускладненням завдань переходів, функціональним поділом у моменти стрибкоподібних переходів, неминучістю проходження певної «нульової» точки відліку під час переходу з попереднього етапу розвитку на наступний.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо у дослідженні впливу різноманітних чинників на інвестиційний розвиток національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. Дата оновлення: 18.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 15.09.2019).
2. Господарський кодекс України від 16.03.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 07.02.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 15.09.2019).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення: 01.07.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 15.09.2019).
5. Кирпиков А.Р. Качественный контент-анализ как метод исследования. *Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования* : матер. XXI Междун. конф. памяти проф. Л.Н. Когана, 22–23 марта 2018 г. Екатеринбург : УрФУ, 2018. С. 67–74.
6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 571 с.
7. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений ; 4-е изд., доп. Москва : А ТЕМП, 2006. 944 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 752 с.
9. Большая советская энциклопедия / гл. ред. А.М. Прохоров ; 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1975. Т. 21. 640 с.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю.П. Сурмін та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
11. Попова Г.В. Философская сущность понятия «развитие». *Философия образования*. 2010. № 2. С. 45–49.
12. Общий и специальный менеджмент : учебник / общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухина. Москва : РАГС, 2001. 568 с.
13. Философская энциклопедия / гл. ред. В.Ф. Константинов. Москва : Советская энциклопедия, 1967. Т. 4. 592 с.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1991). Zakon Ukrainy «Pro investytsiinu diialnist» vid 18 veresnia 1991 no. 1560-XII [Law of Ukraine «On Investment Activity» dated September 18, 1991 no. 1560-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (accessed 15 September 2019). (in Ukrainian).
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 no. 436-IV [Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003 no. 436-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed 15 September 2019). (in Ukrainian).
3. Busel V. T. (2005) Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin : VTF Perun. (in Ukrainian).
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 16 hrudnia 2010 no. 2755-VI [Tax Code of Ukraine dated December 02, 2010 no. 2755-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 15 September 2019). (in Ukrainian).
5. Kirpikov A. R. (2018) Kachestvennyiyy kontent-analiz kak metod issledovaniya [Qualitative content analysis as a research method]. Proceedings of the *Kultura, lichnost, obschestvo v sovremennom mire: metodologiya, opyt empiricheskogo issledovaniya : Materialy XXI Mezhdunarodnoy konferentsii pamyati prof. L. N Kogana (Russia, Yekaterinburg, March 22-23, 2018)*, Yekaterinburg : UFU, pp. 67-74. (in Russian).
6. Melnychuk O. S., Kolomiets V. T., Tkachenko O. B. (1985) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy u 7-my t.* [Etymological dictionary of the Ukrainian language in 7 vol.]. T. 2. D – Koptsi. Kyiv : Scientific Opinion. 571 p. (in Ukrainian).
7. Ozhegov S. I., Shvedova N. Yu. (2006) *Tolkovyy slovar russkogo yazyika: 80000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy* [Explanatory Dictionary of the Russian Language: 80000 words and phraseological expressions]. 4-e izd., dop. Moscow : LTD «A TEMP». 944 p. (in Russian).
8. Shynkaruk V. I. (2002) *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Kyiv : Outline. 752 p. (in Ukrainian).
9. Prohorov A. M. (1975) *Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya* (3-e izd.) [Great Soviet Encyclopedia (3rd ed.)]. T. 21. Proba – Remensyi. Moscow : Soviet Encyclopedia. 640 p. (in Russian).
10. Surmin Yu. P., Bakumenko V. D., Mykhnenko A. M. etc (2010) *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. Kyiv : NAPA. 820 p. (in Ukrainian).
11. Popova G. V. (2010) *Filosofskaya suschnost ponyatiya «razvitiye»* [The philosophical essence of the concept of «development»]. *Philosophy of Education*, no. 2, pp. 45-49. (in Russian).
12. Gaponenko A. L., Pankruhin A. P. (2001) *Obschiy i spetsialnyy menedzhment* [General and special management]. Moscow : Publishing House RAGS. 568 p. (in Russian).
13. Konstantinov V. F. (1967) *Filosofskaya entsiklopediya* [Philosophical Encyclopedia]. T. 4. «Nauka logiki» – Sigesti. Moscow : Soviet Encyclopedia. 592 p. (in Russian).

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657

Бондарєва Т.Г.,кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту,*Національний університет водного господарства та природокористування***Немкович О.Б.,**

кандидат економічних наук,

викладач економічних дисциплін,

*Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський коледж**Національного університету біоресурсів і природокористування України»***Bondaryeva Tatyana,**

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Accounting and Auditing Department,

*National University of Water Management and Environmental Engineering***Nemkovych Oksana,**

PhD in Economics, Teacher of Economics,

*Separated Subdivision "Rivne College of National University**of Bioresources and Environmental Engineering of Ukraine"*

ЗАРОДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ БУХГАЛТЕРІЇ: ЛУКА ПАЧОЛІ ТА ПОДВІЙНИЙ ЗАПИС

Бондарєва Т.Г., Немкович О.Б. Зародження сучасної бухгалтерії: Лука Пачолі та подвійний запис.

У статті акцентовано увагу на важливості знання та розуміння подвійного запису як ключового елементу професійної компетентності бухгалтера. Відображено історичний процес виникнення та розвитку подвійного запису. Визначено внесок Луки Пачолі в розвиток бухгалтерської науки. Розглянуто ключові елементи системи Пачолі. Виявлено проблеми проведення наукових досліджень з історії розвитку бухгалтерського обліку, а саме: проблему проведення такої дослідницької процедури, як робота з першоджерелами, та проблему неточності перекладу й інтерпретації стародавніх бухгалтерських книг та літературних джерел. Наведено інформацію щодо оцінки альтернативних методів бухгалтерського обліку, таких як потрійний та четвертий способи реєстрації фактів господарського життя та можливості їх застосування порівняно з подвійним записом. Розглянуто перспективу трансформування принципу подвійного запису в потрійний запис на основі блокчейн-технологій.

Ключові слова: бухгалтерський облік, історія обліку, Лука Пачолі, подвійний запис, потрійний запис.

Бондарева Т.Г., Немкович О.Б. Зарождение современной бухгалтерии: Лука Пачоли и двойная запись. В статье акцентировано внимание на важности знания и понимания двойной записи как ключевого элемента профессиональной компетентности бухгалтера. Отражен исторический процесс возникновения и развития двойной записи. Определен вклад Луки Пачоли в развитие бухгалтерской науки. Рассмотрены ключевые элементы системы Пачоли. Выявлены проблемы проведения научных исследований по истории развития бухгалтерского учета, а именно: проблема проведения такой исследовательской процедуры, как работа с первоисточниками, и проблема неточности перевода и интерпретации древних бухгалтерских книг и литературных источников. Приведена информация по оценке альтернативных методов бухгалтерского учета, таких как тройной и четверной способы регистрации фактов хозяйственной жизни и возможности их применения по сравнению с двойной записью. Рассмотрены перспективы трансформации принципа двойной записи в тройную запись на основе блокчейн-технологий.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, история учета, Лука Пачоли, двойная запись, тройная запись.

Bondaryeva Tatyana, Nemkovych Oksana. The birth of modern accounting: Luca Pacioli and the double-entry. The process of creating modern economic knowledge involves the study of literary and historical sources, focusing on the subject of research, in particular in hypothesizing about the root cause of this or that economic life phenomenon. As in previous centuries, accounting methodology remains one of the essential components of the

business process in the formation of information flows. However, the historical aspects of such element method of accounting, as double-entry, which makes it possible to understand its nature and deepen the understanding of the essence of accounting processes are being constantly in the scientists' sight. An attempt is constantly being made to evaluate the very idea of applying the double-entry method from the today's point of view, taking into account specific historical conditions in which economic development took place. All of the above determines the relevance of chosen research topic. The article focuses on the importance of knowing and understanding double-entry as a key element of an accountant's professional competence. The historical process of origin and development of the double-entry is reflected. The contribution of Luca Pacioli to the development of accounting science, which was the first to introduce a double-entry accounting system as an effective means of maintaining business records and calculating profits, has been identified. The key elements of the Pacioli's system are considered. The problem of conducting research on the history of accounting, such as work with primary sources, has been identified. The problem of the information reliability in the development of double-entry, which is contained in literary sources, is emphasized, since all translations and interpretations lose the original thought, which can only be done out of context. The information is provided on the assessment of alternative accounting methods, such as triple and quadruple methods of recording the facts of business life and their applicability compared to the double-entry. The prospect of transformation of the double-entry principle into triple-entry based on blockchain technologies is considered.

Key words: accounting, accounting history, Luca Pacioli, double-entry, triple-entry.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як відомо, в основі економічних знань лежить історія. Свій початок історія бухгалтерського обліку бере з часів стародавнього світу, тобто появи перших держав. З тих пір і дотепер здійснюються постійні спроби систематизувати знання, отримані у процесі його еволюції. Важливе місце у цьому процесі займає теорія обліку як основа проведення наукових досліджень в обліковій сфері, де одним із найголовніших питань є застосування методичних прийомів, що забезпечують повне, суцільне та об'єктивне відображення усіх господарських процесів, які відбуваються на підприємстві. Серед них фундаментальним є спосіб подвійного відображення фактів господарського життя.

Знання і розуміння подвійного запису є ключовим елементом, який необхідний тому, хто прагне професійно оперувати бухгалтерською інформацією та ефективно використовувати її під час прийняття управлінських рішень. Недостатня поінформованість як про бізнес-процеси, так і про бізнес-середовище, в якому функціонує бухгалтерський облік, робить подвійний запис абстрактною концепцією, чисто механічним процесом, який не здатний стимулювати критичне мислення.

У цьому контексті дослідження, пов'язані з вивченням історії облікової думки, а саме зародженням та еволюцією системи подвійного запису та його інтерпретацією італійським математиком Лукою Пачолі, дають можливість краще зрозуміти сутність цього методу, поглибити теоретичні знання у сфері бухгалтерського обліку та підвищити ефективність їхнього практичного застосування.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються автори. Подвійний запис як методичний прийом бухгалтерського обліку потребує постійного теоретичного осмислення, яке має методологічну значущість для дослідників, що займаються проблемами бухгалтерського обліку. Серед них – Ф. Беста, Е. Вігано, А.Ч. Літлтон, Х. Нобіс, Б. Пенндорф, Е. Перагалло, П. Кривелі, Е. Вальденберг, Е. Ієгер, К. Антінорі, Д. Галассі, Р. Рувер, Р. Макве, А. Сангстер, Г. Стонер, Ф. Меліс, М. І. Кутер,

Я. В. Соколов, М. В. Кужельний, М. С. Пушкар, В.В. Сопко, А.В. Шайкан, Т.В. Давидюк тощо. Незважаючи на те, що за багаторічну діяльність науковцями проведена глобальна дослідницька робота, спрямована на формування повноцінного знання про зародження і розвиток бухгалтерської науки, необхідно і надалі продовжувати приділяти увагу цій проблемі, оскільки різноманітність та неоднкова інтерпретація різними вченими історичних фактів не дають можливості дати однозначну відповідь на питання, пов'язані з виникненням та еволюцією подвійного запису.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – висвітлення методу подвійного запису в його історичному аспекті, а також виявлення проблем, які виникають під час проведення наукових досліджень у цій сфері. Це дасть можливість врахувати досвід, нагромаджений за багаторічну історію функціонування цього методу для пояснення природи його існування та застосування в обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобалізація економічних процесів, соціальна інтеграція та розвиток інформаційних технологій відкривають широкі перспективи для проведення наукових пошуків у сфері бухгалтерського обліку. Використання найновіших досягнень зарубіжних та вітчизняних учених-економістів дає змогу узагальнити практику досліджень у цій галузі науки. Опанування світового і вітчизняного досвіду теорії та практики бухгалтерського обліку, його особливостей на різних етапах соціально-економічного розвитку суспільства дає можливість враховувати надбання минулого та визначати потенціал майбутнього у цій сфері.

Еволюція бухгалтерського обліку триває більше шести тисяч років і відбувається під впливом змін, пов'язаних насамперед зі змінами в економічному житті суспільства.

Виникнення системи подвійного запису є особливим етапом у розвитку бухгалтерської науки. Значний інтерес у межах цієї теми викликають дискусії щодо персоні Луки Пачолі як автора методу подвійного запису.

Францисканський чернець і гуманіст із пристрасстю до мистецтва, Пачолі був видатною людиною епохи

Відродження. Крім відновлення математичних текстів, які значною мірою були забуті, він добре розбирався в мистецтві, архітектурі, бізнесі та астрономії. Пачолі також був другом відомого художника і винахідника Леонардо да Вінчі, з яким вони жили і працювали над математикою та теорією перспективи, геометрії та архітектури протягом декількох років.

Довгий час Луку Пачолі вважали «батьком бухгалтерії», хоча насправді він не винайшов цю систему. Натомість він просто описав метод, який використовували купці у Венеції в період італійського Відродження. Система подвійного запису, відома як бухгалтерія “alla Veneziana” або «венеціанський спосіб», була ще задовго до того, приблизно з XIII ст.

Венеціанці, які свого часу відмовилися від римської системи написання чисел як непрактичної і замість цього використовували арабські цифри, можливо, запозичили ідею ведення подвійного обліку чи у древніх греків, чи у древніх римлян, чи в арабів, чи навіть у корейців. Проте, ймовірно, це було і місцевим венеціанським винаходом, що дало змогу застосовувати нову арабську математику для комерційних цілей.

Достовірно відомо, що до того, як став застосовуватися «венеціанський спосіб», рахунки були досить елементарними. Ранньосередньовічні купці були здебільшого мандрівними продавцями, і їм не потрібно було вести складну бухгалтерію.

Але оскільки комерційна діяльність в італійських містах зростала швидкими темпами, то збільшувалася потреба у ретельніших облікових записках (хоча є і протилежний погляд, що саме застосування подвійного запису сприяло посиленню комерційної активності та процвітанню підприємництва).

Дослідження, проведені в архівах італійських міст Генуї, Флоренції та Прато, підтверджують застосування подвійного запису у Середньовічній Італії. Як приклад можна навести облікові книги флорентійського купця Джованні Фаролфі у французькому Провансі, книгу Комуни Генуї за 1340 р., багатотисячний архів Франческо Датіні, торговця з Прато (Тоскана, Італія), який вів рахунки майже півстоліття, з 1366 р. до 1410 р. тощо.

Проте саме Лука Пачолі через століття зробив величезний внесок у розвиток бухгалтерського обліку, написавши у 1494 р. книгу “Summa de arithmetica, geometrica, proportioni et proportionalita” (Сума арифметики, геометрії, відношень та пропорцій). Ця книга стала першим в історії опублікованим практичним посібником про досягнення успіху в бізнесі, кодифікувала математичні основи нашого сучасного технологічного світу. Вона є вершиною математичних знань епохи Відродження, іконою не просто ренесансного навчання, а історії людських знань.

У свою книгу італійський математик включив розділ, який називається «Трактат про рахунки та записи» (Tractatus de computis et scripturis), де наведені методи бухгалтерського обліку, що застосовуються і сьогодні, і вважається, що вони визначили багато аспектів сучасного бухгалтерського обліку [1]. Вперше опис подвійного запису було викладено чітко, детально та з великою кількістю прикладів.

Книга Пачолі користувалася великим попитом. Тираж становив 2000 примірників, її активно перекладали, копіювали та плагітували по всій Європі. Широ-

кому просуванню книги сприяли також нові технології: Венеція у той час була центром поліграфічної галузі, а твір був надрукований на щойно винайденому пресі Гутенберга.

Водночас бухгалтерський облік із подвійним записом розповсюджувався доволі повільно. Можливо, тому, що це було технічно вимогливим та непотрібним для простого бізнесу. Але після Пачолі його завжди розглядали як вершину мистецтва.

З розвитком промислової революції ідеї, викладені Пачолі, стали вважатись основними для ділового життя. Система подвійного запису, яка використовується сьогодні у всьому світі, є по суті тією, яку описав Пачолі.

Система Пачолі має два ключові елементи. Спочатку він описує спосіб проведення інвентаризації, а потім ведення повсякденних транзакцій за допомогою трьох книг – Меморіалу («чорновика»), Журналу («другої основної торгової книги») та Головної книги («третьої основної торгової книги»), у якій кожна транзакція записувалася двічі.

Система подвійного запису допомагала виявляти помилки, оскільки кожен запис повинен бути врівноважений аналогом, «божественною симетрією», яка зверталася до людини Ренесансу.

Саме під час промислової революції бухгалтерія з подвійним записом стала розглядатися не просто як задача для математичних перфекціоністів, а як інструмент для керівництва практичними бізнес-рішеннями.

До речі, термін «подвійний запис» з'явився значно пізніше, ніж став застосовуватися сам метод.

Варто зауважити, що за роки наукових пошуків було зроблено безліч припущень щодо авторства подвійного запису. Так, є погляд, що «Трактат про рахунки і записи» є підробкою або плагіатом. Крім того, має місце твердження, що перший опис подвійного запису знаходиться у книзі Бенедетто Котрульї «Про торгівлю і досконалого купця», написаній від руки у 1458 р., проте опублікованій лише у 1573 р., тобто значно пізніше за працю Пачолі. Є й інші аргументи, які заперечують авторство Пачолі.

Таким чином, є суперечливі думки щодо історії виникнення методу подвійного запису та його авторства. На наш погляд, оцінити аргументацію авторів доволі складно. Це зумовлено тим, що більшість результатів, отриманих у процесі відповідних наукових досліджень, є, як правило, суб'єктивною інтерпретацією власного досвіду із зазначеного питання, який загалом базується лише на опрацюванні матеріалів попередніх досліджень. Водночас наукові висновки повинні ґрунтуватися на об'єктивній основі, якою насамперед є робота з першоджерелами: історичними обліковими книгами, діловими листами, первинними та іншими бухгалтерськими документами, а також літературними джерелами.

Щодо останніх, то є необхідність їх нового, сучасного перекладу, зокрема й українською мовою, оскільки встановлено, що, наприклад, Трактат про рахунки та записи був перекладений у 1893 р. на російську мову Е.Г. Вальденбергом на підставі німецького тексту, виконаного Е.Л. Ієгером, який, найімовірніше, скористався перекладом Трактату зі староіталійської на італійську мову XIX ст. Вінченсо Джитті. Тобто маємо справу не лише з «перекладом із перекладу», а й з «перекладом із

подвійного перекладу» [2, с. 15]. Безумовно, це значно знижує достовірність тексту, оскільки збільшує кількість помилок, неточностей та викривлень.

Отже, для того, щоб проводити якісні наукові дослідження з історії розвитку бухгалтерського обліку, необхідно мати відповідні ресурсні, технічні та інші можливості. Проте для переважної частини науковців, у тому числі вітчизняних, які досліджують історичні аспекти бухгалтерського обліку, нині застосування такої дослідницької процедури, як робота з архівними документами, є практично неможливою. Маємо надію, що стрімкий розвиток інформаційних технологій сприятиме вирішенню науково-дослідних завдань шляхом розширення доступу до таких документів та забезпечення новітніми технічними можливостями їх опрацювання, наприклад такими, як створення електронних архівів фотокопій бухгалтерських рахунків із ранніх середньовічних книг, їх комп'ютерних моделей тощо, що має місце вже сьогодні. Це, безперечно, дасть змогу підвищити ефективність наукових пошуків та мінімізувати суб'єктивність у наукових твердженнях.

У процесі розвитку бухгалтерського обліку неодноразово виникали революційні ідеї заміни подвійного запису потрійним та четверним. Основне завдання дослідників при цьому полягало у з'ясуванні того, який із запропонованих прийомів реєстрації операцій на бухгалтерських рахунках найповніше відповідає економічній природі фактів господарського життя та їх юридичній інтерпретації. Водночас дослідження дієвості потрійного та четверного записів в умовах застосування сучасних комп'ютерних технологій засвідчили, що найбільш раціональним, оптимальним і достатнім способом реєстрації фактів господарського життя і надалі є подвійний запис [3, с. 11].

І все ж у міру змін, що відбуваються в економіці, науці та техніці, процес обліку потребує постійного оновлення та вдосконалення. Насамперед це пов'язано з необхідністю захисту від маніпуляцій бухгалтерською

інформацією. На жаль, сучасний бухгалтерський облік, хоч і є потужною фінансовою технологією, не завжди може повною мірою захистити суб'єктів господарювання від прямого шахрайства. На цій підставі розробники програмного забезпечення на основі блокчейн-технологій зазначають, що принцип подвійного запису може трансформуватися в потрійний запис. Загалом ідеться про те, що господарські операції фіксуватимуться не лише в облікових реєстрах, а й у блокчейн-мережі, де їх уже ніхто не зможе змінити.

Облік із трьома записами був запропонований у 1980-х роках. У 2005 р. його популяризував знаменитий криптограф Ян Грігг, провівши потужну дослідницьку роботу, присвячену концепції системи потрійного обліку. Ця концепція є вдосконаленням традиційної системи подвійного запису, в якій всі операції за участю сторонніх сторін криптографічно зафіксовані та пов'язані через «розумний» контракт із третім записом. Проте варто зауважити, що запис кожної транзакції у блокчейні насправді не є третім записом. По суті це є подвійна бухгалтерія на блокчейні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, метод подвійного запису сформувався у процесі історичного розвитку і є продуктом колективної творчості, а тому його авторство не можна приписати якійсь конкретній особі. Водночас саме Лука Пачолі зіграв монументальну роль у розвитку бухгалтерського обліку, оскільки дав світові друковану працю, в якій вперше наведено детальний опис венеціанської бухгалтерії. Це стало інновацією, яка спричинила поштовх для трансформації обліку в сучасний інструмент управління підприємством.

Нині одним із найважливіших нововведень, що стало можливим із поширенням блокчейн-технологій, є розвиток обліку з трьома записами. Зазначене питання може бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Лука Пачолі. Трактат о счетах и записях / под ред. Я.В. Соколова. Москва: Финансы и статистика, 2001. 368 с.
2. Кутер М.И. Для чего нужно переводить заново трактат Луки Пачолі. *Международный бухгалтерский учет*. 2006. № 12 (96). С. 15–21.
3. Давидюк Т.В. Подвійний запис в бухгалтерському обліку: теорія і практика застосування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.04. Житомир, 2003. 21 с.

References:

1. Sokolov Ya.V. (2001) *Luka Pacholi. Traktat o schetakh i zapisyakh* [Luke Pacioli "On Accounts and Records"] Moscow: Finances and statistics. (in Russian)
2. Kuter M.I. (2006) Dlya chego nuzhno perevodit' заново трактат Луки Пачолі [Why do you need to re-translate the treatise of Luca Pacioli]. *International Accounting*, vol. 9, iss. 12, pp. 15–21.
3. Davydjuk T.V. (2003) *Podvijnyj zapys v bukhghaltersjkomu obliku: teorija i praktyka zastosuvannja* [Double entry in Accounting: Theory and Practice of Implementing] (PhD Thesis), Kyiv: National Agrarian University.

УДК 657.1:658.15-049.5

Кирильєва Л.О.,кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування,
*Харківський державний університет харчування та торгівлі***Шеховцова Д.Д.,**кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою,
*Харківський національний університет радіоелектроніки***Kyrylieva Liudmila,**PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Audit and Taxation,
*Kharkiv State University of Food Technology and Trade***Shekhovtsova Dariia,**PhD (Economics),
Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics
and Management of Economic Security,
Kharkiv National University of Radioelectronics

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Кирильєва Л.О., Шеховцова Д.Д. Концепція формування обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства. У статті уточнено категоріально-понятійний апарат щодо сутнісної характеристики економічної безпеки підприємства. Визначено тенденції розвитку підприємств України за останні п'ять років, що вплинуло на посилення ролі фінансово-економічної безпеки підприємства та якості її організації. Систематизовано та визначено вплив екстернальних та інтернальних чинників на систему економічної безпеки. Актуалізовано питання управлінського обліку як інформаційного складника обліково-аналітичного забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Розроблено організаційну модель формування обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства, яка дасть змогу своєчасно надати інформацію відповідно до інформаційних потреб служби економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, управлінський облік, концепція, доходи, витрати, система, управління.

Кирильєва Л.А., Шеховцова Д.Д. Концепция формирования учетно-аналитического обеспечения управления системой экономической безопасности предприятия. В статье уточнен категориально-понятийный аппарат сущностной характеристики экономической безопасности предприятия. Определены тенденции развития предприятий Украины за последние пять лет, что повлияло на усиление роли финансово-экономической безопасности предприятия и качества ее организации. Систематизированы в группы экстернальные и интернальные факторы и определено их влияние на систему экономической безопасности. Актуализирован вопрос управленческого учета как информационной составляющей учетно-аналитического обеспечения управления финансово-экономической безопасностью предприятия. Разработана организационная модель формирования учетно-аналитического обеспечения управления системой экономической безопасности предприятия, которая позволит своевременно предоставить информацию в соответствии с информационными потребностями службы экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, управленческий учет, концепция, доходы, расходы, система, управление.

Kyrylieva Liudmila, Shekhovtsova Dariia. The concept of organization accounting and analytical support management of enterprise economic security system. At the present stage the trends of development of Ukrainian enterprises over the past five years are identified which has influenced on strengthening of the role of the economic security company and the quality of its organization. The questions of managerial accounting as an information component of accounting and analytical support of economic security management of an enterprise have been updated. A review of literary sources in terms of defining the essence of the definitions of «economic security of the enterprise» and «system of economic security» is made. The definition «system of economic security» is made

more exact. The elements that make the trend of threats and risks to the stability of the economic security system of the enterprise are presented. The item of organizing managerial accounting in the context of the formation of accounting and analytical support of the economic security system has become actual. In order to generate the necessary information for the economic security system, managerial accounting should focus on: classifying expenses and revenues according to information needs; the choice of a system of accounting and costing of production, in particular, in conditions of uncertainty; organization of accounting and control by responsibility centers; analysis of break-even activity of the enterprise for making management decisions; budgeting (development, reconciliation of budgets and control over their implementation). The organization of managerial accounting at the enterprise has practical importance in the context of managing the system of economic security of the enterprise, because it will be directed to the formation of accounting and analytical information on the main indicators of economic activity by the centers of responsibility, the choice of method of calculation and its justification, budgeting and control of their implementation, break-even analysis to make managerial decisions. The organizational model for the formation of accounting and analytical support for managing the economic security of the enterprise which will allow providing the information in time and in accordance with the information needs of the economic security service is developed.

Key words: economic security, managerial accounting, concept, revenues, expenses, system, management

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Специфіка національних ринкових відносин в умовах економічної інтеграції до європейського простору полягає у формуванні господарської діяльності підприємств під впливом чинників, що зумовлюють високий рівень невизначеності, ризиків та загроз для системи економічної безпеки.

Керівникам бізнес-суб'єктів доводиться погоджувати і реалізовувати прийняті управлінські рішення без належного ступеня інформаційно-аналітичної підтримки в умовах недосконалих конкурентних відносин, чинного законодавства та волатильного зовнішнього середовища, що значною мірою знижує ефективність та очікувані результати від таких рішень, а отже, не забезпечує захисту інтересів як власне підприємства, так і його стейкхолдерів, які зацікавлені у доцільних і довготривалих економічних відносинах. У зв'язку з цим актуалізується питання побудови на підприємствах комплексної системи обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки з урахуванням систематичних заходів протидії екстернальним та інтернальним чинникам із метою усунення або мінімізації їхнього деструктивного впливу на забезпечення ефективного розвитку господарської діяльності.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Теоретичним питанням, пов'язаним із формуванням та підтримкою належного рівня економічної безпеки підприємства через призму обліково-аналітичного забезпечення, обґрунтуванням доцільності і необхідності організації управлінського обліку у контексті його інформаційної функції, адаптованої до завдань управління та безперервного здійснення діяльності підприємства через нівелювання впливу загроз і ризиків, зосередили свою увагу такі науковці, як О. Атамас, Ю. Барташевська, Н. Бондарчук, Л. Васільєва, Л. Гнилицька, О. Грибінченко, Б. Дуб, А. Малахова, О. Мартиненко, Л. Стеців, С. Шагоян, А. Штангрет, К. Фень. Однак, незважаючи на значні наукові напрацювання з цієї проблематики, окремі її аспекти, зокрема особливості формування обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства з урахуванням потенціалу управлінського обліку в сучасних умовах господарювання, потребують подальшого нау-

кового аналізу та вивчення. Це визначило мету нашого дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Мета та завдання дослідження – обґрунтування та розвиток теоретико-методичних засад щодо формування обліково-аналітичного забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування стратегічної концепції розвитку бізнес-суб'єктів у сучасних умовах господарювання здійснюється за напрямом врахування фактора побудови та збереження належного рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, оскільки в актуальному соціально-економічному середовищі захищеність інтересів виключно власників вже не є основоположним фактором. Інтеграція України до європейського простору передбачає дотримання системи світових цінностей, зокрема соціально орієнтованого характеру в умовах динамічного розвитку сучасного підприємства. У розрізі концепції інвайронментальної економіки (Environmental Economics) поширення у світі набула функція корпоративної соціальної відповідальності підприємств. Бізнес-простір отримав ще один потужний показник вимірювання конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта. Так, соціально-орієнтований характер ведення господарської діяльності вимагає від керівників структурних підрозділів розроблення та прийняття зважених управлінських рішень, які впливають на фінансові показники підприємства та загалом на його перспективний розвиток.

За даними Державної служби статистики України, динаміка підприємств, які одержали прибуток за 2014–2018 роки, залишається майже незмінною – 73% суб'єктів господарювання стабільно демонструють позитивний результат діяльності, однак залишається досить висока кількість підприємств, що протягом п'яти років одержують збитки від ведення бізнесу, – 27% (рис. 1).

Оскільки суб'єкти господарювання є структуроутворюючим елементом економіки та індикатором розвитку держави, вважаємо проблему збереження економічної безпеки підприємств від дії загроз та ризиків, спричинених глобальним характером змін у суспільно-політичному та економічному житті країни, та підвищення її рівня з метою забезпечення стійкого функціо-

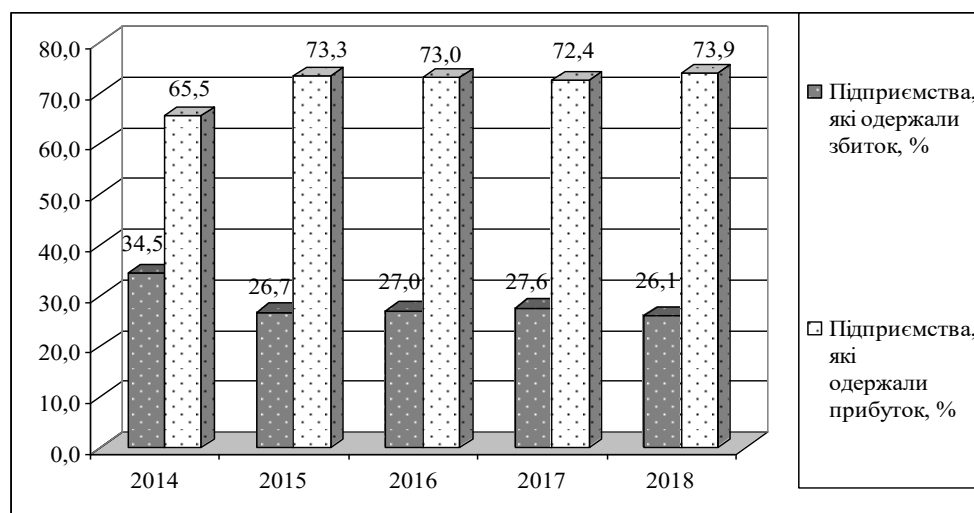

Рис. 1. Кількість підприємств України, які одержали прибуток (збиток), %, за 2014–2018 роки [1]

нування, розвитку та прибутковості діяльності, такою, що потребує вивчення і надання рекомендацій з нівелювання дії факторів невизначеності.

Дослідженню суті категорії «економічна безпека підприємства» приділено увагу вітчизняних і зарубіжних учених-економістів. Так, на думку О.М. Грібіненко та С.М. Шагоян, «під поняттям «економічна безпека підприємства» слід розуміти комплексну характеристику, тобто ступінь захисту від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів усіх потенціалів підприємства, що дозволяють забезпечити стійку та ефективну діяльність» [2, с. 99]. Ю.М. Барташевська характеризує цю категорію як «комплекс заходів, реалізація яких дає змогу забезпечувати економічну стабільність підприємства та його розвиток за невизначеності внутрішнього і зовнішнього середовища та ризику інвестиційної діяльності» [3, с. 190]. Однак у цьому визначенні вбачається більше системний підхід до забезпечення економічної безпеки підприємства, якого дотримується і К.С. Фень, яка зазначає, що «під системою економічної безпеки підприємства нами розуміється комплекс теоретичних підходів і практичних дій, що визначають максимально повний захист життєво-важливих інтересів підприємства від загроз, породжених його внутрішніми бізнес-процесами та зовнішнім середовищем» [4, с. 69]. На нашу думку, першочерговим у термінологічному апараті є поняття «економічна безпека підприємства», суть якого пропонуємо характеризувати як стан захищеності матеріальних і нематеріальних активів підприємства та інтелектуально-інформаційних ресурсів від деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, за якого здійснюється стабільна та ефективна діяльність господарюючого суб'єкта відповідно до вибраного вектору розвитку [5, с. 169].

Водночас економічна безпека підприємства ще на початку діяльності вимагає чіткої організації, тобто системного підходу, який складається із заходів щодо її забезпечення. Б.С. Дуб тлумачить систему економічної безпеки підприємства як «концептуальну категорію, яка визначає стратегічні межі в управлінні загрозами і є сукупністю об'єктів, суб'єктів, функціональних

складників, методики оцінювання та заходів (процесів, процедур) із забезпечення економічної безпеки організації, що використовуються підприємством (організацією, установою) задля найповнішого гарантування захищеності» [6, с. 7]. Вважаємо систему економічної безпеки комплексом постійних дій, спрямованих на: збереження матеріальних і нематеріальних активів підприємства від потенційних та реальних загроз; усунення або мінімізацію ризиків, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства; підвищення стійкості та адаптації господарюючого суб'єкта та його здатності до відтворення.

В умовах динамічних змін у світовій та вітчизняній економіці, посилення впливу зовнішнього середовища на діяльність бізнес-суб'єктів та загострення конкурентної боротьби особлива увага керівниками та менеджерами структурних підрозділів повинна приділятися економічній безпеці підприємства як одному з актуальних векторів розвитку та підвищення ефективності функціонування підприємства. Однак на систему економічної безпеки має вплив низка взаємопов'язаних елементів (екстернальних та інтернальних), які тотально впливають один на одного, формуючи таким чином тенденцію загроз і ризиків, та потребують розроблення протидій щодо них (рис. 2).

Так, до екстернальних елементів впливу на систему економічної безпеки можна віднести процеси регулювання діяльності бізнес-суб'єкта та кібернетичну безпеку, тобто такі, що є невідконтрольними для підприємства, несуть значне навантаження і відповідальність та створюють високий рівень інформаційної асиметрії. Інтернальні елементи впливу на систему економічної безпеки вважаємо більш релевантними, однак і більш розгалуженими – це обліково-аналітичне забезпечення; операційна діяльність підприємства, а також його вибрана стратегія розвитку.

Побудова системи економічної безпеки підприємства, завдання якої повинні виконуватися систематично та підлягати перевірці на актуальність, насамперед залежить від сформованого обліково-аналітичного забезпечення. Погоджуємось, що «обліково-аналітична інформація – це результат функ-

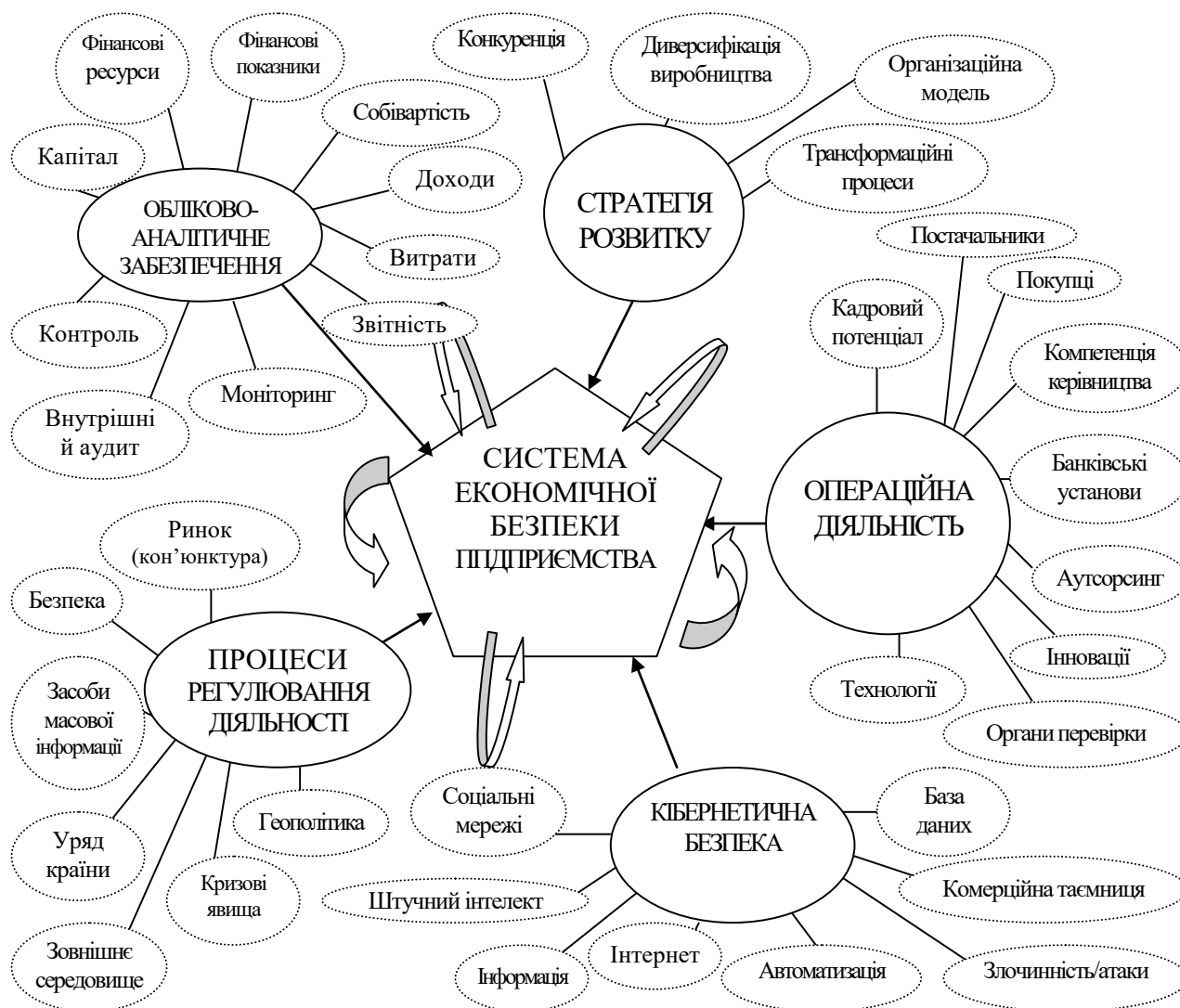

Рис. 2. Елементи, які формують тенденцію загроз і ризиків щодо стабільності системи економічної безпеки підприємства

ціонування певної системи, яка включає джерела інформації, об'єкти обліку, аудиту та аналізу, інформаційні потоки та інформаційні канали для передачі результатів користувачам» [7, с. 723]. За цією ознакою актуальним інструментом обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства вважаємо управлінський облік, оскільки саме цей вид обліку має високий потенціал для забезпечення належного рівня економічної безпеки через притаманні йому актуальні функції, основоположено з яких є опрацьоване з урахуванням різного попиту і пріоритету інформаційне забезпечення всіх процесів господарської діяльності бізнес-суб'єкта, що складається з безперервної підготовки і надання диференційованої інформації (облікової, нормативної, планової, контрольно-аналітичної, командно-розпорядчої, інформації зовнішнього середовища) особам, що приймають рішення, одразу в трьох вимірах – ретроспективі, поточному часі та у прогнозі.

Роль управлінського обліку у контексті формування обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки також відзначає О.П. Атамас: «Управ-

лінський облік як підсистема обліково-аналітичного забезпечення фахівців із фінансово-економічної безпеки дає можливість здійснювати управління, аналіз і контроль за поточною діяльністю всіх ланок підприємства та безпосередньо нівелювати виникнення можливих загроз не тільки в мікросередовищі, а й безпосередньо впливати на зовнішні чинники можливих загроз» [8, с. 8]. Л.В. Гнилицька констатує здатність управлінського обліку «виступати джерелом забезпечення спеціалістів з економічної безпеки достовірною та об'єктивною інформацією під час оцінювання впливу підприємницьких ризиків на стан капіталу підприємства, аналізу ситуації, що склалася у внутрішньому та зовнішньому середовищі, планування заходів з упередження виявлених загроз, визначення ефективності функціонування підрозділу економічної безпеки» [9, с. 186].

У контексті організації економічної безпеки суб'єктів господарювання та забезпечення керівників обліково-аналітичною інформацією про основні показники господарської діяльності загалом по підприємству, за окремими структурними підрозділами, видами

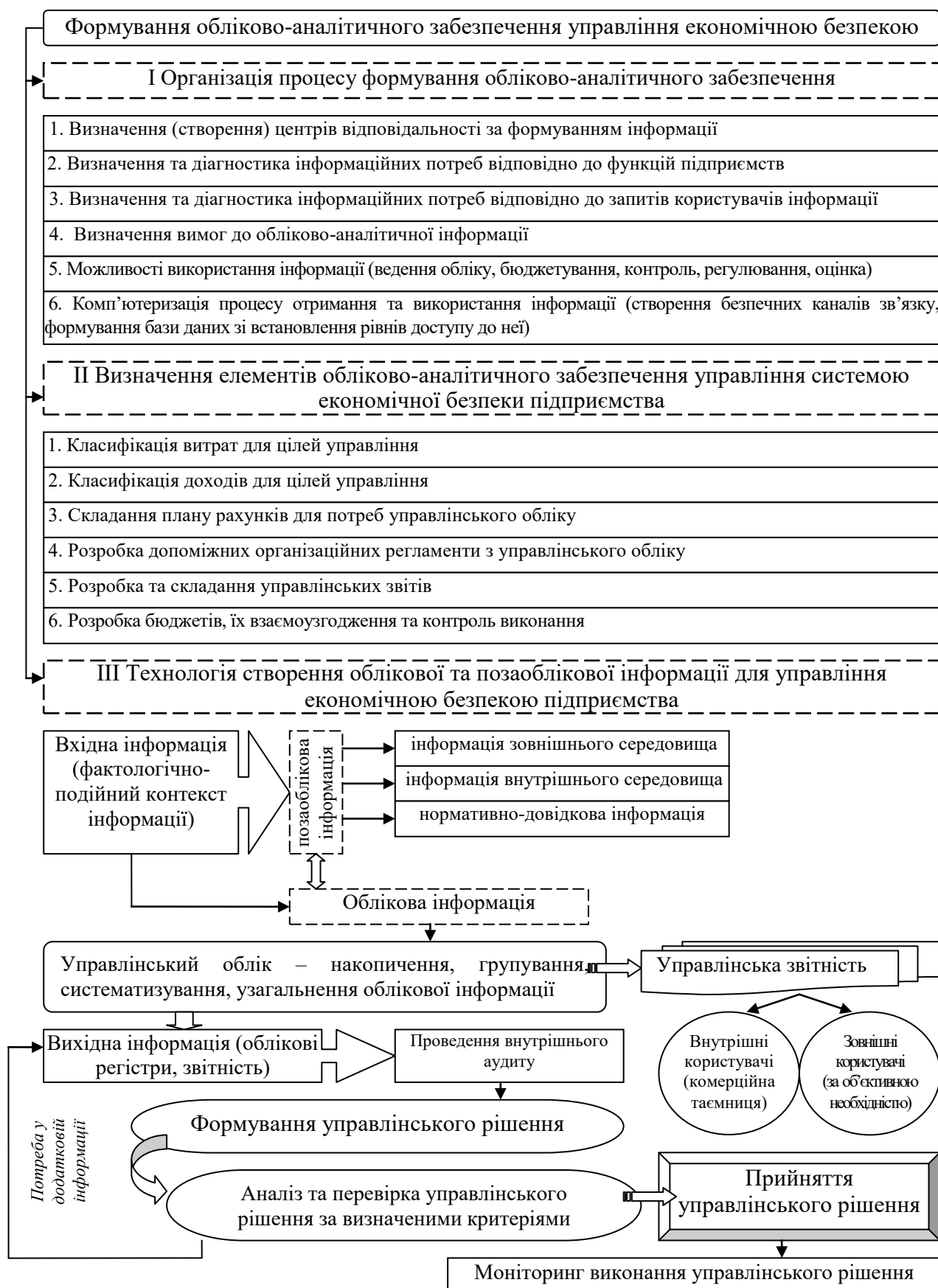

Рис. 3. Організаційна модель формування обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства

продукції або процесами основними напрямками управлінського обліку повинні бути:

- класифікація витрат для визначення й аналізу їхньої структури, вибору напрямів їх скорочення, для контролю й аналізу, для складання фактичної та планової собівартості, для оптимізації величини прибутку. З метою задоволення інформаційних потреб у межах забезпечення економічної безпеки для різних користувачів інформації мають використовуватися конкретні види класифікаційних ознак;

- класифікація доходів з метою: аналізу, динаміки, прогнозування та побудови трендів, встановлення базису розрахунків, контролю за виконанням запланованого доходу, прийняття рішень під час вибору найбільш вигідного варіанту джерел знаходження доходу або під час визначення більш прибуткового доходу за галузями (у разі здійснення підприємством різних видів діяльності);

- вибір системи обліку та калькулювання собівартості продукції, зокрема в умовах невизначеності;

- організація обліку та контролю за центрами відповідальності;

- аналіз беззбитковості діяльності підприємства для прийняття управлінських рішень;

- бюджетування (розроблення, взаємоузгодження бюджетів та контроль їх виконання).

Запропоновані напрями організації управлінського обліку нададуть можливість підготувати достовірну неупереджену обліково-аналітичну інформацію про основні показники діяльності підприємства відповідно до інформаційних потреб відповідальних осіб за економічну безпеку підприємства. Налагодженню комунікаційних зв'язків між підсистемами управління, зокрема управлінського обліку та економічної безпеки, а також своєчасності та підвищенню довіри до отриманої інформації сприятиме розроблена організаційна модель формування обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства (рис. 3).

Так, архітектура запропонованої організаційної моделі враховує багатоаспектність сутності категорії «економічна безпека», інформаційні вимоги системи економічної безпеки та включає три складники. Перша складова частина моделі передбачає постановку процесу формування обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, де визначаються центри відповідальності для створення масиву даних згідно з діагностикою інформаційних

потреб, відповідальні особи за надання своєчасної інформації та вибір програмного забезпечення для формування інформації для системи економічної безпеки. Така постановка процесу дасть змогу мінімізувати ризики втрати інформації та нівелювати загрози порушення комерційної таємниці через визначення спеціальних захищених інформаційних каналів та каналів зв'язку. Друга складова частина створення обліково-аналітичного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства передбачає організацію управлінського обліку в частині розроблення та дотримання всередині підприємства організаційних регламентів (Наказ про облікову політику підприємства, Положення про внутрішній аудит, Положення про проведення моніторингу економічної безпеки підприємства тощо), класифікації доходів і витрат відповідно до потреб системи економічної безпеки, створення робочого плану рахунків обліку, формування управлінської звітності реалізації управлінських рішень щодо економічної безпеки. Третя складова частина організаційної моделі розкриває технологію створення облікової (дані управлінського обліку) та позаоблікової (зовнішня інформація, нормативно-законодавча база з обліку) інформації, яка повинна відображатися в інформаційній системі підприємства та відповідати ступеню достатності, оскільки вона впливає на прийняття рішень, а отже, і на систему економічної безпеки загалом. Достовірність сформованої обліково-аналітичної інформації обов'язково повинна підтверджувати служба внутрішнього аудиту підприємства, що дасть можливість уникнути некоректних дій із боку фахівців з економічної безпеки.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, в умовах трансформації ринкової економіки дієвість системи економічної безпеки безпосередньо залежить від формування повного та своєчасного інформаційного забезпечення, основним джерелом якого сьогодні стає управлінський облік. В контексті управління системою економічної безпеки підприємства організація управлінського обліку повинна бути спрямована на формування обліково-аналітичної інформації про основні показники господарської діяльності за центрами відповідальності, вибір методу калькулювання та його обґрунтування в умовах невизначеності, формування управлінської звітності, складання бюджетів та контроль їх виконання, аналіз беззбитковості, що дасть змогу уникнути несприятливих ситуацій у бізнесі.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Грибіненко О.М., Шагоян С.М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. С. 98–100.
3. Барташевська Ю.М. Економічна безпека підприємства: фактори впливу та шляхи забезпечення *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 189–194.
4. Фень К.С. Пріоритетні напрями зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості *Економіка. Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Вип. 1(9). 2018. С. 68–75.
5. Шеховцова Д.Д. Базові положення організації економічної безпеки підприємства в умовах сталого розвитку ринку *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених, 23–24 квітня 2019 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 169–170.
6. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура *Управління проектами та розвиток виробництва*: Зб. наук. пр. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля. № 4 (60). 2016. С. 5–18.
7. Штангрет А.М., Стеців Л.П. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства: методичні засади *Економіка і суспільство*. № 9. 2017. С. 722–726.

8. Атамас О.П. Роль управлінського обліку в обліково-аналітичному забезпеченні діяльності фахівців з управління фінансово-економічною безпекою. *Міжнародний науковий журнал "Науковий огляд"*, 2016. Вип. 10 (31). С. 1–9.

9. Гнилицька Л.В. Концептуалізація управлінського обліку як інформаційної основи економічної безпеки підприємства. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Вип. 2. С. 185–192.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Ghrybinenko O.M., Shaghojan S.M. (2017) Sutnistj ta shljakhy zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Nature and ensuring by economic security]. *Scientific Journal of Kherson State University*, pp. 98-100.
3. Bartashevskja Ju.M. (2016) Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva: faktory vplyvu ta shljakhy zabezpechennja [The economic security: factors of influence and ways of support]. *Economy and society*, vol. 7, pp. 189–194.
4. Fenj K. S. (2018) Priorytetni naprjamy zmichennja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstv kharchovoji promyslovosti [Priority directions of strengthening of economic safety of food industry enterprises]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, vol. 1(9), pp. 68–75.
5. Shekhovcova D.D. (2019) Bazovi polozhennja orghanizaciji ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva v umovakh stalogo rozvytku rynku [Basic provisions of the organization of economic security of the enterprise in the conditions of market steady development]. *Proceedings of the Economic development of the state, regions and enterprises: problems and prospects (Ukraine, Lviv, April 23-24, 2019)*, Lviv: Lviv Polytechnic, pp. 169–170.
6. Dub B.S. (2016) Systema ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva: ponjattja ta struktura [Enterprise economic security system: concept and structure]. *Project management and development of production*, vol. № 4 (60), pp. 5–18.
7. Shtanghret A.M., Steciv L.P. (2017) Oblikovo-analitychne zabezpechennja upravlinnja ekonomichnoju bezpekoju pidpryjemstva: metodychni zasady [Accounting and analytical support of management of economic security of the enterprise: methodical basis]. *Economy and society*, vol. 9, pp. 722–726.
8. Atamas O.P. (2016) Rolj upravlinsjkogho obliku v oblikovo-analitychnomu zabezpechenni dijalnosti fakhivciv z upravlinnja finansovo-ekonomichnoju bezpekoju [The place of management accounting, as part of the accounting system of accounting and analytical support of the specialists of the financial and economic security of the enterprise]. *Scientific review*, vol. 10 (31), pp. 1–9.
9. Ghnylycjka L.V. (2016) Konceptualizacija upravlinsjkogho obliku jak informacijnoji osnovy ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Conceptualization of managerial accounting as a information base economic enterprise security]. *Finance, accounting and audit*, vol. 2, pp. 185–192.

Лесняк В.О.,

кандидат економічних наук,
заступник директора з навчальної роботи,
*Коледж інформаційних систем і технологій
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Lesnyak Vladimir,

Candidate of Economic Sciences, Deputy Director of Educational Work
*College of Information Systems and Technologies of the
SHEI "Vadim Hetman Kyiv National Economic University"*

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯ ТА УТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

Лесняк В.О. Організація зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування. У статті обґрунтовано основні аспекти організації зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування. Доводиться теза про посилення ролі та значення у сучасних умовах для вирішення проблем діяльності машинобудівних підприємств зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів, зокрема, як послуг, які підвищують для користувачів цінність відповідної звітної інформації унаслідок незалежної і критичної її оцінки аудиторами, а також дії мотиваційного аспекту аудиту. Визначено головні функції зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів, якими є: збір і оцінка свідочств для підтвердження повноти, достовірності, арифметичної точності звітної інформації, а також перевірка відповідності розшифрувань та оцінок загальноприйнятими принципами обліку.

Ключові слова: зовнішній аудит, основні засоби, підприємства сільськогосподарського машинобудування, ризики, міжнародні стандарти аудиту.

Лесняк В.А. Организация внешнего аудита операций по использованию и содержанию основных средств на предприятиях сельскохозяйственного машиностроения. В статье обоснованы основные аспекты организации внешнего аудита операций по использованию и содержанию основных средств на предприятиях сельскохозяйственного машиностроения. Доводится тезис об усилении роли и значения в современных условиях для решения проблем деятельности машиностроительных предприятий внешнего аудита операций по использованию и содержанию основных средств, в частности, как услуг, повышают для пользователей ценность соответствующей отчетной информации вследствие независимой и критической ее оценки аудиторами, а также действия мотивационного аспекта аудита. Определены главные функции внешнего аудита операций по использованию и содержанию основных средств, которыми являются: сбор и оценка свидетельств для подтверждения полноты, достоверности, арифметической точности отчетной информации, а также проверка соответствия расшифровок и оценок общепринятым принципам учета.

Ключевые слова: внешний аудит, основные средства, предприятия сельскохозяйственного машиностроения, риски, международные стандарты аудита.

Lesnyak Vladimir. Organization of external audit of operations on use and retention of fixed assets at agricultural machinery enterprises. The purpose of the article is to substantiate the main aspects of the organization of external audit of operations on the use and retention of fixed assets at agricultural machinery enterprises. During the study, the methods of analysis and synthesis, generalization, induction and deduction and others were used. The article presents the thesis of increasing the role and importance in modern conditions of solving problems of activity of machine-building enterprises of external audit of operations on the use and retention of fixed assets, in particular, as services that increase the value of relevant reporting information to users due to independent and critical evaluation of auditors, and also the motivational aspect of the audit. The main functions of the external audit of operations on the use and retention of fixed assets are identified, such as: collection and evaluation of certificates to confirm the completeness, reliability, arithmetic accuracy of reporting information, as well as to check the conformity of decryptions and estimates to generally accepted accounting principles. It is emphasized that a system-oriented approach is required to perform an audit of operations on the use and retention of fixed assets at the surveyed enterprises, which consists in deepening such function of the auditors as interpreting and evaluating approaches to the establishment and

functioning of the internal control system in terms of internal control over the research object. An authoritative function of auditors, according to the author, should be to study and evaluate the policies of the management of machine-building enterprises regarding the selected methods and methods of generating relevant information in the financial statements in order to identify the risks of material misstatement of accounting estimates and indications of possible bias in their implementation. It is argued that the organization of an audit of the use and retention of property, plant and equipment should be considered in an orderly and systematic manner in a specific sequence of audit procedures that must be performed in the audit process of financial statements. In order to develop an effective approach to the audit of operations on the use and retention of fixed assets, it is analyzed in what sequence the auditor expresses his opinion on the reliability and objectivity of the financial statements for the use of system-oriented approach to audit – verification of internal control system, confirmation of back these systems, auditing the financial statements. These incremental steps are consistent with the latest International Standards on Auditing and have the following consistency: Identifying and assessing the risks of material misstatement through an understanding of the entity and its environment → the auditor's response to the assessed risks (tests of controls or substantive procedures, or concurrently tests of controls and procedures in substance). The practical significance of the obtained results lies in the development of proposals aimed at improving the methodology and organization of accounting and auditing transactions for the use and maintenance of fixed assets that can be implemented in the activities of agricultural machinery, which will strengthen information and control functions of accounting and improve operations at the studied enterprises.

Key words: external audit, fixed assets, agricultural machinery enterprises, risks, international auditing standards.

Реформування економіки України та необхідність реалізації досягнень науково-технічного прогресу (НТП) потребують проведення планомірної технічної й технологічної модернізації наявних потужностей у провідних галузях національної економіки і насамперед у машинобудуванні. Машинобудування має унікальні резерви потужностей, завдяки чому є одним з головних джерел інноваційної продукції для інших галузей економіки України. Однак здатність цих потужностей забезпечувати інноваційну технічну конкурентоспроможність нашої країни на належному рівні обмежена низкою проблем, з-поміж яких головними є моральний і фізичний знос основних засобів та низькі темпи реновації їх активної частини.

Вагомий внесок у вивчення питань теорії, методики й організації обліку й аудиту операцій з основними засобами здійснили вітчизняні вчені: П. Й. Атамас, М. І. Бондарь, Ф. Ф. Бутинець, Л. П. Кулаковська, Л. Г. Ловінська, О. А. Петрик, Ю. В. Піча, Н. М. Ткаченко, І. Ю. Чумакова, М. Г. Чумаченко та інші. Теоретичні і методологічні засади обліку та аудиту операцій з основними засобами досліджували у своїх працях іноземні автори: Р. Адамс, Л. А. Бернстайн, С. М. Бичкова, С. М. Галузіна, Р. Дж. Ентоні, В. І. Петрова, В. В. Скобара, Р. С. Тохірова.

Мета статті – обґрунтувати основні аспекти організації зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування (ПСМ).

Нині в Україні аудиторські послуги та їх форми набувають усе більшої значимості. Це обумовлено, насамперед, євроінтеграційними спрямуваннями економіки України та адаптацією вітчизняного бухгалтерського законодавства до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО) і Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). У той же час, необхідність надання широкомасштабних аудиторських послуг машинобудівним підприємствам, у тому числі досліджуванням ПСМ, спричинена не тільки дією вищевказаних загальних факторів, а й певних умов, пов'язаних з їх функціонуванням. По-перше, значна частина цих підприємств є публічними акціонерними товариствами, що підлягають щорічному обов'язковому фінансовому аудиту. По-друге, існує низка специфічних проблем,

що склалися у машинобудівній галузі. Однією із таких проблем є моральна застарілість і високий рівень зношеності активної частини основних засобів, а шляхом її усунення невідкладної реалізації – прискорення відновлення основних засобів шляхом збільшення інвестицій, рівня вкладень у технологічні інновації, формування належних механізмів середньо- та довгострокового кредитування, фінансового, державного лізингу тощо. Потенційні інвестори та кредитори, обираючи об'єкти для вкладення коштів, орієнтуються на критерії якості й прозорості принципів діяльності підприємства, які знаходять своє відображення у фінансовій звітності. Вони прагнуть мінімізувати інформаційний ризик щодо об'єкта інвестування чи кредитування.

Водночас, безпосередньою метою аудиту з погляду «теорії агентів» є зменшення інформаційного ризику користувачів фінансових звітів через надання впевненості у їх достовірності. Крім того, цінність фінансової інформації, яка підлягає аудиту, зростає не тільки унаслідок підвищення її достовірності, а й посилення контролю над нею. Укладач фінансової звітності, усвідомлюючи, що вона перевірятиметься аудитором, прагне до постійного контролю за процесом обліку, що сприяє зменшенню помилок і неточностей у ній [2, с. 27].

Отже, у сучасних умовах для вирішення проблем діяльності машинобудівних підприємств посилюється роль та значення зовнішнього аудиту у цілому й аудиту операцій з використання та утримання основних засобів, зокрема, як послуг, які підвищують для користувачів цінність відповідної звітної інформації унаслідок незалежної і критичної її оцінки аудитором, а також дії мотиваційного аспекту аудиту.

Зовнішній аудит операцій з використання та утримання основних засобів може проводитися на підприємстві уперше (перше завдання з аудиту) або повторно чи регулярно (постійний аудит) та бути: 1) атестованою послугою – складовою частиною аудиту необоротних активів або тільки основних засобів у складі обов'язкового аудиту фінансової звітності, чи-то складовою частиною ініціативного аудиту окремих фінансових звітів та певних елементів, рахунків бухгалтерського обліку або статей фінансового звіту щодо необоротних активів або тільки основних засобів; 2)

неатестованою послугою – складовою частиною ініціативного операційного аудиту операцій з необоротними активами або тільки з основними засобами, чи-то ініціативним операційним аудитом або аудитом на відповідність вимогам.

Від вибору указаних аудиторських послуг залежатиме ризик, тривалість і трудомісткість аудиту. Але рівень впевненості, який має надати аудитор своїм аудиторським висновком при виконанні кожного із них, є високим (достатнім): для перших двох завдань – це думка про достовірність звітних даних щодо досліджуваного об'єкта в усіх суттєвих аспектах або про те, що фінансова інформація про операції з використання й утримання основних засобів подана правдиво та достовірно відповідно до застосовної концептуальної основи; для двох останніх – думка щодо тих питань, які визначені замовником у договорі на проведення ініціативного аудиту, наприклад думка про ефективність використання основних засобів.

Аудит операцій з використання та утримання основних засобів у рамках обов'язкового аудиту фінансової звітності є складним, трудомістким і відповідальним питанням, що пов'язано з необхідністю надати комплексну оцінку відповідній фінансовій інформації, методам і способам її формування та дотримання при цьому чинних законодавчих й інших нормативно-правових актів (у т. ч. внутрішніх регламентів) при звичайних для аудиту обмеженнях у часі і вартості. Його виконання вимагає розробки виваженого організаційного підходу з метою забезпечення досягнення визначених цілей перевірки у максимально ефективний і економічно виправданий спосіб.

Головними функціями зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів залишаються збір і оцінка свідочств для підтвердження повноти, достовірності, арифметичної точності звітної інформації, а також перевірка відповідності розшифрувань та оцінок загальноприйнятим принципам обліку [2, с. 29]. Водночас, на розширення його функціональної складової впливають такі чинники: варіативність законодавчих норм щодо регламентування обліку операцій з використання та утримання основних засобів (бухгалтерського і з метою оподаткування); особливості формування амортизаційної, облікової та фінансової політик підприємств; виробничі потужності та специфічність технологічних процесів виробництва машинобудівних підприємств; відмінності у використанні, утриманні й оновленні основних засобів на різних підприємствах у межах досліджуваної підгалузі; загальні проблеми галузі машинобудування, що стосуються об'єкта дослідження. Та найістотніший вплив буде чинити різна ефективність побудови і функціонування на підприємстві системи внутрішнього контролю (СВК).

Так, за одним із постулатів практичного аудиту, сформульованих Р. К. Маутцем і Х. Шарафом, аудитор не має потреби виконувати значні перевірки, якщо внутрішній контроль ефективно організований на підприємстві [4, с. 76–77]. Чим ефективніша СВК клієнта, тим об'єктивніша бухгалтерський облік і звітна інформація.

Вивчення думок учених дозволяють зазначити: при аудиті великих підприємств слід вивчати усі складові СВК, бо тестування по суті на таких підприємствах обмежено значним обсягом операцій, а внутрішній

контроль достатньо розвинутий, що дозволяє зменшити величину ризику контролю; здійснення оцінки СВК дозволяє підвищити результативність аудиту, обґрунтувавши вибірковий спосіб перевірки; деталізацію перевірок по суті доцільно зменшувати за умови позитивних результатів перевірок СВК клієнта.

Отже, до виконання аудиту операцій з використання та утримання основних засобів на досліджуваних підприємствах необхідно застосовувати системно-орієнтований підхід, що полягає у поглибленні такої функції аудиторів як інтерпретація й оцінка підходів до побудови та функціонування СВК у частині внутрішнього контролю щодо досліджуваного об'єкта. Не менш важливою функцією аудиторів має бути вивчення й експертиза політики керівництва машинобудівних підприємств стосовно вибраних методів і способів формування відповідної інформації у фінансових звітах з метою виявлення ризиків суттєвого викривлення облікових оцінок та ознак можливої упередженості при їх здійсненні.

Організацію аудиту операцій з використання й утримання основних засобів доцільно розглядати упорядковано і системно у певній послідовності аудиторських процедур, що мають бути виконані у межах процесу аудиту фінансової звітності. З метою розробки ефективного підходу до організації аудиту операцій з використання й утримання основних засобів, автором проаналізовано, у якій послідовності аудитор висловлює свою думку про достовірність й об'єктивність фінансової звітності за використання системно-орієнтованого підходу до аудиту – перевірки СВК, підтвердження задовільного функціонування цих систем, перевірки фінансової звітності [1, с. 21]. Ці поступові кроки узгоджено з нормами останньої редакції МСА і отримано таку послідовність: ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища → дії аудитора у відповідь на оцінені ризики (тести заходів контролю або процедури по суті, або одночасно тести заходів контролю і процедури по суті) [3].

З огляду на вказане вище, перші процедури аудиту операцій з використання й утримання основних засобів мають бути виконані у ході ідентифікації та оцінки ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища. До них слід віднести процедури отримання інформації від попереднього аудитора про залишки на початок періоду, процедури планування і процедури оцінки ризиків.

Проаналізувавши положення МСА 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів при аудиті фінансової звітності» та думки зарубіжних учених (зокрема, [1, с. 114; 2, с. 183]) з цього приводу, автор дійшов висновку про необхідність встановлення вимог тих законодавчих і нормативних документів, що заслуговують на особливу увагу у періоді перевірки, з огляду на їх вплив на звітні показники, пов'язані з досліджуваними операціями. Насамперед, це стосується періоду аудиту, починаючи з 2011 звітного року, коли в дію був запроваджений ПКУ.

Знання законодавчо-нормативної бази аудиту, враховуючи її особливості для машинобудівних підприємств, й аналіз положень внутрішніх регламентів надасть можливість аудиторі попередньо оцінити обрані підходи до формування інформації про операції

з використання й утримання основних засобів у бухгалтерському обліку й обліку з метою оподаткування. На цій основі для постійних клієнтів доцільно розробляти та оновлювати переліки основних засобів, які відносяться/не відносяться до господарської діяльності, графіки нарахування амортизації основних засобів, що сприятиме якісному і швидшому виконанню функції інтерпретації і оцінки певних тверджень управлінського персоналу у ході виконання процедур по суті, особливо якщо до неї долучаються асистенти.

З метою належного планування аудиту операцій з використання і утримання основних засобів необхідно визначитися із суттєвістю виконання для даного класу операцій. З огляду на практику аудиту, що склалася, доцільнішим способом визначення межі суттєвості є: за першим видом витрат встановлення відсоткового відношення до сальдо рахунку 10 на кінець звітного періоду, оскільки рахунок прямо не впливає на фінансові результати підприємства (як це рекомендовано у праці [4, с. 108]), або до показника чистих активів підприємства, оскільки, як уже вказувалося, основні засоби мають значний вплив на цей показник (такий підхід описаний іншими зарубіжними науковцями [2, с. 72]); а за другим видом витрат – відсоткового відношення до загальної суми витрат. При цьому, для визначення межі суттєвості за рахунком 10 теоретично краще застосовувати дедуктивний підхід, коли суттєвість для балансу (звіту про фінансовий стан) у цілому (застосовуються різні показники – від 1 % до 10 %) розподіляється між значущими його статтями відповідно до їх питомої ваги у валюті балансу.

Для досягнення цілей аудиту операцій з використання та утримання основних засобів, можуть знадобитися консультації експертів або їх включення до аудиторської групи. Ними можуть бути: незалежні оцінювачі – для оцінки рівня завершеності капітальних інвестицій у реконструкцію, технічне переоснащення підприємства, розрахованої суми забезпечень наступних витрат на проведення поліпшення і консервації основних засобів, рівня зменшення/збільшення корисності основних засобів; інженери чи механіки – для оцінки встановлених строків служби для специфічного устаткування, робототехнічних систем і комплексів, норм витрат і лімітів, що встановлюються для виробничих і ремонтних цехів на запасні деталі, обтиральні-мастильні і ремонтні матеріали, норми витрат часу на ремонтні, слюсарні роботи (у розрізі видів устаткування й інструменту), відповідності розроблених графіків планово-попереджувального ремонту (ППР), проектно-конструкторської документації тощо.

Як це рекомендовано міжнародними стандартами аудиту (МСА), слід здійснювати комбіновану оцінку властивого ризику і ризику контролю на рівні тверджень управлінського персоналу щодо операцій з використання та утримання основних засобів через розуміння середовища машинобудівного підприємства та його впливу на ймовірність суттєвих викривлень в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності.

З метою розгляду впливу різних аспектів внутрішнього контролю клієнта на організацію і планування аудиту операцій з використання й утримання основних засобів процедури оцінки ризиків мають бути виконані таким чином, щоб охопити усі компоненти системи внутрішнього контролю (СВК), визначені у МСА

315 [3, с. 299–326].

У МСА 315 йдеться про те, що існують чинники, які можуть вказувати на наявність ризиків суттєвого викривлення (значних ризиків). З огляду на об'єкт дослідження їх можна розділити на загальні і специфічні та оформити у вигляді робочих документів аудитора аудиторського файлу.

Важливим питанням при виконанні процедур оцінки ризиків є забезпечення основи для ідентифікації та оцінки ризиків суттєвого викривлення в облікових оцінках.

Зважаючи на норми МСА 540 «Аудит облікових оцінок, у тому числі облікових оцінок за справедливою вартістю, та пов'язані з ними розкриття інформації» [3, с. 484], слід отримати аудиторські докази-підтвердження обґрунтованості здійснених керівництвом машинобудівного підприємства облікових оцінок щодо операцій з використання та утримання основних засобів та достатності їх розкриття у примітках до річної фінансової звітності шляхом: оцінки рівня невизначеності попереднього оцінювання і впливу облікових оцінок з високим рівнем невизначеності (наприклад, визначення строку корисного використання або складання графіку ППР на абсолютно нове устаткування, яке ще не пройшло довготривалих випробувань) на значні ризики – при ідентифікації та оцінці ризиків суттєвих викривлень; визначення належного застосування вимог П(С)БО до облікових оцінок, їх прийнятності у кожному конкретному випадку та послідовності застосування – виконуючи процедури у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення.

З метою ефективної розробки подальших аудиторських процедур, ураховуючи норми МСА [3, с. 276–328, 339–361], схематично представлено процес ідентифікації й оцінки ризиків потенційних викривлень в операціях з використання та утримання основних засобів на машинобудівних підприємствах (рис. 1).

Під час розробки подальших аудиторських процедур необхідно зважити, наскільки прийнятно використовувати окремі аудиторські докази, отримані під час попередніх аудитів. Як вказується у МСА 330, у більшості випадків аудиторські докази попереднього аудиту, надають мало аудиторських доказів або зовсім не надають їх для поточного періоду [3, с. 358]. Проте винятки існують, як для детальних тестів, так і по відношенню до тестів заходів контролю. Наприклад, якщо у попередньому періоді отримано зовнішнє підтвердження умов довгострокового підрядного договору на здійснення поліпшення основного засобу та при цьому жодних змін не відбулося, то даний аудиторський доказ може бути доречним і для поточного періоду. Винятками можуть бути також аудиторські докази щодо облікової, амортизаційної, фінансової політик клієнта, довгострокових договорів операційної чи фінансової оренди, графіків нарахування амортизації і ППР, якщо не відбулося змін у цих операціях.

Останнє питання, яке опрацьовано у відповідь на оцінені ризики, стосується розробки процедур по відношенню до значних ризиків. Аудитор має запланувати такі процедури по суті, які нададуть йому аудиторські докази вищого рівня достовірності (надійності).

Аналіз розкритого у науковій літературі підходу до класифікації інформаційного забезпечення аудиту, який може бути застосований і по відношенню до його

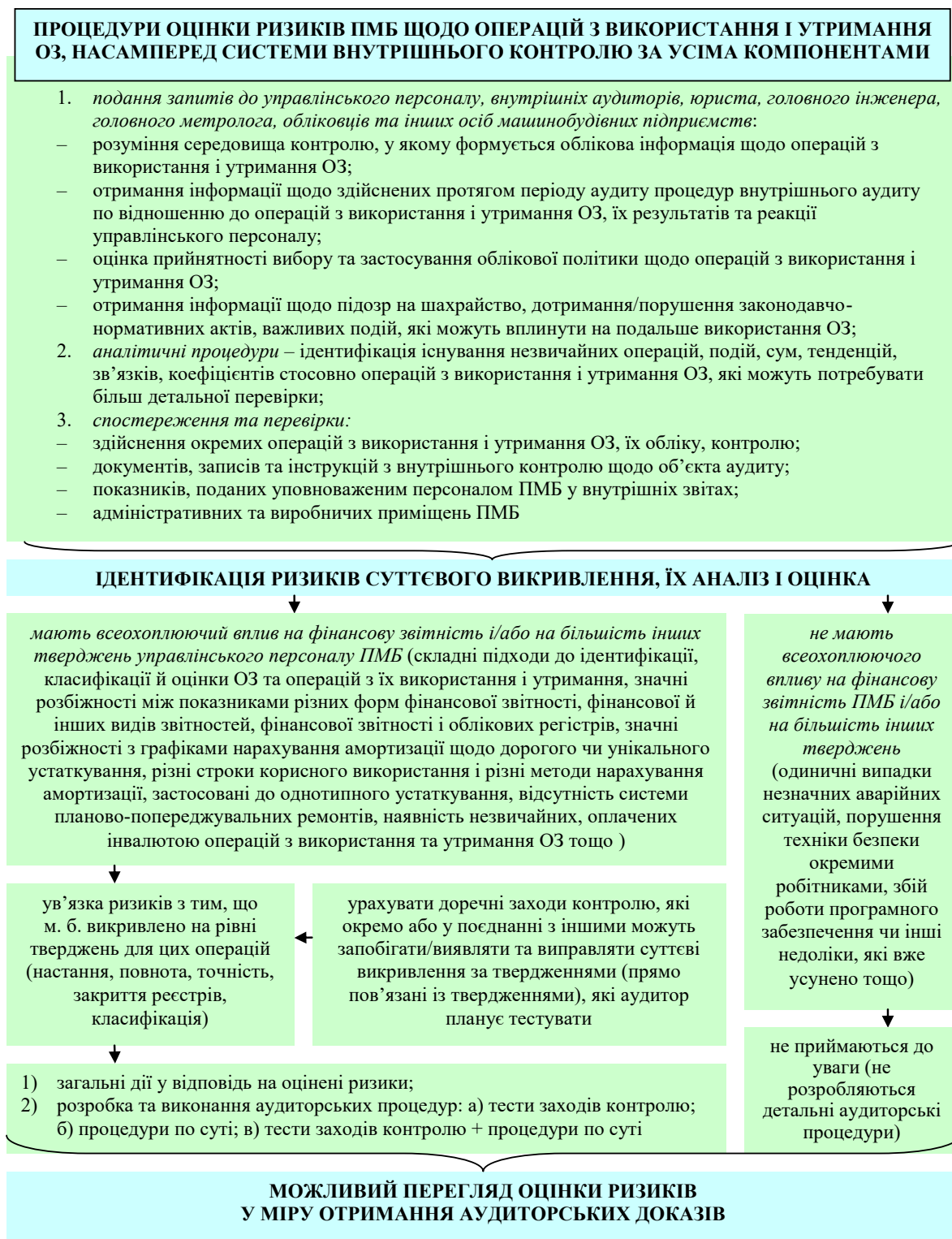

Рис. 1. Загальна схема виконання процедур ідентифікації й оцінки ризиків суттєвого викривлення щодо операцій з використання та утримання основних засобів на машинобудівних підприємствах

останньої складової – аудиторських доказів, та норм МСА 230 дозволяє зробити наступний висновок: процедури по суті, особливо чутливі до значних ризиків, мають надавати тільки прямі (безпосередньо стосуються питання, що перевіряється) аудиторські докази документарної (письмової або електронної) форми,

підкріплені оригіналами документів з нанесенням відміток про здійснені заходи контролю, і передбачати незалежне від клієнта джерело отримання аудиторських доказів – зовнішнє (контрагент клієнта чи зовнішній експерт) або аудиторські процедури, виконані безпосередньо аудитором.

Невід'ємним організаційним питанням процесу аудиту операцій з використання та утримання основних засобів, є оцінка ідентифікованих викривлень, вимоги до здійснення якої встановлені МСА 450 «Оцінка викривлень, ідентифікованих під час аудиту» [3, с. 388-450]. Важливо, щоб усі виявлені під час аудиту значні викривлення інформації про операції з використання та утримання основних засобів, одразу розглядалися аудитором для можливості виконання додаткових аудиторських процедур. Крім того, необхідно інформувати управлінський персонал клієнта про такі викривлення і вимагати їх виправлення. Виключення становлять лише законодавчо закріплені заборони, зокрема виконання аудитором обов'язків спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Отже, на завершальному етапі аудиту систематизують та аналізують сукупний вплив виявлених і невідкорегованих викривлень даних обліку щодо операцій з

використання та утримання основних засобів на достовірність показників фінансової звітності. Оцінку здійснюють у порівнянні з визначеним рівнем суттєвості, з урахуванням якісних характеристик впливу викривлень та зважуючи на їх аномальність чи типовість (повторюваність).

Крім цього, за вимогами МСА, відповідальний аудитор має сумарно оцінити якісні аспекти практики обліку щодо операцій з використання та утримання основних засобів операцій, у т. ч. ознаки можливої упередженості суджень управлінського персоналу стосовно здійснених облікових оцінок. При цьому адекватність формулювання думки відповідального аудитора безпосередньо залежатиме від результатів практичного застосування розроблених аудиторських процедур за уточненою автором методикою зовнішнього аудиту операцій з використання та утримання основних засобів.

Список використаних джерел:

1. Адамс Р. Основы аудита / пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1995. 398 с.
2. Аудит Монтгомери / Ф. Л. Дефлиз и др. Москва : Аудит: ЮНИТИ, 1997. 542 с.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (2010) / пер. з англ. О. Л. Ольховікової та ін. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. Ч. I. 846 с.
4. Риски в аудиторской деятельности / под ред. проф. С. М. Бычковой. – Москва : Финансы и статистика, 2003. 416 с.

References:

1. Adams R. (1995) Osnovy audyta [Audit Basics] / per. s anhl. ; pod red. YA. V. Sokolova. Moskva : Audyt, YUNYTY. (in Russian).
2. Audyt Monthomery [Montgomery Audit] (1997) / F. L. Deflyz y dr. Moskva : Audyt: YUNYTY. (in Russian).
3. Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnikh posluh [International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services] (2010) / per. z anhl. O. L. Olkhovikovoyi ta in. Kyiv : Vyd-vo "Feniks", vol. 1. (in Ukrainian).
4. Rysky v audytorskoj deyatel'nosti [Risks in auditing] (2003) / pod red. prof. S. M. Bychkovoy. Moskva : Fynansy y statystyka. (in Russian).

Назарова І.Я.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Тернопільський національний економічний університет

Nazarova Iryna,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Ternopil National Economic University

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЕЛЕКТРОННОГО МИТНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ

Назарова І.Я. Актуальні питання щодо електронного митного документування. Досліджено термінологію щодо електронного митного документування, зокрема трактування понять декларування, митного оформлення, електронного декларування, розкрито сутність терміна «електронне митне декларування». Виокремлено основні проблеми документування під час оформлення митних операцій, вирішенню яких може сприяти впровадження електронного декларування. Розглянуто досвід упровадження інформаційних систем митного оформлення у міжнародній практиці. Надана оцінка нормативно-правовій бази та намічені шляхи запровадження електронного митного декларування в Україні. Вивчено основні проблеми функціонування у сучасних умовах системи електронного митного декларування «Електронна митниця». Намічено шляхи розв'язання проблемних питань через використання електронних сервісів, доступних платникам податків.

Ключові слова: документування, електронне документування, декларування, митне оформлення, електронне митне декларування, облік, зовнішньоекономічна діяльність.

Назарова И.Я. Актуальные вопросы относительно электронного таможенного документирования. Исследована терминология относительно электронного таможенного документирования, в частности трактование понятий декларирования, таможенного оформления, электронного декларирования, раскрыта сущность термина «электронное таможенное декларирование». Выделены основные проблемы документирования при оформлении таможенных операций, решению которых может способствовать внедрение электронного таможенного декларирования. Рассмотрен опыт внедрения информационных систем таможенного оформления в международной практике. Дана оценка нормативно-правовой базе и намечены пути внедрения электронного таможенного декларирования в Украине. Изучены основные проблемы функционирования в современных условиях системы электронного таможенного декларирования «Электронная таможня». Намечены пути решения проблемных вопросов через использование электронных сервисов, доступных налогоплательщикам.

Ключевые слова: документирование, электронное документирование, декларирование, таможенное оформление, электронное таможенное декларирование, учет, внешнеэкономическая деятельность.

Nazarova Iryna. Problems of electronic customs documentation. The terminology of electronic customs documentation, such as “declaration”, “customs clearance”, “electronic declaration” are explored. The definition “electronic customs declaration” is investigated. The main problems of documentation in customs clearance are examined. Among them are: the corruption of customs officials with whom the representatives of enterprises participating in foreign trade operations are obliged to interact; the need to collect a large number of permits from other controlling institutions to confirm the origin country, customs value and legality of the import (export) of inventory; lack of clear conditions regulation of supporting documents submission; confirmation of the validity of the electronic documentation received from the controlling authorities. Their elimination requires the introduction of automation and computerization of information processing. The experience of implementation of customs clearance information systems in international practice is considered. The legal base and ways of introduction of electronic customs declaration in Ukraine are defined. The function problems of the electronic customs declaration system “Electronic customs” are studied. The lack of an effective information exchange with the state controlling institutions compels the enterprises-participants of foreign economic transactions to receive from them a considerable amount of advisory information. The replacement of the complete electronic declaration with the dummy electronic declaration (the so-called PDF declaration) is researched. It is means that the only electronic document is the electronic customs declaration, the rest of the documents are made in paper form and submitted to the customs authorities as PDF copies. An important problem is the inability to obtain a full copy of the completed electronic customs declaration, since there is no direct connection with customs institutions. To resolve issues, taxpayers need to use the tax e-service “Taxpayer's Electronic Cabinet”. It is recommended to create a separate section in this service for monitoring the passage stages and documentation of electronic customs declaration.

Key words: documentation, electronic documentation, declaration, customs clearance, electronic customs declaration, accounting, foreign economic activity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання економічний розвиток будь-якої держави світу неможливий без взаємодії з іноземним капіталом та розширення меж міжнародної співпраці. Це ж стосується й України, яка поступово інтегрується у світовий економічний простір через збільшення міжнародного товарообігу, що підтверджено і даними статистики. Так, у 2017 році експорт продукції становив 43,3 млрд. дол. США, що на 19% більше, ніж у 2016 році, імпорту відповідно зріс на 27,5% і становив 49,6 млрд. дол. США. За результатами 2018 року загальний експорт продукції з України становив 47,3 млрд. дол. США, що на 9,2% більше порівняно з 2017 роком, а імпорту відповідно – 56,9 млрд. дол. США, або на 14,7% більше, ніж у попередньому році [1].

Розширення меж міжнародної співпраці неможливе без правильної організації процесу її документування, зокрема організації та полегшення умов розмитнення та замітнення товарів. Саме задля цього у вітчизняній та світовій практиці здійснюється швидке впровадження та розвиток системи електронного митного декларування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання електронного документування у сфері зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі електронного митного декларування, присвячено значну кількість наукових праць таких авторів, як І.Г. Бережнюк, М.В. Бойков, А.А. Даценко, О.В. Ігнатська, К.І. Лікарчук, І.М. Муратов, В.П. Пархоменко, П.В. Пашко, Т.В. Шталь та ін. Водночас більшість науковців розглядали питання електронного митного декларування з погляду контролю міжнародного товарообігу, і незначна увага приділялася дослідженню цієї тематики з позиції взаємодії суб'єктів господарювання – учасників зовнішньоекономічних операцій із державними органами.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності поняття «електронне митне декларування» та супутньої термінології, дослідження порядку проведення електронного митного декларування, виокремлення основних проблемних питань, що виникають під час взаємодії контролюючих органів і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нарощуючи обсяги міжнародних операцій, суб'єкти підприємницької діяльності стикаються зі значними перепонами, пов'язаними з документальним оформленням митних операцій. Серед основних проблем документування та обліку таких операцій варто виокремити: корупційність працівників митних органів, з якими зобов'язані взаємодіяти представники підприємств-учасників зовнішньоекономічних операцій; необхідність збору значної кількості дозвільних документів інших контролюючих органів для підтвердження країни походження, митної вартості та легальності ввезення (вивезення) товарно-матеріальних цінностей; відсутність чіткого регламентування умов подання підтверджувальних документів; підтвердження юридичної сили електронної документації отриманої від контролюючих органів тощо.

Вирішенню вищевказаних проблем може сприяти впровадження автоматизації та інформатизації документування митних операцій, що здійснюється шляхом електронного оформлення і подання документів у інформаційний простір, прийняття нормативних доку-

ментів щодо його легалізації. Це значно полегшить співпрацю суб'єктів господарювання з контролюючими органами, партнерами та іншими контрагентами.

Загалом уже вироблена деяка практика інформатизації документування у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Вперше вона була впроваджена у митній сфері через реалізацію процедури електронного митного декларування шляхом одержання від декларанта пакета документів і відомостей про товарно-матеріальні цінності, що декларуються в електронній формі з використанням засобів телекомунікації.

Передусім варто детальніше зупинитися на сутності вищевказаної процедури. З технічного погляду, електронне декларування вважається автоматизованою системою, орієнтованою на реалізацію єдиного алгоритму автоматизованої обробки відомостей, що заявляються в митній декларації, із здійсненням автоматизованого форматно-логічного контролю, аналізу ризиків і виданням різноманітних застережень для посадових осіб митних органів, які здійснюють митний контроль і митне оформлення товарів, запровадженням електронного документообігу між митними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з використанням механізму електронного цифрового підпису [2]. Проте, незалежно від того, що це поняття широко розповсюджене і використовується як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі, чіткого його визначення з економічного погляду немає. Зокрема, укладачі «Митної енциклопедії» дають визначення лише поняттю «декларування» як операції, яка є складовою частиною процедури розміщення товарів і транспортних засобів під визначений митний режим або по завершенню дії такого режиму. В енциклопедії зазначено, що «електронне декларування здійснюється з використанням електронної митної декларації, засвідченої електронним цифровим підписом, та інших електронних документів або їх реквізитів у встановлених законом випадках» [3]. У нормативних документах, зокрема у Митному кодексі України, серед визначень основних термінів і понять відсутні трактування понять «декларування», «митне декларування» чи «електронне митне декларування», проте наявне визначення поняття «митне оформлення» як виконання митних формальностей, необхідних для випуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення. Водночас основні ознаки вищевказаних процедур описані у главі 40 «Декларування» розділу VIII «Митне оформлення» Митного кодексу України [4].

Задля більш чіткого окреслення меж процедури електронного митного декларування необхідно нормативно затвердити тлумачення вищевказаного поняття. За основу можна взяти таке визначення: електронне митне декларування – це митне оформлення шляхом заявляння за встановленою формою точних відомостей про товари, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю і митного оформлення, із використанням електронної митної декларації та інших електронних документів або ж їх електронних (сканованих) копій із паперових документів, засвідчених електронним цифровим підписом декларанта або уповноваженої ним особи.

Оцінюючи досвід запровадження електронного митного декларування, слід зазначити, що в міжнарод-

ній практиці воно почало використовуватися ще з кінця XX століття. Так, упровадження на початку 90-х років минулого століття в митній службі США Автоматизованої комерційної системи (Automated Commercial System (ACS)), яка використовується для управління митним декларуванням комерційних товарів, дала змогу за 10 років підвищити обсяг оформлюваних товарів в 4 рази [5]. Митні органи Європейського союзу з 2005 року працюють виключно на основі електронного декларування. А з 1 січня 2011 року на території Європейського союзу подача митних декларацій здійснюється виключно в електронному вигляді через Інтернет з використанням Нової комп'ютеризованої транзитної системи (New Computerised Transit System (NCTS)) і за умови попередньої реєстрації учасників зовнішньоекономічної діяльності в Системі реєстрації та ідентифікації економічних операторів (Economic Operators Registration and Identification System (EORI)) [5]. Така система дає можливість декларантам подавати декларації в електронному вигляді до прибуття вантажу, проводити аналіз ризиків та прискорювати обробку даних. Загалом слід сказати, що провідні митні служби світу (США, країн Європейського Союзу, Японії, Південної Кореї, Сингапуру, Канади тощо) активно перейшли на сучасні інформаційні системи моделей митного адміністрування, більшість із яких працюють за принципом «єдиного вікна».

Як видно із вищенаведеного, у більшості провідних економік світу вже давно вирішені питання щодо реалізації системи електронного документообігу під час митного декларування товарно-матеріальних цінностей та отриманий при цьому зворотний позитивний економічний ефект, незважаючи на значні капіталовкладення. Перші й вагомі кроки в цьому напрямі зроблені й в Україні. Зокрема, важливі наміри з введення електронного митного декларування прописані ще 2008 році у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» від 17.09.2008 року № 1236-р. Проте повноцінне запровадження електронного документування митних операцій відбулося лише у 2012 році із затвердженням основних регулюючих документів, серед яких Митний кодекс України та Порядок інформаційного обміну між митними та іншими державними органами за допомогою електронних засобів передачі інформації, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 року № 463. Реалізація вищенаведених нормативних актів дала змогу впровадити на території України систему електронного митного декларування «Електронна митниця».

Згадана «Електронна митниця» є багатофункціональною комплексною системою, що поєднує інформаційно-телекомунікаційні технології й сукупність механізмів їх застосування та дає можливість підвищити якість митного регулювання, вдосконалити митне адміністрування [6]. Ця система пропагувалася як новий підхід до регулювання зовнішньоекономічної діяльності, за якого процедура митного контролю мала б стати значно простішою та прозорішою. Це дозволило би скоротити час митного оформлення і дало б змогу проводити митні процедури з товарами у єдиному місці та в будь-який час.

Із започаткуванням вищенаведеної системи митні декларації, що раніше складалися у паперовій формі у вигляді чотирьох зброшурованих основних аркушів різного кольору з їх електронною копією [7], почали оформлятися здебільшого лише в електронній формі і за допомогою спеціалізованого інформаційного забезпечення. Таким чином, на заміну митним деклараціям на бланках суворої звітності прийшли електронні митні декларації.

Зазначена нормативна база передбачала також затвердження угод про інформаційне співробітництво між контролюючими органами та створення технічних завдань на розроблення типової складової системи «е-документ» і типового організаційно-технічного рішення для комплексної системи забезпечення надійного захисту інформації, що в ній міститься. Це, відповідно, доручалося Держкомінформнауки та Держспецзв'язку [8]. Проте інформатизація митного оформлення зупинилася на етапі формування електронної митної декларації.

Нині під час підготовки пакету документів до подачі у митний орган брокер за допомогою відповідних програм формує лише один електронний документ – електронну митну декларацію за визначеними форматами обміну повідомленнями. Решта необхідних для подачі під час митного оформлення товарно-матеріальних цінностей документів (зовнішньоекономічний контракт із доповненнями до нього; транспортні документи (залежно від виду перевезень – автомобільна (CMR), залізнична, морська, авіанакладна, коносамент, провізна відомість або CARNETTIR); комерційні документи (рахунок-фактура (invoice), проформа-інвойс (proforma invoice), пакувальний лист); посередницькі договори; технічна документація (залежно від видів товарів); копія платіжних доручень щодо проведення передоплати митниці податків, зборів та інших платежів тощо) оформляються у паперовій формі і подаються митним органам разом електронною митною декларацією із долученням у формі PDF-файлів. Така ситуація стосується й дозвільних документів інших контролюючих державних органів. Це свідчить, що під час митного оформлення відсутній повноцінний інформаційний обмін із державними контролюючими органами, що змушує суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності збирати значну кількість довідок, звертаючись до кожного з них. Натомість під час повноцінного електронного обміну митні органи могли б отримати необхідну інформацію шляхом подання електронних запитів.

Ще однією з проблем електронного декларування є отримання повноцінного примірника оформленої електронної митної декларації. Адже суб'єкти господарювання не мають можливості напряму зв'язуватися з інформаційною базою даних контролюючих органів та отримувати електронну копію митної декларації чи іншого документа. Вони одержують у свого брокера тільки паперову копію митної декларації без будь-яких підписів, печаток чи інших відміток митних органів. Електронна ж версія митної декларації складається у специфічному форматі та може бути відкрита і розшифрована лише спеціалізованим програмним забезпеченням брокера, який зазвичай (особливо на підприємствах малого бізнесу) є залученим ззовні.

Вирішенням вищенаведених проблем могла би стати взаємодія суб'єктів зовнішньоекономічної

діяльності із контролюючими органами через електронні сервіси, доступні платникам податків. Зокрема, можливе отримання остаточних електронних митних декларацій за допомогою систем електронного документообігу з контролюючими органами, таких як “M.E.DOC”, “FREDO Звіт», «Арт-Звіт», «Соната» тощо. Основною ж платформою для обміну документацією з митними органами мав би стати «Електронний кабінет платника податків». У цьому сервісі варто було би створити окремий розділ, пов’язаний з електронним митним декларуванням, де відображалися б: етапи митного оформлення; подані митним органом електронні запити до контролюючих органів, їх стан та відповіді на них; попередні розрахунки та обґрунтування митної вартості, податків і зборів; виявлені проблемні питання, що можуть призупинити процедуру митного оформлення; попередні та остаточні електронні митні декларації тощо. Запровадження такої системи дало би змогу також здійснювати завантаження остаточної електронної митної декларації у форматі, доступному для зберігання в електронному вигляді у суб’єкта господарювання, підписаної електронним цифровим підписом контролюючого органу з можливістю підтвердження її

правочинності. Це також дозволить формувати цей документ в автоматичному режимі та вивантажувати його бухгалтерську інформаційну систему підприємства, що дасть можливість виключити чи мінімізувати помилки в бухгалтерському обліку, пов’язані з людським фактором.

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження інформаційних систем електронного митного декларування на прикладі багатьох країн довело їхню незаперечну перевагу під час здійснення зовнішньоекономічних операцій, експорту та імпорту товарно-матеріальних цінностей. Щодо вітчизняної практики слід зазначити, що процес електронного документування у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а особливо електронного митного декларування, потребує подальшого реформування шляхом переходу із фіктивного електронного декларування (так званого PDF-декларування) до повноцінного здійснення зазначених операцій. Це дасть змогу покращити систему співпраці між державними інституціями та бізнесовими структурами, забезпечить прозорість та дасть можливість встановити чіткі правила гри, що зробить Україну більш привабливою для міжнародного бізнесу й залучення у вітчизняну економіку іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL:http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini (дата звернення: 10.09.2019).
2. Денисенко С. Шляхи впровадження положень Кіотської конвенції щодо реалізації електронного декларування у діяльності митних органів України. Підприємництво, господарство, право. Київ, 2012. № 4. С. 153–156.
3. Митна енциклопедія: У двох томах. Т. 1/: Редкол.: І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. 472 с.
4. Митний кодекс України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2019).
5. Даценко А.А. Мировая практика внедрения электронного декларирования товаров: опыт США и Финляндии. URL:<http://vedcons.ru/index.php?r=forum/theme&id=183> (дата звернення: 10.09.2019).
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» від 17.09.08 р. № 1236-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-p> (дата звернення: 16.09.2019).
7. Крупка Я.Д., Назарова І.Я. Облік міжнародних операцій: навчальний посібник. Тернопіль: «Крок», 2016. 216 с.
8. Ликарчук К. Електронна митниця в Україні – реальність! URL:<https://www.pravda.com.ua/rus/authors/559654ca24f69> (дата звернення: 12.09.2019).

References:

1. Osnovni pokaznyky zovnishn'oi' torgivli Ukrainy. [The main indicators of foreign Ukrainian trade]. Ukrayins'kyi klub ahrarnoho biznesu (electronic journal). Available at: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini (accessed 10 September 2019).
2. Denysenko S. (2012) Shljahy vprovadzhenja polozhen' Kiots'koj konvencij' shhodo realizacij' elektronnoho deklaruvannja u dijalnosti mytnyh organiv Ukrainy [Ways of implement the provisions of the Kyoto Convention on the implementation of electronic declaration in the activities of the Ukrainian customs authorities]. Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo, pravo, no. 4, pp. 153–156.
3. Berezhnjuk I.G. (vidp. red.) ta in. (2013) Mytna encyklopedija: U dvoh tomah [Customs Encyclopedia: In two volumes.]. Hmel'nyckyj: PP Mel'nyk A.A. (in Ukrainian)
4. Mytnyj kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua> (accessed 16 September 2019).
5. Dacenko A.A. Myrovaja praktyka vnedrenja elektronnoho deklaryrovanyja tovarov: opyt SSHa y Fynljandyj. [World practice of introduction electronic declaration of goods: experience of the USA and Finland]. VED-konsal'tynh (electronic journal). Available at: <http://vedcons.ru/index.php?r=forum/theme&id=183> (accessed 10 September 2019).
6. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro shvalennja Koncepcij' stvorennja bagatofunkcional'noi' kompleksnoi' systemy “Elektronna mytnycja” vid 17.09.08 r. № 1236-r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept of Creation of a Multifunctional Complex System “Electronic Customs” dated 17.09.08 № 1236-p.]. Available at: URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-p> (accessed 16 September 2019).
7. Krupka Ja.D., Nazarova I.Ja. (2016) Oblik mizhnarodnyh operacij: navchal'nyj posibnyk [Accounting of international operations]. Ternopil': “Krok”. (in Ukrainian)
8. Lykarchuk K. Elektronna mytnycja v Ukraini – real'nist'! [Electronic customs in Ukraine – reality!]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/rus/authors/559654ca24f69> (accessed 12 September 2019).

Сатушева К.В.,

доцент кафедри обліку і бізнес-консалтингу,
*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

Коптєва О.В.,

аспірант кафедри обліку і бізнес-консалтингу,
*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

Satusheva Karina,

PhD (Economics)

Associated Professor of Accounting
and Business Consulting Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Koptieva Olha,

Postgraduate Student of Accounting
and Business Consulting Department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ЗВІТНІСТЬ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Сатушева К.В., Коптєва О.В. Звітність за результатами інноваційної діяльності як інструмент податкового адміністрування міжнародного бізнесу. Статтю присвячено дослідженню проблем представлення результатів інноваційної діяльності у звітності підприємства. Узагальнено процес розкриття інформації про інноваційну діяльність у фінансовій звітності, а також розглянуто форми статистичного спостереження, які потрібно надавати підприємствам – суб'єктам інноваційної діяльності. Розроблено пропозиції щодо змісту фінансової звітності суб'єктів інноваційної діяльності, а також організації процесу звітування, що дають змогу забезпечити раціональне відображення результатів інноваційної активності підприємства для зовнішніх користувачів звітності з одночасним збереженням комерційної таємниці і створить об'єктивну інформаційну основу для прийняття рішень щодо спрощення адміністративних процедур державними податковими органами. Розглянуто можливі шляхи підвищення інформаційної відкритості, прозорості та соціальної відповідальності міжнародного бізнесу за допомогою складання та подання інтегральної звітності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інформаційне забезпечення, статистичне обстеження, фінансова звітність, нефінансова звітність, податкове адміністрування, міжнародний бізнес.

Сатушева К.В., Коптєва О.В. Отчетность по результатам инновационной деятельности как инструмент налогового администрирования международного бизнеса. Статья посвящена исследованию вопросов отражения результатов инновационной деятельности в системе отчетности предприятия. Обобщен процесс раскрытия информации об инновационной деятельности в финансовой отчетности, а также рассмотрены формы статистического наблюдения, которые нужно предоставлять предприятиям – субъектам инновационной деятельности. Разработаны предложения по содержательному наполнению отчетности предприятий – субъектов инновационной деятельности, а также организации процессов формирования отчетности, которые позволят обеспечить рациональное освещение результатов инновационной деятельности для внешних пользователей отчетности с одновременным сохранением коммерческой тайны и создать объективную информационную основу для принятия решений государственными органами по упрощению административных процедур. Рассмотрены возможные пути повышения информационной открытости, прозрачности и социальной ответственности международного бизнеса с помощью составления и представления нефинансовой отчетности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, информационное обеспечение, статистическое наблюдение, финансовая отчетность, нефинансовая отчетность, налоговое администрирование, международный бизнес.

Satusheva Karina, Koptieva Olha. Statements on the innovative activity results as a tool for tax administration of international business. An important tool for managing an innovation-active enterprise is information support, which is formed in the accounting system and summarized in the reporting system of a company. At the same time, statements are the main source of information on innovation processes, conditions and results of activi-

ties evoked by the implementation of innovations. One of the factors hampering the effectiveness of information application is the lack of theoretical, methodological and practical integrity in obtaining information, which in turn affects the quality of managerial decision-making. So, the theoretical generalization and practical implementation of a information support system oriented on solving topical problems of business entities, is urgently needed, in order to increase the level of innovative development and competitiveness of business. The article is devoted to the research of topical issues regarding the publication of the results of innovative activity in the enterprise reporting system. The article focuses on accounting for innovation operations, analyzes possible options for accounting for innovation costs and the corresponding reflection of these indicators in the financial statements of the enterprise. The forms of statistical observation that should be provided to enterprises that conduct innovative activity are considered, since the main mass of information about innovative activity of enterprises and organizations in Ukraine is obtained as a result of application of statistical instruments. Proposals have been elaborated on the substantive content of the reporting of enterprises-subjects of innovative activity, as well as the organization of the reporting process, that allow to balance the interests of taxpayers and state bodies in the administration of taxes, to provide rational coverage of the results of innovative activity for external users of reporting, while maintaining the commercial secret, and to create an objective information base for public authorities decision-making by on simplifying administrative procedures. Therefore, the article discusses possible ways to increase information openness, transparency and social responsibility of businesses through the preparation and submission of non-financial statements.

Key words: innovation, information support, statistical survey, financial statements, non-financial statements, tax administration, international business.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах стан соціально-економічного розвитку країни визначається безпосередньо досягненнями науки й техніки та мірою їх використання, тобто рівнем інноваційних процесів. При цьому важливу роль в управлінні інноваційними процесами відіграє наявність ефективної системи інформаційного забезпечення. Показники, які характеризують рівень інноваційного розвитку підприємства, відображаються у звітності суб'єктів господарювання. Сьогодні вона є основним джерелом відомостей про інноваційні процеси, умови та результати діяльності, одержаних унаслідок упровадження інновацій.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Важливі питання, пов'язані з методикою складання та поданням звітності з інноваційної діяльності, певною мірою розкрито у працях В.В. Гик, І.В. Калачової, Я.Д. Крупки, М.В. Куцинської, С.В. Лабунської, В.П. Пантелєєва, І.Б. Садовської, Н.М. Цветкової та ін. Незважаючи на вагомість та практичну спрямованість досліджень науковців, поки ще не сформовано комплексний підхід до узагальнення результатів інноваційної діяльності у системі фінансової та нефінансової звітності підприємства – суб'єкта міжнародного бізнесу.

Формулювання завдання дослідження. На основі викладеного можна сформулювати завдання статті, яке полягає у дослідженні процесу відображення інформації щодо інноваційної діяльності в затверджених формах фінансової та статистичної звітності, а також виявленні можливостей розширення інформаційної цінності звітності з метою ефективного податкового адміністрування міжнародних компаній, які активно впроваджують інноваційні проекти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розкриття інформації буквально означає вивільнення інформації, надання фактів, даних іншим особам. У теорії і практиці використовуються й інші терміни у даному розумінні: «подання», «роз-

голошення», «представлення», «оприлюднення інформації», «інформаційне забезпечення діяльності чи управління» [1, с. 170]. Як зазначає В.П. Пантелєєв [2, с. 166], звітність являє собою взаємопов'язану систему узагальнюючих показників, що містять інформацію, яка характеризує основні боки діяльності підприємства за певний період часу.

Фінансова та інші види звітності повинні забезпечувати дійсних і потенційних інвесторів, кредиторів, споживачів, постачальників, а також інших користувачів достовірною, своєчасною та корисною інформацією для прийняття ними обґрунтованих рішень. Особливе місце серед зовнішніх користувачів звітності займають державні органи, оскільки саме звітність підприємства стає єдиною інформаційною основою для формування фінансових відносин між державою та підприємством як суб'єктом оподаткування. Показники результатів діяльності, задекларовані підприємством у звітності, надають державним фіскальним органам вичерпну інформацію щодо бази оподаткування та розміру податкових платежів і становлять подальшу основу для податкового адміністрування.

Як зазначає Р.Ю. Паславська [3, с. 161], ефективне функціонування системи податкового адміністрування передбачає систематичне та повне забезпечення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів з урахуванням податкоспроможності, прав та інтересів платників податків. Одним із важливих інтересів суб'єктів підприємницької діяльності є невинний пошук шляхів підвищення конкурентоздатності, що здійснюється завдяки систематичній інноваційній діяльності та впровадженню інноваційних проектів. З іншого боку, активізація інноваційної діяльності підприємницьких структур є пріоритетним інтересом держави, актуальним завданням низки державних органів, у тому числі фіскальних, оскільки в результаті реалізації інноваційних проектів збільшується фінансовий результат господарської діяльності, розширюється база оподаткування, забезпечується зростання податкових надходжень до бюджетів різних рівнів. Збіг інтересів держави та суб'єктів підприємництва дає змогу дійти висновку, що державними органами повинні засто-

совуватися спеціальні заходи, націлені на підтримку інноваційної діяльності. Вагомим є очікуваний ефект реалізації таких заходів у сфері адміністрування податкових платежів, адже, за оцінками міжнародних експертів [4], саме ці чинники є стримуючими для розвитку бізнесу в Україні.

Згідно з результатами міжнародних досліджень, які проводить Світовий банк спільно з аудиторською компанією Price Waterhouse Coopers, процес реформування системи податкового адміністрування в Україні досяг суттєвих успіхів (рис. 1): у рейтингу 2013 р. Україна посідала 165-е місце зі 185 країн світу, у 2017 р. – вже 54-ту позицію зі 189 країн. Утім, залишаються численні резерви поліпшення організації адміністрування сплати податків, особливо щодо тривалості адміністрування податкових платежів.

Хоча середній час, необхідний для адміністрування податків в Україні, на порядок зменшився за останнє десятиріччя (з 2 085 годин у 2006 р. до 328 годин у

2017 р.), за цим параметром національна система суттєво відстає від загальносвітового рівня, що в 2017 р. становив 237 год., а також мінімального рівня серед європейських країн, якого досягла Естонія (50 год.). Оскільки час, що витрачається підприємствами на адміністрування податкових платежів, здебільшого залежить від складності процедур формування та подання звітності, велике практичне значення має розроблення пропозицій щодо змістовного наповнення звітності підприємств – суб'єктів інноваційної діяльності, а також організації процесу звітування, що дадуть змогу збалансувати інтереси платників податків та державних органів щодо адміністрування податків, забезпечити раціональне висвітлення результатів інноваційної діяльності для зовнішніх користувачів звітності з одночасним збереженням комерційної таємниці й створить об'єктивну інформаційну основу для прийняття рішень державними органами щодо спрощення адміністративних процедур для відповідних звітуючих суб'єктів.

Нині основний масив інформації про інноваційну діяльність підприємств та організацій в Україні отримують у результаті застосування статистичних інструментів, розроблених Державною службою статистики. До таких інструментів належать: річна статистична звітність промислових підприємств із питань інноваційної діяльності; моніторинг інноваційної активності підприємств різних видів діяльності; щоквартальні кон'юктурні обстеження ділової активності підприємств, зокрема для поточних та прогнозних оцінок інновацій [5, с. 10].

Державними органами статистики регулярно проводяться обстеження інноваційної і технологічної діяльності підприємств, які є джерелом інформації щодо основних показників рівня розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності та мають велике значення для практичного вирішення завдання модернізації економіки. Отримані в результаті відповідних статистичних обстежень дані мають задовольняти потреби користувачів у достовірній і надійній інформації про величину, структуру, динаміку ресурсів та результати інноваційної діяльності, їхній вплив на економічний розвиток суб'єктів господарювання і країни загалом. До переліку зазначених державних статистичних спостережень належать:

1) державне статистичне спостереження інноваційної діяльності промислового підприємства, що здійснюється за формою № 1-інновація (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства», головною метою якого є отримання інформації щодо кількості інноваційно активних промислових підприємств, їхніх обся-

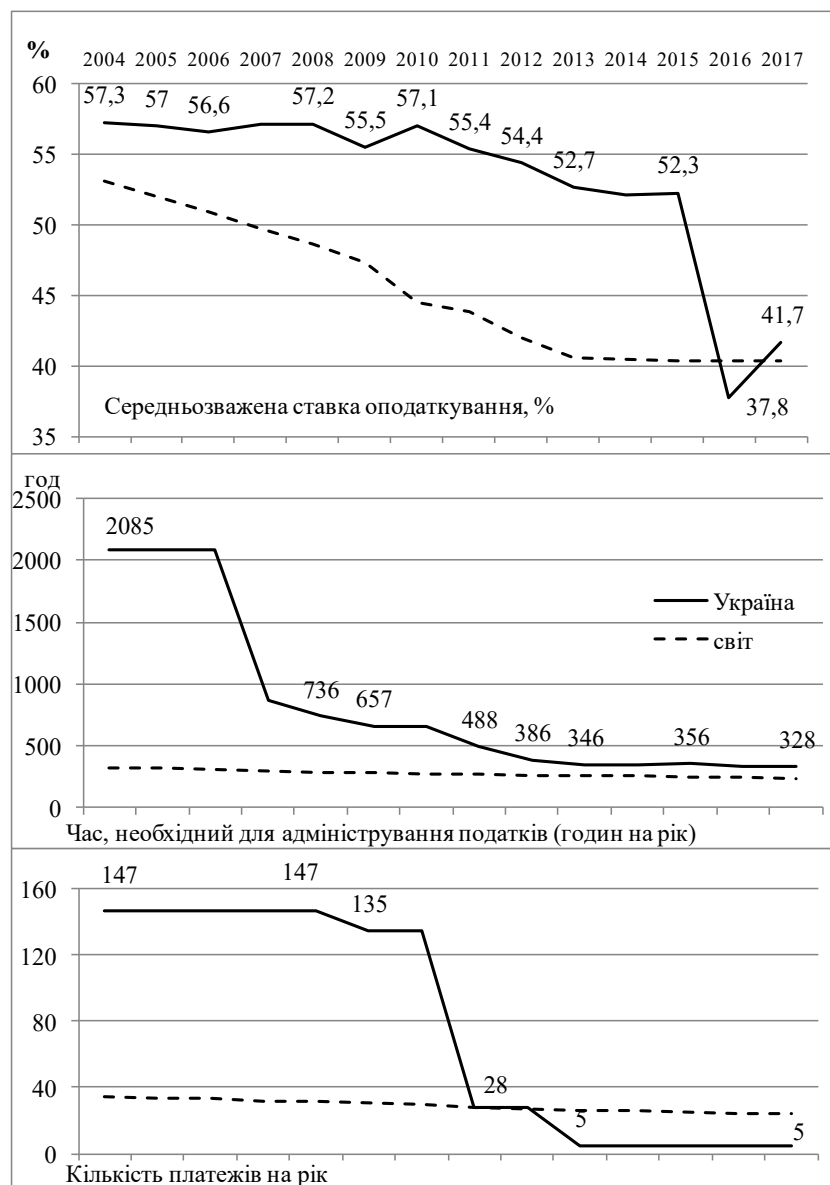

Рис. 1. Динаміка якісних характеристик системи податкового адміністрування

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

гів витрат та фінансування робіт, а також результатів діяльності протягом року;

2) державне статистичне спостереження інноваційної діяльності підприємства, що здійснюється за формою № ІНН (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності підприємства», метою якого є впровадження системи показників, адаптованих до стандартів європейської статистики, й отримання якісних статистичних даних, що характеризують інноваційну діяльність та зіставні з відповідними даними країн Європи;

3) державне статистичне спостереження формою № 1-технології (річна) «Звіт про створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності», метою даного статистичного обстеження є отримання даних щодо якісного складу створених і впроваджених у вітчизняне виробництво передових виробничих технологій, а саме: найменування, вид та галузь призначення створеної технології; рівень новизни; кількість охоронних документів; патентна чистота; рік упровадження, тривалість використання технологій і т. ін., а також даних щодо використання об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Отже, статистична звітність дає змогу узагальнювати інформацію та приймати ефективні рішення стосовно витрат та результатів діяльності, одержаних від упровадження інновацій як на рівні суб'єкта підприємницької діяльності, так і на рівні держави. Проте до державних податкових органів вітчизняними підприємствами подається не статистична, а фінансова та податкова звітність.

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6], метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства. Не викликає сумніву, що інноваційна діяльність не може здійснитися невідчутно для «фінансового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів підприємства», тож має знаходити відображення у фінансовій звітності. Варто зазначити, що аналіз змісту фінансової звітності стосовно відображення витрат, доходів та результатів інноваційної діяльності дав змогу виявити, що в ній відсутні окремі розділи та рядки для відображення таких даних.

Проаналізувавши та узагальнивши норми чинного законодавства, можна виокремити декілька варіантів обліку витрат інноваційної діяльності. Залежно від облікового відображення господарських операцій інформацію про витрати на інновації узагальнено в складі різних об'єктів обліку (капітальних інвестицій, витрат діяльності тощо), які потім відображаються на відповідних статтях та рядках у фінансовій звітності.

По-перше, якщо інноваційний процес підприємства обмежується лише проведенням досліджень та розробок без подальшого продовження інноваційного процесу (інноваційний процес завершився на етапі отримання результатів досліджень та розробок), то всі витрати, пов'язані з їх проведенням, доцільно акумулювати у складі загальних витрат на дослідження та розробки. У цьому разі для відображення інноваційних витрат можна використовувати рахунок 91 «Загальновиробничі витрати» та рахунок 941 «Витрати на дослідження і розробки», їх відображення буде представлено у ф. № 2 «Звіт про фінансові

результати» у складі інших операційних витрат (р. 2180 «Інші операційні витрати»).

По-друге, якщо інноваційний процес підприємства завершується виробленням та в подальшому реалізацією інноваційної продукції, під час відображення в обліку витрат, пов'язаних із виробництвом та реалізацією такої продукції, слушно використовувати стандартну методику обліку витрат під час виробництва та реалізації готової продукції. Такий варіант обліку носить характер капітальних витрат, при цьому слід використовувати рахунок 15 «Капітальні інвестиції». У ф. № 1 «Звіт про фінансово-майновий стан» ці витрати будуть відображені на таких рядках:

р. 1000 «Нематеріальні активи» – у складі вартості нематеріальних активів.

р. 1005 «Незавершені капітальні інвестиції» – у складі незавершених капітальних інвестицій;

р. 1010 «Основні засоби» – у складі вартості основних засобів.

По-третє, у разі здійснення, згідно з проектною документацією, попередньої оплати заздалегідь усіх етапів інноваційного процесу, результатом реалізації якого має стати отримання інноваційної продукції, для обліку витрат такого процесу доцільно нарівні з іншими витратними рахунками застосувати рахунок, який агрегує інформацію стосовно витрат майбутніх періодів, а саме рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів».

Інноваційні витрати у складі витрат майбутніх періодів представлено у ф. № 1 «Звіт про фінансово-майновий стан» (р. 1170 «Витрати майбутніх періодів»).

Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3) складається з метою надання інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах. У звіті про рух грошових коштів наводяться дані про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Він показує, якими є джерела надходження грошових коштів та які основні напрями їх використання, оцінює як здатність суб'єкта генерувати грошові потоки, так і його потреби в них.

Як зауважив Я.Д. Крупка [1, с. 49], впровадження інноваційної діяльності є складним процесом, має певні етапи життєвих циклів, а також цей процес функціонує у взаємозв'язку з інвестиційною, операційною та фінансовою діяльністю підприємства. Тому у ф. № 3 «Звіт про рух грошових коштів» розкривається інформація щодо грошових надходжень та видатків у результаті інноваційної діяльності, цьому присвячено такі розділи: І – «Рух коштів у результаті операційної діяльності»; II – «Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності»; III – «Рух коштів у результаті фінансової діяльності».

Примітки до річної фінансової звітності (ф. № 5) є найбільш об'ємним зі звітних документів, тому доцільно відображати інформацію про витрати інноваційної діяльності та результати від її впровадження, що дасть змогу широко та доступно представити зовнішнім користувачам необхідні для них дані про нововведення [7, с. 133]. У Примітках до річної фінансової звітності інформація щодо здійснення інноваційної діяльності може бути представлена у наступних розділах: 1. Нематеріальні активи. 2. Основні засоби. 3. Капітальні інвестиції. 4. Фінансові інвестиції. 5. Доходи і витрати. 13. Використання амортизаційних відрахувань.

Отже, система бухгалтерського обліку та фінансової звітності є основою всього інформаційного забезпечення системи управління підприємством та «фундаментом» системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційно активним підприємством, проте останнім часом у практиці організації обліково-аналітичного процесу міжнародних компаній усе більшого значення набуває нефінансова звітність.

Нефінансова звітність (соціальна звітність, звітність зі сталого розвитку) – це документально оформлена сукупність даних комерційної організації, що відображає середовище існування компанії, принципи та методи співпраці з групами впливу, результати діяльності компанії в економічній, соціальній та екологічній сферах життя суспільства. І.П. Васильчук [8, с. 212] визначає звітність про сталий розвиток як будь-яке надання внутрішнім та зовнішнім користувачам інформації щодо аспектів сталого розвитку та їх взаємодії й наголошує на тому, що дана звітність потенційно здатна надавати інформацію, яка відсутня у фінансових звітах, проте надзвичайно важлива для аналізу бізнесу.

Соціальні звіти, як правило, розміщуються на корпоративних вебсайтах, публікуються у вигляді брошур для вільного використання та поширюються зацікавленими сторонами: органам державного управління, ЗМІ, місцевій громаді, акціонерам, покупцям, постачальникам, конкурентам, бізнес-партнерам про діяльність бізнесу у сфері сталого (соціального й екологічного) розвитку.

Сьогодні у світі існують три основні форми підготовки та оформлення нефінансової звітності:

1) окремий соціальний звіт за показниками, які самостійно визначаються компанією (звіт у довільній формі) – поширена і зручна форма звітності, проте не має змоги забезпечити достовірність звіту і порівняння його з іншими подібними документами, не сприяє оцінці та визнанню з боку міжнародних організацій. Звіт у довільній формі зазвичай призначений виключно для зовнішніх аудиторій і не передбачає проведення соціального аудиту;

2) звіт про прогрес реалізації принципів Глобального договору (COP – Communication on Progress) – одна з найпоширеніших та найлегших до впровадження форм нефінансової звітності. Він є обов'язковим для компаній – підписантів Глобального договору ООН, тобто компаній та організацій, які зобов'язалися дотримуватися принципів Глобального договору у своїй діяльності;

3) звіт зі сталого розвитку, підготовленого за вимогами системи GRI (Глобальної ініціативи зі звітності) – один із найскладніших форматів нефінансової звітності, підготовлених за системою Глобальної ініціативи зі звітування (GRI), яка постійно вдосконалюється і розширюється в міру накопичення досвіду в оформленні звітності й зміни як потреб компаній, які звітують, так і аудиторії звітів [9, с. 13].

Практика щодо складання нефінансової звітності у світі продовжує розвиватися швидкими темпами. У цьому процесі беруть участь представники всіх секторів: влади, бізнесу, громадського сектору. Ключовою позицією учасників є підвищення ефективності діяльності у цьому напрямі з метою досягнення параметрів сталої глобальної економіки. Об'єднання фінансової та нефінансової звітності здійснюється в рамках інтегрованого звітування.

Інтегрований звіт являє собою процес збору, консолідації та аналізу якісних і кількісних показників діяльності організації в ході підготовки інтегрованого звіту за звітний період, а також об'єднує інформацію, необхідну зацікавленим сторонам для ухвалення рішень, та є джерелом інформації під час розподілу фінансового капіталу, тобто він слугує інформаційною базою оцінювання ризиків і можливостей компанії щодо стійкого розвитку.

Серед переваг інтегрованого звіту слід також відзначити його зручність у сприйнятті для зацікавлених сторін, оскільки звіт поєднує необхідну для зацікавлених сторін інформацію у графічному, ілюстрованому вигляді з текстовою, адже не всі зовнішні користувачі інформації підприємства розуміють зміст термінів фінансової звітності та їхній вплив на роботу підприємства. В основу підготовки інтегрованого звіту покладено п'ять основних принципів [10, с. 297]: стратегічної спрямованості; зрозумілості і прозорості інформації; орієнтації на майбутнє та своєчасності; реагування й залучення зацікавлених осіб; стислості, достовірності та суттєвості.

Наведені принципи є методологічним підґрунтям визначення змісту інтегрованого звіту за такими ключовими елементами [11, с. 320]: опис діяльності підприємства та бізнес-моделі з виділенням інноваційного складника; середовище, в якому працює організація, його ризики і можливості; стратегічні цілі й тактика досягнення цих цілей як один із проявів реалізації інноваційної діяльності; корпоративне управління та винагороди; система виробничих показників і показників стійкого розвитку; прогноз на майбутнє; аналіз нефінансових результатів.

На практиці механізм підготовки інтегрованої звітності ще далекий від досконалості. Разом із тим у підприємств уперше з'явилася можливість безперешкодно експериментувати й упроваджувати інновації, а також цілісно та структуровано представляти інформацію про всі аспекти діяльності підприємства (соціальні, екологічні, інноваційні тощо), слідуючи принципам інтегрованої звітності й виявляючи, які вигоди вона може принести.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Відповідно до вимог чинного законодавства, суб'єкти господарювання зобов'язані надавати фінансову звітність та статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності. У статті проаналізовано можливі варіанти обліку витрат на інновації та відповідне відображення цих показників у фінансовій звітності, що дає змогу формувати облікову інформацію з достатнім ступенем аналітичності. Розглянуто форми статистичного спостереження, які повинні надавати підприємства – суб'єкти інноваційної діяльності. Узагальнено значимість формування управлінської звітності, заслуговують на увагу також наведені аргументи та спроба розроблення комплексу заходів щодо стимулювання добровільного звітування про інноваційну діяльність із використанням нефінансової звітності. Перспективою подальших досліджень є розгляд питань щодо стимулювання підприємств до добровільного звітування про інноваційної діяльності з використанням нефінансової звітності, оскільки ця звітність відкриває широкі перспективи як для підприємств, так і для країни у цілому.

Список використаних джерел:

1. Крупка Я.Д., Питель С.В., Мельничук І.В. Облік інвестиційно-інноваційної діяльності : навчальний посібник. Тернопіль : ТАІП, 2013. 246 с.
2. Пантелєєв В.П. Методологія побудови звітності: теоретичний підхід. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит : проблеми теорії, методології, організації*. 2014. № 2. С. 165–175.
3. Паславська Р.Ю. Проблеми ефективного функціонування національної системи адміністрування податків та напрями їх вирішення. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 21. Вип. 3. С. 160–164.
4. Dane T., Howlett N., Turkoglu D., Sadiku Sh. Paying Taxes 2019. URL : <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/paying-taxes> (дата звернення: 06.09.2019).
5. Методологічні положення зі статистики інноваційної діяльності : Наказ Держстату від 10.01.2013 № 3. URL : https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/metod_3.pdf (дата звернення: 30.05.2019).
6. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, затв. Наказом М-ва фінансів України від 07.02.13 № 73. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 01.06.2019).
7. Гик В.В. Витрати на інновації у системі звітності підприємства. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 16. С. 131–135.
8. Васильчук І.П. Нефінансова звітність як інструмент управління сталим розвитком корпорацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2015. Вип. 11. С. 212–215.
9. Нефінансова звітність: інструмент соціально відповідального бізнесу / за заг. ред. Ю. Щербініної. Київ : Представництво ООН в Україні, 2010. 84 с.
10. Лоханова Н.О. До питання про принципи підготовки інтегрованої звітності. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. Вип. 9(2). С. 291–299.
11. Prokopishyna O. Principles, technology and procedures of internal reporting. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 березня 2019 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С. 318–321.

References:

1. Krupka Ja. D., Pytelj S. V., Meljnychuk I. V. (2013) *Oblik investycijno-innovacijnoji dijalnosti* [Accounting of investment and innovation activities]. Ternopil : TAIP. (in Ukrainian).
2. Pantelejev V. P. (2014) Metodologhija pobudovy zvitnosti : teoretychnyj pidkhid [Reporting methodology: a theoretical approach]. *Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization*, no. 1, pp. 165–175.
3. Paslavsjska. R. Ju. (2016) Problemy efektyvnogho funkcionuvannja nacionaljnoji systemy administruvannja podatkov ta naprjamy jikh vyrishennja [Problems of effective functioning of the national tax administration system and directions of their solution]. *Bulletin of the Odessa National University*, vol. 3, no. 21, pp. 160–164.
4. Dane T., Howlett N., Turkoglu D., Sadiku Sh. (2018) Paying Taxes 2019. Available at: <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/paying-taxes> (accessed 06 September 2019).
5. Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy (10.01.2013) Metodologhichni polozhennja zi statystyky innovacijnoji dijalnosti [Methodological provisions on statistics of innovation activity]. Retrieved from https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/metod_3.pdf
6. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2013) Nacionaljne Polozhennja (standart) bukhghalterskjogho obliku 1 «Zaghaljni vymoghy do finansovoji zvitnosti: Nakaz Minfinu Ukrainy [National Accounting Standards (Standard) 1 "General Requirements for Financial Statements": Order of the Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua>
7. Ghyk V. V. (2014) Vytraty na innovaciji u systemi zvitnosti pidpryjemstva [Costs of innovation in the enterprise reporting system]. *Trade, commerce, entrepreneurship*, vol. 16, pp. 131–135.
8. Vasylychuk I. P. (2015) Nefinansova zvitnistj jak instrument upravlinnja stalym rozvytkom korporacij [Non-financial reporting as a tool for managing corporate sustainable development]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, vol. 11, pp. 213–215.
9. Shherbinina Ju. (ed.) (2010) *Nefinansova zvitnistj : instrument socialjno vidpovidaljnogho biznesu* [Non-financial reporting: a tool for socially responsible business], Kyiv : Predstavnytvo OON v Ukraini.
10. Lokhanova N. O. (2012) Do pytannja pro pryncypy pidgotovky integhrovanoji zvitnosti [On the principles of preparation of integrated reporting]. *Economic sciences*, vol. 9, no. 2, pp. 291–299.
11. Prokopishyna O. (2019) Principles, technology and procedures of internal reporting. Proceedings of the *Suchasni problemy upravlinnja pidpryjemstvamy: teorija ta praktyka : Materialy Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji (Ukraine, Kharkiv, March 18 – 19, 2019)*, Kharkiv KhNEU im. S. Kuznecja, pp. 318 – 321.

УДК 657:331.1/5

Сопко В.В.,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку та оподаткування,
Київський національний торговельно-економічний університет

Овсюк Н.В.,

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Ромашко О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Київський національний торговельно-економічний університет

Sopko Valeriia,

Dr. of Economics, Professor
Department of Accounting and Taxation,
Kyiv National University of Trade and Economics

Ovsiuk Nina,

Dr. of Economics, Associate Professor
Department of Economics, Enterprise and Sciences,
Tavriysky V.I. Vernadskyi National University

Romashko Olha,

Phd, Associate Professor
Department of Accounting and Taxation,
Kyiv National University of Trade and Economics

ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ ВИТРАТ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛУ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сопко В.В., Овсюк Н.В., Ромашко О.М. Обліковий аспект витрат на соціальний захист персоналу в контексті дотримання принципів соціальної відповідальності. У статті досліджено особливості витрат підприємства, спрямованих на соціальний захист персоналу, в контексті дотримання принципів соціальної відповідальності. Запропоновано класифікацію такого виду витрат, що дасть змогу вдосконалити процес управління ними та відображення інформації щодо такого роду витрат у бухгалтерському обліку. Здійснено дослідження витрат, спрямованих на соціальний захист персоналу американської корпорації, та проаналізовано їх у динаміці. Здійснено аналіз витрат, спрямованих на забезпечення соціального захисту персоналу ПАТ, що здійснює діяльність на території України, та встановлено, що підприємство реалізує інвестиційні проекти у сфері охорони праці, оздоровлення, відпочинку, навчання та соціального розвитку працівників і надає власним робітникам соціальні пільги й гарантії, передбачені законодавством. Рекомендовано впровадження в облікову практику підприємства запропонованої класифікації під час формування елементів облікової політики щодо відображення витрат, спрямованих на забезпечення соціального захисту персоналу.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальний захист персоналу, витрати діяльності, бухгалтерський облік, персонал.

Сопко В.В., Овсюк Н.В., Ромашко О.Н. Учетный аспект затрат на социальную защиту персонала в контексте соблюдения принципов социальной ответственности. В статье исследованы особенности затрат предприятия, направленных на социальную защиту персонала, в контексте соблюдения принципов социальной ответственности. Предложена классификация такого вида расходов, что позволит усовершенствовать процесс управления ими и отражения информации о такого рода расходах в бухгалтерском учете. Проведено исследование расходов, направленных на социальную защиту персонала американской корпорации, и осуществлен анализ расходов в динамике. Осуществлен анализ расходов, направленных на обеспечение социальной защиты персонала ПАО, осуществляющего деятельность на территории Украины, и установлено, что предприятие реализует инвестиционные проекты в сфере охраны труда, оздоровления, отдыха, обучения и социального развития работников и предоставляет собственным рабочим социальные

льготы и гарантии, предусмотренные законодательством. Рекомендовано внедрение в учетную практику предприятия предложенной классификации при формировании элементов учетной политики по отражению расходов, направленных на обеспечение социальной защиты персонала.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальная защита персонала, расходы деятельности, бухгалтерский учет, персонал.

Sopko Valeriia, Ovsyuk Nina, Romashko Olha. Coastal aspects of expenditure on social protection of personnel in the context of compliance with social responsibility principles. The article points out the relevance of the researched issues and notes that more and more frequently in Ukraine the issue of social responsibility of economic entities emerges and one of the issues is that more and more people of working age are traveling to other countries for employment. One of the proved tasks of each country and every enterprise in solving the problems of reducing emigration is to increase labor motivation and ensure the social protection of workers. The authors analyzed the essence of corporate social responsibility, considered the models of corporate social responsibility and made the conclusions on the development of corporate social responsibility in EU countries. The article investigates the peculiarities of an enterprise's expenses for social protection of personnel in the context of compliance with the principles of social responsibility. Measures to focus on the external and internal environment of the enterprise and the role of internal social programs that are aimed at ensuring the rights and rights of their employees are characterized. The authors proposed the classification of such expenses, which will allow to improve the process of managing them and display information about such expenses in accounting. They analyzed costs for social protection of the personnel of one of the surveyed US companies in dynamics. The analysis of expenditures aimed at providing social protection to the personnel of one of the studied Ukrainian joint-stock companies is carried out and it is established that the enterprise implements investment projects in the field of labor protection, health improvement, rest, training and social development of employees and provides its workers with the social benefits and guarantees provided by law. The recommendation is to introduce the proposed classification in the accounting practice of the enterprise in the formation of elements of accounting policies to reflect the costs aimed at providing social protection of personnel. The proposed table of classifications of costs of the enterprise directed on the observance of social responsibility contains classification signs, groups, and types of expenses.

Key words: social responsibility, social protection of personnel, activity costs, accounting, staff.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Загострення демографічної ситуації в державі, що є наслідком соціально-економічної кризи, призводить до зростання ролі соціального аспекту діяльності підприємств. Усе частіше в Україні порушується питання соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, значення якого посилюється в умовах скорочення кількості населення держави. Зазначене відбувається внаслідок наявності демографічних та еміграційних процесів. При цьому найбільша кількість емігрантів – це люди працездатного віку, які виїжджають в інші держави з метою працевлаштування.

Даний процес особливо активізувався після одержання Україною безвізового режиму з країнами ЄС. Варто зазначити, що більшою мірою проявляє бажання їхати за межі країни активне та енергійне населення, яке є джерелом розвитку нашої держави. Таке явище може призвести до вкрай негативних наслідків для України, серед яких – проблеми із пенсійним забезпеченням трудових мігрантів та, найголовніше, втрата науково-освітнього та трудового потенціалу держави.

Причинами стрімкої еміграції населення за кордон є: бажання отримати кращі умови життя; відсутність гідної роботи в Україні; низький рівень оплати праці; відсутність мотивації та умов для професійної самореалізації.

У таких кризових умовах одним із важливих завдань, вирішенням якого повинна займатися держава, у тому числі й підприємства, є посилення трудової мотивації та забезпечення соціального захисту працівників. Це зумовлює потребу в удосконаленні бухгалтерського обліку витрат, спрямованих на реалізацію положень соціального захисту й дотримання принципів соціальної відповідальності, що дасть змогу інформаційно забезпечити механізм підтримки управлінських рішень щодо корпоративної соціальної відповідальності та засобів їх реалізації.

лізацію положень соціального захисту й дотримання принципів соціальної відповідальності, що дасть змогу інформаційно забезпечити механізм підтримки управлінських рішень щодо корпоративної соціальної відповідальності та засобів їх реалізації.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, у працях яких було досліджено особливості ідентифікації витрат, спрямованих на дотримання принципів соціальної відповідальності, у тому числі й корпоративної, методологічні засади формування в обліку інформації щодо витрат такого виду та розкриття цієї інформації у звітності, виокремлюють: О. Будько [1], І. Жиглей [2], В. Звонар [3], К. Комарову [4], Ф. Котлера [13], П. Левіна [5], К. Мельникову [6], А. Надточного [7], А. Погосову [9], Т. Стрибулевич [11] та ін.

Формулювання завдання дослідження. Однак, попри існування великої кількості напрацювань, існує низка питань, що потребують удосконалення, а саме відсутність механізму надання інформації користувачам щодо відображення витрат, спрямованих на дотримання принципів соціальної відповідальності як складової частини корпоративної соціальної відповідальності підприємств у системі бухгалтерського обліку і звітності, що й визначило актуальність проведення дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобалізаційні економічні процеси та розвиток ринкових відносин в Україні породжують необхідність дослідження проблем корпоративної

соціальної відповідальності. По-перше, це кризові явища, що негативно впливають на стан і розвиток економічної та соціальної сфери суб'єктів господарювання. По-друге, досі недосконалими є нормативно-правові акти, що регулюють питання соціального захисту населення, тощо. Сьогодні розв'язання проблем функціонування ефективної системи соціального захисту набуває особливого значення. Це відбувається тому, що в умовах кризи та масштабної еміграції існує необхідність забезпечити максимально можливе задоволення потреб працівників.

Варто зазначити, що, відповідно до Конституції України, людина має права і свободи, що можуть бути реалізовані лише за умови повного соціального забезпечення. Тому в умовах кризової економічної ситуації, що призводить до погіршення матеріального та духовного життя населення країни, на державу покладється обов'язок захищати громадян, реалізуючи форми і методи соціальної політики [12]. Однак, ураховуючи соціальну спрямованість економіки, що пов'язано з орієнтацією на європейські стандарти, здійснювати соціальний захист населення мають і окремі підприємства. Саме тому дедалі більше приділяється увага результатам діяльності підприємств, спрямованої на дотримання принципів соціальної відповідальності як загалом, так і корпоративної соціальної відповідальності зокрема.

Класичне визначення корпоративної соціальної відповідальності наводить Ф. Котлер: «Корпоративна соціальна відповідальність – це вільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізуючи відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяючи корпоративні ресурси» [13]. Проте існує найбільш повне визначення соціальної відповідальності, що охоплює всі боки діяльності підприємства. Воно запропоновано Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), яка є всесвітньою федерацією національних організацій зі стандартизації (комітетів – членів ISO), у Настанові із соціальної відповідальності ISO/FDIS 26000 (Guidance on social responsibility) [14]. За даним стандартом соціальна відповідальність (social responsibility) – це відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору та етичну поведінку, яка: сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства; зважає на очікування зацікавлених сторін; не суперечить застосовуваному законодавству та узгоджується з міжнародними нормами поведінки; інтегрована у діяльність усієї організації і застосовується в її відносинах (діяльність організації у межах сфери свого впливу).

Соціальна відповідальність підприємств передусім полягає у максимально повній сплаті податків, дотриманні законодавства про працю та охорону навколишнього середовища, у створенні робочих місць. Ці заходи орієнтовані на зовнішнє середовище підприємства. Серед ініціатив, які спрямовані на внутрішнє середовище, виділяють такі: підвищення продуктивності та конкурентоспроможності, оптимізація витрат, реалізація стратегії подальшого розвитку, поліпшення іміджу, збільшення товарообігу та кількості споживачів.

Більшість підприємств малого та середнього бізнесу значну увагу приділяє внутрішнім соціальним

програмам, які спрямовані на забезпечення прав та гарантій своїх працівників, адже реалізація соціальних прав та гарантій, передбачених Конституцією України, починається саме на підприємствах.

Соціальна роль підприємств полягає у створенні умов для розвитку нових компетенцій співробітників [8, с. 158].

Протягом усього минулого століття економісти багатьох країн світу розробляли та вдосконалювали концепцію соціальної відповідальності бізнесу, що отримала свою завершену форму наприкінці 70-х років. Її забезпечення мотивувалося появою загальної тенденції соціального розвитку підприємств і розширенням методів державного впливу на цей процес. Аналізуючи досвід провідних країн, слід підкреслити значну роль великих національних корпорацій у пропаганді й реалізації соціального вектору корпоративного господарювання.

На окрему увагу заслуговує японська модель корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. До її найбільш поширених напрямів належать такі: система довічного найму; допомога в придбанні житла; навчання спеціалістів; фінансова допомога при народженні дітей та їх навчанні; корпоративні пенсії тощо.

У країнах ЄС соціальна відповідальність бізнесу вважається невід'ємним чинником підвищення конкурентоспроможності компаній та зростання життєвого рівня громадян і суспільства у цілому. Ураховуючи зазначене, підприємства країн ЄС здійснюють свої витрати виходячи з принципів соціальної відповідальності [14], що розглядаються ними як стратегічний пріоритет й основа їхнього сталого розвитку. Таку концепцію підтримують і президенти та керівники найбільших компаній у США. Американські бізнесмени здійснюють витрати, спрямовані на дотримання принципів соціальної відповідальності, фінансуючи різноманітні некомерційні проекти та розв'язуючи при цьому важливі проблеми суспільства.

Проведені дослідження даних щодо витрат, спрямованих на соціальний захист персоналу американської корпорації, що є однією із найбільших світових виробників усіх видів комп'ютерів і програмного забезпечення, наведено в табл. 1.

На основі наведених даних у табл. 1 можливо стверджувати, що корпорація здійснює такі витрати щодо соціального забезпечення персоналу: витрати на навчання, витрати на дозволи, витрати на охорону здоров'я працівників, витрати на соціальний сервіс та інші витрати. Динаміку здійснення витрат проілюстровано на рис. 1.

Вказані дані (табл. 1) свідчать про те, що у 2018 р. компанія збільшила витрати на персонал у сфері навчання (на \$53,6 тис), дозволи (на \$0,6 тис) та охорони здоров'я (на \$16 тис). Найбільше підприємство витрачає кошти на підготовку кадрів та підвищення їхньої професійної кваліфікації (\$208,4 тис). Однак у 2018 р. корпорація зменшила витрати на соціальний сервіс (на \$2,7 тис) та інші витрати на персонал (на \$3,1 тис). Проте загалом у 2018 р. підприємство здійснило соціальні витрати на суму \$301,1 тис, що більше на \$64,4 тис порівняно з 2015 р.

Незважаючи на те що концепція корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в Україні ще не сягнула такого ступеня розвитку, як у розвинених кра-

їнах світу, українські підприємства також намагаються її реалізовувати. Особливо це проявляється у діяльності великих компаній та корпорацій.

Результати дослідження витрат, спрямованих на забезпечення соціального захисту персоналу, які були понесені одним із досліджуваних ПАТ, що здійснює діяльність в Україні, протягом 2016–2018 рр. наведено в табл. 2.

Наведені дані в табл. 2 свідчать про те, що в 2018 р. порівняно з 2017 р. підприємство збільшило такі витрати на персонал: на охорону здоров'я працівників (на 26,3 млн грн) та оздоровлення і відпочинок (на 91 млн грн).

Зменшення витрат, спрямованих на дотримання принципів соціальної відповідальності, відбулося у 2018 р. за такими напрямками, як покриття соціальних пільг та гарантій (на 117 млн грн), навчання (на 0,2 млн грн) та соціальний розвиток колективу (на 26 млн грн).

Аналізуючи дані табл. 2, можливо зазначити, що ПАТ здійснює витрати щодо соціального захисту пер-

соналу, реалізуючи інвестиційні проекти у сфері охорони праці, оздоровлення, відпочинку, навчання та соціального розвитку працівників. Окрім того, підприємство надає власним робітникам соціальні пільги та гарантії, що передбачені законодавством. Розглянемо динаміку здійснення витрат підприємства щодо соціального захисту персоналу протягом 2016–2018 рр. за допомогою рис. 2.

Загалом витрати ПАТ, які спрямовані на дотримання принципів соціальної відповідальності, у 2018 р. зменшилися на 25,9 млн грн, що становить 2,6%. Найбільші витрати, спрямовані на забезпечення соціального захисту персоналу, були понесені у 2017 р., що певною мірою дало підприємству змогу вийти з чистого збитку 2016 р. у розмірі 1,18 млрд грн на чистий прибуток у 1,38 млрд грн.

Таким чином, суб'єкти господарювання здійснюють певну діяльність, спрямовану на дотримання принципів соціальної відповідальності, та несуть витрати, що спрямовані, у першу чергу, на забезпечення соці-

Рис. 1. Витрати, спрямовані на соціальний захист персоналу корпорації у 2016–2018 рр.

Джерело: узагальнено авторами на основі проведених досліджень

Таблиця 1

Витрати, спрямовані на соціальний захист персоналу в 2016–2018 рр., \$тис

Показник	2016	2017	2018	Абс. відх. (2018–2017)	Відн. відх. (%)
Витрати на навчальні програми	149,2	154,8	208,4	53,6	0,35
Витрати на дозвілля працівників	3,6	3,4	4,0	0,6	0,18
Витрати на охорону здоров'я працівників	37,0	36,0	52,0	16,0	0,44
Витрати на соціальний сервіс	20,1	18,6	15,9	-2,7	-0,15
Інші витрати	30,7	23,9	20,8	-3,1	-0,13
Загальні витрати	240,6	236,7	301,1	64,4	0,27

Джерело: узагальнено авторами на основі проведених досліджень

Таблиця 2

Витрати, спрямовані на забезпечення соціального захисту персоналу ПАТ за 2016–2018 рр., млн грн

Показник	2016	2017	2018	Абс. відх. (2018–2017)	Відн. відх., %
Інвестиції в охорону праці	251,8	252,0	278,3	26,3	10,4
Інвестиції в оздоровлення та відпочинок	137,6	162,0	253,0	91,0	56,1
Покриття соціальних пільг та гарантій	160,2	206,6	89,6	-117,0	-56,6
Інвестиції в навчання персоналу	6,8	8,2	8,0	-0,2	-2,4
Інвестиції в соціальний розвиток колективу	297,8	368,6	342,6	-26,0	-7,1
Усього	854,2	997,4	971,5	-25,9	-2,6

Джерело: узагальнено авторами на основі проведених досліджень

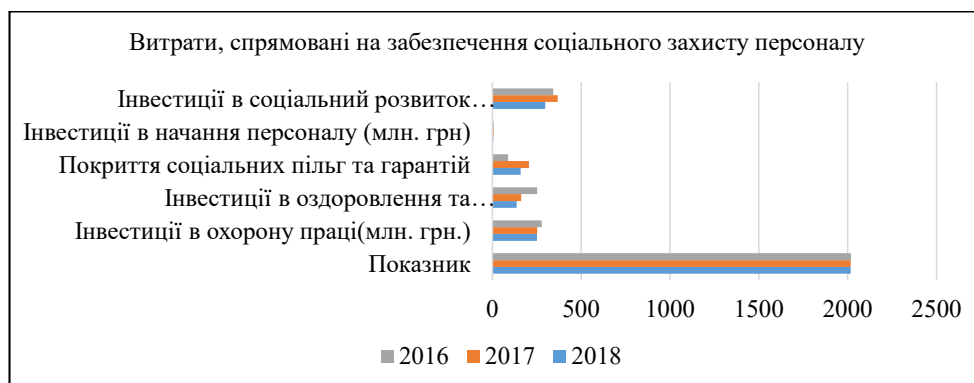

Рис. 2. Витрати, спрямовані на забезпечення соціального захисту персоналу ПАТ у 2016–2018 рр.

Джерело: узагальнено авторами на основі проведених досліджень

Таблиця 3

Класифікація витрат підприємства, спрямованих на дотримання принципів соціальної відповідальності

№ з/п	Класифікаційна ознака	Група витрат	Вид витрат
1	За обов’язковістю здійснення за законодавством	– витрати, що визначені законодавством	Витрати, пов’язані із забезпеченням охорони праці; відрахування у фонди соціального страхування; допомога у разі припинення трудового договору; виплата лікарняних; відпустки тощо
		– витрати, що не визначені законодавством	Витрати на найм житлових приміщень для працівників; витрати на проведення тренінгів та організацію дозвілля персоналу тощо
2	За місцем здійснення витрат	– внутрішні	Допомога у разі тимчасової втрати працездатності; відпустки тощо
		– зовнішні	Надання благодійної допомоги особам, які не є працівниками підприємства; участь у розвитку територій тощо
3	За формою здійснення	– витрати у грошовій формі	Премії; допомога у разі тимчасової втрати працездатності; відпустки; допомога працівникам, які виходять на пенсію; суми грошових компенсацій за ненадання безкоштовно житла тощо
		– витрати у матеріальній формі	Надання працівникам житлових приміщень, що є власністю підприємства; надання службового автомобіля в безоплатне користування; надання робочого одягу тощо
		– витрати у формі надання послуг і виконання робіт	Перевезення працівників до місця роботи за межами міста та назад; охорона робочого місця тощо
4	За періодичністю здійснення	– витрати, що мають умовно постійний характер	Витрати, пов’язані із забезпеченням охорони праці, відрахування у фонди соціального страхування тощо
		– витрати, що мають періодичний характер	Допомога на оздоровлення дітей; надання путівок на лікування і відпочинок; витрати на підвищення кваліфікації працівників тощо
		– витрати, що мають разовий характер	Допомога у разі виходу працівника на пенсію; одноразові допомоги, які виплачуються під час переведення на роботу в іншу місцевість тощо
5	За місцем здійснення витрат	– внутрішні	Допомога у разі тимчасової втрати працездатності; відпустки тощо
		– зовнішні	Надання благодійної допомоги особам, які не є працівниками підприємства; участь у розвитку територій тощо
6	За напрямом здійснення	– витрати на персонал	Витрати, спрямовані на навчання, охорону здоров’я, організацію дозвілля, мотивацію працівників тощо
		– витрати на розвиток соціальної інфраструктури	Витрати на утримання об’єктів соціальної сфери; участь у регіональних програмах розвитку тощо
		– витрати, на природне середовище	Витрати, що забезпечують участь підприємства у природоохоронних заходах
7	За можливістю отримання економічних вигод	– витрати, що дають змогу отримати економічні вигоди	Витрати на навчання та оздоровлення персоналу, його мотивацію тощо
		– витрати, що не дають змоги отримати економічні вигоди	Благодійні допомоги, що надає підприємство; витрати, пов’язані з участю у природоохоронних заходах, тощо

Джерело: запропоновано авторами на основі проведених досліджень

ального захисту персоналу, соціальну інфраструктуру та природне середовище. Ураховуючи сучасну економічну ситуацію в Україні та її інтеграцію в ЄС, вітчизняні підприємства прагнуть повною мірою задовольняти потреби працівників, що дасть змогу скоротити плінність кадрів та вплинути на еміграційні процеси.

Зауважимо, що витрати на дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності можуть принести підприємствам довгострокову вигоду шляхом підвищення продуктивності та зниження ризиків. Для раціонального управління витратами та коректного відображення в обліку необхідно правильно їх класифікувати. Слід зазначити, що дослідження із розподілу витрат, спрямованих на дотримання принципів соціальної відповідальності, на групи за певними ознаками проводяться недостатньою мірою, саме тому пропонується відповідна класифікація витрат, що представлена в табл. 3.

Варто також зазначити, що витрати, спрямовані на дотримання принципів соціальної відповідальності, поділяються на обов'язкові та додаткові. До перших належать основна, додаткова заробітна плата та відрахування на соціальні заходи. Додаткові витрати включають: додаткове пенсійне страхування, медичне страхування, надання матеріальної допомоги працівникам, витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, удосконалення умов охорони праці, витрати на навчання дітей працівників, оплату путівок працівникам і членам їхніх сімей [11].

Витрати на дотримання принципів соціальної корпоративної відповідальності підприємства спрямовані на перспективу, оцінити їх ефективність дуже складно. Цей процес потребує ведення бухгалтерського обліку в

розрізі окремих соціальних заходів, що, своєю чергою, вимагає вдосконалення інформаційних систем підприємств із використанням нових засобів управління та сучасних технічних засобів, застосування більш гнучких та потужних інформаційних технологій в організації облікового процесу [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підприємства все частіше звертають увагу на витрати, які спрямовані на забезпечення законодавчо закріпленого соціального мінімуму, додаткових соціальних гарантій праці, соціально-культурного розвитку людини та соціально-економічного розвитку суспільства. Здебільшого такі витрати мають загальний позитивний вплив на діяльність компанії, тобто вони несуть соціальний характер та дають змогу роботодавцю досягати таких цілей: сформувати позитивний імідж і бренд підприємства на ринку праці; мотивувати працівників на підвищення продуктивності праці, поліпшення результатів діяльності; залучати й утримувати висококваліфікованих працівників, знизити плінність кадрів; поліпшити якість трудового життя, а також матеріальний і духовний добробут найманих працівників та їхніх родин; поліпшити соціально-психологічний клімат у компанії. Рекомендована класифікація дасть змогу підвищити ефективність управління витратами, спрямованими на дотримання принципів соціальної відповідальності, та вдосконалити відображення їх в обліку.

Результати усіх заходів, що спрямовані на дотримання принципів соціальної відповідальності, проявляються у підвищенні прибутковості підприємства та його інвестиційної привабливості на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Список використаних джерел:

1. Будиюк О.В. Облік соціально відповідальної діяльності як інформаційна основа управління сталим розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 33–38.
2. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2010. С. 496.
3. Звонар В.П. Соціальний захист працівників в Україні у пріоритетах корпоративної соціальної відповідальності. *Демографія та соціальна економіка*. 2010. № 2(14). С. 113–122.
4. Комарова К.В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С. 25–30.
5. Левін П.Б. Іноземний досвід розвитку соціально відповідального бізнесу та його використання в Україні. *Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. № 15. С. 18–22.
6. Мельникова К.В. Соціальний пакет як інструмент матеріальної мотивації. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2014. № 1. С. 53–61.
7. Надточій А.О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1. С. 106–113.
8. Овсяк Н.В., Майстер Л.А. Особливості мотиваційних та стимулюючих процесів у системі облікового забезпечення витрат підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 1. № 24. С. 153–162.
9. Погосова А.В. Облік операцій із надання соціального пакета працівникам підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз»*. 2017. № 1(28). С. 226–236.
10. Сопко В.В. Мета і принципи автоматизації бухгалтерського обліку. *Актуальні проблеми економіки*. Вип. 12(114). С. 186–192.
11. Стрибулевич Т.О. Методика аналізу соціальних витрат підприємств торгівлі. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. С. 333–337.
12. Шлапак В.О. Соціальний захист України за умов ринкової економіки. URL : <http://intkonf.org/shlapak-vo-sotsialniy-zahist-ukrayini-za-umov-rinkovoyi-ekonomiki> (дата звернення: 05.08.2019).
13. Котлер Ф., Ненсі Л. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / пер. з англ. С. Яринич. Київ : Стандарт, 2005. 302 с.
14. Міжнародний стандарт ISO 26000 : 2010 «Настанова по соціальній відповідальності». ISO 26000 : 2010 (Draft) Guidance on Social Responsibility / Энциклопедия по охране и безопасности труда MOT. URL : <http://base.safework.ru/iloenc> (дата звернення: 15.09.2019).

References:

1. Budko, O. V. (2016). Oblik sotsialno vidpovidalnoi diialnosti yak informatsiina osnova upravlinnia stalym rozvytkom pidpryemstva. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 20, pp. 33–38.
2. Zhygley I. V. (2010). *Buxgalterskyj oblik socialno vidpovidalnoi diialnosti subyektiv gospodaryuvannya: neobxidnist ta oriyentyry rozvytku*. Zhytomyr: ZhDTU.
3. Zvonar, V. P. (2010). Socialnyj zaxyst pracivnykiv v Ukraini u priorytetax korporativnoyi socialnoyi vidpovidalnosti. *Demografiya ta socialna ekonomika*, (2), pp. 113–122.
4. Komarova, K. V., & Kovalchuk, N. V. (2016). Socialna vidpovidalnist yak skladova strategiyi rozvytku biznesu na pidpryemstvax Ukrainy. *Innovacijna ekonomika*, (5-6), pp. 25–30.
5. Levin, P. B. (2009). Inozemnyj dosvid rozvytku socialno vidpovidalnego biznesu ta jogo vykorystannya v Ukraini. *Zbirnyk naukovykh pracz Kirovogradskogo nacionalnogo texnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, (15), pp.18–22.
6. Melnykova, K. V. (2014). Socialnyj paket yak instrument materialnoyi motywaciyi. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryemstvamy mashynobudivnoyi galuzi*, (1), pp. 53–61.
7. Nadtochij, A. O. (2015). Prychyny zovnishnoyi trudovoyi migraciyi ta ocinka yiyi naslidkiv dlya ekonomiky Ukrainy. *Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya*, (1), pp.106–113.
8. Ovsyuk, N. V. (2018). Osoblyvosti motywacijnyx ta stymulyuyuchykh procesiv u systemi oblikovogo zabezpechennya vytrat pidpryemstv. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, (24), pp. 153–162.
9. Pogossova A. V. (2017). Oblik operacij z nadannya social'nogo paketa pracivnykam pidpryemstva. *Problemy teorii ta metodologiyi buxgalterskogo obliku, kontrolyu i analizu. Ser. : Buxgalterskyj oblik, kontro` i analiz*, 1(28), pp. 226–236.
10. Sopko V. V. & Benko M. M. Meta i pryncypy avtomatyzaciyi buxgalterskogo obliku. *Aktualni problemy ekonomiky*, (12), pp. 186–192.
11. Strybulevych, T. O. (2011). Metodyka analizu socialnyx vytrat pidpryemstv torgivli. *Ekonomichnyj analiz*, (8), pp. 333–337.
12. Shlapak V.O. Socialnj zaxyst Ukrainy za umov rynkovoyi ekonomiky. Retrieved from : <http://intkonf.org/shlapak-vo-sotsialniy-zahist-ukrayini-za-umov-rinkovoyi-ekonomiki> (accessed 8 july 2019).
13. Kotler, F., & Li, N. (2005). Korporativna socialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoga bilshe dobra dlya vashoyi kompaniyi ta suspilstva. Kyiv: Standart, 302, pp. 24–38.
14. Mizhnarodny`j standart ISO 26000 : 2010 «Nastanova po socialnij vidpovidalnosti». Retrieved from : <http://base.safework.ru/iloenc> (accessed 15 august 2019)

УДК 657:37.014.543.3-048.82(045)

Шендригоренко М.Т.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту,
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Карченкова О.Л.,
студентка,
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Shendryhorenko Maryna,
Ph.D. in Economics,
Associate Professor of Accounting and Auditing Department
*Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhaylo Tugan-Baranovskiy, Ukraine*

Karchenkova Olena,
Student,
*Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhaylo Tugan-Baranovskiy, Ukraine*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ІНШИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Шендригоренко М.Т., Карченкова О.Л. Актуальні питання обліку інших необоротних матеріальних активів та напрями їх вирішення. У статті розкрито проблемні аспекти ведення обліку операцій з іншими необоротними матеріальними активами суб'єктами господарювання. Методологічною основою дослідження виступають досягнення вітчизняних науковців в організації обліку інших необоротних матеріальних активів. Розглянуто проблему вибору оптимального методу оцінки інших необоротних матеріальних активів, а також визначено напрями організації дієвого документообігу на підприємстві. Систематизовано проблемні питання, які негативно впливають на ефективність використання інших необоротних матеріальних активів. Визначено особливості організації обліку руху інших необоротних матеріальних активів, а також конкретизовано напрями вдосконалення облікового процесу на підприємстві. Надано пропозиції з підвищення оперативності ведення обліку інших необоротних матеріальних активів.

Ключові слова: амортизація, документи, інші необоротні матеріальні активи, облікові регістри, облік, оцінка, фінансовий результат.

Шендригоренко М.Т., Карченкова Е.Л. Актуальные вопросы учета других необоротных материальных активов и направления их решения. В статье раскрыты проблемные аспекты ведения учета операций с другими необоротными материальными активами субъекта хозяйствования. Методологической основой исследования выступают достижения отечественных ученых в организации учета других необоротных материальных активов. Рассмотрена проблема выбора оптимального метода оценки других необоротных материальных активов, а также определены направления организации действенного документооборота на предприятии. Систематизированы проблемные вопросы, которые негативно влияют на эффективность использования других необоротных материальных активов. Рассмотрены особенности организации учета движения других необоротных материальных активов, а также определены направления совершенствования учетного процесса на предприятии. Даны предложения по повышению оперативности ведения учета других необоротных материальных активов.

Ключевые слова: амортизация, документы, другие необоротные материальные активы, учетные регистры, учет, оценка, финансовый результат.

Shendryhorenko Maryna, Karchenkova Olena. Topical issues of accounting for other non-current tangible assets and directions of their solution. The article describes the problematic aspects of accounting for transactions with other tangible fixed assets by economic entities. The methodological basis of the research is the achievements of domestic scientists in the organization of accounting for other non-current tangible assets. The main problems with the organization of accounting for other fixed assets of economic entities, which are disclosed in the article include: the existence of different approaches to determine the economic nature of other fixed tangible assets, both

in accounting and in tax accounting; the difficulty of choosing the optimal method of valuation of other tangible fixed assets; the problem of information support for the management of material and technical base. The problem of the difficulty of determining the directions of organization of effective document circulation at the enterprise is also considered. Issues that have a negative impact on the efficiency of use of other non-current tangible assets are systematized. The peculiarities of the organization of accounting for the movement of other non-current tangible assets are considered, as well as the directions of improvement of the accounting process at the enterprise. Suggestions are made to increase the efficiency of accounting for other non-current tangible assets. Ways to improve the organization of accounting for other fixed assets at enterprises include: establishment of the need to calculate depreciation after one month in which the object of other tangible fixed assets was commissioned, which has been documented introduce an effective system of internal control over the conservation and efficient use of other non-current tangible assets; introduce a document flow chart that will allow at the lowest cost of labor, material and financial resources to ensure timely completion of the tasks; ensure management of other non-current tangible assets in order to maximize their effective use in the process of financial and economic activity of the enterprise. Using the results of the study will solve the question of improving the organization of accounting for other non-current tangible assets.

Key words: depreciation, documents, other tangible fixed assets, accounting registers, accounting, valuation, financial result.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливим науковим чи практичним завданням. В умовах сучасного функціонування України всі підприємства прагнуть упроваджувати новітню техніку та технології, використовувати нові фінансові інструменти та механізми для поліпшення господарської й фінансової діяльності, але практика показує, що виникають проблеми у використанні нових методів передусім через те, що обмежені власні обігові кошти або їх недостатньо, є не ліквідні активи, застаріла матеріально-технічна база та суперечливе законодавство України.

Формування достовірної облікової інформації щодо надходження, руху та вибуття інших необоротних матеріальних активів є важливою передумовою для здійснення управління підприємством. У зв'язку з цим питання організації ефективного обліку операцій з іншими необоротними матеріальними активами та визначення напрямів його вдосконалення залишаються актуальними.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням організації обліку інших необоротних матеріальних активів приділяється значна увага таких відомих науковців, як О.Л. Дорошенко, М.І. Бондар [3], Ф.Ф. Бутинець [1], Н.Г. Виговська, В.М. Диба, В.Ю. Баранова [2], В.В. Жук, Л.А. Беляєва [4], Н.М. Малюга, Є.В. Мних, О.Ю. Омельченко, Ю.І. Осадчий та ін.

Незважаючи на практичну цінність одержаних науковцями результатів залишається актуальною проблема конкретизації особливостей організації обліку саме руху інших необоротних матеріальних активів на підприємствах різних галузей економіки, яка потребує визначення напрямів щодо їх вирішення.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у визначенні проблемних аспектів обліку інших необоротних матеріальних активів, а також наданні рекомендацій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зв'язку з процесами економічної інтеграції України в ЄС актуальності набуває проблема організації дієвого облікового процесу суб'єктами господарювання відповідно до вимог МСФЗ. Суттєвим

складником необоротних активів підприємства є інші необоротні матеріальні активи, які обліковуються відповідно до вимог П(С)БО 7 «Основні засоби» [5].

Фінансовий облік інших необоротних матеріальних активів надає користувачам інформацію про наявність та рух активів, їхню первісну вартість, суму нарахованого зносу, що дає змогу аналізувати технічний стан, забезпеченість та ефективність використання інших необоротних матеріальних активів.

Інші необоротні матеріальні активи використовуються на підприємствах, поки зберігають свою споживчу цінність. Головне їх призначення полягає у довгостроковій участі у виробничій та будь-якій іншій діяльності, значення якої пов'язане з отриманням фінансових результатів.

Проведені дослідження економічних джерел інформації дають змогу стверджувати, що облік активів став значно складнішим, проте збільшилася й низка проблем, які негативно впливають на ефективність використання інших необоротних матеріальних активів. До таких проблем належать:

- наявність різних підходів до визначення економічної сутності інших необоротних матеріальних активів як у бухгалтерському обліку, так і у податковому обліку;
- важкість визначення оцінки інших необоротних матеріальних активів;
- проблема інформаційного забезпечення управління матеріально-технічною базою.

Однією з актуальних проблем є оцінка інших необоротних матеріальних активів, яка полягає у визначенні вартості, за якою слід їх відображати в обліку.

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби», підприємства можуть використовувати два види оцінки вартості інших необоротних матеріальних активів: за первісною або за справедливою вартістю [5].

Зазвичай оцінку здійснюють методично розробленим способом в обліковій практиці, а саме відображення в обліку інших необоротних матеріальних активів за первісною вартістю. Але під час оцінки інших необоротних матеріальних активів в умовах інфляції застосування такої вартості може призвести до негативного результату. За умови незмінних цін ефективність використання інших необоротних матеріальних активів не залишається незмінною, оскільки

за строк корисного використання вони стають фізично та морально застарілими. Інші необоротні матеріальні активи, які надійшли в різний період часу, але мають однакові характеристики, матимуть різну цінність. А під час проведення постійних переоцінок активів збільшуються витрати підприємства, що вплине на фінансовий результат діяльності організації.

Необхідно систематизувати актуальні проблеми, що виникають під час оцінки за справедливою вартістю інших необоротних матеріальних активів:

- відсутність методичних рекомендацій аргументованого визначення оцінки інших необоротних матеріальних активів;
- справедлива вартість не може бути справедливою для обох учасників ринку – покупця та продавця;
- не існує неупередженого методу оцінки інших необоротних матеріальних активів, яка могла б задовольнити вимоги користувачів фінансової звітності.

Як відомо, фінансовий облік інших необоротних матеріальних активів на підприємствах складається з таких частин:

- придбання і ведення в експлуатацію інших необоротних матеріальних активів;
- поліпшення та ремонт інших необоротних матеріальних активів;
- ліквідація інших необоротних матеріальних активів;
- нарахування амортизації інших необоротних матеріальних активів.

Є беззаперечне правило, що первинний документообіг, синтетичний та аналітичний облік інших необоротних матеріальних активів повинен відповідати вимогам чинного законодавства, але після ретельного дослідження порядку ведення облікового процесу на промислових підприємствах були виявлені такі недоліки:

- реквізити у первинних документах працівниками бухгалтерії повністю не заповнюються, переважно більшість інвентарних карток зберігається тільки в електронному вигляді;
- внутрішнє переміщення не оформлюється Актом приймання-передачі (внутрішнього переміщення) інших необоротних матеріальних активів;
- для обліку операцій з окремими видами інших необоротних матеріальних активів використовуються типові форми первинних документів, які призначені для обліку запасів, тощо.

Уважаємо, що необхідно підвищити ефективність внутрішньогосподарського контролю над збереженням та використанням інших необоротних матеріальних активів, а також документальним оформленням операцій із ними. Адміністрації підприємства доцільно переорієнтувати систему внутрішньогосподарського контролю від формальної до фактично результативної перевірки господарських операцій (у тому числі й з іншими необоротними матеріальними активами). Треба, щоб методи перевірки (органолептичні, документальні, розрахунково-аналітичні, узагальнення і реалізації результатів контролю) не обмежувалися виявленням лише порушень, а й передбачали впровадження комплексу дієвих заходів для запобігання їх виникненню у майбутньому. Необхідно у наказі про облікову політику чітко прописати організаційні аспекти обліку операцій з іншими необоротними матеріальними активами, а також скласти графік докумен-

тообігу, який урахуватиме особливості діяльності підприємства, а не буде запозичений зі зразка, який наведено у мережі Інтернет. Це дасть змогу мотивувати управлінський персонал починаючи з бухгалтера, який тільки отримує практичний досвід роботи, і закінчуючи головним бухгалтером, дотримуватися вимог облікової політики підприємств та посадових інструкцій.

Проаналізувавши наведені актуальні питання ведення обліку інших необоротних матеріальних активів, доцільно визначити напрями їх удосконалення. Зокрема, організація обліку інших необоротних матеріальних активів повинна бути нерозривною, однією системою, яка охоплює весь комплекс облікових процесів із виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації, тому рекомендовані напрями передбачають:

- оптимізацію процесу документообігу на підприємстві, що дасть змогу зменшити витрати, пов'язані з виконанням поставлених цілей;
- використання сучасних форм носіїв облікової інформації;
- упровадження більш доцільних технологій, що забезпечують ефективне функціонування облікового процесу.

Сьогодні обліковий процес на підприємстві неможливо уявити без використання новітніх технологій. Розроблено велику кількість комп'ютерних бухгалтерських програм, які допомагають доцільно використовувати час співробітників, мінімізуючи обсяги ручної роботи з веденням документів. Кожна програма має свої переваги та недоліки. Однак з урахуванням особливостей обліку інших необоротних матеріальних активів необхідно вирішити такі завдання:

- встановити необхідність нарахування амортизації після місяця, в якому об'єкт інших необоротних матеріальних активів було введено в експлуатацію, що документально затверджено;
- впровадити фактичну систему внутрішньогосподарського контролю над збереженням та ефективним використанням інших необоротних матеріальних активів;
- впровадити раціональні схеми документообігу, що дадуть змогу з найменшими затратами трудових, матеріальних та фінансових ресурсів забезпечити своєчасне виконання поставлених завдань;
- забезпечити управління іншими необоротними матеріальними активами з метою максимально ефективного їх використання у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. П(С)БО 7 «Основні засоби» визначає та регулює методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інші необоротні матеріальні активи і розкриття їх у фінансовій звітності [5]. Виходячи із цього нормативного документа, інші необоротні матеріальні активи – це активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких більший ніж один рік. Із наведеного вище можна зробити висновок, що інші необоротні матеріальні активи є одним із найважливіших чин-

ників організації виробничого і господарського процесу підприємства будь-якої галузі. Від їхнього стану та раціонального використання залежить фінансовий результат господарської діяльності підприємства. Саме тому необхідно вдосконалювати теоретичні і практичні методи організації обліку інших необоротних матері-

альних активів у напрямі розширення її управлінських можливостей, максимально пристосовуючи до практичних потреб суб'єктів господарської діяльності, що виникають у процесі прийняття управлінських рішень щодо руху інших необоротних матеріальних активів та ефективності їх використання.

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку. Житомир : ЖІТІ, 2012. 620 с.
2. Баранова В.Ю. Організація бухгалтерського обліку. Луцьк : Рута, 2015. 613 с.
3. Звітність підприємства / М.І. Бондар та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 570 с.
4. Беляєва Л.А. Вплив на здійснення контрольних функцій сучасного стану обліку малоцінних активів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2012. Вип. 6. 292 с.
5. Дорошенко О.Л. Реформування бухгалтерського обліку в Україні. Тернопіль : Говерла, 2015. 395 с.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 10.10.2019).
7. Основні засоби : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку від 27 квітня 2000 р. № 7. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 10.10.2019).

References:

1. Butynecj F.F. (2012) Teorija bukhghaltersjkocho obliku [Teorija bukhghaltersjkocho obliku]. Ukrajina Zhytomy: ZhITI pp. 620.
2. Baranova V.Ju. (2015) Orghanizacija bukhghaltersjkocho obliku [Orghanizacija bukhghaltersjkocho obliku]. Ukrajina Lucjk: Ruta pp. 613.
3. Bondar M.I. ta in. (2015) Zvitnistj pidpryjemstva [Zvitnistj pidpryjemstva]. Ukrajina Kyjiv : Centr uchbovoji literatury pp. 570.
4. Bjeljaeva L.A. (2012) Vplyv na zdijsnennja kontroljnykh funkcij suchasnogho stanu obliku malocinnykh aktyviv [Vplyv na zdijsnennja kontroljnykh funkcij suchasnogho stanu obliku malocinnykh aktyviv]. Ukrajina Kam'janecj-Podiljsjk: Visnyk Kam'janecj-Podiljsjkogho nacionalnogho universytetu imeni Ivana Oghijenka. Ekonomichni nauky, vol 6, pp. 292.
5. Doroshenko O.L. (2015) Reformuvannja bukhghaltersjkocho obliku v Ukraini [Reformuvannja bukhghaltersjkocho obliku v Ukraini]. Ukrajina Ternopilj: Ghoverla, pp. 395.
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). Zakon Ukrainy “Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukraini” № 996-IU. (v redakciji vid 16.10.2015 r.). Availableat: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. (data zvernennja 10.10.2019)
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2000). Polozhennja (standart) bukhghaltersjkocho obliku 7 “Osnovni zasoby” Availableat: – Rezhyim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.(data zvernennja 10.10.209)

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.86:[334.72:63]

Лобода О.М.,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики та економічної кібернетики
Херсонський державний аграрний університет

Кавун Г.М.,
старший викладач кафедри прикладної математики
та економічної кібернетики,
Херсонський державний аграрний університет

Loboda Olena,
Candidate of Sciences (Technical), Associate Professor
Associate Professor of the Department
of Applied Mathematics and Economic Cybernetics
Kherson State Agrarian University

Kavun Halyna,
Senior Lecturer of the Department
of Applied Mathematics and Economic Cybernetics
Kherson State Agrarian University

ЕКОНОМІКО–МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ОПТИМАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Лобода О.М., Кавун Г.М. Економіко–математичні моделі для розрахунку оптимальної спеціалізації аграрних підприємства. Досліджено методи та алгоритми рішення задач впровадження економіко – математичного моделювання в процес розрахунку оптимальної спеціалізації аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх роботи в умовах розвитку ринкових відносин. Охарактеризовано загальні підходи до напрямку розвитку підприємства та наведено критерії оптимальності в сучасних умовах господарювання. Показана необхідність удосконалення методів оптимального вибору напрямку розвитку аграрних підприємств, кінцевим результатом якої буде можливість керівництву обирати оптимальну спеціалізацію підприємства. Встановлено необхідність створення моделі для розрахунку оптимального вибору спеціалізації підприємства. Розроблена економіко-математична модель для оптимізації спеціалізації аграрного підприємства.

Ключові слова: модель, система управління, оптимізаційні моделі, економічна ефективність, оптимальна спеціалізація.

Лобода Е.Н., Кавун Г.М. Экономико–математические модели для расчета оптимальной специализации аграрных предприятий. Исследованы методы и алгоритмы решения задач внедрения экономико–математического моделирования в процесс расчета оптимальной специализации аграрных предприятий с целью повышения эффективности их работы в условиях рыночных отношений. Охарактеризованы общие подходы до направления развития предприятия и приведены критерии оптимальности в современных условиях хозяйствования. Показана необходимость усовершенствования методов оптимального выбора направления развития аграрных предприятий, конечным результатом которой будет возможность руководителю выбирать оптимальное направления развития. Установлена необходимость создания модели для расчета оптимального выбора специализации предприятия. Разработана экономико –математическая модель оптимизации специализации аграрного предприятия.

Ключевые слова: модель, система управления, оптимизационные модели, экономическая эффективность, оптимальная специализация.

Loboda Olena, Kavun Halyna. Economic and mathematical models for calculating the optimal specialization of agricultural enterprises. Methods and algorithms for solving the problem of introducing economic and mathematical modeling into the process of calculating the optimal specialization of agricultural enterprises in order

to increase their efficiency in the development of market relations are investigated. The general approaches to the work of the enterprise are characterized and criteria for its optimality in modern business conditions are given. A complex identification method is investigated, associated with the construction of an optimization model, the end result of which will be the opportunity for management to compare their resource capabilities, namely material and financial, with the needs of the enterprise, evaluate them from the point of view of business development and make recommendations for making the right decisions on the optimal distribution means of production between branches of production. The essence is determined and the significance of the optimal choice of specialization of agricultural enterprises and the size of their production is revealed. A retrospective of the development of modeling in agriculture is studied, associated with the construction of an optimization model, the final result of which will be the choice of the optimal specialization that will bring maximum production result. The general approaches to the optimal distribution of sectors of agricultural enterprises in modern economic conditions are characterized. The necessity of using modern methods for calculating the optimization of specialization of enterprises in the agricultural sector of the economy and the creation, on the basis of sufficient optimality conditions, of a model for the optimal choice of the direction of development of an agricultural enterprise is established. Finding the optimal specialization determines the most effective results of the functioning of the enterprise, involves the construction of models for selecting the industry, as well as solving the problem of optimal management of the economy. The factors shaping the environment of agricultural enterprises, as well as the criteria for choosing the optimal specialization are determined. An economic-mathematical model has been developed to calculate the optimal specialization of agricultural enterprises.

Key words: model, control system, optimization models, economic efficiency, optimal specialization.

Постановка проблеми. Спеціалізація – один із важливих факторів, які визначають ефективність виробництва. В аграрних підприємствах вона характеризується співвідношенням головних (ведучих) та допоміжних галузей. Виробнича направленість сільськогосподарського підприємства, тобто його спеціалізація, визначається економічними і природними умовами, які здійснюють вирішальний вплив на рівень ефективності різних галузей. Закономірно і зрозуміло прагнення підприємств виробляти найбільш рентабельні види продукції. Але в умовах сільського господарства ефективність окремої галузі не можна розглядати ізольовано від інших, пов'язаних з нею галузей. В аграрних підприємствах вони мають більш або менш тісні прямі або зворотні зв'язки.

Співвідношення галузей дозволяє в більшому об'ємі використовувати техніку, трудові ресурси, робить виробництво більш рівномірним. Разом з тим більша кількість їх в одному господарстві також не бажана; чим більше галузей, тим вони дрібніші. Тут виступає інший фактор – переважання крупного виробництва над мілким. Отже, в аграрних підприємствах повинно бути таке співвідношення галузей, яке б усунуло недоліки вузько спеціалізованих господарств і дозволило б використовувати переваги крупного виробництва при даних природно-економічних умовах.

Сучасні соціально-економічні перетворення в сільському господарстві та ринкова орієнтація аграрного сектора об'єктивно вимагають застосування нових методів ведення господарства підприємств, які спрямовані на визначення оптимальної спеціалізації аграрного підприємства, використання та раціональних витрат наявних ресурсів, що сприяє покращенню економічної ефективності господарської діяльності. Знаходження оптимальних галузей виробництва передбачає побудову моделей об'єктів управління в різних напрямках діяльності аграрного сектору економіки. Сучасне функціонування підприємств аграрного сектору економіки дають право стверджувати, що вибір оптимальної спеціалізації аграрних підприємств є ключовим чинником розвитку будь-якого сільськогос-

подарського підприємства. Оптимальна спеціалізація – це напрямок виробництва, який в даних умовах сприяє раціональному, найбільш ефективному використанню землі, праці, техніки та інших засобах, за допомогою яких можна отримати максимум продукції при даних ресурсах і забезпечити мінімум затрат на одиницю продукції. При управлінні підприємством доцільно застосовувати методи оптимізації, які є універсальним методом наукового пізнання та визначення факторів економічного зростання аграрних підприємств, які неможливі без застосування економіко-математичних моделей. Використання сучасних методів розрахунку оптимальної спеціалізації підприємств у аграрному секторі економіки неможливе без застосування економіко-математичних моделей.

Аналіз останніх досліджень. До економіко-математичного моделювання протягом останнього часу спостерігається підвищений інтерес вітчизняних науковців. Серед них: Кравченко Р.Г., Лотиш О.Я., Московчук А.Т., Сіненко М.І., Чернецька О.В. та інші. Проте залишаються недостатньо вивченими питання знаходження оптимальної спеціалізації діяльності підприємств у аграрному секторі економіки. Визначення можливих проблем в даній задачі потребує глибокого аналізу. Тому подальші дослідження, розробка та впровадження моделей, методів, програм для знаходження оптимальних спеціалізації аграрних підприємствами – є сучасними актуальними задачами.

Постановка завдання. Темпи й напрями розвитку аграрного сектора економіки значною мірою залежать від оптимальності сільськогосподарського виробництва в кожній галузі. Основним мотивом діяльності любого підприємства є максимізація прибутку при мінімальних витратах – є основним обмежником прибутку і одночасно головним чинником, який впливає на обсяг продукції. Тому процес мінімізації виробничих витрат доцільно розглядати з урахуванням питання максимізації прибутку. При оптимізації виробничих витрат науковці обирають різні критерії оптимальності, а саме, максимум прибутку від реалізації продукції, максимум прибутку або максимум доходу від реа-

лізації продукції. Підвищити економічну ефективність та забезпечити необхідною кількістю матеріально – технічних ресурсів – першочергове завдання кожного сільськогосподарського підприємства, оскільки в сільському господарстві неможливо досягти високих результатів без дотримання всіх технологічних строків обробітку ґрунту, внесення встановлених норм мінеральних та органічних добрив і засобів захисту рослин. Використання методів математичного моделювання економічних процесів дозволяє ефективно використовувати ресурси і забезпечує удосконалення методів розрахунку ефективності тої чи іншої спеціалізації, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Одними із основних етапів моделювання сільськогосподарського підприємства є вибір критерію оптимальності та необхідність оптимізації його структури, що відповідає основній меті господарської діяльності. Метою дослідження є обґрунтування методичних положень щодо проведення аналізу оптимізації різних галузей виробництва, розроблення та впровадження економіко-математичних методів визначення оптимального напрямку розвитку аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з найбільш розповсюджених методів стратегічного аналізу, планування та управління діяльністю аграрних підприємств являються методи економіко-математичного моделювання. Ці методи дозволяють рішення ряд завдань, які пов'язані з розробкою оптимальних напрямків діяльності аграрних підприємств, оптимізацією витрат виробництва та збуту продукції. У відповідності зі сформульованою метою дослідження були поставлені наступні задачі:

- проведено аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств регіону як складно організованих систем;
- визначено чинники і наведено систему показників формування галузей і розмірів виробництва;
- запропоновано напрямки формування оптимальної спеціалізації виробництва;
- розроблено критеріальні оцінки оптимізації спеціалізації підприємства;
- розроблено модель оптимального вибору спеціалізації аграрних підприємств;
- здійснено прогноз розвитку виробництва сільськогосподарських підприємств регіону у зв'язку з розробленою моделлю;

Інформаційну основу дослідження сформували первинні та кінцеві статистичні дані, опубліковані в періодичних виданнях, матеріали обласних управлінь статистики, відділів та управлінь облдержадміністрацій, матеріали періодичних та інтернет – видань, науково-практичних конференцій, нормативні та довідкові матеріали. [1, с. 130-134].

На початку дослідження визначено суть структури сільськогосподарських підприємств. Кожне сільськогосподарське підприємство запропоновано розглядати як складну, динамічну, ймовірнісну, відкриту систему, яку утворює сукупність функціональних (технологічна, економічна, соціальна) і організаційних (за формою власності, правовим статусом і формою господарювання, за належністю капіталу, за розміром та характером діяльності) підсистем. Функціональні підсистеми виражають сутність, а організаційні – форму їх функціонування.

Визначено фактори, що формують середовище діяльності сільськогосподарських підприємств, а також критерії вибору оптимальної спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Удосконалення економіко-математичної моделі – по своїй суті нескінченний процес. Зміни в аграрній політиці, зовнішній економіці, конкурентному середовищі, впровадження нових машин і технологій, необхідність урахування соціальних та багатьох інших факторів – усе це постійно коригує побудову моделі та обумовлює сільськогосподарське виробництво як складну стохастичну систему. [2, с. 130-134].

У запропонованому дослідженні задача формування оптимальної спеціалізації сільськогосподарських підприємств розв'язана за допомогою економіко-математичних моделей. Виникає необхідність чіткого визначення галузі або тої частини виробництва, яка повинна включатися в модель. Для розв'язку даної задачі розглянемо модель для розрахунку оптимального сполучення галузей в сільськогосподарських підприємствах. В даному розрахунку визначається об'єм виробництва по кожній галузі на даний плановий період. Галузі виробництва повинні відрізнятися хоча б за однією із ознак: 1) видом кінцевої продукції, 2) призначенням використання продукції, 3) технологією виробництва, 4) рівнем затрат на виробництво одиниці продукції, 5) ціною одиниці продукції. [3, с. 80-94].

Розглянемо залежність ефективності виробництва сільськогосподарської продукції від правильного поєднання галузей на даному аграрному підприємстві на прикладі даної моделі. При виборі критерію оптимальності напряму діяльності виробництва цільову функцію задачі задано у вигляді:

$$C = \sum_{j=1}^l \sum_{k=1}^r c_{jk} x_{jk} + \sum_{j=l+1}^l c_i x_j - \sum_{i \in M_3} x_i \quad (1)$$

Треба знайти максимум даної функції при таких умовах:

1) обмеження, пов'язані з використанням землі:

$$\sum_{j=1}^l a_{jk} x_{jk} \leq s_k, \text{ де } k=1,2,\dots,r \quad (2)$$

2) обмеження по використанню кормів

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ijh} x_j - \sum_{i=1}^l \sum_{k=1}^r v_{ijk} x_{jk} \leq b_{ihj}, \quad (3)$$

де $h=1,2,\dots,H; (i \in M_1)$

3) обмеження по використанню трудових ресурсів:

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ijt} x_j + \sum_{i=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijkk} x_{jk} \leq b_{it}, \text{ де } t=1,2,\dots,T; (i \in M_2) \quad (4)$$

4) обмеження за виробничими витратами в грошовому вираженні:

$$\sum_{j=l'+1}^l a_{ij} x_j + \sum_{j=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk} x_{jk} - x_s \leq 0; (i \in M_3) \quad (5)$$

5) обмеження по визначенню необхідної кількості органічних і мінеральних добрив

$$\sum_{j=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk} x_{ik} - \sum_{j=l'+1}^l v_{ij} x_j \leq \sum_{s=1}^u g_{is} b_s; (i \in M_4) \quad (6)$$

6) обмеження по використанню інших виробничих ресурсів:

$$\sum_{j=l+1}^i a_{ij}x_j + \sum_{l=1}^l \sum_{k=1}^r a_{ijk}x_{jk} \leq b_i; (i \in M_0) \quad (7)$$

7) додаткові обмеження:

$$\sum_{k=1}^{lr} x_{jk} \geq G_j; \sum_{k=1}^r x_{jk} \leq G_j; x_j \geq G_j; x_j \leq G_j; \quad (8)$$

8) обмеження невід'ємності змінних:

$$x_{jk} \geq 0; x_j \geq 0; x_s \geq 0. \quad (9)$$

Дані позначення означають:

a_{ijk} - норма затрат i -того ресурсу на виробництво j -тої одиниці продукції на k -тій ділянці землі;

a_{jk} - обернений показник урожайності j -тої культури на k -тій ділянці землі;

a_{ij} - норма затрат i -того ресурсу на виробництво j -тої одиниці продукції тваринництва;

a_{ijh} - норма затрат i -того елемента годівлі на виробництво на виробництво j -тої одиниці продукції тваринництва;

a_{ijt} - норма затрат праці i -того виду на виробництво із h -тої групи кормів на виробництво j -тої одиниці продукції протягом t -того періоду;

b_i - кількість ресурсів i -того виду;

b_{ih} - кількість кормових ресурсів i -того виду по h -тої групи кормів;

b_{it} - кількість трудових ресурсів i -того виду на t -тому періоді року;

v_{ijk} - виробництво кормових ресурсів j -тої одиниці продукції протягом t -того періоду;

v_{ij} - вихід органічних добрив в одиницях діючого початку i -того виду в розрахунку на виробництво j -тої одиниці продукції тваринництва;

g_{is} - зміст i -того діючого початку в одиниці s -того добрива;

s_k - площа k -тій ділянці землі;

d_{jk} - доля площі j -тої культури на k -тій ділянці землі, на якій повторні посіви;

l - множина виробничих продуктів на підприємстві;

l^* - множина продуктів землеробства;

$l - l^*$ - множина продуктів тваринництва;

l'' - множина продуктів, які отримують із лугів та пасовищ; землеробства;

M_1 - множина кормових речовин (за елементами харчування);

H - кількість груп кормів в натурі (грубі, зелені, соковиті);

M_2 - множина видів трудових затрат;

T - кількість напружених періодів (сезонів) в році;

M_3 - множина елементів виробничих затрат в грошовому еквіваленті (елементи собівартості продукції);

M_4 - множина елементів діючого початку добрив;

U - кількість видів добрив в натурі;

M_0 - множина інших виробничих ресурсів;

r - кількість ділянок землі, які відрізняються урожайністю, положенням, рельєфом;

x_{jk} - об'єм виробництва j -тої одиниці продукції землеробства на k -тій ділянці землі;

x_j - об'єм виробництва j -тої одиниці продукції тваринництва;

x_i - сума виробничих затрат i -того виду в грошовому еквіваленті;

c_j - оцінка одиниці j -тої продукції.

В даній моделі не враховані всі особливості і економічні взаємозв'язки підприємства. Достатньо вказати, що в ній не відображено: оптимізація перевозок вантажів, оптимізація капіталовкладень і т.д. Ці питання треба розглядати окремо і ґрунтовно. [4, с. 110-124].

Реалізація економіко – математичної моделі оптимізації напряму спеціалізації виробництва показала, що головною умовою ефективного господарювання має стати підвищення його інтенсивності управління. Вибираючи напрямки діяльності, керівництво підприємства повинно співставляти свої можливості по матеріальних витратах і отриманню максимального прибутку. Розв'язок задачі оптимізації вирішує проблему максимізації прибутків, дозволяючи при цьому сільськогосподарським підприємствам сформувати оптимальну стратегію управління, розвитку структури і розмірів виробництва. Важливим чинником забезпечення оптимальності управління сільськогосподарського виробництва є наявність комплексної, економічно обґрунтованої системи цін і ціноутворення, оскільки ціновий механізм є визначальним у регулюванні взаємовідносин між всіма учасниками ринку. [5, с. 230-234].

Для формування оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств необхідна інформація про динаміку та прогноз зміни економічної ситуації в сільськогосподарському виробництві.

На основі сформованих критеріїв оптимальності в дослідженні визначено стратегію розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств, яка дозволяє максимізувати величину чистого прибутку за умов ефективного і раціонального використання наявних ресурсів. Запропоновано механізм цінової компенсації коливань обсягів виробництва, що враховує типові природні умови та структуру виробництва і в комплексі з розв'язками оптимізаційної моделі визначає основні напрямки формування оптимального управління сільськогосподарських підприємств. Практичні результати проведених досліджень можуть бути використані для формування конкурентоспроможних в ринкових умовах виробничих структур сільськогосподарських підприємств всіх типів. Подальше дослідження стратегій розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств пов'язане з побудовою нових типів моделей, реалізація яких дозволила б забезпечити ефективне функціонування підприємств в ринкових умовах. [6, с. 104–110].

Висновки з проведеного дослідження. Показано, що для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, на основі огляду сучасного стану цих підприємств, важливою умовою подальшого розвитку сільськогосподарського підприємства є необхідність оптимізації його виробничої структури і господарської діяльності. Встановлено, що найбільш ефективним способом формування оптимальних галузей виробництва сільськогосподарського підприємства є економіко – математичне моделювання його виробничої структури. Використання цих методів дозволяє ефективніше використовувати ресурси, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Слід враховувати при побудові економіко-математичних моделей: залежність виробництва, від природно-кліматичних умов, наявність біологічних обмежень, рівень попиту на сільськогосподарську продукцію, тісний зв'язок економічних та соціальних аспектів сільськогосподарського виробництва, сезонність виробництва.

Список використаних джерел:

1. Савченко О.Г., Кавун Г.М., Валько Н.В., Кузьмич Л.В. Оптимізаційні методи і моделі. Херсон: ТОВ «Айлайт», 2014. 430 с.
2. Івашук О.Т. Економіко-математичне моделювання. Тернопіль: ТНЕУ. 2008. 704 с.
3. Лобода О.М. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. Наука й економіка, 2015. № 3. С. 130 – 134.
4. Гагаулін А.М. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. К.: Вища школа, 2000. 260 с.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком К.:КНЕУ, 2000. 292 с.
6. Лобода О.М., Димов В.С. Моделі та методи інформаційних технологій управління аграрного сектору економіки за допомогою достатніх умов оптимальності. *Проблеми інформаційних технологій*. Херсон, 2018. Вип.01(023), С. 104-110.

References:

1. Savchenko O.H., Kavun H.M., Valko N.V., Kuzmich L.V. Optymizatsiyni metody i modeli [Optimization Methods and Models]. Kherson: Ailight LLC, 2014. 430 p.
2. Ivashchuk O.T. Ekonomiko-matematychne modelyuvannya [Economic and Mathematical Modeling]. Ternopil: TNEU. 2008. 704 p.
3. Loboda O.M. Aktual'ni problemy identyfikatsiyi ta modelyuvannya struktury upravlinnya pidpryyemstvom [Actual Problems of Identification and Modeling of Enterprise Management Manufacturing]. Science and Economics, 2015. № 3. pp. 130-134.
4. Hataulin A.M. Ekonomiko-matematychni metody v planuvanni sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Economic and Mathematical Methods in Agricultural Production Planning]. K.: Higher School, 2000. 260 p.
5. Vitlinsky V.V. Analiz, modelyuvannya ta upravlinnya ekonomichnym ryzykom [Analysis, Modeling and Management of Economic Risk]. K.: KNEU, 2000. 292 p.
6. Loboda O.M., Dymov V.S. Modeli ta metody informatsiynykh tekhnolohiy upravlinnya aharnoho sektoru ekonomiky za dopomohoyu dostatnikh umov optymal'nosti [Models and methods of information technologies of management of economy's agrarian sector with the help of optimality's sufficient conditions]. Problems of information technology. Kherson, 2018. Issue 01 (023), pp. 104-110.

УДК 338.43:637.4:519.868

Степаненко Н.В.,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики та економічної кібернетики,
Херсонський державний аграрний університет

Stepanenko Natalia,

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Applied Mathematics
and Economic Cybernetics,
Kherson State Agricultural University

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЯЄЦЬ

Степаненко Н.В. Математичні методи та моделі дослідження показників ефективності виробництва яєць. Досліджено методи та моделі інтенсивності росту несучості птиці для прогнозу продуктивності класів із метою підвищення економічної ефективності виробництва яєць. Порівняльною оцінкою моделей несучості яєчних курей виявлено, що придатнішою для їх опису й прогнозування є модифіковані моделі Т.К. Бріджеса та Мак-Мілана. Також встановлено, що модель Т.К. Бріджеса найбільш ефективно описує емпіричні дані несучості (помилки не перевищують 5% порогу безпомилкового судження про вірогідність отриманих відмінностей), дає змогу прогнозувати рівень продуктивності за весь період випробувань виходячи з даних, отриманих за початковий період (три-чотири місяці несучості). Доведено доцільність використання параметрів моделі (кінетична та експоненціальна швидкість росту) як додаткових критеріїв за направленою відбору за продуктивністю.

Ключові слова: модель, несучість, прогноз продуктивності, експоненціальна швидкість росту, інтенсивність росту.

Степаненко Н.В. Математические методы и модели исследования показателей эффективности производства яиц. Исследованы методы и модели интенсивности роста яйценоскости птицы для прогноза производительности классов с целью повышения экономической эффективности производства яиц. При сравнительной оценке моделей яйценоскости яичных кур обнаружено, что пригодными для их описания и прогнозирования являются модифицированные модели Т.К. Бриджеса и Мак-Милана. Также установлено, что модель Т.К. Бриджеса наиболее эффективно описывает эмпирические данные яйценоскости (ошибки не превышают 5% порога безошибочного суждения о достоверности полученных различий), позволяет прогнозировать уровень производительности за весь период испытаний исходя из данных, полученных за начальный период (три-четыре месяца яйценоскости). Доказана целесообразность использования параметров модели (кинетическая и экспоненциальная скорость роста) как дополнительных критериев при направленном отборе по производительности.

Ключевые слова: модель, яйценоскость, прогноз производительности, экспоненциальная скорость роста, интенсивность роста.

Stepanenko Natalia. Mathematical methods and models for the study of the efficiency indicators of egg production. The methods and models of poultry egg growth rate were studied to predict the productivity of egg-type crosses in order to increase the economic efficiency of egg production. A comparative assessment of the egg laying patterns of egg chickens was found to be suitable for their description and prediction of the modified models of T.K. Bridges and Mac- Milan. It was also established that the model T.K. Bridges most effectively describes the empirical data of egg production (errors do not exceed 5% of the threshold for an unmistakable judgment on the reliability of the differences obtained), it allows predicting the level of productivity for the entire test period based on data obtained for the initial period (3-4 months of egg production). So the progress of the poultry industry is due to the use of intensive factors, which primarily include the achievements of modern genetics, breeding, biotechnology. For a comparative assessment of the performance of chickens of different crosses, various methods were used to describe and predict breeding traits using mathematical models. Processing of the obtained data was carried out using methods of biological statistics. The level of profitability of poultry products in recent years is considered. A comparative assessment of various growth patterns of young egg and meat type was carried out. We have studied the feasibility of using new growth intensity parameters in the model T.K. Bridges to identify genotypic differences between crosses and prediction of live weight, based on indicators obtained in early ontogenesis. A comparative assessment of egg laying patterns of egg chickens was found to be suitable for their description and prediction of the modified models T.K. Bridges and Mac- Milan. An analysis of the data showed the effectiveness of evaluating and selecting chickens for components of complex polygenic traits, in particular, the norms of kinetic and exponential rates of increase in live weight and total egg production. These indicators are highly correlated with these productive traits. After studying the relationship between the parameters of the models and the level of the main economically useful traits of chickens, the expediency of using new criteria for growth intensity to select highly productive genotypes at an early age was found.

Key words: model, egg production, productivity forecast, exponential growth rate, intensity rate.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вітчизняне птиківництво є одним із найбільш економічно привабливих і конкурентоспроможних видів агробізнесу, про що свідчить стійка динаміка зростання виробництва м'яса птиці та яєць. Галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу до 2020 р.

Характерною особливістю аграрних досліджень є активне використання математичних моделей для прогнозування продуктивності тварин. Бурхливий розвиток обчислювальної техніки дає змогу обробляти все більшу кількість статистичних даних, на основі яких можна не тільки дати пояснення об'єкта за описом, а й спробувати побудувати прогноз.

Точність і своєчасність передбачення ознак продуктивності сільськогосподарського виробництва є важливим завданням дослідника. Одним з основних методів, який дає змогу вивчати біосистеми та вирішувати прикладні задачі сільськогосподарського виробництва, є метод математичного моделювання. Вірно побудована модель і висновки, що отримуються на її основі, дають

змогу знизити енергетичні та економічні витрати. Сьогодні у світі розроблено та впроваджено тисячі біологічних й аграрних моделей, створено низку міжнародних навчальних центрів системних досліджень у сільському господарстві.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Особливостями сучасного стану розвитку галузі впроваджено останнього десятиліття є динамічне зростання чисельності поголів'я птиці усіх видів, нарощування обсягів виробництва, збільшення внутрішнього попиту та експорту продукції. В Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення обсягів виробництва харчових яєць. Птиківницькі господарства внаслідок наданих інвестицій отримали змогу модернізувати свою технічну базу, закуповувати курей найпродуктивніших кросів, поліпшувати організацію, якість годівлі та ветеринарне забезпечення галузі. Це надало можливість вести виробничий процес отримання продукції на рівні сучасних світових стандартів [1, с. 154; 2, с. 3].

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування і розроблення ефективних моделей для підвищення несучості птиці та її прогнозу.

Для досягнення мети були поставлено такі завдання:

- дати порівняльну оцінку моделям несучості курей (Т.К. Бріджеса, Мак-Мілана і Мак-Нелі);
- встановити можливість використання моделей росту для опису кривої яйцекладки;
- провести порівняльну оцінку математичних моделей для прогнозування несучості курей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Суть математичного моделювання та прогнозування полягає у вивченні об'єкта, явища, процесу шляхом створення математичних моделей та їх дослідження. В.М. Глушков та співробітники [3, с. 13] вказують, що математична модель являє собою систему математичних співвідношень – формул, функцій, рівнянь, систем рівнянь, які описують ті чи інші явища об'єкта, процесу, що вивчається.

Останнім часом значно змінилися погляди на показник яєчної продуктивності як інтегрований вираз елементів, що впливають на несучість. Для підвищення ефективності селекції, на думку В.П. Коваленка та С.Ю. Болілої [5], необхідно виділити комплекс ознак, що впливають на продуктивність і водночас не зменшують життєздатності птиці. Із цих позицій доцільно ознаку несучості селекціонувати за її компонентами. До таких параметрів яєчної продуктивності можна віднести емпіричну і теоретичну криву несучості конкретної особини, лінії, популяції.

Для прогнозування несучості курей як біологічного об'єкта найбільш важливим є вірне визначення типів функцій, які адекватно описували б динаміку яйцекладки за умов забезпечення відповідних технологічних параметрів під час вирощування молодняку й утримання дорослого поголів'я, уникнення стресів, хвороб та інших чинників, що негативно впливають на природний хід процесу яйцекладки.

Проведені нами дослідження дають підстави стверджувати, що неможливо створити одну модель, яка б забезпечувала високу точність прогнозу в широкому спектрі змін характеру емпіричної кривої несучості різних. Для цього слід мати декілька моделей і використовувати в конкретній ситуації ту, яка більше відповідає характеру емпіричної кривої яйцекладки для різних кросів. Проблемним у цьому разі є визначення методів і критеріїв надійного вибору потрібної моделі для прогнозу.

Процес прогнозування базується, з одного боку, на вивченні характеру процесу яйцекладки і підборі відповідної функції для його моделювання, а з іншого – припускається, що цей процес має відому інерцію, а діючі фактори і тенденції попереднього (базового) періоду зберігаються і на прогнозований період.

До питань, які необхідно дослідити у першу чергу, треба віднести розроблення математичних методів оцінки генотипу з обліком типу спадкових ознак, а також шляхом оцінки співвідношення продуктивності особини чи її нащадків на моделі селекційної ознаки.

Однак, на нашу думку, найбільш ефективним прийомом застосування математичних методів у селекції курей є підбір моделей за основними селекційними ознаками та оцінка їхніх компонентів, що дає змогу здійснити відбір за компонентами складної полігенної ознаки, до яких належить більшість господарсько-корисних ознак (у даному разі – несучість). Оскільки найважливішим

критерієм оцінки перспективності використання курей є яєчна продуктивність, що передусім характеризується несучістю, то розроблення і підбір моделей опису та прогнозу є найбільш актуальними.

Проведено порівняльний аналіз математичних методів оцінки генотипу з урахуванням типу спадкових ознак, а також шляхом оцінки співвідношення продуктивності особини чи її нащадків на моделі селекційної ознаки.

Значно розширилися можливості селекціонерів точніше й швидше визначати племінну якість особин та груп птахів як за окремими ознаками, так і за їх сукупністю, здійснювати відбір та підбір найкращих несучок і самців у селекційні гнізда з урахуванням походження.

За останні роки науковці виконали фундаментальні дослідження, внаслідок яких:

- здійснено аналіз і оптимізацію нормативів селекції яєчних курей за несучістю (кількість днів обліку на тиждень, тривалість початкового періоду випробувань курей для оцінки й відбору у селекційне ядро);

- розроблено методи прогнозування індивідуальної несучості курей за 10–12 місяців із використанням даних за 5–6 місяців;

- розпочато розроблення методів для моніторингу за селекційним процесом на основі реалізованого успадкування нащадками племінної цінності батьків.

За своєю суттю процес яйцекладки курей можна розглядати як закономірний наслідок, зумовлений законами біологічного циклу життя. За нормальних умов вирощування молодняку й утримання дорослих курей процес яйцекладки розпочинається у відповідному віці і має певні закономірності, що зумовлені видовими та породними особливостями протягом життєвого циклу. Наприклад, у курей яєчного напрямку продуктивності процес яйцекладки розпочинається після 120-денного віку. Інтенсивність несучості швидко нарощується у перші три-чотири місяці яйцекладки, досягаючи у цей період свого піку (близько 100% за місяць), а потім повільно спадає протягом наступних дев'яти-десяти місяців.

Дослідженнями С.Ю. Болілої [4] встановлено, що для батьківських ліній характерна як висока норма нарощування несучості, більший пік несучості, так і більша норма спаду. У материнських ліній, навпаки, нижче пік, але водночас і менша норма спаду.

Виявили також, що селекція за елементами несучості ефективніша порівняно з відбором за річною несучістю. Це дає змогу перейти від селекції за сумарною несучістю до оцінки й відбору за оптимальним характером її кривої, оскільки при цьому враховується ціла низка параметрів.

Найбільш досконалою з математичних моделей, придатних для характеристики інтенсивності несучості з урахуванням віку, є модель Мак-Мілана [5]. Вона характеризує норми нарощування і спаду несучості, теоретичний пік інтенсивності, потенційну і фактичну продуктивність курей. Перевірка моделі Мак-Мілана показала, що вона дає змогу описувати за допомогою розрахункової кривої фактичну несучість із точністю до 94–96%. Поряд із моделлю Мак-Мілана для цієї мети використали модель Т.К. Бріджеса, але модифіковану нами для опису несучості.

Спочатку нами проаналізовано вихідні дані про яєчну продуктивність шести класів, які наведено в табл. 1.

Отримано такі результати використання даних моделей для прогнозу несучості (табл. 2).

Для курей лінії Y класу M⁻ більш висока точність опису досягається під час використання моделі Т.К. Бріджеса (середній відсоток відхилень теоретичних і фактичних значень живої маси досить незначний – 0,866%). Модель Мак-Мілана точніше описує несучість лінії Z (класу M⁻), середній відсоток відхилень становить 0,573%. Аналогічні дані отримано для модального класу (табл. 3).

Так, середній відсоток відхилень був на рівні 0,994–1,082% для моделі Бріджеса і 0,503–0,876% – для моделі Мак-Мілана. Дані для класу M⁺ наведено в табл. 4.

Слід відзначити, що обидві моделі дещо завищували показники несучості у віці 7–12 місяців. Це вказує, що потенційно несучість у вказані вікові періоди очікува-

лася вищою, але вона не досягнута через недостатність умов для прояву генетичного потенціалу. У цілому слід зробити висновок про більш високу відповідність моделі Т.К. Бріджеса для опису та прогнозу експериментально отриманих даних несучості курей цих ліній. Для класу «плюс» модель Бріджеса надає деякі переваги у використанні, тому що середній відсоток відхилень для цієї моделі становив 1,062–1,281%, тоді як модель Мак-Мілана відповідно для ліній Y та Z – 1,958–1,925%.

Даний висновок підтверджується аналізом параметрів моделі Бріджеса для вивчених ліній, які наведено в табл. 5.

Аналіз параметрів кривих росту молодняку (табл. 5) показав, що експоненційна швидкість росту (μ) мала негативну кореляційну залежність із несучістю курей (-0,702), тоді як кінетична швидкість (α) і співвідношення цих констант позитивно пов'язані з величиною

Таблиця 1

Динаміка несучості птиці за 14 тижнів

Вік, тижні	КЛАСИ					
	M ⁻ (Y) (n=510)	M ⁻ (Z) (n=675)	M ⁰ (Y) (n=1674)	M ⁰ (Z) (n=1445)	M ⁺ (Y) (n=450)	M ⁺ (Z) (n=300)
1	5,1±0,03	4,3±0,03	5,6±0,02	5,2±0,15	7,3±0,08	6,2±0,15
2	26,6±0,33	22,5±0,27	27,0±0,17	24,3±0,37	29,6±0,40	26,6±0,37
3	52,0±0,41	46,3±0,33	52,8±0,19	49,2±0,40	56,7±0,47	53,3±0,40
4	76,4±0,46	69,0±0,37	79,6±0,20	74,8±0,42	83,5±0,48	80,8±0,42
5	101,1±0,51	91,4±0,39	104,2±0,21	98,3±0,42	109,6±0,49	105,9±0,42
6	124,7±0,55	113,3±0,41	130,1±0,22	122,4±0,43	136,6±0,49	131,8±0,43
7	144,8±0,55	135,5±0,43	153,0±0,22	147,0±0,44	161,3±0,49	157,2±0,44
8	163,6±0,55	154,8±0,43	173,4±0,22	169,6±0,44	184,1±0,48	181,2±0,44
9	182,8±0,54	174,9±0,44	194,9±0,23	190,7±0,45	208,6±0,49	203,9±0,45
10	200,6±0,50	194,9±0,46	215,5±0,24	211,5±0,45	233,2±0,49	225,2±0,45
11	217,5±0,45	213,4±0,41	235,9±0,25	232,4±0,46	256,7±0,50	247,8±0,46
12	233,6±0,49	230,7±0,43	254,5±0,27	252,7±0,48	280,0±0,52	270,2±0,48
13	249,0±0,66	248,4±0,57	273,8±0,32	273,4±0,56	302,1±0,61	293,3±0,56
14	263,7±0,91	265,3±0,76	292,6±0,40	293,1±0,69	321,5±0,76	315,2±0,69

Таблиця 2

Порівняльна оцінка моделей несучості курей

Вік, місяці	КЛАСИ									
	M ⁻ (Y) (n=510)					M ⁻ (Z) (n=675)				
	Факт. значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мак-Мілана	%, відхилення	Факт. значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мак-Мілана	%, відхилення
1	5,1±0,03	5,1	-0,42	5,1	0,00	4,3±0,03	4,3	-0,37	4,3	0,00
2	26,6±0,33	27,1	2,08	26,6	0,00	22,5±0,27	23,2	2,85	22,5	0,00
3	52,0±0,41	51,4	-1,01	53,5	2,93	46,3±0,33	45,1	-2,74	44,9	-3,02
4	76,4±0,46	76,0	-0,53	77,5	1,25	69,0±0,37	68,0	-1,46	68,9	-0,09
5	101,1±0,51	100,1	-1,02	100,4	-0,82	91,4±0,39	91,0	-0,40	91,9	0,56
6	124,7±0,55	123,1	-1,23	122,3	-1,96	113,3±0,41	113,7	0,35	113,9	0,56
...
11	217,5±0,45	218,8	0,59	220,4	1,35	213,4±0,41	214,0	0,31	212,6	-0,36
12	233,6±0,49	233,8	0,11	238,1	1,93	230,7±0,43	230,9	0,07	230,4	-0,13
13	249,0±0,66	247,6	-0,58	255,2	2,46	248,4±0,57	246,5	-0,73	247,7	-0,29
14	263,7±0,91	260,2	-1,35	271,8	3,05	265,3±0,76	261,1	-1,56	264,4	-0,32
Середній % відхилення			0,866	-	1,489	-	-	1,012	-	0,573

цього показника (відповідно 0,647 і 0,720). Отримані значення коефіцієнтів кореляції є суттєвими. Висока негативна кореляційна залежність установлена між показниками початку інтенсивного росту (T_0) та інтенсивністю формування (Δt), що становлять 0,959–0,919. Індекс рівномірності та середньодобові прирости мали дещо нижчу позитивну кореляцію (0,895, 0,650).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Практика створення моделей та використання методів показує, що комплексний підхід до планування виробництва продукції птахівництва із застосуванням різних моделей має вирішальне значення у досягненні підвищення

рентабельності виробництва продукції птахівництва.

Ці методи використані для розроблення нової системи обробки й аналізу селекційної інформації, яка дає можливість скоротити трудовитрати під час виконання селекційних операцій на 30%, а ефективність селекції – підвищити в 1,2 рази.

Встановлено відмінності в інтенсивності росту молодняку курей різної лінійної належності. Ураховуючи високу кореляційну залежність параметрів інтенсивності формування, напруги й рівномірності росту, що визначаються в ранньому віці (0,776–0,905), доцільно їх використовувати для прогнозування рівня майбутньої продуктивності курей.

Таблиця 3

Порівняльна оцінка моделей несучості курей

Вік, місяці	КЛАСИ									
	$M^0 (Y) (n=1674)$					$M^0 (Z) (n=1445)$				
	Факт. значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мак-Мілана	%, відхилення	Факт. значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мак-Мілана	%, відхилення
1	5,6±0,02	5,6	-0,26	5,6	0,00	5,2±0,15	5,1	-0,99	5,2	0,00
2	27,0±0,17	27,5	1,78	27,0	0,00	24,3±0,37	25,2	4,03	24,3	0,00
3	52,8±0,19	52,4	-0,78	52,8	0,00	49,2±0,40	48,5	-1,47	49,2	0,00
4	79,6±0,20	78,1	-1,82	79,4	-0,20	74,8±0,42	73,0	-2,47	73,1	-2,28
5	104,2±0,21	103,8	-0,35	104,9	0,65	98,3±0,42	97,8	-0,55	99,0	0,64
6	130,1±0,22	128,9	-0,95	129,1	-0,79	122,4±0,43	122,4	0,02	123,6	0,94
...
11	235,9±0,25	237,2	0,55	235,0	-0,43	232,4±0,46	234,4	0,86	231,2	-0,50
12	254,5±0,27	254,9	0,17	253,7	-0,34	252,7±0,48	253,7	0,42	250,3	-0,95
13	273,8±0,32	271,4	-0,89	271,8	-0,76	273,4±0,56	272,0	-0,51	268,7	-1,73
14	292,6±0,40	286,5	-2,08	289,3	-1,15	293,1±0,69	289,2	-1,32	286,4	-2,26
Середній % відхилення			0,994	-	0,503	-	-	1,082	-	0,876

Таблиця 4

Порівняльна оцінка моделей несучості курей

Вік, місяці	КЛАСИ									
	$M^+ (Y) (n=450)$					$M^+ (Z) (n=300)$				
	Факт. значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мак-Мілана	%, відхилення	Факт. значення	Модель Бріджеса	%, відхилення	Модель Мак-Мілана	%, відхилення
1	7,3±0,08	7,3	0,38	7,3	0,00	6,2±0,15	6,1	-0,97	6,2	0,00
2	29,6±0,40	29,8	0,81	29,6	0,00	26,6±0,37	27,7	4,06	26,6	0,00
3	56,7±0,47	55,5	-2,23	53,4	-5,97	53,3±0,40	52,5	-1,46	53,3	0,00
4	83,5±0,48	82,4	-1,38	83,0	-0,73	80,8±0,42	78,6	-2,71	78,9	-2,36
5	109,6±0,49	109,5	-0,13	110,9	1,12	105,9±0,42	105,1	-0,77	109,7	3,59
6	136,6±0,49	136,4	-0,16	137,4	0,57	131,8±0,43	131,4	-0,33	135,8	2,97
...
11	256,7±0,50	257,4	0,28	251,9	-1,89	247,8±0,46	250,8	1,20	248,1	0,11
12	280,0±0,52	278,1	-0,65	271,9	-2,88	270,2±0,48	271,4	0,43	267,7	-0,92
13	302,1±0,61	297,6	-1,46	291,3	-3,57	293,3±0,56	290,8	-0,83	286,7	-2,25
14	321,5±0,76	315,9	-1,73	310,0	-3,57	315,2±0,69	309,1	-1,95	304,9	-3,27
Середній % відхилення			1,062	-	1,958	-	-	1,281	-	1,925

Таблиця 5

Параметри інтенсивності росту курей кросу

Показники	КЛАСИ						r
	M ⁻ (Y)	M ⁻ (Z)	M ⁰ (Y)	M ⁰ (Z)	M ⁺ (Y)	M ⁺ (Z)	
α	1,197	1,242	1,233	1,242	1,246	1,247	0,647
μ	0,055	0,041	0,045	0,036	0,037	0,035	-0,702
α/μ	21,854	30,622	27,456	34,930	34,040	35,157	0,720
To	0,683	0,663	0,632	0,624	0,533	0,584	-0,959***
a	1,097	1,158	1,131	1,182	1,123	1,183	0,307
p	21,587	18,394	21,442	19,158	22,391	20,490	0,431
Інтенсивність росту	Δt	0,709	0,668	0,666	0,615	0,579	-0,919***
	IP	0,457	0,420	0,472	0,454	0,522	0,895**
	СП	0,781	0,701	0,787	0,734	0,824	0,650
	ВП	0,647	0,691	0,647	0,679	0,630	-0,410
	ІН	0,856	0,677	0,811	0,664	0,757	-0,267
Несучість, шт.	263,7	265,3	292,6	293,1	321,5	315,2	-

Примітка: * – P<0,05; ** – P<0,01; *** – P<0,001.

Список використаних джерел:

1. Булик О.Б. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С. 151–156.
2. Жукорський О., Костенко О., Катеринич О. Інформаційне забезпечення і управління селекційно-племінною роботою у птахівництві. *Тваринництво України*. 2014. № 5. С. 2–4.
3. Коваленко В.П., Болеля С.Ю. Селекционная модель прогнозирования мясной продуктивности птицы. *Цитология и генетика*. 1998. Т. 32. № 4. С. 55–59.
4. Болеля С.Ю. Совершенствование методов оценки яичной и мясной продуктивности птицы специализированных кроссов : дис. канд. с.-х. наук. Херсон, 1996. 226 с.
5. McMillan I., Fitz – Earli M., Robson D.S. Quantitative genetics of fertility. Lifetime egg production of *Drosophila melanogaster* theoretical. *Genetics*. 1970. a. b. V. 65. № 2. P. 349–369.

References:

1. Bulyk O.B. Metodichni osnovy otsinky efektyvnosti vyrobnytstva produktsiyi ptakhivnytstva. [Methodical bases of evaluation of production efficiency of poultry production]. *Innovative economy*. 2016. № 5-6. pp. 151-156.
2. Zhukorsky O., Kostenko O., Katerynych O. Informatsiyne zabezpechennya i upravlinnya selektsiyno-pleminnoyu robotoyu u ptakhivnytstvi [Information support and management of breeding work in poultry farming]. *Livestock of Ukraine*. 2014. № 5. pp. 2-4.
3. Kovalenko V.P., Bolelya S.Yu. Seleksionnaya model' prognozirovaniya myasnoy produktivnosti ptitsy. *Tsitologiya i genetika*. [Breeding model for predicting poultry meat productivity. Cytology and genetics]. 1998. Vol. 32. No. 4. pp. 55-59.
4. Bolelya S.Yu. Sovershenstvovaniye metodov otsenki yaichnoy i myasnoy produktivnosti ptitsy spetsializirovannykh krossov. [Improving methods for assessing the egg and meat productivity of poultry of specialized crosses.]. Dis candidate. agricultural of sciences. Kherson: 1996. 226 p.
5. McMillan I., Fitz – Earli M., Robson D.S. Quantitative genetics of fertility. Lifetime egg production of *Drosophila melanogaster* theoretical. [Quantitative genetics of fertility. Lifetime egg production of *Drosophila melanogaster* theoretical]. *Genetics*. 1970. a. b. V.65, № 2. pp. 349-369

НОТАТКИ

Науково-виробничий журнал

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Випуск 5-2 (54) 2019

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Вікторія Удовиченко*

Засновник і видавець:

Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права».
Адреса редакції: 73039, Україна місто Херсон, вулиця 49 Гвардійської Дивізії 37-А
E-mail редакції: editor@business-navigator.ks.ua; Web site: www.business-navigator.ks.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,67

Підписано до друку: 31.10.2019 р. Замов. № 1119/242. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.